

דעת זקנים

צילום דפוס של הספר דעת זקנים: <http://www.hebrewbooks.org/24029>

פירוש לתורה שנכתב על ידי בעלי התוספות במאות השנים עשרה והשלוש עשרה. מרביתם מחוג תלמידי רש"י באשכנז ובצרפת ומיעוטם באנגליה ובאיטליה.

התוכן [הקשה על מספר הפרק מוליכה לפרק עצמו]

70 פרשת בא	פרק ל 32	3 בראשית
70..... פרק י'	פרק לא 33	פרק א..... 3
71..... פרק יא	פרק לב 34	פרק ב..... 4
72..... פרק יב	פרק לג..... 35	פרק ג..... 4
75 פרשת בשלח	פרק לד 35	פרק ד..... 5
75..... פרק יג	פרק לה 35	פרק ה..... 6
75..... פרק יד	36 פרשת וישב	פרק ו..... 7
76..... פרק טו	פרק לז..... 36	7 פרשת נח
77..... פרק טז	פרק לח 39	פרק ז..... 8
78..... פרק יז	פרק לט 41	פרק ח..... 9
79 פרשת יתרו	פרק מ..... 43	פרק ט..... 11
79..... פרק יח	43 פרשת מקץ	פרק י'..... 12
81..... פרק יט	פרק מא..... 43	פרק יא..... 12
83..... פרק כ	פרק מב..... 46	12 פרשת לך לך
84 פרשת משפטים	פרק מג 46	פרק יב..... 12
84..... פרק כא	פרק מד 47	פרק יד..... 14
90..... פרק כב	48 פרשת ויגש	פרק טו..... 15
92..... פרק כג	פרק מה..... 48	פרק יז 16
92..... פרק כד	פרק מו..... 49	17 פרשת וירא
92 פרשת תרומה	פרק מז 51	פרק יח..... 17
92..... פרק כה	51 פרשת ויחי	פרק יט..... 20
95..... פרק כו	פרק מח..... 52	פרק כ..... 20
95..... פרק כז	פרק מט..... 53	פרק כא..... 20
96 פרשת תצוה	פרק נ 58	פרק כב..... 21
96..... פרק כח	59 פרשת שמות	23 פרשת חיי שרה
98..... פרק כט	פרק א..... 59	פרק כג..... 23
99..... פרק ל	פרק ב..... 61	פרק כד..... 23
100 פרשת כי תשא	פרק ג 63	פרק כה..... 25
101..... פרק לא	פרק ד 64	25 פרשת תולדות
102..... פרק לב	פרק ה..... 66	פרק כו..... 27
104..... פרק לג	פרק ו..... 67	פרק כז..... 28
106..... פרק לד	פרק ז 68	30 פרשת ויצא
107 פרשת ויקהל	פרק ח..... 69	פרק כח..... 30
	פרק ט..... 70	פרק כט..... 31

169..... פרק ג	132 פרשת נשא	107..... פרק לה
170..... פרק ד	132..... פרק ה	108..... פרק לו
171..... פרק ו	132..... פרק ו	109..... פרק לז
171..... פרק ז	133..... פרק ז	109..... פרק לח
172 פרשת עקב	134 פרשת בהעלתך	109 פרשת פקודי
172..... פרק ח	134..... פרק ט	110 פרשת ויקרא
173..... פרק ט	135..... פרק י'	110..... פרק א
174..... פרק י'	136..... פרק יא	111..... פרק ב
177..... פרק יא	139..... פרק יב	111..... פרק ד
178 פרשת ראה	141 פרשת שלח	112..... פרק ה
178..... פרק יב	141..... פרק יג	113 פרשת צו
178..... פרק יג	142..... פרק יד	113..... פרק ו
179..... פרק יד	143..... פרק טו	113..... פרק ז
180..... פרק טו	144 פרשת קרח	113 פרשת שמיני
181..... פרק טז	144..... פרק טז	113..... פרק ט
181 פרשת שופטים	146..... פרק יז	114..... פרק י'
181..... פרק יז	146..... פרק יח	116..... פרק יא
182..... פרק יח	147 פרשת חוקת	117 פרשת תזריע
182..... פרק יט	147..... פרק יט	117..... פרק יב
183..... פרק כ	147..... פרק כ	117..... פרק יג
183..... פרק כא	148..... פרק כא	120 פרשת מצורע
185 פרשת כי תצא	151 פרשת בלק	120..... פרק יד
186..... פרק כב	151..... פרק כב	121..... פרק טו
187..... פרק כג	153..... פרק כג	121 פרשת אחרי מות
187..... פרק כד	155..... פרק כד	121..... פרק טז
188..... פרק כה	157..... פרק כה	122..... פרק יח
188 פרשת כי תבוא	158 פרשת פנחס	122 פרשת קדשים
188..... פרק כו	158..... פרק כו	122..... פרק יט
189..... פרק כז	159..... פרק כז	123 פרשת אמור
190..... פרק כח	159..... פרק כח	123..... פרק כא
191 פרשת נצבים	162 פרשת מטות	124..... פרק כג
191..... פרק כט	162..... פרק ל	125..... פרק כד
193..... פרק ל	162..... פרק לא	127 פרשת בהר
194 פרשת וילך	163..... פרק לב	127..... פרק כה
194..... פרק לא	164 פרשת מסעי	128..... פרק כו
195 פרשת האזינו	164..... פרק לג	129 פרשת בחקותי
195..... פרק לב	165..... פרק לד	129..... פרק כז
201 פרשת וזאת הברכה	165..... פרק לה	130 פרשת במדבר
201..... פרק לג	167 פרשת דברים	130..... פרק א
204..... פרק לד	167..... פרק א	131..... פרק ג
	168..... פרק ב	131..... פרק ד

בראשית

פרק א

פסוק א

בראשית. לפיכך התחילה התורה בבי"ת, לפי שהעולם דומה לב', שהוא מסובב משלש רוחותיו ורוח צפונית אינה מסובבת, ובאותה שעה בא את האל"ף וקראה תגר, ושלם לה הקב"ה במתן תורה, שפתח באל"ף דאנכי. ובתיבת **בראשית** יש ששה אותיות כנגד ימי המעשה. ובאותו פסוק יש בו שבעה תיבות, כנגד ימי השבוע. ובו כ"ח אותיות, כנגד כ"ח ימי החודש. ובפסוק זה יש ששה אלפין, כנגד ששה אלפי שני הוי עלמא, דכל אל"ף ואל"ף משמע אלף. ובפסוק שלאחריו **והארץ**, כתב ב' אלפי"ן, כנגד ב' אלפים ימות המשיח. ובפ' בא, בקרא **דלמען תהיה תורת ה' בפיך**, כתב ב' אלפי"ן, כנגד ב' אלפים תורה.

בראשית. פירש"י בזכות התורה שנקראת ראשית, וכן את מוצא בזכות שבת ברית ומילה, ונפקא להו, כי בתיבת בראשית, תמצא **שבת ברית אש**, והתורה נמשלה לאש, דכתיב **אש דת למו**.

ועוד פרש"י: א"ר יצחק לא היה צריך להתחיל התורה וכו', וקשה שהרי כבר נצטוו על מילה וגיד הנשה. ומיהו יש לומר, דנקט מצוה ראשונה, שנצטוו כל ישראל ביחד, ולא ליחיד.

פסוק ג

יהי אור ויהי אור. מה שלא כתב ויהי כן, כמו באחרים, לפי שמה שכתב כן באחרים, לקצר דבריו נכתב, שאלו היה מפרש כל סדרי הבריאה, יצטרך להאריך, אבל הכא אין כאן אריכות בתיבת ויהי אור, מבתיבת ויהי כן.

פסוק יב

ותוצא הארץ דשא למינהו. במס' חולין (ע"א) דריש, שנשאו דשאים ק"ו בעצמן וכו', פתח שר העולם ואמר, **יהי כבוד ה' לעולם**. וקשה למאן דאמר חנוך זה מטטרו"ן, ומטטרו"ן זה שר העולם, שהרי באותה שעה, עדיין לא נברא חנוך. ויש מפרשים דתרי שר העולם הוי.

ועוד יש לומר, דההיא לא הויא כמאן דאמר, חנוך זה מטטרו"ן, ומיהו אף לדידיה יש לומר, דנהי דאיהו לא נברא, נשמתו או מזלו מיהא נברא, שאמר לההוא קרא, כדאשכחן גבי ספר תולדות אדם, דדרשינן מלמד שהראה הקב"ה דור דור וחכמיו, אעפ"י שלא נבראו אותן הדורות, מ"מ נשמתם ומזלם הראה לו.

פסוק טז

את שני המאורות הגדולים. פי' שניהם גדולים, ומיהו האחד גדול מחבירו, כדכתיב **את המאור הגדול**.

ורבותינו דרשו: בתחילה נבראו שוין בגדולה, וקטרגה הלבנה ונתמעטה, והשמש עמד בגדולתו, לפי ששמע חרפתו ולא השיב, והיינו דאמרין, הנעלבין ואינם עולבין, שומעים חרפתם ואין משיבין, עליהם הכתוב אומר, ואוהביו כצאת השמש בגבורתו, כשמש, ששמע חרפתו ולא השיב, ונתגדל ע"י כן.

וגם ביוצר של שבת, יש גורסין, ראה והקטין צורת הלבנה, והכי פירוש, ראה השי"ת שקטרגה והקטינה. ולאותן שגורסין ראה והתקין, הפירוש כך: ראה השי"ת, שעתידין האומות העולם לטעות אחר השמש, ולעשותו ע"ז, עמד ותקן צורת הלבנה, להראותן שאין השמש אלוה, שהרי יש שמש אחר, הגון ונאה כמוהו.

פסוק כב

ויברך אותם אלהים. וכן, **ויברך אלהים את יום השביעי.** הא למדת, שהקונה דבר חדש, מברך שהחיינו.

פרו ורבו. ופרדות לא היו בכלל ברכה, כדאמרין, הוא ענה, אשר מצא את הימים במדבר, ולפיכך, אינם פרות ורבות בעולם, ואפילו לרבי יוסי, דמסיק בפרק מקום שנהגו, דלמוצאי שבת בראשית, הביא אדם שני בהמות, והרכיבן זה על זה, ויצא מהן פרד, ל"ק מידי דפרו ורבו נאמר קודם.

פסוק כח

וכבשה. חסר וי"ו. ללמדך שדרך האיש לכבוש את הנקבה, שלא תהיה יצאנית, לגרום תקלה לערוה, כמו שעשתה לאה שהרגילה, וגרמה תקלה לבתה. וכל מי שמצנעת עצמה, בתוך הבית, ראויה להנשא לכהן גדול, שנאמר, **כל כבודה בת מלך פנימה וגו'**, כלומר, שתנשא למי שכתוב בו ושבת. וראויה להעמיד ממנה, כהנים גדולים, שנאמר, **בניך כשתילי זיתים,** שנמשחים בשמן זית.

פרק ב

פסוק א

ויכלו. מנין שאנו אומרין אותו בעמידה, לפי שהוא עדות להקב"ה, שברא עולמו בששה ימים, ועדות מעומד, דכתיב **ועמדו ב' האנשים.** ואיתא בפרק כל כתבי, בשעה שאדם אומר ויכלו, שני מלאכים המלוים לו לאדם, מניחים ידיהם על ראשו, ואומרין לו, **וסר עונך וחסאתך תכופר.**

ואם תאמר: ומאי שנא פסוק זה, ויש לומר, משום דכתיב גבי עדות, **אם לא יגיד ונשא עונו,** וזה שאומר **ויכלו,** לא עכב עדותו והגידו.

פרק ג

פסוק יא

המן העץ. איתא במדרש, אני אומר לתלותך על עץ, ועתה יגז וישמר להמן, שיתלה עליו. קרי ביה, ה מ ן העץ.

פסוק טז

אל האשה אמר וגו'. פירש ר' שלמה ברבי משה, שתהיה בעצבון, ובעמל כל ימיו. ואם תאמר: מאי איכפת לי, הרבה שפחות לשמשני, ת"ל והרוגך, על כרחך תהי הרה. ואם תאמר: תלד בשופי, ת"ל בעצב תלדי בנים. ואם תאמר: אשמור עצמי, מליזקק לבעלי, ת"ל ואל אישך תשוקתך. ואם תאמר: אכופ יצרי, ולא אזקק לו. ת"ל והוא ימשל בך, בעל כרחך תזקק לו. והוא ימשל בך. אמרינן בב"ה, יכול ממשלה מכל צד, ת"ל לא יחבול ריחים ורכב. ופירש ר' יצחק יכול ממשלה מכל צד, שיהא לו רשות למשכן אשתו, ת"ל לא יחבול ריחים ורכב. ואשה נקראת ריחים, כדכתיב, ויהי טוחן בבית האסורים, כדדריש בסוטה, וכתביב, תטחן לאחר אשתי. ובירושלמי, תרגם פסוק זה, לא תמשכנן ריחיא ורכבא, ארי צרכי נפשאתא אינון, ולא תאסור כליין וחתנין, ארום כל דעבד אלין, כמה דכפר בעלמא דאתי. ופי', לא תאסור כליין וחתנין, שאם אירס אשה, לא יניחנה לישב עגונה באירוסין, זמן מרובה.

פסוק יז

ארורה האדמה בעבורך. פי' בתאותך, מלשון בעבור הארץ, כמו שאמר אחר כך, וקוץ ודרדר.

פסוק יט

בזעת אפך. נמצא בספר ר' יהודה החסיד, שזו הקללה אינה מתקיימת, אלא בעובדי אדמה, ולא במלכים ושרים. אבל בעצב תלדי בנים, מתקיימת בכל הנשים. ולפי שהאשה, חטאה והחטיאה, לפיכך קללתה מרובה.

פסוק כד

להט החרב. זו גיהנם, המתהפכת מחמין לצונן, ומצונן לחמין, על הרשעים.

פרק ד**פסוק ד**

וישע ה' אל הבל ואל מנחתו. מכאן תשובה, למינים שכופרים בעולם הבא. דבמה שעה אליו, והרי נהרג מיד, אלא על כרחך צריך לומר, שקבל קרבנו, וזכהו לעוה"ב.

פסוק ח

ויאמר קין אל הבל אחיו. פי' שסיפר לו דברי הקב"ה, ומה שאמר לו, והראה לו שחרה לו היטב, על אשר לא שעה אליו, כמו אל הבל, ושמח הבל, ויקם קין על הבל אחיו ויהרגו בקנאתו. ובשם ה"ר יוסף קרא שמעתי, ויאמר קין וגו', כי מתחלה היה ירא, מפני קין

מכעסו, והיה נשמר ממנו, וכשאמר לו יתברך, **הלא אם תיטיב שאת**, מיד, **ויאמר קין אל הבל אחיו**, שאמר לו, כי הקב"ה נתרצה לו, ושב מעליו אפו, ומשם ואילך חשב הבל, שכבר נתקררה דעתו, ולא נשמר ממנו מלילך עמו.

פסוק טו

לכן כל הורג קין. פשטיה דקרא הכי, לפי שהיה קין דואג שיהרג, א"ל הקב"ה כל הורג קין, לאחר שבעה אנקום מהורגו. ולפ"ז הכי פירוש קרא דלקמיה, **ויאמר למך לנשיו**, היה מקונן למך על עצמו, **כי איש הרגתי לפצעי**, זה קין, שהיה גדול בקומה וילד בשנים. 'לפצעי' 'לחבורתי' כלומר, לצערי, ולמיתתי, כי אמר הקב"ה, **שבעתים יוקם כל הורג קין, ולמך שבעים ושבעה**. וא"כ, אפילו יוליד למך, שבעים ושבעה בנים, כולם ימותו באותו עון.

פסוק יט

ושם השנית צלה. פירש"י שדרך ליקח ב' נשים, אחת לתשמיש, ואחת לפריה ורביה, ואותה של תשמיש, משקין אותה כוס עיקרין. ופי' דצלה היתה אותה של תשמיש, וקשיא לי, דהא כתיב אח"כ, **וצלה גם היא ילדה**. ויש לומר, דלהכי כתיב גם, כלומר, אף צלה שנבחרה לתשמיש, ילדה ולא הועיל לה, כוס של עיקרין.

פסוק כו

אז הוחל לקרוא בשם ה'. פי' לישבע לשקר, מלשון **לא יחל דברו**.

פרק ה

פסוק א

זה ספר תולדות אדם. שאפילו סרגול הספר, מסר לו הקב"ה, לאדם הראשון. ובת"כ מסיק, **ואהבת לרעך כמוך**, אמר רבי עקיבה, זה כלל גדול בתורה. בן עזאי אומר, זה ספר תולדות אדם, גדול יותר. פי', אסיפיה דקרא קאי, **בדמות אלהים עשה אותו**, דמקרא דר"ע לא שמעינן, אלא דעלך סני לחברך לא תעביד, ובא בן עזאי ואמר, שאף אם הוא אינו חושש לכבוד עצמו, יש לו לחוש לכבוד חבירו, לפי שרואה דמות חבירו, ואינו רואה דמות עצמו, ולזה אמר, שמקרא זה כולל יותר, ממקרא **דואהבת לרעך כמוך**.

פסוק כח

ויולד בן. ולא כתיב ויולד את נח, כמו באחרים, רמז שממנו יבנה העולם, שכל העולם נחרב בימי המבול, והוא ובניו נשארו. דבר אחר: מתושלח הצדיק, נתן לו עצה, שלא ימהר לקרוא לו שם, לפי שאנשי הדור מכשפים היו, ויהיו מכשפים אותו, אם ידעו שמו.

פרק ו

פסוק ג

לא ידון רוחי באדם. כשיעלה נשמתן למעלה, איני אחזירה להם.
 דבר אחר: איני בורא עוד נפש לאדם.
בשגם הוא בשר. נוטריקון הוא משה, חושבניה דדין כחושבניה דדין.
 והיו ימיו וכו'. ימי משה.
 ונראה לי דהכי פירושו דקרא, **לא ידון רוחי באדם**, עד שיבא משה, שיהיה לו יצר טוב, דהיינו לב בשר, כדכתיב **ונתתי לכם לב בשר**, וזהו בשגם הוא בשר.

פסוק ו

ויתעצב אל לבו. אמר ר' אחא בר' חנינא, כיון שראה יתברך עולמו חרב, כביכול ישב לו, והיה מתאבל.
 דבר אחר: מוסב על האדם, שלא נתאבל, אלא על לבו של אדם, שנתן שאור בעיסה, ואמר אני הוא שנתתי, אני הוא שעשיתי, וידעתי כי יצר לב האדם רע.

פסוק ז

אמחה את האדם. פרש"י, אדם הוא עפר, אביא עליו מים ואמחנו, מדכתיב לשון מיחוי, ולא כתיב אשמיד או אכלה.

פרשת נח

פסוק ט

אלה תולדות נח נח. נח לעליונים נח לתחתונים וכל שנכפל שמו בידוע שהוא צדיק כמו אברהם אברהם. ומקשי' בירושלמי והכתיב תרח תרח ומשני הדא אמרה שעשה תרח תשובה.
איש. פתח ר' תנחומא **פרי צדיק עץ חיים** בשעה שנסתלק אדם מן העולם בלא בנים הוא מיצר ובושה מפני שלא העמיד דורות אומר לו הקב"ה יש לך פרי התורה אשר יגעת בה שכתוב בה **פרי צדיק עץ חיים** בניו אין כתיב כאן אלא עץ חיים וזהו הוא התורה שנקרא עץ חיים. גם פסוק זה מוכיח אלה תולדות נח איש צדיק אלה תולדות נח שם וחם ויפת אין כתיב כאן אלא איש צדיק ואמרו רז"ל לא מת נח עד שראה את כל העולם כולו בישובו וראה שבעים אומות יוצאים מחלציו ומכולם לא נזכר אלא צדקו שנאמר **איש צדיק תמים**.
 אי' בב"ר פ' ל' ס' ז' שכל מי שנאמר בו תמים בידוע שנשלמו שנותיו למדת השבוע ופי' ה"ר יצחק בר אברהם ששנותיו הולכין בשביעיות כמו שמצינו באברהם ע"ה שחי קע"ה שנים ונח שחי תשע מאות וחמשים שנה והם ה' שנים יתרים על השביעיות.
 יש לומר שיש לחשוב משעה שנאמר בו תמים דהיינו כשאמר ה' ית' לעשות התבה והוא נתעסק בה מאה ועשרים שנה. וש"נ שנח חי אחר המבול הרי לך ת"ע סלק שנת המבול שאינה נחשבת לפי שנשתנו בה סדרי בראשית והנשארים הולכים לשביעיות.
היה. כל מקום שנאמר בו היה ראה עולם חדש ופרנס אחרים נח יוסף משה איוב בכלן נאמר היה ובכלן תמצא שני דרכים הללו.

פסוק טז

ואל אמה וגו'. פי' שלא יתעכבו הגשמים וירקיבו התיבה.

ואם תאמר: כיון שרחבה אמה יתעכבו לכך פי' הרב יוסף קרא דקאי אצהר תעשה לתיבה כלומר שאותו צהר יהי סמוך לאמה מן הכסוי.

פסוק יט

ומכל החי. פרש"י לרבות שדים ונמצא בב"ר שרצה שיקרא להכנס לתבה אמר לו נח לך ובקש בן זוגך לפי שכל הנכנסין הן איש ואשתו הלך ומצא פחתא שהוא הממונה על בני אדם להפחיתם ולחסר ממונם אמר לו מנסבת לי אמר לו מה תתן לי אי מנסיבנא לך אמר לו כל מה דמרוחנא אינסיבא ליה מיד נכנסו לתבה. והיינו דאמרי אינשי מה דמסגל שיקרא פחתא נסבא מסגל לשון סגולה.

פרק ז

פסוק ב

מכל הבהמה הטהורה. פרש"י העתידה להיות טהורה לישראל למדנו שלמד נח תורה ותימה מהא דאמרינן בזבחים פ' פרת חטאת מנא ידע כל שהתיבה קולטתו טהור. וכל שאין התיבה קולטתו טמא אלמא לא ידע אלא מתוך קליטת התבה. ויש מפרשים שאין להוכיח שלמד תורה אלא מדלא הקריב קרבן ביציאתו מן התיבה אלא מן הטהורה. והאי נמי לא נהירא שהרי הבין זה ממה שאמר לו ית' להכניס מהם שבעה. כי כן פירש"י גבי **ויקח מכל הבהמה הטהורה** אמר נח לא צוה לי הקב"ה להכניס מאלו שבעה אלא כדי להקריב מהן קרבן. לכך נ"ל דמה שלמד נח תורה כדפרש"י.

והא דקאמר בזבחים מנא ידע לא קאי אטהורים וטמאים דמזה לא היה מתרץ כלום כל שהתבה קולטתו טהור שהרי התבה קלטת טמאים לכל הפחות שנים מכל אם לא נפרש כל שהתבה קולטתו יותר משנים טהור אלא קאי אקרא דמהעוף למינהו דפרש"י מאותן שדבקו במינן ועל זה פי' מנא ידע נח ומשני כל שהתבה קולטתו טהור פי' שדבקו במינם וכל שאין התבה קולטתו טמא פי' דבקו בשאינן מינן וטהורה וטמאה שייכא גבי ערוה דכתיב **אל תטמאו בהם.**

פסוק ו

והמבול היה. יש לשאול מאי שנא שהביא הקב"ה מבול יותר משאר מכות, רז"ל אמרו ברותחין קלקלו וברותחין נדונו. אמנם יש להמשיל הדבר למלך שבנה דירה נאה לחבורה של עורים וצוה לכלכלם בריוח וכל זמן שהיה המלך עובר דרך שם היו עומדים ומשתחוים כנגד המלך ומשבחים לו בקול גדול פעם אחת שמע המלך קולם. אמר מה הקול הזה באזני אמרו לו הם הסומין שצוית לכלכלם שם וכן עושין בכל עת ששומעין קול סוסים שלך אמר אלו היו רואין אותי על אחת כמה וכמה היו משבחים לי מיד צוה להחזירם לאחור ולתת במקומן בני אדם שרואין ולכלכלם כמו הסומים ואותן בני אדם כשראו עצמן בהנאה גבה לבם וכשרואים המלך עובר היו מקללין אותו ואמרו אוי לו לזה שכבש אותנו בזה פעם אחרת שמע קולם ושאל מה הן אומרים אמרו לו מקללין אותך ואינן עושין כמו

העורים שהחזרת לאחור צוה המלך עליהם שיהרגו כך העולם מתחלה היה כלו מים שאינן רואין ולא שומעין ואפ"ה היו מקלסין להקב"ה שנאמר **נשאו נהרות ה' וגו'** אמר הקב"ה אלו הייתי בורא אדם ששומע ורואה כמה קילוסין וכמה שבחות היו נותנין לי מיד צוה יתברך יקוו המים ותראה היבשה ובה ברא אדם במקום המים והשפיע להם טובה שהיו זורעין הארץ ומעלה להם לארבעים שנה ומרוב טובה מרדו בהקב"ה שמע הקב"ה במרדן וצוה למים שיבואו עליהם וישטפו אותן מ"ר ששמע מפי הרב נתן אפניאל.

פסוק ז

ויבא נח ובניו. פרש"י האנשים לבד והנשים לבד לפי שכל ימי המבול נאסרו בתשמיש המטה כמדרש שאמר הקב"ה אני קובר אני הורס ואתה בונה המתן עד שיעבור זעם.

פסוק יב

ארבעים יום. פירש"י יום ראשון אינו מן המנין לפי שאין לילו עמו שהרי כתיב ביום הזה נבקעו כל מעינות ונמצאו ארבעים יום כלים בכ"ח בכסליו. ולא נהירא לי שהרי הוא עצמו כתב גבי חמשים ומאת יום והוא אחד בסיון כיצד בכ"ז בכסליו פסקו הגשמים. לכך נ"ל דיום ראשון הוא מן המנין והתחילו גשמים מאור ליל יום ראשון כי מביום הזה אין ראה שהרי בהרבה מקומות ביום וביום הזה ר"ל מליל שלפניו כמו ביום השביעי. וכן כל מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה ולפי זה כלים הארבעים יום בכ"ז בכסליו וכן מצאתי בסדר עולם וזה לשונו **ביום הזה נבקעו כל מעיינות תהום רבה ויהי הגשם על הארץ.** עד מתי עד כ"ז בכסליו. **ויגברו המים מקצה חמשים ומאת יום.** עד מתי עד א' בסיון וכו'. וא"כ ע"כ הוא סובר שיום ראשון הוא מן המנין.

פסוק כג

וישאר אך נח. נמצא בשם ר' יהודה חסיד מכאן רמז לעוג שפלט מן המבול. א"ך נ"ח עולה בגימטריא עוג.

פרק ח

פסוק א

ויעבר אלהים רוח. אותו רוח שנאמר בו מרחפת הולך על המים בשעת המבול והחזיר המים לכשהיו בתחלה ואותו רוח העביר עכשיו ונחו המים.

פסוק ג

ויחסרו המים מקצה חמשים ומאת יום. היינו באחד בסיון. **ותנח התיבה בחדש השביעי.** הוא סיון שהוא שביעי ז' לכסליו שפסק בו הגשמים שאין לפרש שביעי לירידת גשמים דהיינו מרחשון ויהיה שביעי אייר שהרי עם כל זה חשוב ארבעים ימים ומירידה ק"נ יום מתגבורת לא תמצא שהיו כלין עד אחד בסיון וא"כ לא נחה התיבה מאייר עד יום שבעה בסיון ונחה בי"ו ימים לאחר שפסק תגבורת.

בעשירי וגו'. זהו אב שהוא עשירי למרחשון שבו התחילו הגשמים לירד שאין לפרש עשירי להפסקה והוא אלול שהרי פירש"י **ויהי מקץ ארבעים יום ויפתח נח וגו'** מקץ ארבעים יום משנראו ראשי ההרים. וא"כ לפירושו ולפי המקראות יש ששים יום משנראו ראשי ההרים עד שחרבו פני האדמה ואם הייתי אומר שלא נראו עד אלול כשתחשוב ח' יום אחרי כן תמצאם כלים באחד במרחשון. וכן בראשון באחד לחדש נראו וגו' חרבו פני המים מכאן מאן דס"ל שהוא מרחשון קרוי ראשון אלא ודאי עשירי הוא אב ובאחד בו נראו ראשי ההרים וכשתחשוב ששים יום תמצאם כלים בא' בתשרי שהוא ראשון לר' אליעזר מכאן דשביעי הוא סיון ועשירי הוא אב א"כ מהפסקת התגבורת דהיינו א' בסיון עד שנראו ראשי ההרים דהיינו אחד באב יש ששים יום וט"ו למעלה מן ההרים היו המים מכלל דבששים יום חסרו המים ט"ו אמות דהיינו אמה בד' ימים. וא"כ בט"ז ימים חסרו ארבע אמות בט"ז ימים משהתחילו לחסר נחה על ההרים וא"כ תמצא שהיתה משוקעת במים אחד עשר אמות כל זה פירש"י.

וק' הא דפרי' **מקץ ארבעים יום ויפתח נח** דהיינו משנראו ראשי ההרים דא"כ היונה אשר שלח ז' יום לאחר אותם ארבעים יום מדוע לא מצאה מנוח והלא היתה יכולה להיות נחה על ההרים לכך פירש"י ויהי מקץ ארבעים יום שהתחילו המים לחסור ולפי עניות דעתי צ"ל שהיו אילנות על ההרים שנראו כבר וכן היה מעשה ויחסרו המים מקצה חמשים ומאת יום והוא אחד בסיון ותנח התיבה בחדש השביעי בשבעה עשר בסיון וארבעים יום אחר שהתחילו המים לחסר ויפתח נח חלון התיבה הוא ב' בתמוז **וישלח את העורב** מיד ולא עשה שליחותו והוא המתין ז' ימים **וישלח את היונה** והיה שבעה עשר בתמוז **ולא מצאה היונה מנוח.** ואומר אני שגם רמז לתחלת החרבן שהיה בשבעה עשר בתמוז שהובקעה העיר ולא מצאו ישראל מנוח בו שנקראו יונה והמתין עוד שבעה ימים ומצאה זית כדכתיב **והנה עלה זית טרף בפיה** ואותו היום צ"ל שנראו ראשי האילנות והמתין עוד שבעה ימים וישלח עוד והוא חדש אב שהוא י' לירידה באחד לחדש **ולא יספה שוב אליו עוד** כי מצאה מנוח על ראשי ההרים שנראו באותו היום והא לך ששים יום מפסיקת תגבורת עד שנראו ראשי ההרים כמו לפי רש"י מאחד באב שנראו עד אחד בתשרי שיש ששים יום ביניהם חרבו המים כדכתיב **בראשון באחד לחדש חרבו המים וכו'** חשוב ותמצא משנראו ראשי ההרים עד שחרבו המים ששים יום כמו לפירש"י וכן מצאתי בסדר עולם כמו שפירשתי. אמנם אין זה לשונו.

אבל קשה לי דמאחר שצ"ל שהיו אילנות על ההרים ונתראו קודם שנראו ההרים כדפירש רש"י מדוע לא כתב יום ראיית האילנות כמו שכתב יום ראיית ההרים וכי תימא שלא נשאר שום אילן כי אם זית כדכתיב וימח וגו' כי כן משתמע לפרש דגבי ויטע כרם שכשכנס נח בתיבה הכניס עמו חבילי זמורות מכלל דלא נשארו אילנות ומשום ראית אילן אחד לא כתב יום ראיתו. מ"מ ק"ל מפני מה נשאר זית משאר אילנות.

ואם תאמר: שנשאר בזכות שעתידין לעשות מפירותיו שמן למאור גם כרם עתידין לעשות מפירותיו נסכים. ומיהו יש לומר שכרם היה לו תקנה בהכנסת זמורות לתבה אבל לזית לא היה יכול נח לעשות תקנה זו כי תתיבש בשנת המבול יותר מכרם ולכך נשאר זית ולא כרם.

פסוק יא

והנה עלה זית טרף בפיה. מלשון כל טרפי צמחה יבש שהוא מתפרש סמדר ולכך ידע נח כי קלו המים. שאם לא כן אלא על הגדול מנא ידע והלא שמא על המים מצאו אלא לפי שראהו סמדר ידע כי מאילן נטלו.

פסוק יט

למשפחותיהם יצאו מן התיבה. וכי יש משפחה לבהמה אלא אותן שדבקו במינן זכו ליכנס וליצא מן התיבה.

פסוק כב

עוד כל ימי הארץ. אקרא דלעיל קאי דלא אוסיף להכות את כל חי וגו' עד הנה דרכי להאריך עד שבעתים או עד שבעים ושבעה כדאשכח גבי קין כי עוד כל ימי הארץ וגו'.

פרק ט**פסוק ה**

ואך את דמכם וגו'. אזהרה לחונק עצמו ואמרו בב"ר יכול אפילו כחנניה מישאל ועזריה ת"ל אך פירוש יכול אפילו כמו אלו שמסרו עצמן לקדוש השם שלא יוכל לחבול בעצמו אם הוא ירא שלא יוכל בעצמו לעמוד בנסיון ת"ל אך כי בשעת השמד יכול למסור עצמו למיתה ולהרוג עצמו. וכן בשאול בן קיש שאמר לנערו **שלוף חרבך ודקרני בה וכו'** ת"ל אך שאם ירא אדם שמא יעשו לו יסורין קשים שלא יוכל לסבול ולעמוד בנסיון שיכול להרוג את עצמו. ומכאן מביאין ראיה אותן ששוחטין התינוק בשעת הגזירה. ויש שאוסרין ומפרשים כן יכול כחנניה וחבריו שכבר נמסרו למיתה ת"ל אך אבל אינו יכול להרוג את עצמו יכול כשאול שמסר עצמו למיתה ת"ל אך פי' שאינו יכול לחבול בעצמו כלל ושאול שלא ברשות חכמים עשה מהר"ש בר אברהם המכונה אוכמן.

ומעשה ברב אחד ששחט הרבה תינוקות בשעת השמד כי היה ירא שיעבירום על דת והיה רב אחד עמו והיה כועס עליו ביותר וקראו רוצח והוא לא היה חושש. ואמר אותו רב אם כדברי יהרג אותו רב במיתה משונה וכן היה שתפסוהו עכו"ם והיו פושטין עורו ונותנין חול בין העור והבשר ואחר כך נתבטלה הגזרה ואם לא שחט אותן התינוקות היו ניצולין.

פסוק כה

ויאמר. אמרו חז"ל עד שהיה נח בתיבה נתן בלבו ואמר מי יתן יהיו לבני עבדים שיהיו הם יושבים ועבדים משמשין לפניהם. ואמר כשאצא מכאן מה שאני מוליד עושה אותם עבדים לפני הלך כנען וסרסו אמר נח אתה מנעתי מלהוליד בן רביעי לעשותו עבד לאחריך הרי בן הרביעי יהיה עבד לאחיו.

וא"ת למה קלל כנען יותר מכל שאר בני חם? בשלמא למאן דאמר סרסו ניחא כדפירש אלא למ"ד חם רבעו מה תאמר.

והחכם ר' אהרן מצא במדרש שחם ראה וספר לאחיו כמלעיג ולא עשה דרך כבוד. אך בשוק גלה הדבר ושמע כנען הנבזה ורבעו. הדא הוא דכתיב **את אשר עשה לו בנו הקטן** של חם דבני בנים הרי הם כבנים שהרי חם עצמו לא היה הקטן שהרי הכתוב מונה אותו אמצעי אלא ר"ל קטנו של חם והוא כנען ולכך כתיב **וירא חם אבי כנען** אבי של עבירה. ולמאן דאמר סרסו קורא חם בנו הקטן כלומר הבזוי כמו **הנה קטן נתתיך בגוים**. ועוד אמרינן בפרקי ר' אליעזר מה ראה לקלל בנו בעבד דכתיב **בן יכבד אב ועבד אדוניו** והכי פירושו אם בן יכבד אב הרי זה טוב ואם לאו יהיה עבד לאדוניו. דבר אחר: לכן קללו בעבד לפי שהיה ראשון שראה הדבר והיה מוטל עליו אותו עבדות ולא עשה ושעבד אחיו לעשותה לכך נתקלל בעבד מדה כנגד מדה. ולכך כתיב נמי עבד עבדים שתי עבדויות, ששעבד חם לאחיו וכנען לאחיו. **עבד עבדים**. שאינו יוצא לחירות לעולם ומי גרם לו כל הקללה הזאת שביזה לאביו. וכן עתיד הקב"ה ליפרע מבניו ולבזותם דכתיב **את שבי מצרים ואת גלות כוש נערים וזקנים יחדיו ערום ויחף וחשופי שת ערות מצרים** שהוא יוליך אותן בבזוי ערומים. אבל יפת שכבד אביו פרע לו האל כשיבא גוג ומגוג ישפילו הקב"ה ומכסה עליו שנאמר **והיה ביום ההוא אתן לגוג שם מקור קבר**. (וחם) [וגם] פרע לבני שם בשעה שנכנסו בני אהרן להקריב נשרפה נשמתן ולא גופן ולא לבושיהן לפי שהיו מבני בניו של שם וגם כשנשרף סנחריב מלך אשור נשרף בלא בגדיו לפי שהיה מזרעו.

פרק י

פסוק כה

פלג. פירש הרב יוסף קרא ז"ל שקרא שמו פלג לפי שבימיו נפלגו ימי חיי בני אדם שהתחילו ימי בני אדם לקצר. כי מיום שנולד פלג לא בא אדם לכלל שלש מאות שנה.

פרק יא

פסוק ל

ותהי שרי עקרה. ק"ל אין לה ולד למה לי. ויש לומר דאיצטריך לומר דאפילו מקום יציאת הולד לא היה לה כדאמרינן אברהם ושרה טומטומין היו ונקרעו שנאמר **הביטו אל צור חצבתם ואל מקבת בור נקרתם**. דבר אחר: אין לה עכשיו ויהיה לה לאחר זמן כדאמרינן ותהר ותלד שרה ודומה לזה **וכל אשר אין לו סנפיר וקשקשת** דרשינן במס' חולין אין לו עכשיו ועתיד לגדל לאחר זמן.

פרשת לך לך

פרק יב

פסוק ב

ואברכך. אני בעצמי ובכבודי. **ואגדלה שמך**. שאוסיף אות אחת על שמך למנין רמ"ח איבריך ונמצא גוף שלם ושם שלם. **והיה ברכה**. ברכתך קודמת לברכתי שאומרים בתחלה מג"א ואחר כן מחיה המתים.

דבר אחר: והיה ברכה עד עכשיו הברכות בידי מכאן ואילך מסורות בידך ותברך כל מי שתרצה וכשרצה לברך את יצחק וראה עשו עתיד לצאת ממנו לא רצה לברך אמר אמתין עד שיבא מי שמסר לי הברכות ויברכנו אם ירצה. הדא הוא דכתיב **ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו** משל למלך שיש לו פרדס נאה ומסרו לאוהבו לשמור ולהשקותו מים התחיל השומר מטייל בו וראה שם שני אילנות אחד טוען סם המות ואחד טוען סם חיים וצריכין להשקות ולא היה יכול להשקות זה בלא זה אמר מה אשקה את הטוב ונמצא אני מחיה את הרע ואם לא אשקה ימות הטוב חזר ואמר אניח הכל עד שיבא בעל הפרדס ויעשה כרצונו.

דבר אחר: **והיה ברכה** לשון צווי שצוהו שכל מקום שילך שילמד בני אדם להכיר בוראם ולברכו וכן עשה כדכתיב לקמיה **ויקרא בשם ה'** שאמר לו הבורא ית' והם לא הכירוהו ולכך **ויהי רעב בארץ.**

פסוק ג

ואברכה מברכיך. מדרש תנחומא אמר לו הקב"ה לאברהם ממך יצא שבט שמברך את בני זהו שבט לוי שיצאו ממנו כהנים שמברכים את ישראל אמר לו אברהם ואותו שבט מי מברכו אמר לו אני אברכנו כדכתיב **ואני אברכם.** הדא הוא דכתיב **ואברכה מברכיך** ונראה לי דהיינו מה שאז"ל במס' חולין ברכה לכהנים מנא לן מאברכה מברכיך. **ונברכו בך וגו'.** כי יתערבו כל המשפחות שהכל יתאוו להתחבר עמך ונברכו לשון המברכיך.

פסוק ד

ואברם בן חמש שנים וגו'. וקשה שהרי ברית בין הבתרים היה לאחר יציאתו מחרן ובפ' בא אל פרעה קרא **דויהי מקץ שלשים שנה וגו'** שיש שלשים שנה מברית בין הבתרים עד שנולד יצחק ואברהם היה בן מאת שנה כשנולד יצחק וא"כ לא היה אברהם בין הבתרים כי אם בן שבעים. וצ"ל ששתי יציאות היו בפעם ראשונה כשהיה בן שבעים וילך אתו לוט ובאותה שעה נשבה לוט ואברהם כבש המלכים ומיד היתה ברית בין הבתרים כי כן נמי פירש"י גבי **אחר הדברים האלה** כל מקום שנאמר אחר סמוך והיינו מיד שכבש המלכים ונמצא שלא היה כי אם בן שבעים באותו שנה ואחר ברית בין הבתרים חזר לחרן ושהה שם חמש שנים ויצא ועל אותה יציאה קא מהדר קרא ואברהם בן חמש שנים וגו' וכן מצאתי בסדר עולם בפ'י וזה לשונו אבינו אברהם היה בהפלגה בן מ"ח שנה וכשדבר הקב"ה עמו בין הבתרים היה בן שבעים שנה שנאמר **ויהי מקץ וגו'** חזר ובא לו לחרן ועשה שם חמש שנים שנאמר **ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן** נמצא מהפלגה ועד שיצא אברהם מחרן כ"ז שנה עכ"ל. ואיציאה שניה קאי.

פסוק ו

והכנעני אז בארץ. פירש"י שהיה הולך וכובש מזרעו של שם שהארץ בחלקו של שם נפלה כשחלק נח לבניו הארץ. ותימה דבפרשת שלח לך פירש"י על קרא דוחברון שבע שנים נבנתה דמצרים נתן לבנו הגדול אלא שהיתה מבונה מכל טוב על אחת משבעה בצוען וכן

מסיק בסוטה פרק ואלו נאמרין אלמא משמע דחברון שהיא מארץ ישראל נפלה בחלקו של חם.

ויש לומר דפולגתא היא שהרי בת"כ מסיק מפני מה זכו הכנעניים לישב בארצם מ"ז שנה יותר מן המצריים כיצד ז' שנבנית חברון קודם צוען מצרים וארבעים שנה שישבו ישראל במדבר לאחר שחרבה מצרים לפי שבררו חלק לאברהם הצדיק ואמרו לו **נשיא אלהים אתה בתוכנו.**

פסוק ח

ויט אהלה. פירש רש"י אהלה כתיב מלמד שבתחלה נטה אהל אשתו. וא"ת **ויתגל בתוך אהלה** דנח מאי דרשית ביה.

ויש לומר דעשרת השבטים גלו ע"י יין דכתיב **השותים במזרקי יין** והם היו בשומרון שנקראת אהלה דכתיב ביחזקאל **ויקרא לשומרון אהלה ולירושלים אהליבה.**

פסוק יא

הנה נא ידעתי וגו'. פירש הרב יוסף קרא הנה נא ידעתי שיהרגוני ויקחו אותך כי אשה יפת מראה את וקאי אקרא דבתריה והיה כי יראו אותך וגו' והרגו אותי משמע שהיה מתירא שיהרגוהו אם יאמר שהיא אשתו מפני שירצו לשכב עמה והם מצווים על העריות. ותימה שהרי כמו כן מצווים על שפיכות דמים ואם יודע הוא שהיו נזהרין על מה שהן מצווין א"כ לא היה לו לירא שיהרגוהו.

ויש לומר כי טוב יהיה להם שיהרגוהו ויעשו עבירה דשפיכות דמים פעם אחת משיבואו עליה בלא הריגה כי יהיו יראים המצרים פן יצעוק עליהם למלך.

פרק יד

פסוק א

אריוך מלך אלסר. מכאן רמז למה שאמרו חז"ל הלכה כשמואל בדיני וכרב באיסורי אריוך הוא שמואל ונקרא אריוך על שם שהלכה כמותו בדיני דאריוך לשון מלכות היא כמו לא ריכא ולא בר ריכא והכי פירושו אריוך מלך אלא סר כלומר אלא מאיסור דהלכתא כרב.

פסוק יג

ויבא הפליט. זה מיכאל ולמה נקרא שמו פליט שכשהפיל הקב"ה סמא"ל וכת שלו אחז בכנפיו להפילו עמו ופלטו הקב"ה מידו ועליו אמר יחזקאל **בא אלי הפליט מירושלים.**

פסוק יד

וירק את חניכיו וגו'. שאמר להם אברהם למלחמה אנו יוצאין מי האיש הירא מעבירות שבידו ילך וישוב לביתו כיון ששמעו כך הלכו וחזרו להן ולא נשאר עם אברהם כי אם אליעזר עבדו אמר לו הקב"ה לאברהם הניחו אותך כולן חייך אני נותן כח לאליעזר כנגד כולן ומנין אותיות של אליעזר יעלו למנין י"ח ושלוש מאות. וכן מסיק בפ"ד דנדרים.

ועוד מסיק וירק את חניכיו רב אמר שהוריקן בתורה ושמואל אמר שהוריקן בזהב פי' כדי שלא יהא לבם נוטה אלא להצלות נפשות.

פסוק טו

ויכם וירדפם. תנחומא וכי יש אדם רודף אחר הרוגי' אלא אברהם רודף והקב"ה הורג.

פסוק יח

ומלכי צדק. שכן דרך להוציא לבאי מלחמה שהם עייפים ורעבים וצמאים. .
דבר אחר: לחם ויין רמז למנחות ונסכים שבתחלה היה כהן כדאמרין **והוא כהן לאל עליון** ואבד כהונתו על שהקדים ברכת אברהם לברכתו של הקב"ה. הדא הוא דכתיב **נשבע ה' ולא ינחם על דברתי מלכי צדק** כלומר על דבורו של מלכי צדק והיינו דכתיב **והוא כהן** הוא כהן ואין זרעו כהן כך מסיק בנדרים.

פרק טו

פסוק א

אל תירא אברם. נמצא כשהרג את המלכים נתירא שמא נתמעטו זכיותיו אמר לו ית' בערת קוצים מן הכרם **אל תירא אנכי מגן לך** ולכך אומרים מגן אברהם. ובשעה שנעקד יצחק פרחו נשמתו ועלתה למרום וחזרה לגופו והחיהו לכך התקין מחיה המתים. ונמצא במדרש כשפרחה נשמתו של יצחק עלתה למרום נסתכלה בזיו שכינה דכתיב **לא יראני האדם וחי** ולכך **ותכהן עיניו מראות** ובשעה שראה יעקב המלאכים עולין ויורדין ומלווין לו בכל רגע היו מודין ומקלסין להקב"ה ולכך התקין האל הקדוש.

פסוק ה

כה יהיה זרעך. א"ר תנחומא בשם ר' אחא אין העולם חסר שלשים צדיקים כמנין יהי"ה.

פסוק יב

ותרדמה נפלה על אברם. נפלה ובתוך אותה שינה הראה לו הקב"ה שעבוד מלכיות וממשלתם ואבודם שנאמר **קחה לי עגלה משולשת** זו מלכות רביעית שהיא קשה שנאמר דאילא ואימתא עז זו מלכות יון שנאמר **והצעיר [וצפיר] הגדול מאד** ואיל משולש זו מלכות מדי ופרס שנאמר **האיל אשר ראית בעל הקרנים** מלכי מדי ופרס. ת"ר אמר ר' ישמעאל לא התור הזה אלא בלשון ארמי תר זה השור כשיצמד השור זכר עם נקבה ופתחו וישדדו כל העמקים שנאמר **ארום חיויא רביעאה וכו'.** וגוזל אלו ישראל שנאמר **יונתי בחגוי הסלע** וכתיב **אחת היא יונתי תמתי** ר' אחא אומר לא נאמר משלש אלא לשון גבורי כח כמו **והחוט המשולש לא במהרה ינתק.** רבי מרשיא אומר משולשים היו שלשה פעמים לשלוט בארץ פעם ראשונה כל אחד בפני עצמו שניה בשנים שנים שלישית כלם כאחד נלחמים עם משיח בן דוד שנאמר **יציבו מלכי ארץ.** א"ר יהושע לקח כל אחד חרבו ובתר כל אחד לשנים שנאמר **ויבטר אותם בתוך** ומיד תשש כחם ואלו לא בתרם לא היה העולם יכול לעמוד בפניהם. **ואת הצפור לא בטר** והוא בן יונה שאין לך צפור כתוב בתורה אלא בן

יונה וירד העיט על הפגרים להאכילם ולאבדם ואין עיט אלא בן דוד הנמשל לעיט צבוע שנאמר העיט צבוע נחלתי לי שנראה קורא ממזרח עיט כצאת השמש ממזרח. **וישב אותם אברם** שהיה מניף בסודרו שלא ישלט בהם העיט עד הערב. א"ר אלעזר מכאן אתה למד שממשלתן של ארבע אומות הללו אינן אלא יום אחד של הקב"ה אמרו לו ר' אלעזר ודאי כדברך **נתנני שוממה כל היום דוה** חוץ משתי ידות שעה ותדע שכן הוא שהרי כשהשמש נוטה לבא במער' תשש כחו ואורו עד שיבא הערב שיצמח אורן של ישראל שנאמר **לעת ערב יהיה אור**. ועוד יש להוכיח מכאן שעבוד ארבע מלכיות אומה במלכות יון שהחשיכה עיניהם של ישראל מכל מצות שבתורה. גדולה זו מלכות מדי שגדלה עד מאוד למכור ישראל חנם. נופלת עליו זו במלכות בבל שנפלה עטרת ישראל בידה. עליו אלו בני ישמעאל שעליהם בן דוד יצמח שנאמר **אויביו אלביש בושתי ועליו יציץ נזרו**. ר' אלעזר בן עזריה אומר לא נבראו המלכיות האלו אלא לעצים לגיהנם שנאמר **והנה תנור עשן ולפיד אש** ואין תנור אלא לגיהנם שנאמר **נאם ה' אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלים** כך הראה הקב"ה לאברהם שעבוד מלכיות וגיהנם והראה לו תורה וקרבנות אמר לו כל זמן שישראל עוסקין בתורה ובקרבנות יהיו נצולין מן השנים האלו ומצליחין. אבל עתיד בית המקדש ליחרב וקרבנות ליבטל במה אתה חפץ שישתעבדו בניך בשעבוד מלכיות או בדינה של גיהנם והיה תמה אברהם ולא היה יודע מה לענות ולבחור א"ל ית' ממה אתה תמה בחר לך בשעבוד מלכיות ואל ידונו בגיהנם. **הדא הוא דכתיב אם לא כי צורם מכרם וה' הסגירם** צורם זה אברהם שנאמר **הביטו אל צור חצבתם**.

פסוק יג

ועבדום וענו אותם. כנגד במה אדע וגו'. **ארבע מאות שנה**. כנגד ד' תיבות. דבר אחר: במ"ה עולה ארבע מאות בא"ת ב"ש. ועוד מסיק בפרק ראשון מנדרים מפני מה נענש אברהם שנשתעבדו בניו מפני שהפריד בני אדם מליכנס תחת כנפי השכינה שנאמר תן לי הנפש.

פסוק יד

ואחרי כן יצאו. אמר ר' אחא כתיב כאן אחרי ולא כתב אחר כאן רמז לו עשר מכות שעתיד להביא על המצריים במצרים.

פרק יז

פסוק א

התהלך לפני. לפי וגו' נתוספה ה"א על שמו ונעשה שלם ותמים למספר רמ"ח איברים שבאדם. וכן מסיק בשלהי פרק רביעי דנדרים אמר רמי בר' אבא כתיב אברם וכתוב אברהם בתחלה המליכו הקב"ה על רמ"ג איברים ולבסוף על רמ"ח ואלו הן שתי עינים ושתי אזנים וראש הגויה ובא וראה כמה גדול כח של מילה כדאיתא בפרק רביעי דנדרים

ואיתמר במכילתא מה שאין קורא הכתוב אברהם ושרה בשמם אחר שנשתנה כמו שמצינו ביעקב שנקרא יעקב אחר שקראו הקב"ה ישראל מפני שמם של אברהם ושרה הראשון לא נתעקר לגמרי אך נתוספה אות אחת של ה' על שמם ולתקן השם ומכיון שנתקן נשתקע הראשון. אבל יעקב נקרא לו שם חדש והשם הראשון לא זז ממקומו. ועוד אמרו שלכך לא נשתנה שמו של יצחק מפני שלא נקרא לו שם אלא מפי הגבורה שנאמר **וקראת את שמו יצחק**.

פסוק כא

ואת בריתי אקים את יצחק. אקי"ם נוטריקון אשר קידש ידיד מבטן.

פסוק כו

בעצם היום הזה. ר"ג אומר שלח אברהם וקרא לשם בן נח ומל אותו ואת ישמעאל בנו ומהו בעצם בגבורתו של יום. ולא עוד אלא בעשור של חדש השביעי הוא יום הכפורים נאמר כאן בעצם ונאמר להלן תענו את נפשותיכם בעצם היום הזה מה להלן יוה"כ אף כאן יוה"כ ובכל שנה ושנה הקב"ה רואה דם בריתו של א"א ומכפר לנו על כל עונותינו. ואתמר בב"ר שנטל אברהם סכין ואחז בערלתו וכשבא לחתוך היה מתיירא מפני שהיה זקן וסייעו הקב"ה כביכול שלח ידו ואחז עמו שנאמר **וכרות עמו הברית** מלמד שעזרו.

פרשת וירא

פרק יח

פסוק א

וירא באלוני ממרא. פירש"י הוא שנתן לו עצה על המילה. ותימה וכי אדם חשוב וצדיק כאברהם ונתנסה בעשר נסיונות ועמד בכולן ולא שאל עצה איך שאל עצה על המילה שצוהו הקב"ה.

ויש לומר שחש ושלוש שישאל עצה אם ימול אם לאו אלא אם יעשה בצנעה או בפרהסיא וממרא נתן לו עצה לעשותה בפרהסיא כדי שיראו העולם וימולו אחריו והיינו דכתיב **בעצם היום הזה נימול אברהם** בעצומו של יום.

דבר אחר: ששאל לו עצה מאיזה מקום ימול והוא נתן לו עצה שימול במקום זכרות כדכתיב **המול לכם כל זכר** ממקום שניכר בין זכר לנקבה.

דבר אחר: כשצוהו הקב"ה למול כל אנשי ביתו הלך אצל ענר ואשכול לשאול מה יעשה על אנשי ביתו שאינן רוצין להמול ולא ידעו מה להשיב לו הלך אצל ממרא ונתן לו עצה שימול עצמו וישמעאל בנו תחלה וכשיראו כן אז יקבלו להמול וכן עשה **בעצם היום הזה נימול אברהם וישמעאל** בנו והדר כתיב וכל אנשי ביתו נמולו אתו. ואי קשיא ממרא שנתן לו עצה מדוע לא מל עצמו לטוף נמול כדאיתא באגדה. **כחום היום**. שעת אכילה והיא שעה רביעית שהתחיל היום לחום ואז מאכל כל אדם. וכדפירש רב פפא בריש מסכת שבת. ועמד פתח האהל לראות אם יעבור אדם לעת מאכל ויכניסנו לביתו.

פסוק ח

ויקח חמאה וחלב וגו'. מלמד שהאכילם בשר וחלב וכשרצה הקב"ה ליתן תורה לישראל אמרו המלאכים **תנה הודך על השמים** אמר להם כתוב בתורה **לא תבשל גדי בחלב אמו** ואתם כשירדתם למטה אכלתם בשר וחלב שנאמר **ויקח חמאה וחלב.** מיד הודו להקב"ה והיינו דכתיב בפ' כי תשא **כי על פי הדברים האלה כרתי וגו'** וכתוב לעיל מיניה **לא תבשל גדי בחלב אמו.** ומדרש זה חולק על מדרש אחר קיים אברהם אבינו ע"ה אפילו עירובי תבשילין פירוש תבשילין מעורבין שלא היה אוכל בשר בחלב גם לא בשר ואח"כ חלב אלא חלב ואח"כ בשר דכתיב **ויקח חמאה וחלב** והדר בן הבקר אשר עשה וכן נמי פירש"י קמא קמא דתקין אמטי ואייתי לקמייהו.

ובן הבקר אשר עשה. פי' תקן וחברו **ויעש אלהים את הרקיע** שפירש"י לשון תקון. **ויאכלו.** פי' היו שורפין את המאכל מלשון **והסנה איננו אוכל** איננו נשרף.

פסוק יא

חדל להיות לשרה ארח כנשים. פי' שראתה דם בזקנותה מה שאין כן בשאר הנשים אבל אין לפרש שאינה רואה שהרי למעלה פירש"י שפירסה נדה.

פסוק יג

ואני זקנתי. מכאן אחז"ל (מציע' פ' השוכר) שמותר לשנות מפני השלום שהיא אמרה **ואדוני זקן** והקב"ה שינה ואמר **ואני זקנתי** ואע"ג דלפום ריהטא משמע שגם היא אמרה ואני זקנתי דכתיב **אחרי בלותי.**

יש לומר לי יכול להיות תקנה ללדת בנים שהרי אחרי בלותי היתה לי עדנה שהרי פרסתי נדה אבל לבעלי אין תקנה שהרי ואדוני זקן וכן נ"ל דמשמע הלשון היתה לי ולא תהיה. ויש מי שאומר חלילה שישנה המקום שהרי דובר שקרים לא יכון לנגד עיניו וגם היא אמרה ואני זקנתי והוא פירוש אחרי בלותי וגו' בתמי' ושינה מפני השלום שלא ספר כל דבריה אלא קצתם וכל שאר בני אדם מותר לשנות לגמרי. וא"ת מה הקפדה יש לאברהם אם אמרה שהוא זקן? יש לומר ר"ל שטוחן ואינו פולט.

פסוק יד

למועד אשוב אליך. מכאן רמז למה שאחז"ל כי בפסח נולד יצחק למוע"ד בגימטריה בפסח.

כעת חיה. פירש"י כעת הזאת שתהיו חיים לשנה הבאה מדלא קרי בעת חיה ה"א לעת שהאשה יולדת דהיינו לתשעה חדשים וחיה קרי ביה לאשה יולדת כדאמרינן שלש מפתחות לא נמסרו לשליח. של תחיית המתים. של גשמים. ושל חיה. השתא דקרי כעת לאמר שאתם חיים וקיימים.

ונראה לי דשטת רש"י כשטת סדר העולם ומכילתא דהכי אתמר התם בט"ו בניסן דבר הקב"ה עם אברהם. בט"ו בניסן באו מלאכי השרת לבשר שרה. בט"ו בניסן נולד יצחק ואמרינן נמי בב"ר **לושי ועשי עוגות** הדא אמרה שפסח היה וכן משמע בפרשת מילה לעיל דכתיב **אשר תלד לך שרה למועד הזה בשנה האחרת** אמנם כל זה פליג אדפרק קמא

דר"ה דמסיק **למועד אשוב אליך** דקאי בחג הסוכות וקאמר למועד ראשון שיהיה דהיינו פסח. וגם לפרקי ר' אליעזר דביום הכפורים נמול אברהם אבינו ובפרק השוכר את הפועלים אמרינן דביום השלישי למילתו באו המלאכים אצלו ואז נתבשרה שרה והא דאמרינן בר"ה דקאי בחג ר"ל שני ימים לפני החג.

ועוד דבר"ה מסיק נמי בר"ה נפקדה שרה רחל וחנה וזה כשטת רש"י ז"ל דהכא. ואי קשיא לשיטה דהתם מאי למועד הזה בשנה האחרת כיון דבסוכות קאי וקא"ל לפסח א"כ באותה שנה היתה.

יש לומר דסבירא ליה כר' יהושע דאמר בניסן נברא העולם ולהכי קרי פסח שנה אחרת.

פסוק יז

המכסה אני וגו' ואברהם היו יהיה. אמר אילו לא היה עתיד להוליד בנים לא הייתי מגלה לו משפט סדום כי לאדם שימות בלא בנים שיצוה אותן לשמור דרך ה' ולקבל שכר מה לו גלות משפטים. אבל אברהם היו יהיה וגו' כי ידעתיו וגו'. ולפי שיהיה לגוי גדול אגלה לו דין של סדום כי יודע אני בו כי למען דין שאעשה ברשעים הללו יצוה את בניו לשמור דרך ה' ולעשות צדקה ומשפט.

למען הביא ה' וגו'. ויזכו לירש את הארץ שאם לא יהיו שומרים משפט וצדקה לא יזכו לזה.

פסוק כז

ואנכי עפר ואפר. ראוי אני להיות עפר במלחמת ארבעה מלכים. ואפר באור כשדים לולי רחמיך אשר הצלתני.

פסוק לב

אולי ימצאון שם עשרה. פירש"י ותשעה ע"י צירוף כבר בקש ולא מצא ולא ידענא מאי שנא דגבי מ"ה כתיב לא אשחית וגבי מ' ול' כתיב לא אעשה והדר כתיב לא אשחית גבי עשרים ועשרה. לכך נראה לפרש קראי הכי. ויאמר אברהם אולי ימצאון שם חמשים צדיקים דהיינו מנין שלם לחמשה כרכים והשיב הקב"ה **אם אמצא וכו' ונשאתי לכל המקום בעבורם** כלומר דכיון שהוא מנין שלם אסלח לעונם ולא אשחיתם וגם לא אדונם ביסורין. ויאמר אולי יחסרון חמשה דהיינו תשעה לכל כרך וכרך ואתה תצטרף עם כל תשעה ותשעה ותשלים המנין. והשיב הקב"ה לא אשחית אם אמצא שם ארבעים וחמשה כלומר לא אשחיתם אך אדונם ביסורין מכיון שלא ימצא בהם מנין שלם בלא צרוף. ויאמר אברהם אולי ימצאון שם ארבעים דהיינו מנין שלם לארבעה כרכים וכן לשלשה כרכים ויאמר הקב"ה לא אעשה בעבור הארבעים ולא בעבור השלשים כלומר אסלח ולא אעשה להם שום דבר לא השחתה ולא יסורין כיון שהמנין שלם וגם הם יהיו רוב הכרכים. ויאמר אברהם אולי ימצאון שם עשרים דהיינו מנין שלם לשני כרכים וכן עשרה לכרך א'. ויאמר הקב"ה לא אשחית בעבור העשרים וכן בעבור העשרה פי' לא אשחיתם לגמרי אמנם אדונם ביסורין מאחר שלא יהיה זה כי אם המיעוט של חמשה כרכים אע"פ שהמנין שלם

לשנים או לא' והיינו דפירש"י על תשעה וצרוף לא שאל אברהם כשלא מצא עשרה שהרי כבר בקש ולא מצא וחקר מה יהיה הצירוף מועיל ולא מצא בדברי הקב"ה שיהא הצירוף מכפר כמו מנין שלם והצירוף אינו מציל כי אם מהשחתה ולא מהיסורין. וי"א שעל פחות מעשרה לא בקש שהיה סבור שיהיו לוט ואשתו וארבעה בנותיו וארבע חתניו שהן עשרה כדאי להציל העיר בזכותם.

פרק יט

פסוק א

ויבאו שני המלאכים סדומה וגו'. אמר להם למה באתם? אמרו לו כי משחיתים אנחנו. כי אמרו בלבם אם נאמר ללוט צא מן המקום ולא נגלה לו הטעם לא ישמע אלינו. ולפי שגילו מסתורין של הקב"ה, דנם ית' ונדחו ממחיצתו קל"ח שנים ואע"פ שכוונתם לטובה כי המלאכים נדונין בדבר קל מפני החכמה יתירה שבהם כמו שמצינו במטטרון אפקיה ומחיוהו שתין פולסי דנורא מפני שהיה יודע מה בלבו של אדם כו'. והרב ר' יהודה חסיד אמר טעם למה מלקין למעלה ששים ובית דין של מטה מלקין ארבעים חסר אחד לפי שלמטה עונשין מבן י"ג מלקין ארבעים חסר אחד שלשה פעמים י"ג. ולמעלה אין עונשין כי אם מבן עשרים ולכן מלקים ששים שהם שלשה פעמים עשרים.

פסוק לא

ואיש אין בארץ לבא. פירש ר' אברהם אבן עזרא ז"ל איש אין בארץ ראוי לבא עלינו כי היו מחזיקות עצמן במיחוסות.

פסוק לו

ותהרן. פירש"י אע"פ שאין מתעברת אשה מביאה ראשונה, אלו שלטו בעצמן והוציאו ערותן. עדותן גרסי' ב"ר פי' בתוליהן וראיה מב"ר ואלה בתולי בתי - עדות בתי. ולא גרסינן ברי"ש כמו שאומר העולם.

פרק כ

פסוק טז

הנה נתתי אלף כסף לאחירך. אלף לשון למוד כמו **ואאלפך חכמה** כסף לשון חימוד כי נכסוף נכספת. והפירוש הנה נתתי ולמדתיך עצה טובה וחמודה על אודות אחיך. לאחירך על אחיך על אודות אותו שאמרת עליו אחי הוא הנה. ויש מפרשים אלף כמו שגר אלפיך כסף לשון חימוד כדפירש"י הנה הוא לך כסות עינים אותו שם דאח שאת קוראה לו לשון כיבוד וצנוע הוא שלא לומר בעלי הוא ולמה תאמר כן לכל אשר אתך כלומר לאנשים הרגילים אצלך שיודעים שבעליך הוא. **ואת כל ונוכחת.** אבל לכל העולם שאין מכירין בדבר תוסרי ותוכיח שלא תאמרי אחי הוא שלא תבא לידי תקלה.

פרק כא

פסוק ב

ותהר. מה עיבורה בלא צער אף לידתה בלא צער.

פסוק ד

בן שמנת ימים. ועכשיו נוהגין העולם כשמביאין קטן לבית הכנסת אומרים ברוך הבא לפי שהבא עולה שמונה בגימטריא והיינו ברוך הנמול לשמונה.

פסוק ז

ותאמר מי מלל. ותאמר לשון שבח ודומה לו אמרו צדיק כי טוב פי' שבחו לצדיק ה"נ שבחה שרה לאותו שמלל לאברהם הניקה בנים שרה דהיינו הקדוש ברוך הוא. . דבר אחר: מי מלל. מי יאמר לאברהם שיש בו לחלוחית והוא כמו מלילות.

פסוק ח

ביום הגמל את יצחק. ביום הג' מל את יצחק והיינו לשמונה ימים.

פסוק טו

ויכלו המים. פירש"י לפי שדרך חולים לשתות הרבה. ותימה דאמרינן במציעא דעד יעקב אבינו לא הוה חולשא. יש לומר דעד יעקב לא חלה אדם מעצמו. אך זה לא חלה אלא מחמת שרה שהכניסה בו עין הרע.

פסוק כ

ויהי רובה קשת. היה מטיל ומשליך החצים בקשתו ודומה לו ורבו. ויש מפרשים רובה לשון ילד כדמתרגם רביא. וכן יקבלו הרובין תשובתן במסכת חולין והפירוש ויהי הילד קשת בעל קשת.

פסוק כב

אלהים עמך. שהיו אומרים אילו היה צדיק לא היה דוחה בנו הבכור כיון שראו מעשיו אמרו אלהים עמך בכל אשר אתה עושה.

פרק כב

פסוק ה

שבו לכם פה. מדרש כשראה אברהם את המקום מרחוק וענן קשור עליו אמר ליצחק בנו מה אתה רואה אמר לו הר נאה וענן קשור עליו חזר אצל נעריו ואמר להם מה אתם רואים אמרו לו אין אנו רואים שום דבר אמר להם אתם והחמור שוים שאינכם רואים כמוהו א"כ **שבו לכם פה עם החמור.**

ונראה לי דהיינו הך דאמרו רז"ל עם הדומה לחמור ולפיכך עבד אין לו חיים כמו חמור.

פסוק י'

ויקח את המאכלת. שמכשרת הבשר לאכילה. .
דבר אחר: שכל ישראל אוכלין זכותה בעה"ז.

פסוק יג

אחר נאחז. פסיקתא אמר לו לאברהם ראה בניך העומדים אחריך כשיהו מסובכין ונאחזין בעבירות מה יהיו עושין בקרנות יהיו תוקעין אותן לפני ואני אזכור להם עקידת יצחק ואזכה אותן בדין, ומה עסקו של שופר מכניס בזו ומוציא בזו כך בניך אפילו יש להם כמה קטיגורין אני אכניס אותם בזו ולא אשמע להם. ולכך אמר משה לישראל השופר סניגוריא הוא לכם תקעו שופר בראש השנה כדי שיזכור לכם הקב"ה עקידת יצחק ותזכו בדין.

פסוק יד

ויקרא שם המקום וגו'. והוא הר המוריה ונקרא כן לפי שמראה נעשה הר שהיה בתחלה עמק מיד נעשה הר גבוה ותלול ומנושא ולפי שמתחלה נקרא שלם שנאמר ומלכי צדק מלך שלם. ואברהם קראו יראה נקרא עתה ירושלים שיש במשמעות יראה ושלם. ה' יראה. הכי פירושו דקרא ה' יראה שרצוני וחפצי לשחוט את בני כאשר צוני. אשר יאמר היום בהר ה' יראה. כלומר ידעתי שיאמר היום מכמה בני אדם בהר ה' יראה אפילו אברהם ירא אלהים אם שחט את בנו במצות הצור וכשיראו אותנו חוזרין יאמרו שלא רציתי לקיים מצות ה' ואז יראה שאין העכוב מצדי. ואתמר במדרש כשאמר לו הקב"ה לאברהם אל תשלח ידך אל הנער והעל האיל תחת בנו לא רצה אברהם להניחו עד שנשבע לו הקב"ה שיחשב לפניו אפרו של איל כאילו היה אפרו של יצחק, ונשבע לו. ומיד הורידו מעל המזבח. ואחר שהורידו אמר לו תן לי חותמך על הדבר הזה. א"ל מן הדין אין לי למסור חותמי, מכיון שלא שאלת אותו בשעת מעשה, ועוד שכבר נשבעתי לך. אמנם אעשה חסד עמך וליעקב בן בנך אמסרנו. הדא הוא דכתיב תתן אמת ליעקב חסד לאברהם כלומר תתן אמת שהוא חותמו של הקב"ה בשביל חסד שאמרת לעשות לאברהם.

פסוק יט

וישב אברהם. ויצחק היכן הלך שלחו בלילה מפני עין הרע שכן חנניה מישאל ועזריה משעה שיצאו מתוך כבשן האש לא נתפרש להיכן הלכו. וי"א בחלק שמתו בעין הרע. ומשום רבי שמעון בן יהוצדק אמרו ששינו מקומן והלכו ללמד תורה לפני יהושע הכהן הגדול הדא הוא דכתיב שמע נא יהושע הכהן הגדול אתה ורעיך היושבים לפניך כי אנשי מופת המה מאי כי אנשי מופת וכו'.

פסוק כא

את עוץ בכורו. אומרים במדרש זה איוב שנאמר איש היה בארץ עוץ איוב שמו. קמואל. זה בלעם ולמה נקרא שמו קמואל שקם על אומתו של אל.

פרשת חיי שרה

פרק כג

פסוק א

ויהיו חיי. כי תשעים שנה היתה בלא בנים ומי שאין לו בנים חשוב כמת. וחשוב מתשעים שנה עד סוף ימיה שהיו קכ"ז יעלו ל"ז כמנין ויהי"ו.
חיי שרה. פירש"י כולן שוין לטובה. ואע"ג דגבי ישמעאל כתיב ואלה שני חיי ישמעאל איכא למימר שעשה תשובה כדפירש"י גבי **ויקברו אותו יצחק וישמעאל בניו**. וגר שנתגייר כקטן שנולד דמי וכל השנים שהיו קודם לכן כל הרע שעשה לא נחשב לכלום והיה כמי שעשה תשובה כל ימיו. אי נמי שני דגבי ישמעאל לא נתנו לידרש שהרי עדיין לא פי' מנין שנותיו אבל הכא כבר פירש בכתוב מנין שנותיה שני חיי שרה למה לי ש"מ לדרשא.

פסוק ב

בקרית ארבע. שם אדם כדכתיב **האדם הגדול בענקים הוא ארבע**.

פסוק ה

ויענו בני חת. א"ר אלעזר כמה קולמסין נשברין וכמה דיו משתפכין לכתוב עשרה פעמים בני חת בתורה ללמדך שכל מי שמברר חלקו של צדיק מעלה עליו הכתוב כאילו קיים חמשה חומשי תורה. וכי האי גוונא דריש בהגדה גבי **ואיש בא מבעל שלישה ויבא לאיש האלהים לחם בכורים**. ופריך וכי אלישע הכהן אוכל בכורים היה אלא כל המביא דורון לתלמיד חכם מעלה עליו הכתוב כאלו בנה בית המקדש ומביא בכורים וכן גבי חרם עכן כתיב חמשה פעמים גם לומר שכל המועל בחרם כאלו עבר על חמשה חומשי תורה. .
 דבר אחר: קח אות ראשונה ואת אחרונה מכל תיבות של סופי חמשה חומשי תורה ויעלו חרם. ב"מ של במצרים דסוף בראשית מ"מ של מסעיהם דסוף אלה שמות ס"י של סיני דסוף ספר ויקרא י"ו דיריחו דסוף ספר במדבר סיני.
 יש לומר של ישראל דסוף אלה הדברים הרי חרם.

פרק כד

פסוק א

ברך את אברהם בכל. בזכות הפרשת מעשר כדאמרין ויתן לו מעשר מכל.

פסוק ז

אלהי השמים וגו'. ולא אלהי הארץ כי באותה שעה לא נודע אלהותו לבריות. ומטעם זה ליכא מלכות בברכה ראשונה של שמונה עשרה דלא שייך לומר אלהי אברהם כי בפרק שהתחיל להיות אלהי אברהם עדיין לא היה על כל העולם.

פסוק ח

ונקית משבועתי זאת. זאת משמע מיעוט לומר דמשבועה דכי אל ארצי ואל מולדתי תלך תהי נקי אבל משבועה דלא תקח אשה לבני לא תנקי ולפי זה צ"ל דענר אשכול וממרא לאו כנעניים היו.

רק את בני לא תשב שמה. ואע"פ שמעולם לא בא לשם נופל נמי על יצחק לשון שיבה מפני אליעזר שהיה הולך עמו ולו יהיה שיבה גמורה שכבר היה לשם. וכן ברות המואביה השבה עם נעמי משדי מואב ואע"פ שרות לא היתה מעולם לשם קורא לה לשון שיבה מפני נעמי ההולכת עמה.

פסוק יד

ובה אדע. פירש"י שהוא לשון תחנה וגו'. ותימה לה"ר משה דאמרינן בעלמא שלשה שאלו שלא כהוגן וחשיב אליעזר עבד אברהם ולפירש"י לא שאל שלא כהוגן.

פסוק כב

ויקח האיש נזם זהב. החכם ר' משה דורש מקרא זה לפי פשוטו ויקח האיש נזם זהב ושני צמידים בידו לתת עליה אם תהיה הגונה ויאמר לה בת מי את וכשהגידה לו משפחתה אז נתנם לה והכתוב קצר דבריו כמו שמצינו בכמה מקומות. וכן מוכיח בספור דבריו דכתיב ואשאל ואחר ואשים. וגם כאן לא כתוב ויקח האיש נזם זהב ויתן על ידה.

פסוק לט

אלי לא תלך האשה. פירש"י ז"ל שלכך כתיב אלי חסר וא"ו למדרש שהיתה בת לאליעזר וכו'. ותימה שגם ר' שלמה פי' על קרא דונקית משבועתי זאת ותקח אשה לבני מבנות ענר אשכול וממרא וגם הם כנעניים היו.

ויש לומר שבו נתקיימה כבר הקללה שהרי הוא עבד אבל הם לא היו עבדים. ועוד יש לומר דזילא ביה מילתא טפי למשיא לבנו בת עבדו. ועוד אמרינן בב"ר אליעזר בנו של חם היה. ובפרקי ר' אליעזר אומר אליעזר עבד אברהם הוא עוג מלך הבשן והכי איתמר התם זקן ביתו של אברהם אבינו היה אליעזר וכתב עליו עבד עולם וכשגמל חסד עם יצחק הוציאו לחירות עולם ונתן לו הקב"ה שכרו בעולם הזה והעמידו מלך והוא עוג מלך הבשן. וקשה שהרי עוג רשע היה ומשה הרגו ואליעזר היה צדיק. וגם במס' סופרים חשיב ליה מתשעה שנכנסו בגן עדן מחיים ועל דבר זה נכנס כי כשהביא רבקה ולא מצא לה יצחק בתולים כמו שאפרש בע"ה היה חושדו שבא עליה ואמר לו כן תחיה ותכנס בגן עדן כמו שאתה נקי ממנה ונתקיים לו אותה ברכה ונכנס חי בגן עדן. וצ"ל ששני עוג מלך הבשן היו אחד רשע שהרגו משה ואחד שהיה עבד ומלך וכשמלך נקרא שמו עוג כי כל מלכי הבשן נקראים עוג כמו שמצינו בכל מלכי מצרים שנקראין פרעה.

פסוק נה

ויאמר אחיה ואמה. פירש"י ובתואל רצה לעכב ובא מלאך והמיתו. ואע"ג דכתיב לעיל ויען לבן ובתואל צ"ל שרצה לחזור ולעכב הדבר.

דבר אחר: שבקשו להאכיל לאליעזר סם המות כדי שישאר להם הממון ובא גבריאל והחליף הקערה אשר בה סם המות ליתנה לאליעזר ונתנה לבתואל ומת.

פרק כה

פסוק א

ויקח אשה ושמה קטורה. ואע"ג דישראל אסור במצרית דכתיב בנים אשר יולדו להם דור שלישי הא דור שני לא יבא. והגר בת פרעה היתה כדפירש"י לעיל. איכא למימר גר הוא וגר מותר במצרית ובמדרש איתא על פי הדבור עשה.

פסוק ה

ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק. תימה היכי עביד הכי הא אמרינן אסור לאעבורי אחסנתא אפילו מברא בישא לברא טבא דלא ידעי מאי זרעא נפיק מנייהו וכתביב יכין צדיק ורשע ילבש וקיש לומר בעלמא דקיים אברהם אבינו אפילו ערובי תבשילין. ויש לומר דאברהם וישמעאל גרים היו ואמרינן דגר אינו יורש את חבירו אביו לא מדברי תורה ולא מדברי סופרים מה"ר שמואל. וקודם שנולדו האחרים כבר נתן לו כדכתיב לעיל ויתן לו את כל אשר לו.

פסוק ו

נתן אברהם מתנות. אמרו בפ' חלק שמות בטומאה מסר להם פי' שיהו יכולין להזכיר שם המפורש בטומאת הגוף ולא יזיק להם וגם היום יש ישמעאלים שבקיאין בשם ומזכירין אותו בטומאה. וקשה לה"ר משה היאך אדם וצדיק חשוב כאברהם ילמד השם לרשעים לכן פי' ה"ר יעקב בה"ר נחמן שם טומאה שם השדים שמשביעין אותן באדוניהם הממונים עליהם לעשות כל מה שרוצים כמו ספר בילא"ד ושם טומאה נקרא על שם רוח הטומאה כדאמרינן במס' חגיגה הלן בבית קברות כדי שתשרה עליו רוח טומאה. רמז לזה שהרי מתנות כתיב חסר וא"ו והוא עולה בגימטריא למדם להשביע השדים. מה"ר משה.

פרשת תולדות

פסוק יט

יצחק אברהם הוליד את יצחק. הוליד בגימטריה דומה שהיה קלסתר פניו דומה לאברהם.

פסוק כ

ויהי יצחק בן ארבעים שנה. פירש"י שנשא יצחק את רבקה כשהיתה בת שלש שנים וקשיא דבשלהי ספרי מסיק ג' שנותיהן שוין קהת ורבקה ובן עזאי. וא"כ חיתה רבקה קל"ג שנים כמו קהת ואם לא היתה כי אם בת שלש שנים כשנשאה יצחק תמצא שחסר משנותיהם י"א שנים כיצד בת ג' נשאה ובת כ"ג היתה כשילדה. וא"כ כשילדה את יעקב היתה בת כ"ג ויעקב בן ס"ג כשנתברך כדפירש"י בסוף הסדר הזה וי"ד שנה נטמן בבית עבר וכ' שנה שמש בבית לבן ושתי שנים נשתהה בדרך ובאותו פרק נתבשר על מיתת אמו כדפירש"י בפ' וישלח גבי אלון בכות. וא"כ לא היתה כי אם בת קכ"ב שנים. ל"נ שהיתה רבקה בת י"ד שנים כשנשאה יצחק והכי איתא בסדר עולם וכן א"ר יהודה ואז

תמצא שהיתה קל"ג שנים מכוונים. ולפי זה צ"ל מה ששינו בסדר עולם כשחזר אברהם מן העקדה נתבשר שנולדה רבקה שנולדה כבר עבר י"א שנים. ועל זה הקשה הרב משה שלמה בר אברהם המכונה אנסימ"אן מאי האי דאמרינן נותנין זמן לבתולה שנים עשר חודש וילפי' לה מקרא דכתיב תשב הנערה וכו' והיאך מצינו למילף מרבקה והלא בוגרת היתה באותו זמן ואמרינן התם דלבוגרת אין נותנין כי אם ל' יום כמו לאלמנה וצריך עיון.

פסוק כא

לנוכח אשתו. בגימטריא אש וקש רמז שתלד יעקב שנאמר בו **והיה בית יעקב אש** ועשו שנאמר בו **ובית עשו לקש**.

פסוק כג

ורב יעבוד צעיר. פי' והרבה יעבוד צעיר כלומר זמן גדול כמו יש לי רב.

פסוק כה

ויצא הראשון אדמוני. מדרש כשראהו אביו אמר עדיין לא נבלע בו דמיו ולא רצה למולו לשמונה ימים כדאמרינן גבי מעשה דשתי נשים שבאו לפני נתן הבבלי וכו'. כשעבר שנה או שנתיים וראה יצחק שלא החליף מראיתו ידע שזו תולדתו ואפ"ה לא מל אותו אמר הואיל ולא מלתי אותו לשמנה כמוני אמתין עד שיהיה בן י"ג כמו ישמעאל אחי ואמול אותו וכשהיה בן י"ג שנה הוא עכב בעצמו ולא רצה למול והיינו דכתיב **אם לא דם שנאת ודם ירדפך**.

פסוק כז

ויקרא שמו יעקב. אותיות יעקב ד' כנגד ד' עטרות שעתידין בניו לעטר הקב"ה י' כנגד י' הדברות ע' כנגד שבעים זקנים ק' כנגד היכל שבנו להקב"ה שנאמר בו והיכל מאה אמה. ב' כנגד ב' לוחות ובזכות יעקב נגאלו ישראל ממצרים שנאמר **ויעמידה ליעקב לחק לישראל וגו'** ואלמלא יעקב לא נפדה אברהם מן הכבשן שנאמר **כה אמר ה' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם**.
דבר אחר: דרשו רז"ל שפדאו מצער גידול בנים.

פסוק כז

ויגדלו הנערים. פירש"י כל זמן שהיו קטנים לא היו מעשיהן נכרין כיון שנעשו בני י"ג שנה זה פירש לבית המדרש וזה פירש לע"ז משל לנעוצות והדס שהן גדלין זה עם זה כל זמן שהם קטנים אין אדם מבחין בין זה לזה הגדילו זה ריחו וזה חוחו ב"ר. ואי קשיא דפרש"י שעשו לא היה כי אם בן י"ג שנה כשפירש לע"ז שהרי הוא עצמו פי' ויזד יעקב נזיד שאותו יום מת אברהם שלא יראה עשו בן בנו יוצא לתרבות רעה וזהו שיבה טובה שהבטיחו הקב"ה. ולפי זה שאמרנו שהוא בן י"ג שנה א"כ מרד בחיי אברהם ב' שנים שהרי אברהם חי קע"ה שנה ובן מאה שנה היה כשנולד יצחק ויצחק בן ששים שנה כשנולד עשו ומשם עד קע"ה יש ט"ו שנים מכלל שהיה עשו בן ט"ו שנים כשמת אברהם א"כ מרד שתי שנים

בחייו. בירושלמי פריך לה הכי ומשני שנתים מרד במטמוניות פי' בצנעה אבל לאחר מותו מרד בפרהסיא.

פסוק ל

הלעיטני נא וגו'. על כן קרא שמו אדום. פשיטא דעל כן משמע שקראו אדום משום הלעטה של מעט עדשים ויותר היה לו לקרותו אדום מפני שיצא אדמוני. לכן נראה לפרש קרא הכי הלעיטני נא מן תבשיל זה אדום לי שאני אדום לשון נופל על הלשון על כן שהוא קרא עצמו אדום על שיצא אדמוני קרא שמו אדום.

כי עיף אנכי. שאותו היום הרג נמרוד שנלחם עמו כי כאשר התחיל עשו לצוד בשדה מצאו נמרוד שהיה גבור ציד ואמר לו שאין שום אדם רשאי לצוד בשדות אלא הוא ולקחו יום מלחמה ובא עשו ונטל עצה מיעקב ואמר לו כל זמן שיהיה נמרוד לבוש בגדיו החמודות לא תוכל לו אך תאמר לו שיפשיטם אז תוכל לו וכן עשה והרג נמרוד. ולכך אמר כי עיף אנכי כדכתיב כי עיפה נפשי להורגי'.

פסוק לא

מכרה כיום. כמה שהיא שוה היום דהיינו בטובת הנאה דבר מועט שהרי אם תמות בחיי אבא לא תירשנו ולא תועיל לך הבכורה כלום.

פסוק לב

ויאמר עשו הנה אנכי הולך למות. פי' בכל יום ויום אני מסתכן ביערים וכפשע ביני ובין המות וספק גדול אם אירש את אבא ולמה זה לי בכורה מוטב שאמכרנה לך כאשר אמרת בטובת הנאה.

פסוק לד

ויבז עשו וגו'. פי' מכבר היה מבזה אותה ועל כן לקחה יעקב ממנו. ונמצא בס' ר' יהודה החסיד מכאן אתה למד שאם יש ביד רשע ס"ת או מצוה אחרת דמותר לצדיק לרמותו וליטלו ממנו.

פרק כו

פסוק כא

ויקרא שמה שטנה. כלומר מן הראשון אקראי הוא אבל מזה ודאי שטנה הוא.

פסוק כו

ואחוזת מרעהו. כתרגומו וסיע' מרחמוהי חבורה מאוהביו. וי"א אחוזת שם אדם וכן מוכיח המסרה שנמסר עליו לית שום בר נש מרעהו פי' חברו והמ"ם בו יסוד כמו ויתנה למרעהו וכן מרעהו גבי שמשון.

פסוק כט

כאשר לא נגענוך וכאשר וגו'. משל לארי שהיה לו עצם בגרונו אמר כל מי שיבא ויטלנו יעשרנו המלך עושר גדול בא עוף אחד ששמו אגרון שצוארו ארוך אמר אני אטלנו הכניס העוף ראשו בגרון הארי והוציא העצם לאחר שהוציאו שאל שכרו אמר לו הארי לא דיך ששלחתיך בשלום ולא אכלתיך כשהכנסת ראשך בגרוני אלא שעדיין אתה שואל שכר כך אמר לו אבימלך ליצחק חסד גדול עשינו ממה ששלחנוך בשלום כי דרכנו להזיק כל הבא.

פרק כז

פסוק א

ותכהין עיניו מראות. משום שאהב עשו כי ציד בפיו וכתוב כי השחד יעור. . דבר אחר: כדי שיבא יעקב ויטול את הברכות ולהא דפרש"י שכהו עיניו מעשן ע"ז קשה קצת למה לא כהו ג"כ עיני רבקה. ואומר המדרש משל למקיש כלי עצם בכלי חרש הכלי חרש משתבר אבל מקיש כלי עצם לכלי עצם אין משתבר זה מזה כך יצחק נברא מן האדמה לכך הזיקו לו מעשה כלותיו שנבראו מן הצלע אבל רבקה שנבראת מן העצם כמו כן לא הזיקו לה מעשה כלותיה. ויקרא אל עשו בנו הגדול. מכאן שמחניפין לרשעים בשעתן. דבר אחר: לפי שהעולם בידו קראו גדול.

פסוק ג

וצודה לי צידה. ציד זה כתובה בה"א יתירה בסוף לפי שהזהירו על חמשה דברים המפסידים את השחיטה.

פסוק יג

עלי קללתך בני. פי' לא יקלל אותך כי אם אותי שכן דרך העולם כשהילדים עושין שלא כדת שמקללין אביהן ואמן ואומרים ארור שזה גדל.

פסוק טו

החמודות. שחמדן מנמרוד וחמודין היו שהיו מצויירין עליהם כל החיות ועופות שבעולם ונראין כאלו הן חיים וכשהיה בשדה היו החיות והעופות באין אצלו וניצודין מאליהן. ולמדרש זה קשה למה הלבישן ליעקב ונראה שרצתה להתנדדו לגמרי לדמיון עשו.

פסוק כ

כי הקרה ה' אלהיך לפני. כשם שהעבד שהלך לבקש לך אשה אמר הקרה נא לפני היום וגם האיל שנזדמן בעקידתך לפי שעה כך הקרה לפני בשבילך.

פסוק כב

הקול קול יעקב והידים ידי עשו. אמר במדרש הידים לעשו שאין בו כח אלא בידיים להזיק מקרוב אבל הקול ליעקב בתפלה מכלה כל המרעין ואפילו מרחוק.

פסוק כה

ויבא לו יין. מהיכן היה לו יין שלא מצינו שמסרה לו אמו יין. אלא שמיכאל הביא לו יין מגן עדן ואי אתה מוצא של טובה וברכה אלא זה ושל אברהם שנאמר ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין גם זה כיון ששתה ברכו.

פסוק כח

ויתן לך האלהים. זו מדת הדין כלומר אם אתה ראוי לכך ואולם גבי עשו כתיב הנה משמני הארץ יהיה מושבך בין ראוי בין אינו ראוי וכן מצינו בתפלת שלמה ע"ה גבי ישראל אמר ועשית לאיש כדרכיו לפי שלא יקרא תגר וגבי נכרי ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי וגו' שאם לא כן יקרא תגר ויטיח דברים כלפי מעלה. וכן אתה מוצא עשרה ברכות כנגד עשרה מאמרות שבהן נברא העולם וכנגד עשרת הדברות ובשבעה מקומות נתברך כאן ולקמן ואל שדי יברך אותך. והנה ה' נצב עליו ויאמר לא אשלחך כי אם ברכתני. וירא אלהים אל יעקב ויאמר אנכי אלהי אברהם אביך וכן אברהם נתברך בשבע ברכות ואעשך לגוי גדול וגו' וכנגדן ז' מועדות בשנה שבת פסח שבועות ר"ה יום הכפורים סוכות שמיני עצרת וז' כוכבים רועים ומשמשים את השמש ואת הירח ושבעה אינם רועים ושם כסיל וז' כוכבים של כימה בעת שהיא שוקעת הגיע זמן הארץ לזרוע וכשהיא עולה הגיע עת הקציר.

פסוק ל

ויהי אך יצא יצא. זה נכנס וזה יוצא ויעקב שהיה בחדר ראה עשו נכנס שהיה במקום אורה וטמן עצמו אחורי הדלת עד שראה עשו נכנס ועשו לא ראהו לפי שהיה בחשך.

פסוק לג

ויחרד יצחק חרדה וגו'. שתי חרדות חרד יצחק אחת כשנעקד ואחת כאן ולמדך הכתוב שזו היתה גדולה ועכשיו ממה חרד לפי שאמר בלבו מה עון ומה מכשול היה בידי שברכתי הקטן לפני הגדול והתחיל עשו גונח ואמר וכו' כדפירש רש"י ז"ל. מי איפה. שאל יצחק מי יהיה אפה בגיהנם ורוח הקודש משיבו הוא הצד ציד כלומר עשו והיינו דקאמר ליה יצחק לעשו ולכה איפה מה אעשה בני כלומר אתה עתיד להיות אפיה בגיהנם אם כן מה אעשה לך.

פסוק לז

ולכה איפה. ולכה כתיב בה"א מלא אמר לו יצחק לעשו לאחר שיעברו חמשת אלפים אז ימלוך מה אעשה לך שאז יתן הקב"ה נקמתו באדום.

פסוק מ

והיה כאשר תריד. ל' וירד מיעקב והיה כאשר תמשילהו עליך שתעבדהו ברצון נפשך ופרקת עולו. פי' כי בזה תעשה שתפרוק עולו מעל צוארך שלא ישתעבד בך כל כך.

פסוק מא

יקרבו ימי אבל אבי. פי' אגרום שיקרבו ימי אבל אבי אם אהרגה את יעקב אחי ולפיכך אניח מלהרגו עד שימות האב.

פרשת ויצא

פרק כח

פסוק י

ויצא יעקב. לפיכך פרשה זו סתומה מפני שיצא בצנעא מפני עשו.

פסוק יא

ויפגע במקום. לשון תפלה וזו תפלת ערבית טרם בא השמש שהרי כתיב ויפגע במקום והדר כי בא השמש אמנם לפי השטה דברכות משמע דזמן ק"ש דערבית לא הוי עד צאת הכוכבים.

פסוק יב

והנה שלום. סלם בגימטריא סיני שראה דוגמא שעתיד הקב"ה לתת תורה לישראל על הר סיני.

מוצב ארצה וגו'. וכנגד בסיני בוער באש עד לב השמים. והנה מלאכי אלהים. זה משה ואהרן. והנה ה' נצב עליו. זהו שנאמר וירד ה' על הר סיני. ויאמר אני ה'. זהו שנאמר אנכי ה' אלהיך.

דבר אחר: סולם ממש והנה מלאכי אלהים הראה הקב"ה ליעקב שר של מצרים עולה (כדכתיב בפי' הרמב"ן ז"ל).

דבר אחר: והנה מלאכי אלהים עולים היינו המלאכים שהלכו להפוך את סדום שתלו הכבוד לעצמן שאמרו כי משחיתים אנחנו וגם גלו מסתורין של הקב"ה ולכך נדחו ממחיצתו של הקב"ה קל"ה שנים ועכשיו עלו.

פסוק יג

והנה ה' נצב עליו. לא מצינו כן בשאר האבות א"ר סימון אין המלך עומד על שדהו לא כשהיא נחרשת ולא כשהיא נזרעת אלא כשהתבואה עומדת בכרי כך אברהם חרשה שנאמר קום התהלך בארץ. יצחק זרעה שנאמר ויזרע יצחק. בא יעקב שהוא כרי התבואה שנאמר קדש ישראל לה' ראשית תבואתה עמד עליו. הארץ אשר אתה שוכב עליה. פי' אותה שאתה שוכב עליה לך אתן ומעצמך תפרוץ כל הרוחות ותכבוש כל סביביך כמו שעושים לפרשים חשובים שנותנים להם מעט קרקע והם כובשין בגבורתם כל הסביבות.

פסוק יז

אין זה כי אם בית אלהים. פי' מאחר שאני רואה שהם עולים מכאן תחלה ויורדים ונשארים למטה א"כ מקום זה והשמים מדור אחד הוא והם עולין מכאן לשמים ויורדין כאדם עולה מבית לעלייה ואחר יורד אל הבית ונשאר שם.

פסוק כ

אם יהיה אלהים עמדי. פשטיה דקרא אין זה תנאי אלא לשון שבועה כן יהיה אלהים עמדי וגו'.

פסוק כב

וכל אשר תתן לי. מדרש יעקב תקן לתת מעשר מן הממון ואמרינן בב"ר שאל מין אחד את ר' יהושע בן לוי היכן מצינו שעושר בניו אמר לו לוי שהקדישו לשמים אמר לו ומה ראה להקדיש לוי והוא לא היה עשירי אמר לו שעשה יעקב מכל בניו כטלאים הנכנסין לדיר להתעשר והכניס דרך תולדותם וכו'.

פרק כט

פסוק יז

ועיני לאה רכות. לשון רך וטוב כלומר שהיתה נראית יפה מתוך שהיו עיניה יפות ונראית רכה וילדה אבל רחל היתה משובחת ביפיה אלא שהיו עיניה כואבות מן הבכי לפי שראתה שתפול לגורלו של עשו לפי שהיתה עקרה ויגרשנה יעקב וישאנה עשו.

פסוק כא

כי מלאו ימי. כמנין מלאו שנים היו לי כשבאתי אצלך כי בן ס"ג היה כשנתברך וי"ד נטמן הרי ע"ז שנים כמנין מלאו.

פסוק כב

ויאסוף לבן. לבן רמאי היה ועל כן נקרא לבן הרמאי ונתכוין לשכר את יעקב בין כדי לרמותו ולא יבחיין בין רחל ללאה ותדע שהרי ברחל לא עשה משתה.

פסוק כה

ויהי בבקר. שכל הלילה היתה עושה עצמה כרחל מתוך השלשה סימנין שמסרה לה נדה וחלה והדלקת הנר כמו שמסרן יעקב לרחל.

מדרש: כל הלילה היו משוררין אותן הקרואים הא לייא הא לייא ולמחר כשראה שהיא לאה אמר בודאי זהו שהיו משוררין הא לייא, שהיו מרמזין לי שהיא לאה. ואמר לה רמאיתא בת רמאי, בלילה קראתי לך רחל וענית לי השתא קרינא לך לאה וענית לי? אמרה ליה: גבר דלית ליה תלמידיו. אבוך קרי לך עשו, וענית ליה. קרא לך יעקב, וענית

ליה. כלומר ממך למדתי זה הרמאות. ואבוך ענה בך שאמר בא אחיך במרמה. ומתוך הדברים התחיל יעקב לשנאתה הדא הוא דכתיב **וירא ה' כי שנואה לאה**.

פסוק לה

הפעם אודה את ה'. ראתה שיהודה הודה על מעשה תמר לכן אמרה אודה את ה'.

פרק ל

פסוק ח

נפתולי אלהים נפתלתי. כמו נפתלי כלומר צער גדול סבלתי עם אחותי ועצרתי כח לסבול יכולתי עד עתה. .
דבר אחר: לשון עקש ונפתלתל כלומר עקשות נתעקשתי אצל אחותי שהייתי עקרה גם יכולתי מעתה שיש לי בנים כמותה. .

דבר אחר: לשון צמיד פתיל כלומר חבורין של שם נתחברתי עם אחותי מבני אחותי עתיד לצאת בצלאל שהיה מלא רוח חכמה שנאמר **ובצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה ואמלא אותו רוח אלהים**. ואני נתחברתי עם אחותי באותה מלאכה דכתיב **ואתו אהליאב בן אחיסמך למטה דן**. גם יכלתי כמו כן בבית ראשון שבנה שלמה שסיים חירום שהיה משבט נפתלי.

פסוק ט

את זלפה שפחתה. והלא בנות היו אלא כתיב בנימוסי הארץ בנותיו של אדם מפלגש קרויות שפחות.

פסוק יח

יששכר. יש בו שני שינין אחת בשביל משמעות דנתן אלהים את שכרי ואחת כנגד שכר שכרתיך שהוא לשון גנאי ולכן אינה נקראת. .

דבר אחר: משום הכי אין נקראת לפי שניתנה ליוב בנו כדכתיב **ובני יששכר וכו'**. אמר יששכר אין יוב שם הגון אוסיף לו אות אחת משמי ויקרא שמו ישוב והיינו דכתיב בסדר פנחס לישוב.

פסוק כא

ותקרא שמה דינה. פירש"י שדנה בעצמה שהיא היתה מעוברת מיוסף ועל ידי תפלתה נתחלף בדינה.
ויש לומר מדלא כתיב ותהר ותלד, אלא ואחר ילדה בת, משמע בשעת הלידה היתה בת ולא בהריון.

פסוק לז

ויקח לו יעקב מקל לבנה לח.

ואם תאמר: צדיק גמור כיעקב היאך עשה רמאות?

ויש לומר כי יעקב אמר ללבן בתנאי שלו הסר משם כל שה נקוד וטלוא וכל שה חום בכשבים וגו' ר"ל הקטנים כדי שלא יאמרו גנובים הם אתי אבל הגדולים לא אמר לו להסיר כדי שיוליד כמותן והוא שינה את התנאי והסיר אפילו הגדולים, כדכתיב **ויסר ביום ההוא את התישים וגו'** אפילו הגדולים לפיכך עשה יעקב כל מה שיכול לעשות. ועוד אומר החכם ר' חיים שלבן שינה תנאו שלא התנה להסיר אלא הנקודים והוא הסיר אף העקודים ולכן הציג את המקלות כדכתיב **ועם עקש תתפל**.

פסוק מא

המקושרות. פירש"י כתרגום מבוכרות ואין לו עד במקרא. ונראה שהוא ל" קשר שהיה מנהג באותן הימים שהיו קושרין על הבכורות מפני חביבותן קשר כדי להכירן ושלא להחליפן כמו שהיו עושין לבכור אדם שנאמר **ותקשור על ידו שני לאמר זה יצא ראשונה** שגם בדורינו דרך בני אדם לחבב הבכורות ולהחיותן ולהניח להם יותר מן האחרים. מהר"ם.

פרק לא

פסוק ז

עשרת מונים. עשרה מנינים הרי מאה.

פסוק יט

ותגנוב רחל את התרפים. אמר בפרקי רבי אליעזר מהו תרפים היו שוחטין אדם בכור וחותרין אותו ומולחין אותו במלח ובשמים וכותבין על טס של זהב שם רוח טומאה ומניחין אותו תחת כלי לשונו ונותנין אותו בקיר ומדליקין לפניו נר ומשתחויים לו והוא מדבר. כדכתיב **התרפים דברו און**. ולכך גנבה אותן שלא יגידו ללבן כי ברח יעקב. אי נמי: נתכוונה לעקור ע"ז מבית אביה.

פסוק נב

עד הגל הזה. נעצו חרב בגל גם לעדות ולכך בלעם לקה בשניהם דאמרינן הוא לבן הוא בעור הוא כושן רשעתים שכן דרך המכזבים והמשקרים באמונתם להיות לוקים ע"י העדים ובלעם נלקה בגל, כדכתיב **ותלחץ רגל בלעם אל הקיר** ואותו קיר הגל היה ובחרב כדכתיב **ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב**.

וכן מצינו בבחור שקדש בחורה ונשבע לה שלא ישא אחרת עליה ומסר לה בעדות חולדה ובור לימים נשא אחרת וילדה לו שני בנים האחד גררה חולדה והאחד נפל בבור נמצא שלקה בעדיו ויש סמך לזה מדכתיב **יד העדים תהיה בו בראשונה**.

פרק לב

פסוק ד

וישלח יעקב.

פסוק ה

כה תאמרן לאדוני לעשו. ולפי שקראו אדון נענש אמר לו ית' אני אמרתי **ורב יעבוד צעיר** ואתה קראתו אדון שמונה פעמים שכן תמצא בפרשה, חיך שימלכו שמונה מלכים מעשו קודם שימלוך מלך על ישראל והיינו דכתיב בסוף הפ' **ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום לפני מלך לבני ישראל.**

פסוק ח

ויירא יעקב. ירא היה שיועיל לעשו זכות שכבד אב ואם והוא לא קיים כבר עברו עשרים שנה. אי נמי שיועיל לו זכות ארץ ישראל והוא היה בחוצה לארץ. **ויצר לו.** מיצר היה על שהיה ירא מעשו לאחר שהבטיחו הקב"ה. מהרב אליאב הכהן ז"ל.

דבר אחר: ויירא כדפרישית ויצר לו לפי ששמע שהיה בא לקראתו להרגו ומתחלה אמר **יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה וגו'** אמר א"כ יצחק אבי ודאי מת ולהא ניחא הא דקאמר **אלהי אבי יצחק** אע"פ שאין מיחדין שם הקב"ה על אדם כל זמן שהוא חי.

פסוק יב

כי ירא אנכי אותו. שאלה מטרוניתא היאך ירא מעשו אחר שהבטיחו הקב"ה. ענה ת"ח אחד תשובה בצדה שאמר **כי במקלי עברתי את הירדן הזה** כלומר כשהבטיחני הקב"ה לא הייתי כי אם בעצמי **ועתה הייתי לשני מחנות** ולכן אף אם איני ירא ממנו שהבטיחני הקב"ה אמנם ירא אנכי **פן יבא והכני אם על בנים** כי על האם ועל הבנים לא הבטיחני וכו'.

פסוק כה

ויותר יעקב לבדו. פירש"י מלמד שנשאר על פכים קטנים. וסמך לדבר מדכתיב לבדו, אל תיקרי לבדו אלא לכדו. דבר אחר: לשון בית הבד שמושכין ממנו שמן זית, ודרך הוא להצניע שמן בפכים קטנים.

פסוק לג

על כן לא יאכלו בני ישראל. על כן - לזכרון הנס שניצל יעקב מן המלאך שלא נגע אלא בכף יריכו ולא הרגו. משל לאדם שהוא חש בראשו תמיד או בלבו ומקבל עליו שלא לאכול עוד מן הראש או מן הלב כדי שיהיה לו רפואה. דבר אחר: **על כן** - שעשו בני ישראל שלא כהוגן שהניחוהו ללכת יחידי ולא עשו לו לוויה והוזק על ידם בגיד הנשה, לכך אסר להם הקב"ה גיד הנשה כדי שיהיו זהירין במצות לוויה משם ואילך. ולכך הוזהר יעקב ללות את יוסף בנו כששלחו אל אחיו.

פרק לג

פסוק ו

ותגשן השפחות וגו' ותשתחווין. השפחות אבל ילדיהן לא השתחוו שאמרו אמותינו אינן חשובות כמונו אבל בני לאה כשראו לאמן שהשתחוה גם הם השתחוו כמוה.

פסוק יא

וכי יש לי כל. פי' שיש לי כל הצריך לי ללכת נגדך שכבר נולד יוסף ויש לי עתה אש ולהבה לשרוף קש שלך.

פרק לד

פסוק ז

כי נבלה עשה בישראל לשכב. אפילו עם בת הדיוט, כל שכן עם בת יעקב שהוא אדם חשוב.

פסוק כה

ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים. תימה מה ראו לרמות בני העיר לאמר להם להמול ואח"כ הרגום.

יש לומר שלא עשו רמאות כי ביום השלישי היו מצטערין והיו מתחרטין על המילה ולכך הרגום. ותימה למה המתינו עד יום השלישי דאין לומר שהיו כואבים יותר ביום השלישי מביום הא' וב'. אלא נראה הטעם כי כל אנשי שכם לא יכלו להמול כלם ביום אחד ולא בשנים וביום השלישי היו כלם כואבים שכבר מלו כלן מיד ויקחו איש חרבו.

פרק לה

פסוק ד

ויטמון אותם וגו'. מדרש זו ע"ז דמות יונה והיינו דאמרין בריש מסכת חולין דמות יונה מצאו להם בראש הר גריזים והיו עובדין אותה.

פסוק ח

ותמת דבורה. מדרש כי מה שכתוב גבי דבורה הנביאה והיא יושבת תחת תמר דבורה זהו אלון בכות דבורה דהכא.

פסוק יח

בן אוני. על שם מעשה דפלגש בגבעה שעתיד לצאת עד שם.

פסוק כב

וישכב את בלהה פלגש אביו. יש מפרשים לפי מה שאמרו ז"ל שבלבל יצועי אביו, עקר המצע ממקומו, לשון וישכב הוא, כמו ובכל תבואתי תשרש.

פרשת וישב

פרק לז

פסוק ג

כתנת פסים. סביבות פס ידו.

פסוק ז

והנה אנחנו מאלמים אלומים. ובענין שחלם עלה לגדולה כדכתיב ויצבור יוסף בר.

פסוק ח

על חלומותיו.

ואם תאמר: והלא עדיין לא סיפר להם כי אם חלום אחד. יש לומר שנכתב המקרא על שם העתיד לספר להם חלום אחר. אי נמי בשביל שספרו להם תמיד כתב חלומותיו.

פסוק ט

והנה השמש והירח וגו'. ב"ר כשאמר לו יהושע לשמש שמש בגבעון דום לא רצה לעמוד, עד דאמר ליה "ולאו כסף זביניה דאבא את?" פי' וכי אינך עבדו של יוסף דכתיב והנה השמש והירח ואחד עשר כוכבים משתחיים לי. ויהושע מזרע יוסף, דכתיב למטה אפרים הושע בן נון. מיד ויעמוד השמש.

פסוק טו

וימצאהו איש והנה תועה בשדה. כאן רמז לו גבריאל שלש גליות ת' של גלות מצרים. ע' של גלות בבל. ה' של גלות אדום לסוף ה' אלפים יכלה במהרה בימינו. מפי מורי אבי ז"ל. וכיצא בדבר שמעתי מר' בנימין גוז"ל מפרש על ואחר עד עתה דכתיב גבי יעקב דהיינו איחור הג' גליות שפירשתי.

פסוק יז

נסעו מזה. שאמרו שאינם חפצים להיות שנים עשר שבטים מכאן ואילך. זה בגימטריה י"ב.

פסוק כד

והבור רק אין בו מים. פירש"י מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו. פי' דרק ואין הוי מיעוט אחר מיעוט ואין מא"מ אלא לרבות לומר שהיה בו שום דבר. ואם תאמר: ומנא ליה דנחשים הוי אימא אבנים יש בו. יש לומר מדכתיב רק משמע דבר שלפעמים היה מתרוקן ממנו.

פסוק כח

וימשכו ויעלו. מתחלה מכרוהו כשהיה בבור בעשרים כסף בלבד מפני שהוריקו פניו מפחד הנחשים ומיד וימשכו עד חצי הבור ומיד חזר לו תואר יפיו כשנצל מן הנחשים וכשראוהו אחיו יפה כבתחלה לא רצו לתתו בעשרים כסף ואמרו להחזירו לבור ונתנו להם הישמעאלים בפשרה מנעלים יותר וזה שאמר הכתוב **על מכרם בכסף צדיק ואביון בעבור נעלים וגו'.** ומיד ויעלו את יוסף מן הבור לגמרי.

וימכרו את יוסף לישמעאלים. פירש"י שאחיו מכרוהו לישמעאלים וישמעאלים למדינים והמדינים למצרים. ולפי זה יש לפרש הפרשה כן **וישאו עיניהם ויראו והנה אורחת ישמעאלים באה** ובתוך כך **ויעברו אנשים וגו'** ולפיכך הזכירם הכתוב כאן כדי שלא תתמה כשתגיע להפסוק והמדינים מכרו אותו אל מצרים מאין בא ליד המדינים ומי מכרו להם והודיעך כאן שכך היה המעש' שבתוך כך שאחיו דברו ביניהם למכרו לישמעאלים עברו אנשים מדינים וימשכו אחיו את יוסף מן הבור ומכרוהו לישמעאלים וכל זה ראו המדינים ואח"כ קנהו המדינים מידם כי היו טוענין בשבילנו הוציאוהו מן הבור כדי למכרו לנו ולפיכך מכרוהו להם והם מכרוהו לפוטיפר.

וא"ת למה נכתב כאן והמדינים מכרו היה לו לכתוב והמדינים. פי' רשב"ם בפי' חומש שלו מדינים ומדינים וישמעאלים אומה אחת אף כי מדין ומדין וישמעאלים אחים היו וקשיא דלעיל הביא רש"י וז"ל מדרש אגדה פסים על שם צרותיו שנמכר ארבעה פעמים. ולפי זה לא מצינו שהיה מכור רק שלשה פעמים. לכן נ"ל כן וישאו עיניהם ויראו והנה אורחת ישמעאלים וגו' והיו מדברים ביניהם לכו ונמכרנו לישמעאלים הבאים אצלנו וטרם באו הישמעאלים אליהם ויעברו אנשים מדינים סוחרים ומכרוהו אליהן בעודו בבור בעבור נעלים בספק אם חי אם מת ובעודם מושכים אותו מן הבור הישמעאלים באו אליהם וימשכו המדינים את יוסף מן הבור וימצאוהו חי וימכרו לישמעאלים וישמעאלים למדינים והמדינים למצרים הרי כאן ארבעה מכירות והא דכתיב לקמן **ויקנהו פוטיפר מיד הישמעאלים.** כך היה המעשה כי כאשר ראהו פוטיפר תמה אמר גרומני מוכר כושי ואין כושי מוכר גרומני פי' גרומני אדם יפה ולכן אמר ודאי אין זה עבד תנו לי ערב שלא גנבתם אותו ובאו הישמעאלים שמכרוהו להם וערבוהו ולזה כתיב מיד הישמעאלים לפי שהם ערבוהו.

בעשרים כסף.

ואם תאמר: איך אדם יפה כיוסף לא נמכר כי אם במעט כזה. יש לומר שנמכר בעשרים כסף לכל אחד ואחד מאחיו. ובפרקי ר' אליעזר פריך הכי ומשני שהוריקו פניו מאימת נחשים ועקרבים. וי"א בעשרים כסף זקוקים כסף שהרי חשבון אותיות כסף עולה ק"ס אסתרליני"ש בזקוק שקורין מאר"ק כלומר שהם י"ג דינר' ופ' אסתרליניש.

פסוק כט

וישב ראובן אל הבור. פירש"י שהיה עסוק בשקו ובתעניתו על בלבול יצועי אביו. ותימא דבמס' מכות מסיק מי גרם לראובן שיודה יהודה וגו' מכלל דלא הודה ראובן עד לאחר שהודה יהודה על מעשה דתמר שהיה אחר מכירת יוסף.

ויש לומר דלא הודה בפרהסיא עד שהודה יהודה אבל בצנעה חזר בתשובה והיה לובש שק.

פסוק לב

וישלחו את כתונת הפסים. פי' על ידי שליח וביאו אז השלוחים אל אביהם ויש אומר גררוה כמו מעבור בשלח וכמו שלחך פרדס וביאו הן עצמן אל אביהן כדי שיהא להן אמתלא לומר טרוף טורף.

הכר נא וגו'. יהודה אמרו ולכך נפרע ממנו בלשון זה על מעשה דתמר דכתיב הכר נא למי החותמת.

פסוק לה

וכל בנותיו. ר' יהודה אומר תאומות נולדו עם השבטים ונשאום ר' נחמיה אומר כנעניות היו אלא מהו וכל בנותיו כלותיו כי דרך אדם לקרא לכלתו בתו. וקשיא דבת איש כנעני מתרגמין בת גבר תגרא דאיך אפשר אברהם צוה לאליעזר לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני ויצחק צוה ליעקב לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני וילך יהודה וישא כנענית אלא מהו בת איש כנעני גבר תגרא.

ויש לומר דהיא אליבא דר' יהודה דאמר תאומות נולדו עם השבטים וגו' וכן נראה מדכתיב ושאל בן הכנענית מכלל שהאחרות לא היו כנעניות. אבל אליבא דר' נחמיה לא נצטרך לתרגם בת איש כנעני גבר תגרא אלא כנעני ממש. מיהו קשיא אליבא דר' יהודה מדאמרין קיים א"א אפילו ערובי תבשילין גם מצות יבום היו מקיימין כדכתיב בא אל אשת אחיך ויבם אותה וא"כ האיך השבטים נשאו אחיותיהם וגם יעקב היאך נשא שתי אחיות בחייהן.

ויש לומר כי מאחר שלא נצטוו על התורה אע"פ שידועה ברוח הקדש מה שהיו רוצין היו מקיימין ומה שהיו רוצין היו מניחין. והא דאמרין בערבי פסחים שבסעודה של צדיקים לעתיד לבא נותנים כוס של ברכה לברך ליעקב והוא אומר לא אברך מפני שנשאתי שתי אחיות בחייהן אלמא דשלא כהוגן עשה. א"ל דמ"מ הואיל ועתידה תורה איכא קצת עונש בדבר ואפ"ה נשאן אע"ג דאיכא קצת עונש לפי שלא היה רוצה אלא מן הצדקניות ולא מצא בדור צדקניות כמותן וגם אחת מהן לא היתה יכולה להוליד לבדה כל השנים עשר שבטים.

ויברך אותו אביו. פירש"י יצחק היה בוכה מצרתו של יעקב אבל לא היה מתאבל כי היה יודע שהוא חי ולא רצה לגלות ליעקב מפני כבוד השכינה כדפרי' לעיל לענין מי שהחרים ושתפו להקב"ה עמהן שלא לגלות הדבר ואע"פ שכתוב מגיד דבריו ליעקב לא הגיד מפני החרם וכשירדו למצרים ומצאוהו חי אז התירו החרם ושרתה עליו שכינה כדכתיב ותחי רוח יעקב אביהם. מכלל דעד השתא לא שרתה עליו שכינה.

פרק לח

פסוק א

וירד יהודה. דרשו רז"ל הורידוהו מגדולתו מפני המכירה. והקשה ר' אברהם בעז"ל כי לא תמצא מן המכירה עד שירדו למצרים כי אם כ"ב שנה שהרי יוסף במכירתו היה בן י"ז שנה ובן שלשים היה בעמדו לפני פרעה הרי מן המכירה עד כאן שלשה עשר שנים ושבעה דשובע ושנים דרעב הרי כ"ב שנה ובאותו שנה ירדו למצרים משנשא אותה יהודה בת איש כנעני עד שירדו למצרים תמצא יותר שהרי חשוב שנה ללידת ער ושנה ללידת און [ושנה ללידת שלה] הרי שלש שנים וכתוב כי ראתה כי גדל שלה משמע שהיה בן י"ג שנה הרי ט"ז שנה ללידת פרץ הרי י"ז ואפילו כי נאמר שלא היה פרץ כי אם בן שבעה שנים כשהוליד חצרון ושנה מלידת חמול שהוא היה מיורדי מצרים הרי מ"מ תמצא כ"ה שנים אלמא האי וירד קודם מכירה הוא.

ויש לומר דהאי כי גדל שלה לענין ביאה איתמר כי כבר היה בן ט' שנים. וכדתנן במס' נדרים בן תשעה ויום אחד שבא על יבמתו קנאה. ואמרינן בסנהדרין שהיו הראשונים מולידים בני ז' שנים.

פסוק ה

ותקרא את שמו שלה והיה בכזיב וגו'. פי' על כן קראה שמו שלה על שפסקה מלדת כי לשון שלה ולשון כזיב אחד שהרי כתוב אחד אומר **אל תכזב בשפחתך** וכתוב אחר אל תשלה בי וכזיב לשון הפסקה הוא כמו **וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו.** ומפי מורי ז"ל שמעתי כי כך היה מנהגם הוא היה קורא שם לבנו ראשון והיא קוראה שם לבנו שני. וא"כ מן הדין היה לו ליהודה לקרוא שם לשלישי. והיא קראה לו שם כדכתיב ותקרא לכך הוצרך לומר שהיה יהודה בכזיב בלדת אותו ולא היה באותו מעמד לקרוא לו שם וכזיב שם מקום.

פסוק יד

בפתח עינים. שנתנה פתח לדבריה כדאית' במס' סוטה שאמרה יתומה אני פנויה אני פי' כשנשאתי לבניו ואיני כלתו.

פסוק טו

ויחשבה לזונה. וכי מה איכפת ליה אלא בקש לילך לו נשאה עיניה למרום ואמרה רבון העולמים וכי לא אני זוכה להוציא חכם מגופו של צדיק זה מיד שלח לו הקב"ה מיכאל והחזירו כתיב הכא **ויט אליה** וכתוב ותט לפני מה התם על ידי מלאך הכא נמי על ידי מלאך.

פסוק יז

ותאמר אם תתן ערבון. י"מ שבא עליה בקידושין וכן מפרשי' מה תתן לי כי תבוא אלי כלומר במה תקדשני ויאמר אנכי אשלח גדי עזים וגו', ותאמר אם תתן ערבון וגו' ויאמר וגו' ותאמר חותמך ופתילך וגו'. פי' טבעתך שאתה חותם בה וקדשה בטבעת. ותימה

לה"ר משה וכי מה הועילו הקידושין והרי צריכים עדים ואפילו שניהם מודים כדאי' במס' קדושין.
 ויש לומר דמסתמא אדם חשוב כיהודה לא היה יוצא לדרך בלא שנים רעהו ואחר עמו כמו תלמיד חכם וקדשה בפניהם.
 ואם תאמר: ואכתי היאך הועילו הקדושין והלא לא מסר לה הטבעת אלא בתורת משכון ואמרינן בקדושין קדשה בפרוטה והניח משכון עליה אינה מקודשת.
 ויש לומר שהקנה לה הטבעת באותה שעה לגמרי אמנם לאחר מכן התנה עמה שאם שולח גדי עזים שתחזיר לו הטבעת כנ"ל.

פסוק כד

זנתה תמר כלתך. למה הוצרך לומר אחר כן **וגם הנה הרה לזנונים** ושמה יש לומר שלא היו דנין באותה פרק בזנות בלא הריון. .
 דבר אחר: שלא היו דנין אלא כשמזנה לשני בני אדם.
הוציאוה ותשרף. אמר אפרים מקשאה תמר בתו של שם היתה שהיה כהן ובת כהן שזינתה היא בשריפה. ותימא שלא היו עדים והתראה בדבר. ותירץ הר' יוסף מארץ ישראל דדור פרוץ היה לכך חייבוהו כדי לעשות סייג לתורה כדאמרינן בסנהדרין פרק נגמר הדין תניא ר' אלי' ב"י אומר בית דין מכין ועונשין שלא מן הדין וכו' וכן יהושע שהרג עכן ומסיק תלמודא דלא עשה בה מעשה אלא כדי לרדות ישראל. ומיהו קשיא כיון דבתו של שם היתה א"כ מאי האי דכתיב לעיל **שבי אלמנה בית אביך** והרי כשתחשוב שנותיו של שם תמצא שכבר מת. והתם במס' סוטה משמע הכי דמסיק דאמרה לו יתומה אני פנויה אני.
 ונראה לי בבית אביה קרי נמי לאחר מיתת אביה.

פסוק כו

ויאמר צדקה ממני. לא כמדת הקדוש ברוך הוא מדת בשר ודם אדם בא לפני הדיין אם הוא מודה בפשעו הורגו אבל הקב"ה ומודה ועוזב ירוחם. ומיד שראה ראובן שיהודה הודה עמד הוא והודה על בלבול יצועי אביו. וזה שאמר אליפז לאיוב **אשר חכמים יגידו ולא כחדו מאבותם** אלו יהודה וראובן ולפיכך להם לבדם נתנה הארץ ולא עבר זר בתוכם. וזהו כשברכם משה רבינו ע"ה שאין הפסקה ביניהם שנאמר **יחי ראובן ואל ימות וכו' וזאת ליהודה ויאמר שמע** הרי לא עבר זר בתוכם.
צדקה ממני. פי' כתרגומו ממני הרה ותימה דאדרבא זנות גדול הוא לזנות מחמיה.
 ויש לומר שכך היה דרכן כי כאשר לא היה אחים למת היה הקרוב יותר מייבם והכי קאמר צדקה ממני כי על כן לא נתתיה לשלה בני ועלי היה ליבם שלא ראיתי שיעשה שלה היבום ובשעה שאמר יהודה צדקה ממני אמר לו הקב"ה אתה הצלת ארבע נפשות ג' מאש ואחד מן הבור חייך שאציל בניך אחד מן הבור ושלשה מן האש שנאמר **ויהיו שם מבני יהודה דניאל חנניה מישאל ועזריה** מבני חזקיה לא נאמר אלא מבני יהודה. דניאל מן הבור חנניה מישאל ועזריה מן האש.

דבר אחר: צדקה ממני ממני היא הרה ובקידושין באתי אליה כדפרי' לעיל ולא בזנות. וקשה להרב משה הרי אין קידושין תופסין בכלתו ולפי מאי דמסיק במס' סוטה יתומה אני ניחא וגם שם פירש"י יתומה אני וקדושי בנך אינן קדושין כי אפילו ממאנת בו עתה ונמצא שלא היתה כלתו. ולהא ניחא נמי דברי המפרשים **ולא יסף עוד לדעתה** לא פסק מלבא עליה.

ונראה לי דהך שיטה אתיא כמאן דאמר אפילו בנה מורכב על כתפה יכולה למאן. . דבר אחר: צדקה ממני אפילו אם היתה מעוברת לא נתחייבה כדין בת כהן דבית דינו של שם גזרו דוקא על עכו"ם הבא על בת ישראל ולא על ישראל הבא על בת ישראל. וכן איתמר בע"ז פרק אין מעמידין זנות בית דינו של שם גזרו וכו'.

פרק לט

פסוק א

ויסף הורד מצרימה. וקודם ירידתו של יוסף ירד יהודה להתקיים גואל אחרון זה מלך המשיח שיצא מפרץ שנאמר **ירד יהודה וגו'.**

הורד. ירד לא נאמר אלא הורד לקיים גזרת המקום לגלגל הדבר להוריד אבותינו למצרים משל לפרה שרצו להכניסה למקולין ולא רצתה מה עשו לקחו ולדה והכניסוהו לשם בפניה אף היא רצתה מיד ונכנסה אחריו כך כשהורד יוסף נכנסו אחיו לקיים גזרת המקום ב"ה.

פסוק ב

ויהי ה' את יוסף. מדרש לא כמדת הקב"ה מדת ב"ו מדת ב"ו כל זמן שאהובו בגדולה הוא מצוי אצלו תמיד ירד מגדולתו הוא משליכו אחר גוו. והקב"ה אינו כן כי היה עמו בגדולתו ובירידתו בבית המצרי היה עמו וכשהיה ראש ומשנה למלך גם שם היה עמו שנאמר ויהי ה' את יוסף וכן בבית הסהר **ויהי ה' את יוסף ויט אליו חסד.** וכמו כן מדת יוסף אינו כשאר בני אדם שהרי אדם עני ירא את אלהים אבל העשיר אינו ירא אבל יוסף בבית אדונתו אמר ואיך אעשה הרעה הגדולה וגו' וכשהיה מלך אמר **את האלהים אני ירא.**

דבר אחר: ויהי ה' את יוסף משל לאדם שהיו לו עשרה בנים בעשר מדינות הניחם כלם והלך לו אצל הקטן לפי שהיה תש כח וצריך סיוע יותר מכולם. ועוד משל לאדם שיש לו עשרה חמורים טעונים יין ברשות הרבים נכנס אחד מהם בבית עכו"ם הניח כל חמוריו והלך אחר אותו שנכנס בבית העכו"ם כדי שלא יתנסך היין כך הקב"ה היה עם יוסף בבית המצרי כדי שלא ילמד ממעשיו.

פסוק ה

בכל אשר יש לו בבית ובשדה. בבית בימי החורף ובשדה בימי הקיץ. וכן אומר בסדר עולם שלא היה יוסף עבד בבית אדונו כי אם שנה אחת בית ושדה. ושנים עשר שנים היה בבית הסהר.

פסוק ו

כי אם הלחם אשר הוא אוכל וגו'. בפרשת ויהי מקץ כי לא יוכלון המצרים לאכול וגו' ולקמן כשאמר ולא חשך ממני מאומה כי אם אותך וגו' לא חשש להזכיר הלחם.

פסוק יב

ותתפשהו בבגדו. מדרש אלמלא שכתוב באשה לבה אסורים ידיה היתה תופשת אדם בשוק שהרי בצנועות שבאומות כתיב כאן ותתפשהו בבגדו לאמר שכבה עמי ושנים עשר חדש היתה מתגרה בו שנאמר ויהי כדברה אל יוסף יום יום ואין יום יום אלא שנים עשר חדש שנאמר מיום ליום ומחדש לחדש שנים עשר וכשהיא באה לדבר היה מרכין ראשו וכובש פניו בקרקע והיא עשתה לו מעשה של ברזל תחת זקנו שלא יוכל להרכין שנאמר ענו בכבל רגלו ברזל באה נפשו אמרה לו למה אין אתה שומע לי ולא אשת איש אני ואין איש יודע בנו אמר לה אפילו הפנויות שלכם אסורות לנו נשואות לא כל שכן משל לעכו"ם שאמר לישראל בא לאכול עמי ואני מאכילך יפה בשר חזיר שמן אמר לו ריקה אפילו בשר שחוטה שלכם אסור לנו בשר חזיר לא כ"ש כיון שראתה כך אמרה לו אם אינך שומע לי הריני חובשך בבית האסורים אמר לה ה' מתיר אסורים הריני מעורת עיניך אמר לה ה' פוקח עורים הריני כורתת קומתך אמר לך ה' זוקף כפופים הריני משניאך לכל הבריות ה' אוהב צדיקים הריני מוכר' אותך בארץ רחוקה ה' שומר את גרים כיון שראתה כך אמרה לחבשו בבית האסורין ואלמלא הכומרין שדנוהו לזכות כמו שאפרש בפ' ויגש בעז"ה היו דנים אותו בכל אלו.

פסוק טו

וינס ויצא החוצה. אמר לו הקב"ה בזכות וינס. בחיך שהים ינוס מפני ארון שלך זהו שאמר הכתוב הים ראה וינס מה ראה ארונו של יוסף

פסוק יט

כדברים האלה וגו'. פירש"י בשעת תשמיש אמר' לו כן. ותימה להרב משה דבמס' סוטה פריך כתיב פוטיפר וכתוב פוטיפרע בתחלה נקרא פוטיפר וכשקנה יוסף קנהו למשכב זכור ונסתרס ונקרא פוטיפרע אלמא לא היה משמש מטתו ויש לומר בשעת תשמיש לאו דוקא אלא בשעה שעוסק בעניני תשמיש. ועוד יש לומר שלא נסתרס לגמרי אך כשהיה רוצה להזדקק עם יוסף היה מסתרס. ור' אברהם פי' כי יש שני מיני סירוס סריס חמה וסריס צנה סריס צנה צריך חימום גדול ואינו יכול להזדקק לזכר כי אם לנקבה שהיא חמה יותר ופוטיפר סריס צנה היה.

פרק מ

פסוק יד

כי אם זכרתני אתך וגו' והזכרתני. שמעתי מפי מורי אבי זלה"ה כי אם זכרתני אתה בעצמך והזכרתני ע"י שליח והיינו דכתיב בסוף הפרשה ולא זכר שר המשקים הוא עצמו לא הזכירו וישכחו אף ע"י שליח.

פרשת מקץ

פרק מא

פסוק א

ויהי מקץ. פרש"י לשון סוף כתרומו. ולכך הוצרך לפרש כן לפי שמצינו מקץ שהוא תחלה דכתיב בירמיה **מקץ שבע שנים תשלחו חפשי** גבי עבד עברי. והתם תחלת שבע' קאמר דהא כתיב בתור' שש שנים יעבוד ותו לא. אבל מקץ שבע שנים תעש' שמטה אין להביא ראייה דהא איצטריך מקץ למימר דאין שביעית משמטת אלא בסופה כנ"ל. ופרע' חולם. לא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם ב"ו מכה באזמל ומרפא ברטיה אבל הקב"ה מכה באזמל ומרפא באזמל יוסף הוכה ע"י חלום שחלם על אחיו ונתרפא על ידי חלום פרעה והיינו שיסוד הפייט ממכות עצמן מתקן רטיה.

פסוק ב

והנה מן היאור. לפי שהרעב והשבע בא ע"י המים שמשקה השדות ומגדיל התבואות.

פסוק ז

ותבלענה השבלים. פי' גדלו עד שכסו האחרות מל' כבלע את הקדש. אבל אין לפרש לשון בליעה ממש דאין מראין לו לאדם דעייל פילא בקופא דמחטא זהו מדרש אבל לפי הפשט הוא לשון בליעה ממש והיינו דקאמר בסוף וייקץ פרעה והנה חלום אמר פרע' מה שהפרות אוכלות זו את זו יכול להיות אבל בליעת השבלים זה ודאי חלום הוא.

פסוק ח

ותפעם רוחו. פרש"י אבל גבי נבוכדנצר כתיב **ותתפעם רוחו** לפי שהיו שתי פעימות ששכח החלום והפתרון וכאן לא שכח כי אם הפתרון ואע"ג דכתיב בנבוכדנצר **חלום חלמתי ותפעם רוחי** התם משבאו החרטומים לפניו ולא היה שם כי אם פעימה אחת שאלו היה החלום ידוע יהא הפתרון ידוע להם ולפיכך שכח זה החלום והפתרון. וזה שלא שכח כי אם הפתרון לפי שחלום נבוכדנצר היה לזמן מרובה ואלמלא שאמר לו דניאל החלום לא היה מאמינו מן הפתרון. אבל חלום פרעה לאלתר היה והאמין בו. ומה שצוה נבוכדנצר להרוג החרטומים כדכתיב **ואמר להובדה לכל חכימי בבל**. ופרעה לא אמר כן לפי שאמרו לו החרטומים לנבוכדנצר האיך אתה סבור שנאמר לך החלום וכי נביאים אנחנו דכתיב **מלתא די מלכא שאיל יקרא היא כלומר צריכ' נבואה כדכתיב ודבר ה' היה יקר בימים ההם** ואחרן לא איתוהי קרי ביה ואהרן כלומר אהרן איננו הנושא אורים ותומים להגיד

הנעלמים אמר להם נבוכדנצר הזכרתי אורים ותומים ובעצתכם הכהנים שנושאים אותם אבדתם מן העולם חייכם שתאבדו מן העולם ולכך צוה לאובדא יתהון.

פסוק י'

ויתן אותי במשמר וגו' אותי ואת שר האופים. אותי אותי למה. שמעתי מפי הרב יהודה הכהן שכך אמר לפרעה לא תהא סבור שהבין מתוך תפישתי שהיה לי להנצל יותר משר האופים כי מעולם לא הקלו בתפישתי יותר מתפישת שר האופים כל הימים היינו אני ושר האופים ביחד.

פסוק יד

ויחלף שמלותיו. מכאן רמז למה שאמרו רז"ל בר"ה יצא יוסף מבית האסורים שהרי ויחלף שמלותיו בגימטריא בחד בתשרי. וקשיא לי כי מצאתי שמלתיו חסר ו' אם לא נאמר יש אם למקרא.

פסוק יט

ורקות בשר. סי' דדקות ורקות אותו שכתוב רעות הוא רקות והאחרים דקות וסימניך רק רע כדכתיב בפרשת בראשית.

פסוק כז

יהיו שבע שני רעב. יהיו לשון תפלה הוא שמן הדין היה להיות מ"ב שנים רעב במצרים כיצד שבע דפרות ושבע דשבליים דחלום. וכן בספור. וכן דהגדה מפי יוסף שבע דפרות ושבע דשבליים הרי מ"ב. ועל ידי תפלת יוסף נחסרו עד שבעה בא יעקב ונחסרו עד ב' הרי מ' נחסרו ונפרעו להם בימי ירמיה דכתיב והיה מצרים לשמה מ' שנה.

פסוק לד

וחמש את ארץ מצרים. לשון חומש לתת החמישית לפרע' ומשם התחיל כמפורש בפ' ויגש.

פסוק מב

וילבש אותו בגדי שש. פירש"י דבר חשיבות הוא במצרים. ויש מקשים על זה ממה שפי' בפ' בראשית על נהר פישון הוא נילוס ונקרא פישון על שם שמגדל פשתן מכלל דפשתן היה מצוי במצרים

ונראה לי דודאי מגדל פשתן היה וחשוב הוא יותר מכל הארצות ומתוך חשיבותו היה יקר וזהו שאמר רש"י ז"ל חשיבות הוא במצרים. ועוד יש לומר דפשתן דקאמר התם היינו קנבוס כמו ותטמנם בפשתי העץ דפירש"י קנבוס ושש דהכא היינו כיתנא והוא לא היה מצוי במצרים.

פסוק מה

צפנת פענח. נוטריקון "צדיק" פטפט "נגד" תאותו "פוטיפר" ענה "נפשו" חנם. **ויתן לו את אסנת.**

ואם תאמר: יוסף שהיה מלך איך נשא בת הדיוט. ונראה לי לפי שמתחלה היה יוסף עבד לפוטיפר אמר בלבו אם לא אעשה רצונו לישא בתו יזלזלני וילשין אותי שהייתי עבדו אשאנה ויכבדני. ועוד יש לומר שנשאה מפני שהיית' מזרע יעקב כדפירש רש"י בפ' וישלח דבת דינה היית' משכם ותלה לה יעקב אבינו קמיע בצוארה והשליכה והובאה למצרים ע"י נס כדפרישית וגדלה פוטיפר בביתו ולכך נקראת על שמו כמו שמצינו גבי משה רבינו ע"ה אלה בני בתיה וגו'. וכשעבר יוסף בכל ארץ מצרים יצאו כל הנשים לראות יפיו של יוסף כדכתיב בנות צעדה עלי שור וכל אחת זורקת לו חפץ או תכשיט וזו לא היה לה מה לזרוק וזרקה לו הקמיע שהיה בצוארה ועיין בו וראה שהיא מזרעו של יעקב ונשאה.

פסוק מז

לקמצים. פ'י אפילו מלא קומץ הנשאר בגורן היו נוטלין ממנו חמישית.

פסוק נ

בטרם תבא שנת הרעב. אמרינן במס' תענית מכאן שאסור לשמש מטתו בשני רעבון. ותמה האיך לוי שמש מטתו שהרי נולדה יוכבד בין החומות ואז היו שני רעבון כדכתיב **כי זה שנתים הרעב.** ואמר ר' יהודה החסיד דמה שאסור לשמש מטתו כגון נביא ששמע מפי הקב"ה שעתיד להיות רעב כגון יוסף שידע הדבר בבירור על ידי חלום פרעה אבל לוי שלא היה יודע הדבר בבירור לא היה נאסר לו. ויש מתרצין דלוי ויוסף פליגי בפלוגתא דתנאי דפליגי במסכת יבמות דאיכא מאן דאמר התם מצות פריה ורביה שני זכרים ואיכא מאן דאמר דלא קיים עד שיוליד זכר ונקבה. ולוי סבר כמ"ד עד שיוליד נקבה ג"כ ולפיכך שמש כי עדיין לא נולדה לו נקבה ואמרינן במס' תענית חשוכי בנים משמשין מטותיהן בשנ' רעבון כדי לקיים מצות פריה ורביה. ויוסף ס"ל כמ"ד שני זכרים ולפיכך לא רצה לשמש כי כבר קיים.

פסוק נב

קרא אפרים. על שם אבות אברהם ויצחק שנאמר בהם אפר. אברהם שנאמר ואנכי עפר ואפר. יצחק כאפר על גבי המזבח דאפרים משמע שתי אפרות. ולכך נקראו ישראל על שם אפרים שנאמר **הבן יקיר לי אפרים.**

פסוק נג

ותכלינה. על שם שהיו הבריות כלולות ביופי מתוך השבע.

פסוק נד

ותחילנה. על שם שהיו הבריות חולניות מפני הרעב.

פרק מב

פסוק א

וירא יעקב כי יש שבר במצרים. זה שאמר הכתוב: עין רואה ואזן שומעת ה' עשה גם שניהם. מה ראה לומר כן וכי כל הגוף לא עשאו הקדוש ברוך הוא אלא כל האברים עתידין ליתן דין וחשבון חוץ מעין ואזן ולמה העין רואה שלא בטובתה וכן האזן מה שאין כן בשאר האברים וא"ר וירא יעקב בא וראה יעקב אדם זקן ויושב בביתו ורואה מה יש במצרים ועשרת בניו יוצאין ונכנסין ואין רואין. ואע"פ שיעקב ובניו נביאים היו קודם לכן ויוסף לא היה רחוק מהם כי אם מהלך ארבעה או ה' ימים ולא היו יודעין היכן הוא וגם יוסף למה לא הודיע לאביו שהוא במצרים אלא שהטילו חרם ביניהם וגם שתפו להקב"ה וליוסף נמי השביעו שלא לגלות והכתוב מוכיח דכתיב **הוציאו כל איש מעלי** שלא רצה לגלות לזרים מפני השבועה. וי"א כי כשהיה עבד לא רצה להגיד לו כי יותר היה מצערו וכן כשהיה בבית הסהר. וגם כשהיה מלך לא יאמין לו כי אפילו לבסוף כשספרו לו אחיו לא האמין כדכתיב **ויפג לבו כי לא האמין להם** ועוד אם היה מגיד לאביו היה ירא שמא ישמעו אחיו ויבהלו ויברחו זה לצפון וזה לדרום מרוב פחד שייראו שיהרגם ונמצא אביו מצטער עליהם וגורם צער גדול לאביו ולכך המתין עד שבאו אחיו אצלו ונתגלה להם תחלה ופייסם בדברים ושאין בלבו עליהם ואמר להם לבשר לאביהם **וכי הוא מושל בכל ארץ מצרים.**

פסוק יא

כלנו בני איש אחד. תימה מה תשובה היא שלא היו מרגלים. ויש לומר שאלו היו מרגלים ששלחו אותם לרגל הארץ היו שולחים בני אדם שהם נכרים זה לזה ולא אחים. מהרב מאיר מלחמ"ה.

פרק מג

פסוק יד

ואל שדי יתן לכם רחמים. מה ראה יעקב לברכם באל שדי ללמדך שכמה ייסורין באו על יעקב עד שהוא במעי אמו עשו עשה מריבה עמו שנאמר **ויתרוצצו הבנים בקרבה** ואמרו שהיו מריבין על נחלת שני עולמות. יצא לחוץ עשו בקש להרגו שנאמר **על רדפו בחרב אחיו** ברח מפניו לבית לבן ראה כמה צרות היו לו שם הייתי **ביום אכלני חורב וכו'** יצא מבית לבן רדף אחריו לבן נמלט ממנו בא עשו להורגו והפסיד כל אותו דורון שהביא לו נמלט ממנו באת עליו צרת דינה אחר כן צרת רחל אחר כל הצרות הללו בקש לישב בשלוח שנאמר **וישב יעקב** מיד בא עליו צרת יוסף אחר כן צרת שמעון אחר כן צרת בנימין וכן הוא אומר לא שלותי ולא שקטתי ולא נחתי ויבא רוגז לפיכך אמר עכשיו מי שאמר לעולם די כשבראו יאמר לצרותי די.

פסוק יז

ויעש האיש כאשר אמר יוסף. אמרו רז"ל זה מנשה. ותימה דפרש"י במס' אבות ילפינן בן שלש עשרה למצות משמעון ולוי כי כשבאו על שכם לא היו כי אם בני י"ג כשתחשוב

שנותיהם וכתוב בהו **איש חרבו על ירכו** וכשתחשוב שנותיו של מנשה תמצא שלא היה כי אם ט' שנים לכל היותר שהרי נולד בטרם תבא שנת הרעב ואפילו כי תאמר שנולד בתחלת שני השבע אע"פ כן לא היה כי אם בן תשעה שבעה דשבע וב' דרעב ואפ"ה קוראו איש מהרב חיים שאמר משם הרב אליעזר אבי העזרי וצריך עיון.

פסוק כז

השלום אביכם הזקן אשר אמרתם העודנו חי. הוא היה שואל מיצחק זקנו והם השיבו לו מיעקב לעבדך לאבינו עודנו חי. אבל יצחק אינו חי ולא רצו להשיבו בפשיטות יצחק מת שאין משיבין על הקלקלה כמו שמצינו בריש פסחים אייבו קיים אימא קיימת.

פסוק לג

ויתמהו האנשים. לא קיימא הך תמיהא אוישבו לפניו הבכור כבכורתו דהא לא קאמר וישיבו אלא וישבו דמשמע הם מעצמם אלא קאי אדלעיל דכתיב **וישימו לו לבדו ולהם לבדם ולמצרים האוכלים אתו לבדם** ועל דבר זה תמהו אמרו מה טיבו של זה אינו לא מצרי ולא עברי מדהוא אוכל לבדו.

פרק מד

פסוק ד

הם יצאו את העיר. אמר יוסף אם ירחיקו מן העיר אין כל בריה יכולה לעמוד בפניהם לפי שנמשלו לחיות גור אריה יהודה. יהי דן נחש עלי דרך. נפתלי אילה שלוחה. קום רדוף עד שאימת העיר עליהם.

פסוק ה

הלא זה אשר ישתה וגו'. היאך עלה בדעת' לגנבו הלא ידעתם שהגביע שאדוני שותה בו צריך הוא לו כל שעה וחביב עליו ומיד שלא ימצאו נחש ינחש הוא בעצמו שיודע לנחש או יצוה לאחרים עליו לדעת מי גנבו.

פסוק י

גם עתה כדברכם כן הוא וגו'. תימה והלא אין זה כדבריהם כי הם חייבו את מי שימצא הגביע בידו מיתה והם עצמן לעבדים לכן נראה לומר כדברכם אשר גזרתם על עצמכם כן הוא דינו של אותו שנמצא אותו. ועוד ארויח לכם שאתם תהיו נקיים. . דבר אחר: כדברכם שאמרתם שאתם נאמנים כן הוא שהרי הכסף אשר מצאתם החזרתם אותו אמנם אחיכם הקטן שלא ראיתי באמונתו הוא גנבו שלא מדעתכם ולכן אותו אשר נמצא הגביע בידו יהיה לי עבד ואתם תהיו נקיים. **הוא יהיה לי עבד**. תימה דהיה לו לומר יהיה עבד לאדוני. ויש לומר אני צריך לשלם לאדוני משלי שהיה בשמירתי א"כ נמצא שהוחזק אצלי ודין הוא שהגנב יהיה לי עבד.

פסוק טו

כי נחש ינחש איש וגו'. כלומר איש חשוב כמוני אינו חסר לדעת חכמת נחשים או הוא או אנשיו כדי לברר כל ספק שיצא לו על אודותיו ולדעת כל גנבה שיגנבו לו ביד מי הוא.

פרשת ויגש

פסוק יח

ויגש אליו. בי אדני. בנוהג שבעולם מי שלוקח עבד ונמצא גנב מחזירו וזה שנמצא גנב אתה מבקש לעבד.

כי כמוך כפרעה. כשם שפרעה חמד שרה אמנו בשביל יופיה כך אתה חומד בנימין לעבד בשביל יופיו.

דבר אחר: כי כמוך כפרעה כמו שאתם גדולים במקומכם כן אנו גדולים במקומנו.

פסוק כא

ואשימה עיני עליו. פירש"י וכי זו היא שימת עין שאמרת לשום עינך עליו ולכך נראה לפרש ואשימה עיני עליו שלא תעשה לו רעה.

פרק מה

פסוק ג

ולא יכלו אחיו לענות אותו. פי' הרב יוסף קרא מאמינים ואינם מאמינים. מאמינים שהרי הזכיר שמו יוסף ואינם מאמינים לשעבר לעבד נמכר יוסף בכבל ענו רגלו ועכשיו הוא מושל בכל ארץ מצרים.

פסוק ד

גשו נא אלי ויגשו. מדרש לפי שאמר למעלה הוציאו כל איש מעלי והמצרים היו עומדים בחוץ ומטין אזניהם מה הם מדברים ולכך כשאמר אני יוסף אחיכם העוד אבי חי לא חשש אם הם שומעין אבל כשרצה לומר אשר מכתם אותי לא רצה שישמעו לפי שהיה בדעתו להושיב אחיו במצרים ואילו היו שומעין שמכרו אחיהם יאמרו אנשים רעים הם מאד שאפילו לאחיהם מכרו כל שכן שיעשו עמנו רעה אם ישבו אתנו ולכך אמר להם גשו נא אלי ואומר לכם בחשאי.

דבר אחר: מתחלה אמר להם יוסף אני יוסף אחיכם העוד אבי חי ולא רצה להזכיר מכירתו מפני בנימין אחיו שלא יתביישו ממנו ושלא יגיד לאביו והפליגן לצד אחר ואמר להם גשו נא אלי הפרידן מבנימין ויאמר אני יוסף אחיכם אשר מכתם אותי.

פסוק יט

קחו לכם מארץ מצרים עגלות. פי' קחו לכם עגלות לטפכם ולנשיכם ונשאתם את אביכם על כתפותיכם ובאתם. וכן מוכיח הפסוק שלפניו וישאו בני ישראל את יעקב אביהם ואת טפם ואת נשיהם בעגלות.

פסוק כ

ועינכם אל תחוס על כליכם. לפי שהיה יודע באביו שהיה קפדן על כליו וחס עליהם כמו שאמרו חז"ל **ויותר יעקב לבדו** שחזר על פכים קטנים לכך הזהירם על כך. כך מפרש הרב יעקב ז"ל.

פסוק כד

אל תרגזו בדרך. אל תפחדו מסכנת הדרך כי אני מושל בכל הארץ והוא כמו רגזו ואל תחטאו וכמו לב רגז דמתרגמין דחיל.

פסוק כז

וידברו אליו את כל דברי יוסף. פירש"י סימן מסר להם כשפירש ממנו היה עוסק בפרשת עגלה ערופה. וצריך פי' לפי' והכי רוצה לומר כי כשפירש מאביו היה מלוה אותו כדכתיב וישלחו שהוא לשון לוויה כמו וישלחו דכתיב גבי אברהם דמתרגמין ואלויאו. ואמר לו יוסף חזור בך ואמר לו יעקב בני גדולה לוויה שעליה נתוספה פרשה אחת בתורה דכתיב **ידינו לא שפכה.** וכי תעלה על דעתך שבית דין שופכי דמים אלא לא ראינוהו ופטרנוהו בלא לוויה הא אם ראוהו ולא לווהו מעלה עליהם כאלו שפכו דמים והיינו פרשת עגלה ערופה שהיה עוסק בה. ויש אומרים שהיה עוסק בעגלה שמושכת בקרון וקשה לשני הפירושים לפרש עגלות לשון עגלה לכן נראה לפ' בפרשת עגלות המשכן דכתיב שש עגלות צב.

וירא את העגלות. ותחי רוח יעקב אביהם. פי' כשראה העגלות חיתה רוחו והאמין כי קודם לכן צוה יוסף לבל יוציאו עגלות מארץ מצרים ועכשיו אמר פרעה ואתה צויתה **זאת עשו קחו עגלות** מה שאין אחרים רשאים להוציא ולכן כשראה העגלות האמין אמר בודאי מפי מלך הוא זה.

פסוק כח

רב עוד יוסף בני חי. פי' יעקב קרא רב למביא העגלות כמו רב החובל ושאל לו עוד יוסף בני חי כי אותך אני מאמין יותר מהם. דבר אחר: בניו היו מאריכים בדברים ומספרים לו גדולתו של יוסף לכך אמר להם רב לכם לספר בזה אך אמרו אם בני חי באמת ואם אמת אלכה ואראנו וגו'.

פרק מו**פסוק ד**

אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה. ירדו למצרים נמנה הקב"ה עמהם בעצמו ובכבודו שהרי בפרטן לא תמצא רק ס"ט וכתוב **בשבעים נפש וגו'** הרי שנמנה הקב"ה עמהם והיו שבעים וגם בעלותם עלו ששים רבוא חסר אחד ונמנה הקב"ה עמהם ועלה והיו שלמים. .

דבר אחר: ואנכי אעלך גם עלה. לא תעלה על דעתך שתהיה שם ירוד כי אם גדול ומעולה תהיה שם.

פסוק ז

בנותיו ובנות בניו. פירש"י בנות בניו זו שרח בת אשר ויוכבד בת לוי. וקשיא דבניו ניחא אלא בנותיו מאן נינהו שהרי לא נכנסו מבנותיו למצרים כי אם דינה שהתאומות מתו. ושמה יש לומר דכלותיו קרי בנותיו. אך קשיא לי מאי דכתיב כל נפש בניו ובנותיו שלשים ושלש דהתם ליכא למימר כלותיו שהרי לא נמנו כדכתיב **מלבד נשי בני יעקב** ושמה ר"ל דינה ובת לוי ובנות בנים הרי הם כבנות כך נ"ל וכן משמע למבין מתוך פירש"י.

פסוק כז

הבאה מצרימה שבעים. פי' עם יעקב וראש הענין מוכיח כך דכתיב אלה שמות וכו'. להודיע שיעקב מן המנין עם בניו ונכלל עם בני לאה שאין בפרטן אלא ל"ב והכתוב מונה אותן ל"ג עם יעקב לפי שהוא מן המנין הראשון וממנו החל למנות מנין השבעים והכי פשטיה דקרא כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה אם תרצה לידע מנינם מנה עם יעקב ותמצאם שבעים ולפי מה שפירשתי למעלה אין צריך לומר שיהא יעקב מן המנין כי הקב"ה נמנה עמהם ומשלים המנין.

פסוק כט

ויעל לקראת ישראל. פי' עליה היתה לו על שהלך לקראת אביו לכבודו. . דבר אחר: לכך נאמר ויעל לפי שארץ גשן גבוה מארץ מצרים לפי שהיא עומדת בגבול ארץ ישראל שנאמר **גשן וחולון וגילה.** ולפי שהלך יהודה בשביל אביו אצל יוסף להורות לפניו גשנה זכה ונפלה בחלקו וגשן נתן פרעה לשרה אמנו ולכך בחרו בה ישראל ונפלה בחלקם ולא ערערו בה מצרים.

פסוק לא

אעלה ואגידה לפרעה. וכי ארץ מצרים עומדת בהר שאמר אעלה אלא עד עכשיו כשהיה מדבר עם אביו ירד מן המרכבה לכבודו ועכשיו אמר אעלה על המרכבה שלי ואלך ואגידה לפרעה.

פסוק לד

כי תועבת מצרים וכו'. מאוסים היו רועי צאן בעיניהם כי הצאן היה דבר מאוס לאכילה כמו שמאוסין העזים לאכילה בהרבה מקומות. וכן לא יוכלון לאכול את העברים לחם כי תועבה היא למצרים מאוסין היו אנשי עבר הנהר בעיניהם ולכן קשה להם לאכול עמהם וכן **הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם** נזבח בפניהם מה שהוא מאוס להם ולא יסקלוננו יהרגונו לא נאמר אלא יסקלוננו. .

דבר אחר: שמעתי כי תועבת מצרים כל רעה זון עצמו מן הצאן ואוכל אותם כי היא ע"ז שלהם ידועה מלשון הרעה אותי דמתרגמין דזן יתי.

פרק מז

פסוק ב

ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים פירש"י מן הפחותים שבהם. וכן ה' אנשים בגימטריא חלש"ם שבה"ן חס"ר אח"ד.

פסוק ח

כמה ימי שני חייך. פשט לפי שראהו זקן מאד ושערות ראשו וזקנו לבנות מרוב הזקנה שאל כן והוא ענהו ימי מגורי שלשים ומאת שנה מעט ורעים כלומר מעטים הם שנותי אלא מתוך רעות שהיה לי קפצה עלי זקנה. מדרש בשעה שאמר יעקב מעט ורעים היו אמר לו הקב"ה אני מלטתיך מעשו ומלבן והחזרתי לך דינה גם יוסף ואתה מתרעם על חייך שהם מעט ורעים חייך שמנין התיבות שיש מן ויאמר עד בימי מגורי כך יחסרו משנותיך שלא תחיה כחיי יצחק אביך והם ל"ג תיבות ובמנין זה נחסרו מחייו שהרי יצחק חי ק"פ שנה ויעקב לא חי אלא קמ"ז.

פרשת ויחי

פסוק כח

ויחי יעקב. פרש"י למה פרשה זו סתומה וכו' ותימה שהרי יוסף מלך אחר פטירתו של יעקב ויש לומר שמיד שנפטר יעקב התחילו לשעבד בהם מעט. ועוד פרש"י שבקש לגלות הקץ ונסתם ממנו. ואם תאמר: מהיכן ידע הקץ. יש לומר ממעלות הסולם שחלם שראה שרו של עשו עולה במעלות כדפרש"י בפרשת ויצא.

ויחי יעקב בארץ מצרים. למה הזכיר הכתוב סך חייו בארץ מצרים לפי שמצינו שיוסף היה עם אביו קודם מכירתו י"ז שנה וכשם שפרנס יעקב ליוסף י"ז שנה כך יוסף פרנסו וכלכלו י"ז שנה כנגדן הדא הוא דכתיב אלה תולדות יעקב יוסף בן שבע עשרה שנה.

פסוק כט

ויקברו ימי ישראל למות. כל מקום שנאמר קריבה לא הגיע לימי אבותיו וכן ויקברו ימי דוד לא הגיע לימי בעז ועובד וישי שחיו יותר מד' מאות שנה ודוד לא חיה כי אם ע' שנה. ועשית עמדי חסד ואמת. כלומר אמרת שאתה חייב לקברני בארץ כנען לכך אני מפייס אותך שתעשה עמי חסד ואמת ותטרח לקברני לשם. אל נא תקברני במצרים. מה שפרש"י לפי שעתיד להיות עפר ארץ מצרים כנים לא נהירא לי דמזה לא היה לו לירא דהשתא בנימין בנו לא שלטה בו רמה כל שכן אביו אם לא נאמר שזה לא היה יעקב יודע. ואומר ר"ת שהיה ירא שלא ינצלו מצרים מעשר מכות בעבורו אם יקבר במצרים שהרי נקרא ישראל שה פזורה ומצרים נקראים חמורים שנאמר אשר בשר חמורים בשרם וכתוב פטר חמור תפדה בשה.

פסוק ל

אנכי אעשה כדבריך. מדרש כשם שאתה מצוני כך אני מצוה לאחי בשעת מיתתי להעלותי מכאן וכן מצינו שאמר לאחיו **פקד יפקד אלהים אתכם וכו'**. ונראה לי דלהא ניחא הא דפרש"י בואלה שמות שסימן זה מסור בידם מיעקב ומיוסף שבלשון זה דפקוד יפקוד יהיו נגאלים שהרי מצינו שיוסף אמר בפ"י **פקוד יפקוד אלהים אתכם** ואמר הכא שיוסף אמר שיעשה כדברי יעקב ואם כן גם יעקב אמר בצוואה **פקוד יפקוד אלהים אתכם**.

פרק מח

פסוק א

ויאמר ליוסף. אז"ל זה אפרים ואומר הרב משה זכר לדבר כי אותיות ויאמר כאותיות אפרים בהתחלף דוא"ו בפ"א דא"ו מתחלפת בפ"א באלפא ביתא דא"ת ב"ש ומשמע שלא היה יוסף רגיל אצל יעקב כמו שמצינו נמי ויקרא לבנו ליוסף ושמעתי מפי הרב ר' שמואל ז"ל הטעם לפי שהיה ירא שישאל לו הענין היאך הורד למצרים ויגיד לו שמכרוהו אחיו ויקללם יעקב ונמצא מחריב את העולם כולו שהרי רחל אמו שקלל שלא מדעת ואמר **עם אשר תמצא** נתקיימה קללתו ומתה בדרך אפרת הא אם יקללם מדעת לא כל שכן.

פסוק ב

ויתחזק ישראל. ולא רצה לברכם כשהוא במטה שלא יאמר מתנת שכיב מרע היתה ברכתו ולא היה מיושב בדעתו.

פסוק ה

אפרים ומנשה. אפרים ומנשה עולין בגימט' ראובן ושמעון אחד יותר.

פסוק יב

ויוצא יוסף אותם מעם ברכיו. לפי שהיו דבוקים לו כשחבקו ונשקו ועכשיו רצה יוסף לסדר כדי שיניח ידו עליהם לכך הוצרך להוציאם מעם ברכיו ולהרחיקם מעט לשום אותם האחד לידו האחת והאחר לידו האחרת.

פסוק יד

שכל את ידיו. פי' מתוך מעשה ידיו של יוסף שנתן מנשה לשמאלו שהוא ימין ישראל שכל יעקב את ידיו כי מנשה הבכור ואעפ"כ שם ימינו על ראש אפרים ודומה לו לה' אלהינו הרחמים והסליחות כי מרדנו בו.

פסוק טז

ויקרא בהם שמי ושם אבותי. על שאר השבטים הנקראים בני יעקב שיהיו נקראים שבטים כשאר בני.

פסוק יז

וירע בעיניו. מפי רבי יצחק לוי שלכך הרע בעיני יוסף שאמר בלבו אבי מחזיק אותי כשוטה שלא סדרתי אותם כהוגן ואני סדרתי אותם כסדר.

פסוק כ

וישם את אפרים לפני מנשה. ואימתי נתקיימה ברכתו בחנכת הנשיאים שאפרים הקריב ביום שביעי ומנשה ביום שמיני לקיים מה שנאמר **מקים דבר עבדו.**

פסוק כב

ואני נתתי לך. הקשה הרב רבי משה והלא מטיל קנאה ביניהם והוא היה יודע שבשביל משקל שני סלעים מלת שהוסיף לו על אחיו נתגלגל הדבר וירדו למצרים. וגם על יוסף יש תימה שנתן לבנימין שלש מאות כסף וחמש חליפות שמלות ולאחרים לא נתן אלא חליפות שמלות. ותירץ כי מה שנתן יעקב ליוסף בעודו הדיוט וקטן בזה היו מתקנאים בו כי היה נראה להם שלא היה לו לכבדו יותר מפני שהם גדולים ממנו אבל עכשיו שהיה מלך לא היו מתקנאים שהדין לכבדו מפני כבוד המלכות, וגם שנתקיימו החלומות והיו צריכים לו וגם מה שהיה יוסף מכבד לבנימין יותר מהם לא היו מתקנאים כי אמרו הדין עמו לפי שהוא בן אמו. אמנם מה שריבה משאות בנימין קשיא לי כי אז היו סבורין שלא יאה מכיר אותו והלא היה מטיל קנאה בסעודה ביניהם

ונראה לי שגם בזה היו סבורים שהדין עמו לפי שאמר להם להביאו ויש לו לחבבו יותר מן האחרים. ועוד נ"ל כי מאותה שעה היה דעתו של יוסף להתגלות לאחיו וכשידעו שהוא בן אמו לא יתקנאו בו. ויש מפרשים שכם אחד היינו קבר שבשכם כדכתיב ואת עצמות יוסף קברו בשכם משל לגנבים שגנבו חבית מלאה יין ומצאם בעל החבית אמר להם בחסדכם לאחר שתשתו היין החזירו החבית למקומה כך יוסף בשכם גנבוהו ובשכם החזירוהו בעצמות.

פרק מט

פסוק א

האספו ואגידה לכם. וכתוב הקבצו ושמעו כאן רמז להם שילכו בגלות שני פעמים ויאספו בשניהם.

את אשר יקרא אתכם. פי' בסוף ד' מאות ושלשים שנה של גלות מצרים דהימים מכריחו לפרש כן דאי לא הוה ליה למכתב באחרית ימים בסוף ימי העולם, ושמעתי באחרית הימים של הקב"ה דהיינו בסוף חמשת אלפים ובקש יעקב לגלות הקץ ונסתלקה ממנו שכינה ותמה ואמר למה אלו אין ראויים לגלות להן הקץ והלא אין בהם חטא כלומר אין בכל שמות השבטים לא חי"ת ולא טי"ת השיבו רוח הקדש גם אין בכל אותיות שמות השבטים לא קו"ף ולא צד"י אם כן אינן ראויין לגלות הקץ ועל אשר קראת לבניך להם אתה קורא לי אין אתה קורא כדאמרין **ולא אותי קראת יעקב כי יגעת בי ישראל** אין המדה זו שלך הולך רכיל מגלה סוד וגו' כשראה יעקב כך הפליג בדברים ואמר **ראובן בכורי אתה.**

פסוק ג

ראובן בכורי אתה. וראוי היית ליטול פי שנים בבכורה וגם הכהונה היתה ראויה להיות לך לפי שהעבודה בבכורות וגם המלכות כי המלכות ראוי לבכור כדאמר ואת הממלכה נתן ליהורם כי הוא הבכור ולא זכית להיות הבכורה לך ונתנה ליוסף והכהונה ללוי והמלכות ליהודה הדא הוא דכתיב **ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו ליוסף** ומי גרם לך זה לפי שפחזת כמים כקיתון הנשפך ולא הותר לך כלום רק המנין שמתחיל לעולם מראובן ולכך נאמר כמים שהם דבר לח ונשאר מהם קצת בכלי ולא כדבר יבש שאין נשאר כלום ובמס' שבת בפרק במה בהמה מסיק כתנאי פחז ר' אלעזר אומר פ'זתה ח'בתה ז'לתה ר' יהושע אומר "פסעתה על דת "חטאת "זנית. ר"ג אומר "פללתה "חללת "זרחה תפלתך ר' אלעזר המודעי אומר הפוך ודורשה "זעזעת "חרתעתה "פרחה חטא ממך רבא אומר "זכרת עונשו של דבר "חלית עצמך חולי גדול "פרשת מלחטוא.

כמים אל תותר. כמים הנשפך מן הכלי שאין נשאר בו כלום ולא כשמן הנשאר מן הכלי כשנשפך.

פסוק ד

כי עלית משכבי אביך. עלית משכבו ואימתי בשעת דודאים שנאמר שם **לכן ישכב עמך הלילה תחת דודאי בנך.**

חללת יצועי עלה. תהא מרוחק עד שיבא משה עליו השלום שנאמר בו ומשה עלה והוא יקרבו שנאמר **יחי ראובן ואל ימות.**

דבר אחר: אז חללת יצועי עלה חללת יצועי שנתעלה יותר משל אבותי שבהן היה פסול ובמטתי לא נמצא פסול ואתה חללתו.

דבר אחר: חללת יצועי עלה, חללת אותו שעלה על יצועי, דהיינו אביך זה וכמו שאמר משכבי אביך כמספר על אחר, כך אמר יצועי עלה כמספר על אחר.

פסוק ה

שמעון ולוי אחים כלי חמס. אחי דינה ולא אחי יוסף שהרי מכרוהו כדפרישי'.

פסוק ו

יהודה אתה יודוך. יודוך להיותך מלך עליהם כמו שמצינו בדוד. וכן יהודה עולה בגימטריה שלשים כמנין מעלות שבמלכות כדאמרין במס' אבות והמלכות בשלשים מעלות ובסנהדרין פרק כהן גדול מונה אותן.

דבר אחר: יודוך אחיך לפי שכל ישראל נקראים יהודים על שמך ועוד שממך יצא מלך המשיח שיגאל ישראל במהרה בימינו.

פסוק ז

גור אריה יהודה. בני כל החיות נקראים גרים אבל אתה יקרא גור שהוא בן אריה המעלה מכלם ורמז רמז לו שעתיד לצאת ממנו דוד שכן ראשי תיבות של גור אריה יהודה עולין בגימטריא דוד.

מטרף בני עלית. על ידי טרף נעלית בימי דוד שבא מיהודה שעל ידי וכו' שעשה לו הקדוש ב"ה מן האריה ודוב שטורפין את הבהמות כדאמר **גם את הארי גם את הדוב הכה עבדך** נתן לב ונסמך להלחם עם גלית הפלשתי ונצחו ונתעלה על זה.

פסוק י'

לא יסור שבט מיהודה. מדרש אגדה לא יסור לא יפרח כמו **סורי הגפן נכריה** שהוא כמו לולבי הגפן.

עד כי יבא שילה. עד שיחרב משכן שילה יבא לשון חרבן כמו לא יבא עוד שמשך והכי פירושו לא יפרח ולא ינץ מלך ביהודה עד כי יטוש משכן שילה וכן הוא אומר **ויטש משכן שילה** וסמך ליה **ויבחר בדוד עבדו.**

דבר אחר: לא יסור מלכות מבית דוד ליתנו לאחר כמו שסר משאול עד כי יבא שילה מלך המשיח וכ"ש כשיבא משיח שהרי משיח בן דוד הוא ונמצא שלא יסור לעולם והדא הוא דכתיב **ונאמן ביתך וממלכה עד עולם** וכתיב **וחסדי לא אסיר מעמו כאשר הסירותי מעם שאול.**

דבר אחר: לא יסור שבט מיהודה שלא ימלוך על כל ישראל עד כי יבא שילה כלומר בשכם שנתחלקה שם המלכות ושילה ושכם היו קרובים זה לזה כדכתיב **בין שילה ובין שכם** ולכך נקט שילה ומ"מ **ולו יקרת עמים** לאחר שנתחלקה המלכות.

דבר אחר: לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו עד כלומר לעולמי עד כי יבא שילה שהרי יבא משיח שהוא משבטו. מהרב ר' יצחק.

פסוק יב'

חכלילי עינים מיין. פי' אדום מראיתו מיין כלומר מרוב יין שישתה יהיו פניו אדומים ועיניו כמו **יפה עינים וטוב רואי.**

ולבן שנים. מחלב. כלומר יהיה בריא ושניו לבנים מחלב ול' מחלב כמו **צחו מחלב.**

פסוק יג'

הוא לחוף אניות. לפי שאמר לעיל מזה לחוף ימים ישכון ויש עיירות שעומדים על נמל הים אבל העיר רחוקה קצת מן הים ויש טורח לבעלי אניות ללכת מחוף הים עד העיר דרך יבשה ולזה פעמים שנמנעים מליכנס באותו נמל ומרחיקים ללכת לעיר אחרת אע"פ שהיא רחוקה לפי שהיא קרובה ממנה לחוף הים אצל הספינות לכך חזר ואמר והוא לחוף אניות לומר שיהיו עיירותיו קרובות ממש אצל המקום שהספינות באות שם.

פסוק יד'

יששכר חמור גרם. אתמר במס' נדה חמור גרם לו ליששכר שיולד כי כשבא יעקב מן השדה ושמעה לאה חמורו נוער יצאה לקראתו והביאתו לאהל שלה ובאותו הלילה נתעברה מיששכר.

פסוק יח

לישועתך קויתי ה'. כיון שראה יעקב אבינו גבורת שמשון אמר אע"פ שזה גבור נוצח אין נכון להתהלל בגבורתו וכן מצינו בשעה שנתהלל אמר בלחי החמור הכתי אלף איש מיד ויצמא מאוד עד שהודה ואמר ה' אתה נתת ביד עבדך את התשועה וגו' שהודה שאין הגבורה רק מהשם לבדו והדא הוא דכתיב **יהי דן נחש עלי דרך** ואפילו הגבורה והנצח להקב"ה כדכתיב לישועתך קויתי ה'.

פסוק יט

גד גדוד יגודנו.

ואם תאמר: כיון שיהיו לו חיילות במה יפרנסם שהרי צריך עושר גדול על כן כתיב אחריו **מאשר שמנה לחמו** שיהא עשיר יותר מאשר ויוכל להספיק מזון לכל חיילותיו וכי תימא ואשר עצמו מנלן שיהא עשיר ת"ל **והוא יתן מעדני מלך** שיהא כל כך עשיר שיתן על שלחנו כל מעדני מלך וגם מצינו שפעם אחת שנצטרכו אנשי לודקיא לשמן זית ובא לודקי אחד ונטל ששים רבוא דינרין והלך לארץ ישראל לקנות שמן זית כשבא לשם שאל לאנשי המקום יש כאן אדם שימכור לי בבת אחת שמן בששים רבוא דינרין אמרו לו לך בגוש חלב ושם תמצא יהודי שיוכל למכור יותר ויותר הלך לשם ומצא אותו יהודי בשדה חורש וסלו בידו כפועל עני. תמה אותו עכו"ם ואמר זהו שאומרים עליו שיוכל למכור שמן בהון רב שבידי הלך לו לעיר ומ"מ חזר לו לערב בבית אותו יהודי ומצאו שהיו עבדיו רוחצין ב' רגליו בשמן בשני ספלי זהב לקיים מה שנאמר **וטובל בשמן רגלו**. שאל לו יש לך למכור שמן בששים רבוא דינר אמר לו הן מדד לו אותו שמן. לאחר שמדד לו אמר לו אם אתה רוצה לקנות יותר אמכור לך אמר לו אין בידי מעות אמר לו אני אקיפך ואלך עמך עד מקומך. קנה לו עוד ממנו בק"נ ריבוא דינרים אמרו עליו שלא הניח לו לא סוס ולא פרד לשכור שלא שכר להביא השמן שקנה ממנו כשבא למקומו שבחווהו על שהביא שמן לספק כל צרכן אמר להם לא תשבחו כי אם ליהודי זה שמכר לי כל זה ועוד אני חייב לו הדמים ועל שניהם נאמר **יש מתעשר ואין כל מתרושש והון רב**.

פסוק כא

נפתלי אילה שלוחה. כי ארץ נפתלי קלה לבשל פירותיה כאילה זו שנצודה ובורחת מתוך המצודה והיא משולחת עתה שאז היא רצה ביותר.
הנותן אמרי שפר. לקונו על שהצילו מן המות ועתה הנה קורא אותו בלשון זכר ושמה הוא מדמה אותו גם לאיל והוא בכל לשון.
דבר אחר: הנותן אמרי שפר מוסב על נפתלי שנותן אמרי שפר לקונו על חלקו שנתן לו כאילה זו שמודה לקונה על שברחה מן המצודה.
דבר אחר: נפתלי ארץ נפתלי דומה לאילה שהופשטה שאין עורה מחזיק בשרה. ולשון שלוחה הפשטה כדמתרגמינן וישלח והפשיט כך ארץ נפתלי אינה מחזקת רוב פירות שבה וזה הפירוש הולך על דרך הדרש שדרשו חז"ל למה נקראת ארץ ישראל צבי לומר לך מה צבי זה אין עורו מחזיק את בשרו אף ארץ ישראל אינה מחזקת פירותיה.

דבר אחר: נפתלי אילה שלוחה ארץ נפתלי היא ארץ רצון שהיא קלה לבשל ולשון אילה כמו אילות ולשון שלוחה כמו **שלחך פרדס רמונים**. הנותן אמרי שפר פי' ענפים יפים ולשון אמרי כמו שנים שלשה גרגרים בראש אמיר.

פסוק כב

בן פורת יוסף. פי' ארץ יוסף פרה ורבה כעץ על עין מים.
בנות צעדה עלי שור. פי' כ"כ היא מגדלת תבואתה והפירות עד שצעדה עד הבנות עד העיירות בנות לשון ובנותיה.
עלי שור. עד קצה החומה היא מגדלת פירותיה כלומר אין מקום פנוי שאין מגדלת פירות מהרב ר' דוד ז"ל.

פסוק כה

ברכות שדים. פי' שתהיין כשיזרע יוסף מתברכות בהרבה חלב להניק בניהן ושתהא להם בנים הרבה מרחם שלהם ולא תהיה משכלה ועקרה בהן. מהרב ר' משה ז"ל.

פסוק כו

עד תאות. פרש"י שחמדתן אמו והזקינתו ליעקב לקבלן על ידי המטעמים שעשתה.

פסוק ל

במערה. פשט קברו אותי במערה.
 ואם תאמר: הרבה שדות והרבה מערות היו ולא תדע באי זו לכך נאמר אשר בשדה המכפלה.
 ואם תאמר: שמא ימחו בידכם ת"ל אשר קנה אברהם.
 ואם תאמר: שמא לא קנאה מאדם שיהיה כח בידו למכרה ת"ל מאת עפרן החתי שהיה נשיא הארץ.
 ואם תאמר: ושמא לזרוע שם מכרה ולא יניחו לעשות שם בית הקברות ת"ל לאחוזת קבר.
 ואם תאמר: שמא אותה קנייה לא היה בה חזקה כי לא החזיקו בה ת"ל שמה קברו את אברהם.
 ואם תאמר: שמא לפי שמכרה עפרון שהיה נשיא הארץ לא יכלו העם למחות בידו אמנם שלא ברצונם מכרה ושמא עתה ימחו בידינו ת"ל מאת בני חת.

פסוק לג

ויאסוף רגליו אל המטה. לפי שהוציא' לחוץ כשרצה לברך בני יוסף כדכתיב **ויתחזק ישראל וישב על המטה** וכאשר כלה לברכן הכניסן אל המטה.

פרק נ

פסוק ב

ויחנטו. המתיקו גופו לאחר שהשליכו בו הסמים המרים כדי להוציא טנף שבמעיו וכדי שלא יסרח השליכו בתוכו אחרי כן סמנים מתוקים להריח ריח טוב ודומה לו **התאנה חנטה פגיה** המתיקה פירותיה.

פסוק יד

הוא ואחיו וכל העולים אתו. וכאשר עלו ממצרים תמצא שהמצרים קדמו. ונראה כי לאחר שראו המצרים שחלקו כבוד כל המלכים לארוננו של יעקב חלקו כל המצרים כבוד לבניו והוליום לפניהם.

פסוק טז

ויצו אל יוסף. ובחיי אביהם למה לא צוו אלא אמרו מה לנו לעורר השנאה שהרי כבר שכחה והלכה לה כיון שחזרו מלקבור אביהם ועבר יוסף על הבור שהשליכוהו אחיו אמר ברוך שעשה לי נס במקום הזה אמרו עדיין יש שנאה טמונה בלבו מיד ויצו אל יוסף.

פסוק יט

כי התחת אלהים אני. כי נשבר לבי וירא אלהים אני התחת כמו אל תחת.

פסוק כא

וידבר על לבם. פרש"י שנשא ק"ו מעצמו עשרה נרות לא יכלו לכבות נר אחד. פי' עשן עשרה נרות שדרכו של עשן לכבות את הנר.

פסוק כד

ויאמר יוסף אל אחיו.

פסוק כה

וישבע יוסף וכו'. תימה למה אמר שני פעמים **פקד יפקוד** הכי הוה ליה למכתב אנכי מת והשבעו לי כי כאשר פקוד יפקוד אלהי אתכם והעליתם את עצמותי וגו'.

ויש לומר דהכי קאמר יעקב אבינו אמר פקוד יפקוד אלהים אתכם והעלה אתכם והעליתם את עצמותי ולכן כאשר פקוד יפקוד אלהים וכו' והדא הוא דכתיב אנכי אעשה כדברך דריש סדרא.

פקד יפקד אלהים. פי' כמנין פקוד יחסר הבורא מן הגלות שלכם נבא עליהם שלא יהיו במצרים כי אם רד"ו שנים הרי לך שחסר הקב"ה מן השעבוד קץ שנים כמנין פקוד יפקוד אלהים ול' יפקוד יתפרש כמו ולא נפקד ממנו איש. אמנם קשיא לי כי מצאתי פקד חסר וי"ו ונראה דאי אמרינן יש אם למקרא ניחא.

חומש שמות

פרשת שמות

פרק א

פסוק א

ואלה שמות הבאים. והלא כבר באו קודם לכן אלא קודם שמת יוסף לא נתן עליהם מסיים משמת נתן עליהם ונעשה כאלו בו ביום באו.

פסוק ה

ויהי כל נפש. פי' עם יוסף שהיה במצרים היה שבעים ואז לא יצטרך למנות יוכבד שנולדה בין החומות. מהר"ר שלמה בן פרחון ז"ל. לכך מנאן עכשו אע"פ שמנאן בחייהו, לפי שהיה ר"ל אחר כן וירבו ויעצמו להודיע לך שארבעים [ששבעים] נפש לבד עצמו ורבו עד שש מאות אלף רגלי.

פסוק ז

ובני ישראל וכו'. מלמד שהיו יולדות ששה בכרס אחד ורמז מדכתיב ו' לישיני פריה ורביה פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד. דבר אחר: כי פרו וישרצו עולה בגימטריה ששה בכרס אחד פחות שנים וה"נ במאד מאד משלימות החשבון. דבר אחר: פרו שהן עושין פירות וישרצו כשרצים ששה בכרס. ואם תאמר: שמתים, לכך נאמר וירבו. ואם תאמר: חלשים היו לכך נאמר ויעצמו במאד מאד ולכך כתיבי כל הני לישיני יתירי.

פסוק ח

ויקם מלך. הוא פרעה הראשון. אמרו לו בא ונזדווג על אומה זו אמר להם עד עתה אנו חיינ משלהם היאך נזדווג להם ולא שמע אליהם הורידוהו מכסאו שלשה חדשים כיון שראה כך אמר להם אשמע לכם לכך כתיב ויקם. אשר לא ידע את יוסף. אמר רבי יהודה בן לוי משל למי שרגם איקונין של מלך נטלוהו והתירוהו למחר רגם את המלך עצמו כך פרעה בתחלה אמר אשר לא ידע את יוסף ולבסוף אמר לא ידעתי את ה'.

פסוק י

הבה נתחכמה לו. הב"ה בגימטריא י"ב נתחכמה לי"ב שבטים. ופרש"י נתחכם למושיען של ישראל וכו' והם טעו כי לא נשבע אלא שלא יביא מים על האומות אבל שלא יבוא האומות במים לא נשבע. ואמרו חז"ל שלשה היו באותה עצה בלעם ואיוב ויתרו. בלעם שיעץ נהרג, איוב ששתק נדון ביסורים, יתרו שברח זכו בניו לישיב בלשכת הגזית.

ובלעם דהוה בעצת דהבה נתחכמה, קשה מהא דאמרינן בפ' חלק בר תלתין ותלת שנין הוה בלעם חגירא כד קטל יתיה פנחס ליסטאה משום דכתיב **אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם**. ואם היה בעצה זו, נמצא היה בן מאה וארבעים כשנפל במלחמת מדין, שהרי לכל הפחות היה בן עשרים כשיעץ. ותחשוב שמונים של משה, ולסוף ארבעים שהלכו במדבר היתה מלחמת מדין, כדכתיב אחר תאסף, הרי שהיה בן ק"מ שנה. לך פירש ר' מנחם מדאנ"י, שלשה היו באותה עצה ד'לכה איעצך', כדאמרינן, אמר ליה לבלק אלהיהם של אלו שונא זמה הוא כדאי' בחלק.

והקשה הרב משה כי בדברי הימים דמשה תמצא כתיב בפ' העצה דהכא ויען בלעם הקוסם. ועל כן הקשה ר' מנחם מהא דאמרינן בזבחים פרק פרת חטאת, בשעה שנתן הקב"ה תורה לישראל נתקבצו כל האומות אצל בלעם ואמרו, מה קול ההמון ששמענו, שמא הקב"ה רוצה להביא מבול כדאיתא התם. ואפילו אם תמצא לומר שלא היה כי אם בן כ' כששואלין ממנו עצה, ובסוף ארבעים נהרג, אלמא בן ששים היה כשמת.

ויש ספרים שכתוב בהן ונקבצו כלן אצל קמואל והני פי' לא נהירא לי דהתם משמע דקמואל אבי ארם היינו בלעם, אם כן תפל היה במיתתו. וגם נמצא בב"ר: קמואל אבי ארם, הוא לבן הארמי, הוא כושן רשעתיים, הוא בלעם. ולמה נקרא קמואל, שקם על אומתו של אל. וכן נמי אמרינן בחלק: הוא בלעם הוא בעור. ולמה נקרא בעור, שבא על בעירו. הוא לבן הוא כושן רשעתיים, ולמה נקרא שמו כושן רשעתיים, שעשה שתי רשעיות אחת בימי יעקב ואחת בימי שופטים. מכל אלה משמע שהיה תפל. והאי דכתיב באיוב **כי יתרי פתח ויענני**, ובמסורת כתיב יתרו, ומפרש דהכי קאמר יתרו נמי היה באותו עצה, והוא פתח הדבר, ואותי תענה. וקשיא דהא דאמרינן דיתרו ברח ואיוב לא ברח אלא שתק.

ויש לומר שהיה יתרו גדול הדור באותה שעה, והיה בידו למחות ולא לברוח, ולכך מאשימו איוב.

פסוק יא

ערי מסכנות. על שם שכל העוסק בבנין מתמסכן ולשון מסכן הוא ויש לומר שמסכנות האומנין שעומדים כמה פעמים בסכנה על גבי הבנין. פיתום ורעמסס פי' תהום בולע הבנין. רעמסס ראשון ראשון מתמוסס ומתמוטט.

וק"ל דכתב בפרך - בפה רך. בתחלה אמר להם פרעה לכל אחד מכם אני נותן מכל לבנה שיעשה. ובאו כלן ודחקו עצמן מפני חמוד השכר, ועשו יותר מדאי. וכיון שראה פרעה כך, אמר להם: השלימו חקכם ללבון כאשר בהיות שכר נתן לכם.

פסוק יד

וימרו. ובאותו פרק נולדה מרים ועל שם כך נקרא' מרים.

בחמר. בתחלה.

ובכל עבודה. בסוף.

פסוק טו

למילדות. רב ושמואל: ח"א אשה ובתה יוכבד ומרים וח"א כלה וחמותה. יוכבד ואלישבע. דבר אחר: למילדת חסר וי"ו למד שלא היתה כי אם מילדת אחת והיינו יוכבד אבל מרים נערה היתה ולא היתה מילדת אלא פועה לילד ולכך אמרו חז"ל פועה זו מרים מהרב משה כהן. דבר אחר: שפועה לילד בבטן וקוראה לו צא והוא יוצא.

פסוק כ

וייטב אלהים. פרש"י מהו הטובה **ויעש להם בתים** ולא נראה כי יש פסוק מפסיק ולכן נראה לומר דקאי אאותו פסוק עצמו והפירוש וייטב אלהים למילדות ממה שזירב העם ויעצמו כי לפי שאמרו המילדות לפרעה **כי חיות הנה** ואינן צריכות אותנו היה אומר פרעה שקרניות הם וכשראה כי רבו העם ויעצמו מאד חזר ואמר כן המילדות דוברות כי ברור לי כי חיה אחת או שתיים אינן מספיקות עם רב כזה.

פסוק כא

ויהי כי יראו המילדות. פי' כשראה פרעה שלא היו מקיימין מצותו **ויעש להם בתים** אצל עבדיו כדי שיראו אם הולכות אצל העבריות.

פרק ב

פסוק ב

ותרא אותו כי טוב הוא. לפי שנולד לששה חדשים כדפרש"י כסבורה היא שהוא נפל וראתה בצפרניו אם גמרו שהוא סימן לבן קיימא מיד ותרא אותו כי טוב הוא שהיו בו סימני בן קיימא ולכך ותצפנהו. דבר אחר: כי טוב הוא יפה היה כמו **ונשבע לחם ונהיה טובים** פי' יפים.

פסוק ג

ולא יכלה עוד. פרש"י שמנו לה המצרים מיום שהחזירה והיא ילדתו לששה חדשים ויום אחד והם בדקו אחריו לסוף תשעה חדשים וקשה מהא דאמרין בסוטה דמנו לה מצריים מיומא דאהדרה ואיהי היא מעברא בית תלת ירחא מעיקרא מכלל שנולד לתשעה חדשים.

ויש לומר דודאי לששה חדשים נולד אל מצראי נמי היה ידוע יולד' לשבעה יולדת למקוטעים ומנו שנתעברה מיום שהחזירה ומיד בדקו אחריה והיא היתה מעוברת שלשה חדשים קודם הלקוחים שניים ולכך הטמינתו שלשה חדשים.

תיבת גומא. לפי שהוא דומה לסוף שעל שפת היאור ולא יכירו בו האויבים בסוטה מסיק מכאן לצדיקים שממונם חביב עליהם יותר מגופם וכל כך למה לפי שאין פושטין ידם בגזל. **ותחמרה בחמר.** ומבחוץ בחמר. ומבחוץ כדי שלא יכירו כי הרבה פעמי' הגמי והסוף אשר בשפת היאור מלזכוכין הן קצת מן הטיט אבל אם היה זפת מבחוץ היו רואין השחרורית מבחוץ ומכירים בה מיד. אמנם פרש"י איפכא החמר מבפנים והזפת מבחוץ.

וראב"ע פירש ותחמרה בחמר ובזפת על דרך שאגת אריה וקול שחל אע"פ שתחמרה לא שייך גבי זפת נקט לה אגב חמר כדנקט נתעו גבי שאגה וקול. אע"ג דלא שייך ביה משום דשייך מיהא גבי שני כפירים.

פסוק ה

ותשלח את אמתה. בסוטה פליגי ר' יהודה ור' נחמיה: חד אמר שפחתה וחד אמר אמתה. ופריך למ"ד שפחתה הא קאמר שבא גבריאל וחבטן בקרקע. ומשני דשייר לה חדא, דלא אורחא דבת מלכא למיקם לחודה. ולמד"ר אמתה היה לו לכתוב ידה, הא קמ"ל שנשתרבב אמתה עד ששים אמות.

וכן אתה מוצא **בשני רשעים שברת** אל תיקרי שברת אלא שרבבת. ורמז לדבר **כי מן המים משיתהו** [נ' דמן המים וי'] דמשיתהו יתרים הם, הרי ששים. וכן בשני רשעים, יכול לכתוב שן רשע שברת [י' דשני וי"ם] דרשעים יתרים הם, שעולים בין כלם ששים.

פסוק י

ותקרא שמו משה.

ואם תאמר: והלא מצריית היתה והיאך קראה בלשון עברי? ויש לומר שהיא קראה בלשון מצרי שם שמשמעותו משה, והתורה קראו משה בלשון עברי.

דבר אחר: שלמדה לשון עברי משבאו העבריות למצרים, וכן מצינו שקרא פרעה שם יוסף צפנת פענח.

פסוק טו

ויבקש להרוג. מסרו לסרדיוט להרוג ולא שלטה בו החרב. ואחז"ל שנעשה צוארו כעמוד של שיש. ורמז לדבר שלא היה לו לכתוב אלא ויברח הרי וישב משה יתרון והן בגימטריא אבן שיש. מהה"ר משה. ועוד אמרו במדרש שבא גבריאל והפך פני הסרדיוט בפניו של משה ונטל הסייף מידו והרגו תחת משה וכסבורים הן שנהרג משה וברח.

דבר אחר: שהעלו משה לבימה להרוג ועשה יתברך את פרעה אלם ולסגנים חרשין ולספקלטורין עורים וברח משה. וזה שאמר הכתוב: **מי שם פה לאדם.** כשאמר פרעה להרוג משה, מי עשאו אלם שלא נתאמץ בצווי, ולסגנים חרשים שלא שמעו הצווי, ולספקלטור עור, ומי עשאך פקח לברוח מפניהם וקבלו יתרו בביתו. מכאן אתה למד שכל מי שמקבל עליו לעשות מצוה, אין אותה מצוה פוסקת ממנו. שהרי יתרו קבל בביתו משה שברח מפני השונא להצילו, וממנו יצא שקבל שונא שברח מפני גואל להרגו, ואי זה זה סיסרא אל אהל יעל מבני ברק, ונהרג שם.

פסוק יז

ויקם משה ויושיען. מלמד שהרועים נטלום ושפכום למים מפני הנדוי של יתרו, שנדוהו מפני שכפר בע"ז. ולשון ויושיען משמע כן, כדאמר **הושיעני אלהים כי באו מים עד נפש וגו'**. והדא הוא דכתיב **וגם דלה דלה לנו** ואחת לצאן.

פסוק כג

וימת מלך מצרים. כל זמן שאותו מלך קיים היו מצפין מתי ימות שמא תתבטל הגזרה וכשמת לא נתבטלה אמרו מעתה ידענו שאין לדבר סוף לכך ויאנחו., דבר אחר: וימת מלך מצרים ויאנחו. מאחר שמת המלך יכול משה לשוב למצרים, וגם בני ישראל נאנחו, וגם הקב"ה ית"ש זכר את בריתו. כל הדברים האלה גרמו שנשתלח משה.

פרק ג

פסוק א

וינהג את הצאן. בישרו שתהיה צאנו כלה במדבר ואחר כך נאסף עמהם, שאחר שכלו מתי מדבר מיד נאסף **ויבא אל הר האלהים וכו'**.

פסוק ב

מתוך הסנה. לפי שאי אפשר מן הסנה לעשות צלמים לע"ז.

פסוק ג

מדוע לא יבער הסנה. פי' מדוע אינו מתבער מן העולם מלשון **בערתי הקדש מן הבית**. ומפי מורי ז"ל שמעתי בתמיה: כלומר מדוע איננו אוכל וכי לא יבער הסנה בתמיה.

פסוק ד

ויאמר הנני. אמר יתברך: אתה ענית הנני כמו אברהם זקנך, וכתיב במקום גדולים אל תעמוד. אמר לו יתברך אל תקרב הלום לא לכהונה דכתיב ביה קרב אל המזבח ולא למלכות דכתב ביה הלום גבי דוד.

פסוק ה

של. כך הוצרך לומר מעל רגליך, משום שיש נעל שהוא על היד, ובלע"ז גנ"ט והוא נעל שנתן בעז לגואל דכתיב **איש נעלו ונתן לרעהו** וגם עכשיו רגילים השרים והשלטונים לקנות בגנ"ט שלהם. ומה שמקשים שהוצרך כאן לשלוף שני רגליו, ויהושע ביריחו לא חלץ אלא רגל אחד, היינו משום דכאן קדמה שכינה למשה ולא לו ושם קדם יהושע וקנה מקומו.

פסוק יב

וזה לך האות. כלומר זה יהיה האות מה שיעבדון את האלהים על ההר הזה בצאתם ממצרים. ואז אודיע לכל שאני שלחתיך כדכתב במתן תורה ויאמר ה' אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם וידעו כי אתה שלוחי. .

דבר אחר: וזה לך האות מוסב על מה שאמר משה מי אנכי כי אלך, כלומר ואיני כדאי לדבר אל המלכות, ואף אם אני כדאי לזה וכי ממצרים כדאי אני להוציא את ישראל. ואמר לו ית', כי אהיה על ירך כי אם על ידי כי אהיה עמך באותו שליחות, וזה לך האות שאהיה עמך כי אנכי שלחתיך, ומאחר שאנכי שלחתיך יש לך לידע שלא אעזבך בשליחותי מלעזור לך. מהר"ר דוד ששמע מהר"ר יוסף קרא.

פסוק יד

ויאמר אהיה. קשה כל הני ויאמר למה לי.

ויש לומר זה קרא לו הקב"ה למשה אהיה שמי, לפי שאהיה לעולם ועד, ואשר אהיה פירוש של אהיה. והדר אמר הקב"ה שמא יסבור משה ששמי אהיה אשר אהיה, ולכך חזר ואמר כה תאמר. ויאמר עוד שמא יקראוני עוד ישראל אהיה, וטעות יהיה בידם, שהרי יש לו לקרות יהיה לעולם, לכך כתיב ויאמר עוד אלהים לו, שנכתב בי"ה שיש במשמעותו יהיה.

פסוק יח

ושמעו לקולך. פרש"י שכבר סימן מסור בידם מיעקב ומיוסף שבלשון זה דפקוד יפקוד יהיו נגאלין. ויש מקשים שלא מצינו שאמר יעקב לשון זה דפקוד יפקוד. ולמאי דפרש"י בפרשת יחי ניחא.

פסוק כב

ושאלה. פי' ה' שאלה – נתינה. כמו שאל ממני ואתנה וגו' כי כשיחזקו מצרים למהר לשלחם, שאלו להם שיתנו להם כלי כסף וכלי זהב קודם שילכו, והם יתנו ברצון מפני שיתיראו מן המכות.

פרק ד

פסוק ג

ויהי לנחש. מפני מה הראה לו ית' נחש יותר מדבר אחר? אלא מה נחש נושך וממית כך פרעה ועבדיו נושכין וממיתין את ישראל. ומה ששב מטה רמז שיהא פרעה ועבדיו יבשין כעץ, וידו שהיתה מצורעת שכך פרעה ועבדיו טמאין ומטמאין את ישראל. והנה שבה כבשרו רמז שיטהרו ישראל מטומאת מצרים.

פסוק ז

ויאמר השב. לפי שדרך נגעים לבא לידי הסגר.

פסוק ט

והיו לדם. רמז שישפך דמן של מצרים בבכורות ועל הים.

פסוק י

ויאמר משה אל ה' בי אדני. אתה מעמיד אותי על אנשים שיודעים שבעים לשון עומדים לפני פרעה ואם אחד מהם מדבר לי בלשונו ואיני יודע להשיב וכי אינן צוחקין עלי ואומרים שליח של מי אתה שאינו יודע לשמוע ולהבין כל הלשונות. אמר לו ית' מי שם פה לאדם הראשון לקרא שמות לכל הבריות שנאמר ויקרא שמות. שם לא נאמר, אלא שמות, מלמד שקרא להם שמות בשבעים לשון. וגם נתתי לו כשאמרתי לו המן העץ וגו' ואמר לי האשה אשר נתת עמדי. כ"ש לך שאתה בא לגאול בני. דבר אחר: מי שם פה, כלומר פה חדשה אני בורא, כ"ש שאני מתקן שלך שאינה צריכה אלא תקון מעט. מה"ר יוסף. ור' עובדיה פירש כלומר מה לך להזכיר שאתה כבד פה מי שם פה לאדם הלא אנכי ה' ואנכי עשיתי גם פה שלך, א"כ יודע אני שאתה כבד פה ובידי לתקנה.

פסוק יג

שלח נא ביד תשלח. כלומר אם אתה חפץ בשליחותי, שלח נא כתב שאוליך בידי כך שיהיה לי לפה ולמליץ כי לא איש דברים אנכי.

פסוק יד

וראך ושמח בלבו. לפי שהיה משה אומר מה אני בא בתחומי של אהרן מתנבא שנאמר הנגלה נגליתי וגו' אמר לו ית' למה אתה מזכיר אהרן, אינו מיצר אלא שמח, הדא הוא דכתיב ויאמר ה' אל אהרן לך לקראת משה, כדי שידע שאתה שמח.

פסוק יט

כי מתו כל האנשים. אמרין במסכת ע"ז מאי נינהו אנשים דתן ואבירם ומיהו חיים היו אלא שירדו מנכסיהן והעני חשוב כמת. ואם תאמר מצורעים היו או סומים דאמרין ארבעה חשובין כמת סומא ומצורע ועני ומי שאין לו בנים. יש לומר דודאי מצורעים לא היו דלא מצינו שהיו משולחין מן המחנה. וסומין נמי לא היו שנאמר העיני האנשים ההם תנקר וגו' ובלא בנים לא היו דכתיב ובניהם ונשיהם וטפם. ואי קשיא אכתי דילמא איכא חד מהני והני קראי לאחר מתן תורה הוא דכתיב וכל העם כו' שהמומין נתרפאו בסיני. ויש לומר דאי הוו קודם מתן תורה אפילו אם נתרפאו חזרו למומן במעשה העגל והני קראי לאחר אותו מעשה כתיב. וא"ת אכתי אימא שלא היו להם בנים והא דכתיב ובניהם לאחר מכאן נולדו. יש לומר דאלו עתידין להוליד לא הוה מקרי להון מתים. עוד יש לומר דצריך לו' שירדו מנכסיהם ואין בידם כח להרע לשום אדם שאלו אתה אומר עשירי היו ומתי' קרי להו

משום שאר דברים אכתי היה לו לירא שמא יהיו נותנין ממון כדי להרגו אלא ודאי ירדו מנכסיהם וכן נמי מת"ו בגמטריא ירד"ו מנכסיה"ם חסר אחת מה"ר משה ז"ל.

פסוק כב

בני בכורי. כאן הודה הקב"ה על מכירת הבכור' לישראל.

פסוק כד

ויהי בדרך במלון. פרש"י מפני שנתעסק במלון תחלה משמע מתוך פי' שהיה לו למולו קודם שיתעסק במלון תחלה ותימה שהרי למחרתו צריך לצאת ויסתכן הולד ויש לומר שאותו ולד היה במקום שלן לאחר שפגע בו אהרן ואמר לו על הראשונים אנו מצטערים ואתה בא להוסיף עליהם אע"פ ששבט לוי לא היו משועבדים מ"מ לא היה רוצה שיבואו במקום שיראו ישראל בצרה וחזרה משם צפורה ובניה וא"כ כיון שהיה בדעתם לחזור היה יכול למולו קודם שיתעסק במלון ותהיה צפורה ממתנת שם עד שיתרפא הנער ממילתו ולכך נענש.

פסוק כו

אז אמרה. מהו אז אמרה מתחלה כשראתה המלאך בולעו עד המילה לא הית' יודעת אם בשביל איחור מילת בנו אם בשביל מילת עצמו שהיה בא עליה ואינה הוגנת לו. ומ"מ כרתה ערלת בנה ותגע לרגליו ואמרה **כי חתן דמים** שמא בשבילו אתה נענש וירף ממנו אז אמרה **חתן דמים למולות** יודעת אני עתה בבירור שאתה אינך נענש כי אם בשביל איחור מילת בנך מה"ר אליהו כהן ז"ל.

פרק ה

פסוק ג

דרך שלשת ימים. פשט דקרא נלך במדבר ונזבחה. ואם תאמר: זבחו הנה. פן יפגענו. כלומר **הן נזבחה את תועבת מצרים וגו'.**

פסוק ד

לכו לסבלותיכם. פרש"י ששבט לוי לא נשתעבד. וכן איתמר במדרש כי מתחלה כשבא להן בפרך בפה רך כדדרשינן לעיל אמר שבט לוי עתידין אנו לעבוד עבודת משא של הקדוש ב"ה חלילה שלא נעבוד שום עבודה לרשע זה בשום שכר שיתן לנו. וענו הלויים ואמרו כלם שאינם יודעים לעשות לבנים. ומאותו יום והלאה לא היה לו פתחון פה לשאול להם שום דבר עבודה. וכאשר גדל משה וראה בסבלותם שהיו משועבדים כל שבעת ימי השבוע בלא שום מנוחה, בא לו אל פרעה אמר וכי יש אומה שיכולה לעבוד בלי שום מנוחה בעולם, אלו היה נוחין יום אחד בשבוע דע כי מלאכתך היתה נבחרת ונעשית יפה. אמר לו יפה אמרת, אמור להם שיבחרו להם יום אחד למנוחה. ונעשה להם נס ובחרו להם יום שבת. והיינו דאמר להם משה בשמירת שבת **ראו כי ה' נתן לכם השבת וגו' כי מיום היותכם במצרים נתן לכם לבחור השבת לנוח בו.**

פסוק ט

ואל ישעו. פרש"י ואל יהגו ואינו כמו וישע שהרי הוא מתפרש כמו ויפן. והא דפירש"י גבי **וישע אל הבל** והוא כמו **ואל ישעו**, לא רצה לומר מן ישעו דפסוק זה, אלא אל ולא ישעו אל המזבחות דירמיה או דישעיה שגם הוא מתפרש אל יפנו.

פרק ו

פסוק א

עתה תראה. פרש"י שאמר לו הקב"ה לאברהם נסיתי ולא הרהר אחרי ואתה הרהרת מיד ואע"פ שאברהם אמר במה אדע אין זה הרהור אלא אמר אברהם להקב"ה באיזה זכות אדע כי אירש הארץ. ואמר לו ית' קחה לי עגלה משולשת, כלומר על ידי זכות הקרבנות תוריש הארץ.

פסוק ג

וארא. פרש"י דבר אתו משפט. וגם בכל מקום נ"ל דבר תוכחת דלא כתיב ויאמר אלא וידבר ואב לכלם **דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות**. **ויאמר אליו אני ה'**. מהו אני ה' כלומר אע"פ שאמרתי לך **ראה נתתיך אלהים לפרעה** לא אתה אלהים כי אם לפרעה אך אני ה' גם לך. **ושמי ה'**. על שפרש"י שהקב"ה מתאונן על הראשונים שנגלה עליהם ולא שאלו בשמו, ואתה כבר שאלת **מה שמו מה אומר אליהם**, ומקשה רש"י שלפי זה היה לו לכתוב לא שאלו לי. ואם תאמר: לא הודיעם שכך שמו, הרי תחלה נגלה וכו'. ועל זה תמהין העולם מה פירושו.

ומפירוש הר' בנימין שמעתי דהכי פירושו:

ואם תאמר: הא דכתיב לא נודעתי כמו לא שאלו לי, אי אפשר, שהרי מתחלה נגלה וכו' ומכלל דהודיעם שכך שמו. וא"כ לא היה תוהא על הראשונים לפי מדרש אגדה, אלא לפי שלא שאלו לשמו, וזה שאל. וא"כ הדרא קושיא לדוכתא שהיה לו לכתוב לא שאלו לי.

פסוק יב

הן בני ישראל. לפי הפשט לא שמעו אלי. ואם תאמר: כי הניחו מלשמוע מקוצר רוח וגו' לכך הוצרך לומר **ואני ערל שפתים**. אי נמי שמא משה לא היה יודע מה שאמר הכתוב מקוצר רוח וגו'. ושמעתי מהר"י מלישבונ"ה שהיה מפרש הק"ו שפירש"י, כלומר הן בני ישראל וגו' אף מקוצר רוח שעליהם, ואני אומר להם שאני בא מאת הקב"ה לפדותכם מן השעבוד. ואדם שהוא בבית הסוהר, ושומע שבא אדם לפדותו, הוא יוצא ושמח לקראתו ושומע לקולו, והם לא הטו אזנם לשמוע אלי. כל שכן שפרעה שאני בא להפקיע שיעבודו שלא ישמע אלי.

פסוק כ

ויקח עמרם. מדרש לפי שנולד משה מאחות אב לכך לא נכתב כרת בערות דודתו מפני כבודו. וזה שייסד הפייט באזהרות:
חוקה אחות אב על כל נעלם, תכסך בושא ונכרת לעולם.

פסוק כא

ובני יצהר. למה חשב בני עמרם ובני יצהר ובני עוזיאל שהם בני בנים של קהת ולא בני בנים של גרשון ומררי ולא חשיב נמי בנים של חברון כמו שאר בני בנים.
ויש לומר דחשיב בני עמרם מפני משה ואהרן ובני יצהר מפני קרח מפני שעתיד לדבר ממנו לקמן ובני עוזיאל מישאל ואליצפן אבל לא מבני האחרים שלא דבר בהן בשום מקום לכך לא האריך בהם כאן להזכיר בניהם. אי נמי שלא היו לו בנים.

פרק ז

פסוק א

ראה נתתיך אלהים. לפי שעשה עצמו אלוה שנאמר **לי יאורי** אמר הקב"ה אתה לו לאלהים.

פסוק ט

יהי לתנין. על שנתגאה ונקרא התנין הגדול נעשה לו אות מתנין ולומר מה נחש מתעקם והולך אף פרעה. ועוד הביא עליו נגע אחד וגו' לומר לו רשע היה לך להבין מפרעה הראשון שנתנגע על שעכב שרה וצער אברהם.

פסוק יח

ובאש. לפי שאילו לא היה נבאש לא היו נמנעין מלשתות הימנו כי אע"פ שמראיתו דם טעמו היה מים שמא היו שותין כמו שאומות העולם אוכלין עתה לפיכך הדגה תמות כדי שיבאש היאור. וכן משמע כדכתיב לקמן. וקשה לי א"כ למה נקראת המכה כי אם על שם הדם ולא על שם ההבאשה נ"ל לפי שההבאשה אינה נכרת והדם ניכר.

פסוק כב

ויעשו כן. מהיכן לקחו המים ממקום אחר הביאו אי נמי ממים שחפרו ומיהו קשיא לי שהרי חפרו כתיב אחר כן ובחד פרש' לא שייך למימר אין מוקדם ומאוחר בתורה אם לא מכח דבר אחר: כדפרי' לעיל.

פסוק כה

וימלא. פירש"י שכן היה דרך כל המכות שכל אחת היתה משמשת רביע חדש והשלשה חלקים היה מתרה בו נמצאת המכה עם ההתראה היה חדש שלם מדכתיב שלח אותות ומופתים בתוככי מצרים שהיה יכול לכתוב בתוך הרי כ"י יתירין שעולים שלשים הרי חדש שלם. ומיהו קשיא לי שהרי לפי הפירוש משמע שלא היתה כי אם כ"ח יום.

יש לומר שלאחר יום המכה היה ממתין עד כ"ח [ל']. ומיהו קשיא שהרי חשך לא שמש כ"א ששת ימים דכתיב שלשת ימים ועוד שלשה אחרים שלא קמו איש מתחתיו. ויש לומר בחשך שהיה על ים סוף דכתיב **ויהי הענן והחשך** אותו חשך השלים מנין שבעה.

ואיתמר בהגדה של פסח ר' יהודה היה נותן בהם סימנים דצ"ך עד"ש באח"ב ושואלין העם מאי נפקא מינה מסימן זה. ומפרש ה"ר יצחק בר' אשר שנולד ביום שנפטר רבי' יצחק בר אשר ז"ל וקראוהו על שמו וקראו עליו **וזרח השמש ובא השמש**, שלכך זה הסימן שכאשר תשים דצ"ך עד"ש באח"ב זה על זה, תמצא בכל ענין בתחלה באמצע ובסוף חשך שחין כנים לומר שלשתן משמשין כאחד. ולא אתפרש כיצד. וגם נמצא שיהא חשך להפך והיה אומר שהחשך משמש עם כולן וגם כשתשים חשך שחין כנים תמצא בכל בתחלה ובסוף חשך שחין כנים, לומר ששלשתן משמשין בערבוביא עם האחרים ולא אתפרש כיצד.

ועדיין יש לומר שלכך היה נותן בהם סימנים, להודיע שבסדר הזה שמשו לא כסדר הכתוב בס' תהלים. אי נמי לידע באי זו היה מתרה ובאי זו אינו מתרה שלעולם בכל מכה שלישית לא היה מתרה, כדאמרין מי שלקה ושנה כונסין אותו לכיפה ומאכילין אותו שעורין עד שכרסו נבקעת.

אחרי הכות ה' את היאור. לפיכך היאור תחלה לפי שהמצרים היו עובדין ליאור מפני שמימיו מתברכין. אמר הקב"ה אכה אלהיו לפניו ואחר עמו וכן משל מחי אלהיא ויתבהלון כומריו.

פרק ח

פסוק ט

מן הבתים. אבל אותם שבתנורים לא מתו לפי שבטחו בהקב"ה ונכנסו בתנור חם בצווי השם.

פסוק יד

להוציא את הכנים. מדרש לפי שהכנים מפסיקין בין רגלי החרטומים ובין הקרקע ואין מכשפות תועיל אלא כשרגלי המכשף מגיע לארץ כדאיתא במעשה דשמעון בן שטח שהבחורים הגביהו הכשפניות מן הקרקע. ושלשה מן המכות באו על יד אהרן דצ"ך לקו בארץ. בא"ח על ידי משה שהיו מן השמים שהיה שליט בשמים ובארץ ושלשה ע"י הקב"ה ושחין בא ע"י שלשתן.

פסוק טז

השכם. תמוה מאי שנא דבמקום אחד כתיב בא ובמקום אחר כתיב השכם. ושמעתי מהרב יצחק ז"ל דבא משמע בא עמי ואלך עמך ובמקום אחר שכתוב השכם כתיב **הנה יוצא המימה** פי' לעשות צרכיו ואין זה דרך כבוד שתלך שם שכינה וקשיא לי דאפילו תפלה קלה לא היה רוצה משה לעשות במצרים לפי שהיתה מלאה גלולים כ"ש

שלא היתה שכינה הולכת עמו. ועוד שמצאתי בהתראת מכת ברד שכתב השכם ולא כתיב הנה יוצא המימה.

ונראה לי שהדבר תלוי בהתראה חדשה שכל התראות חדשות היו בהשכמה ודוק ותשכח כן שהרי בדם תמצא כתוב לך אל פרעה בבקר שהיתה ראשונה וכן בהתראת דבר שהית' חדשה דבמכה שלפניה אין בה התראה וכ"כ דבר שאחריה התראה חדשה היא דכתיב בה השכם וכן בברד שהיתה התראה חדשה דבשחין שלפניה אין בה התראה.

פרק ט

פסוק כז

ה' הצדיק. ולכך אמר דבר זה על הברד יותר מבכל שאר המכות לפי שאמר לו הקב"ה שלח העז ומי שלא נאספו בבית מתו לפיכך אמר לו ה' הצדיק שהזהירני היטב ואני ועמי הרשעים כי ברשע הניחו בהמותם בשדות ולא האמינו בהקב"ה.

פסוק כט

כצאתי את העיר. לכך הוצרך לצאת מן העיר כשהוצרך להתפלל על מכת הברד יותר מבשאר מכות לפי שעל מכת הברד כתיב הירא וגו' ונתמלאה כל העיר באותה שעה גלולים ממצרים שהיו עובדים לבהמות ולכך יצא מן העיר. אמנם צ"ל שגם לשאר תפלות היה יוצא מן העיר ומזה אנו למדין לכל השאר.

פרשת בא

פרק י

פסוק א, ד

בא אל פרעה וכו' מביא מחר. ומשה היאך ידע והלא לא מצינו שאמר לו הקב"ה מכת הארבה.

יש לומר שהיו חקוקות על המטה דצ"ך עד"ש באח"ב וק"ל א"כ במכות אחרונות אמאי הוצרך להודיעו לכן נ"ל דהבין משה המכה מדאמר לו הקב"ה למשה ולמען תספר ודרך הוא לספר על מכת הארבה שהרי גם במכת הארבה דיואל כתיב עליה **לבניכם ספרו.**

פסוק יד

ואחריו. פירש"י וביואל כתיב **וכמוהו לא היה לפניו** שהיו ממינין הרבה וקשיא שהרי בספר תהלים קא חשיב על מכת ארבה מצרים ילק וחסיל.

יש לומר דמ"מ לא היו כל כך מינים כמו ביואל אי נמי בימי משה באו כל המינים ביחד והא דקאמר **ואחריו לא יהיה כן** היינו בבת אחת אבל בימי יואל בא זה אחר זה כדכתיב **יתר הגזם אכל הארבה.** והא דכתיב **וכמוהו לא היה לפניו** מגזם לחודיה לא היה לעולם כמו שבא בימי יואל וכן מארבה לחודיה וכן מילק לחודיה.

פרק יא

פסוק א

ויאמר עוד נגע אחד. פי' לפני פרעה נאמר לו שהרי משיצא מלפניו לא יספ לראות פניו עוד. וצ"ל שהגביהו הקב"ה למשה י' טפחים מפני טומאת גלולים במצרים.

פסוק ד

כחצות. בטכסיס מלך בשר ודם הביא המכות על מצרים מלך ב"ו שסרחה עליו מדינה בתחלה חותר את אמת המים שלהם כך הקב"ה הביא דם ולא יכלו לשתות מן המים ואחר מביא קולנים להריע עליהם בחצוצרות וקול שופר כך הצפרדעים. אחר כן יורה להם חצים כן הכנים שנכנסין לתוכן כחץ. אחר מביא ברברים פי' עם כל להיותם וכן ערוב. אחר כן מביא בני אדם לשלול מקניהם וכן דבר. אחר כן שולח עליהם נפט וכל ריח רע לטנפם. וכן השחין שהיה מסריח. ואחר אבני בליסטרא וכן הברד. אחר כן מביא אכלוסין לכלות זריעותיהן וכן הארבה. אחר כן אוסר בבית האסורין וכן חשך. אחר כן הורג כל גדולים וקטנים שבהם וכן מכת בכורות וכל מה שהביא על המצריים עתיד הקב"ה להביא על עכו"ם דם כדאמרינן **ונתתי מופתים וגו'** צפרדעים שקולן קשה.

וכן בעכו"ם **קול שאון מעיר.** עפר מצרים לכנים כן בעכו"ם **ונהפכו נחליה וגו'** ערוב דכתיב **וירשוה קאת וקפוד וגו'** דבר כן כתיב **ונשפטתי אתו בדבר וגו'** שחין דכתיב **וזאת המגפה וגו'.** ברד דכתיב **ואבני אלגביש.** ארבה דכתיב **אמור לצפור כל כנף ולכל חית השדה הקבצו וגו'** חשך דכתיב **ונטה עליה קו תהו ואבני בהו.** מכת בכורים דכתיב **והיו לשמה נסיכי צפון.**

פסוק ה

בארץ מצרים. חוץ לכרך שהרי ומה תפלה קלה הוצרך לצאת לו דכתיב **כצאתי את העיר** דבור חמור לא כל שכן ומיהו חוץ לכרך מותר לפי שעדיין לא נבחרה ארץ ישראל לדבור והיו כל הארצות כשרות לדבור ומשנבחרה יצאו ואע"פ שנגלה ליחזקאל בחוצה לארץ שנאמר **קום צא אל הבקעה** בזכות אבות היה ובמקום טהרה על המים כמו נהר כבר. וכן מצינו **ויקם יונה לברוח תרשישה** שברח לחוצה לארץ מפני הדבור. וכן עד שלא נבחרה ירושלים היו כל הארצות כשרות למזבחות משנבחרה יצאו שנאמר **השמר לך פן תעלה עולותיך וכו'** ועוד קודם שלא נבחר בית עולמים היתה עיר ירושלים ראויה לשכינה משנבחר יצאה שנאמר **זאת מנוחתי עדי עד.** ועוד קודם שלא נבחר אהרן היו כל ישראל ראויין לעבודה משנבחר יצאו שנאמר **ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם.** ועוד קודם שלא נבחר דוד היו כל ישראל ראויין למלכות משנבחר יצאו שנאמר **ויבחר בודד וגו'** וכתיב **הלא לכם לדעת וגו'.**

פסוק ז

ולכל בני ישראל לא יחרץ וגו'. והיינו הנס דאע"ג דאמרינן כלבים צועקים מלאך המות בא לעיר. וא"כ דין היה לצעק בשעת מכת בכורות אפילו הכי ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו.

פרק יב

פסוק ב

החודש הזה. כזה ראה וקדש והכל תלוי בקדוש בית דין כדאמר ר' אושעיא כשישראל מגיעין לר"ה הקב"ה אומר למלאכי השרת העמידו בימה והוציאו ספרים כי למחר אני בא ודן עולמי. בין כך ובין כך נמלכין בית דין שלמטה ועברו ודחו ר"ה עד יום של אחריו למחר, אין הקב"ה דן את עולמו. באין מלאכי השרת לפני הקב"ה ואומרים לפניו רבה"ע לא כך אמרת לנו למחר אני דן את עולמי ונשמוט הדין באפס. אומר להם הרי בני דוחין את הדין עד למחר והדבר מסור בידם שאתם צריכין לילך אחר קביעותם, וכל מה שהם עושין נעשה עמהם.

וע"ז אמר משה ע"ה **כי מי גוי גדול אשר לו וגו' בכל קראנו אליו** קרי ביה קריאתנו אליו כלומר קריאת החדשים והמועדות שלנו אליו נמי הם נקראים ונעשים. ואחז"ל שזה אחד מן הג' דברים שנתקשה משה ע"ה. וקשיא שהרי קטנה היה בסוף החדש כמו בתחלת המולד ואיך יוכל להבחין אם היא מן הישנה או מן החדשה.

ויש לומר דמ"מ יוכל להבחין מתוך הפגימה כי הישנה פגימתה לצד המערב והחדשה לצד מזרח.

דבר אחר: כי בסופה עומדת בקרן דרומית מזרחית ובחדושה בקרן דרומית מערבית.

פסוק ג

בעשור לחדש. פסח מצרים מקחו בעשור היה וכאשר ראו בכורי מצרים כך א"ל לישראל מה זאת לכם א"ל פסח הוא שיפסח המקום על בתי בני ישראל במצרים ויהרוג במצרים הבכורו' אצל המצריים ואמרו להם שלחו ישראל כי אתם גורמים לנו למות ולא רצו והם הרגו בהם כמה וכמה והיינו דכתיב **למכה מצרים בבכוריהם** בכורי מצרים לא נאמר אלא מצרים בבכוריהם שהבכורות הכו עצמן.

ועוד אתמר במדרש כי כשלקחו הפסח בעשור לחדש שבת היה שהרי קיש לומר דפסח מצרים בחמישי בשבת כדכתיב במס' שבת פ' ר"ע א"כ עשור שלו בשבת שלפניו וכשראו המצרים כשלוקחין הפסחים לשחוט נתקבצו עליהם להרגן כי יראתן של מצרים היה בהמות ועשה להם הקב"ה נס וניצולו ולכך קרוי שבת הגדול מפני גדול הנס. ומיהו צריך ליתן טעם למה מקחו מבעשור.

ואו' רש"י שיתעסקו בברית מילה ובדם פסח ד' ימים.

ומקשים ד' ימים למה ואומר הרב יצחק מאיבר"א כדי שימולו וישהו ג' ימים אחר המילה קודם שיצאו לדרך.

פסוק ח

ואכלו את הבשר. לכך נהגו העם לעשות בליל פסח שלש מצות זכר לשלש סאין שאמר מהרי שלש סאין ופסח היה. ויש אומר זכר לשלשה אבות ובציעתה זכר לקריעת ים סוף וירדן שנבקע בפסח ונברך על הפרוסה אכילת מצה כדאיתא בפסחים מה דרכו של עני בפרוסה ושני טיבולין על ב' טבילות שטבלו יליד בית ומקנת כסף.

דבר אחר: כנגד שתי הזאות אחת על המשקוף ואחת על המזוזות.

דבר אחר: כנגד דם ברית ודם פסח שנאמר **מתבוססת בדמיך**. ובערבי פסחים מוכח שהן להיכרא דתינוקות שהיו רגילין לאכול ירקות לאחר אכילה לקנחו. והשתא קא אכלי קודם סעודה. ישאלו מה נשתנה ועוד היכר אחריתי כי כשיראו בשאר ימים טובים שלא ישתו קודם רק כוס א' ועכשיו מוזגין כוס ב' אז ישאלו וכן מסיק התם וכאן הבן שואל. וחרוסת זכר לטיט ונותנין בו תפוחים זכר לתפוח כדכתיב לעיל **תחת התפוח עוררתיו** ומיני תבלין דומין לתבן זכר לתבן ואגוזים ושקדים שמלבנין החרוסת זכר לטיט שעושין מסיד שהוא לבן. וכן הביא בערבי פסחים תבלין זכר לתבן חרוסת זכר לטיט ב' תבשילין זכר למשה ואהרן.

דבר אחר: דג כנגד לויתן. ביצה כנגד זיז שדי. ובערבי פסחים מסיק אחד זכר לפסח וא' זכר לחגיגה. ד' כוסות כנגד ד' גאולות והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי וכוס חמישי דהיינו למאן דצריך למשתיה הוא כנגד והבאתי שגם הוא גאולה כדאמרי אינשי מאן דמליה שחרריה ומסר כל דידיה בידיה אי לא אייתיה לבי דריה מאי אהני ליה פי' עבד ששחררו רבו ומסר לו גביעו בידו אם לא הביאו לבית דירתו מה מועיל לו כל הטובה ה"נ אם לא הביא הקב"ה אותן לארץ ישראל מה היה מועיל להם היציאה של מצרים.

דבר אחר: ד' כוסות כנגד ד' ישועות **ה' מנת חלקי וכוסי**. כוסי רויה **כוס ישועות אשא** ישועה לא נאמר אלא ישועות א' לימות המשיח וא' לעוה"ב.

דבר אחר: כנגד ד' כוסות שאמר שר המשקים ליוסף.

דבר אחר: כנגד ד' כוסות התרעלה שעתיד הקב"ה להשקות לעכו"ם שנאמר קח את כוס החמה ונאמר **כי כוס ביד ה'**. וכן כוס חמה ביד ה' דכתיב גבי בבל. ונאמר **ורוח זלעפות מנת כוסם**.

פסוק ט

אל תאכלו ממנו נא. פי' ראב"ע דלפי שתועבת מצרים תזבחו שמא תאמרו לא נצלהו כל צרכו פן ירגישו בו המצרים ת"ל אל תאכלו ממנו נא ושמא תאמרו נבשלנו ונכנסנו בקדרה ת"ל ובשל מבושל ושמא תאמרו לחתוך הראש והכרעים ואל יכירו מה זאת ת"ל **ראשו על כרעיו ועל קרבו**.

פסוק יא

ואכלתם אותו בחפזון. תקנו חכמים שיהא נאכל על השבע והטעם מפרש בירושלמי משום דכתיב ועצם לא תשברו בו וכשאדם רעב יש לו לחוש לשבירת עצם ופרק כיצד צולין מסיק שאין חיוב שבירת עצם נוהג אלא בשעת אכילת הפסח.

פסוק טו

אך ביום הראשון. פי' הזהירו שיהא השאור מושבת מבתיכם כבר ביום הראשון, כלומר שתשביתו מכבר ביום י"ד ודומה לו **ויכל אלהים ביום השביעי** כדפרישית בפרשת בראשית.

פסוק טז

כל מלאכה. פרש"י אפילו ע"י אחרים.

וקשה להר' משה דבשבת אמרין דאמירה לעכו"ם שבות מדרבנן והכא משמע דמן התורה.

ויש לומר דאסמכתא בעלמא היא.

אי נמי על ידי אחרים דפרש"י ר"ל ע"י בנו ובתו הקטנים, ואע"ג דנפק **מלא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך** ה"מ שבת דחמירא איסוריה אבל י"ט לא קמ"ל. הוא לבדו יעשה לכם. סימן לא בד"ו פסח כלומר בד"ו יעשה לכם.

פסוק כג

ולא יתן המשחית. קשה להרב משה דהא בהגדה כתיב ועברתי בארץ מצרים אני ולא מלאך

ויש לומר דהכי פירושו אני בכבודי וגם המלאך ולא המלאך לבדו כי לא יתרחץ כן שיהיה הקב"ה בלא מלאך.

פסוק ל

כי אין בית. אמרין בספרי וכי תעלה על דעתך שלא היה שם בית שאין שם בכור אלא כך היה מנהגם של מצרים כשהיה בכור שלהם מת היו עושין איקונין שלו בבתיים ובאותה שעה היה נשבר ונתך ארצה והיה קשה בעיניהם כיום המות. ועוד אמרין התם שבמקום שהיו שם בכוריהם קבורים היו באים עכברים וחוטט'י אחריהם ומוציאין אותם ומגררין אותו והיה קשה להם מיום המיתה.

פסוק לז

ויסעו בני ישראל. ק"כ מיל היו ובאו שם לפי שעה זה שאמר הכתוב: **ואשא אתכם על כנפי נשרים** שלשה ממי"ן יש באותו פסוק בסופי תיבות הם ק"כ וזכר לדבר ע"ל כנפ"י בגי' ק"כ מילין מהרב משה.

פסוק לט

כי לא חמץ. למ"ד פסח מצרים לא נהגו אלא יום אחד ניחא כפשטי' כי לפי שגורשו ממצרים לא נתחמצו אלא למ"ד פסח מצרים נמי נצטרכו לאכול מצה כל שבעה א"כ מאי כי גורשו.

ויש לומר דהכי קאמר ויאפו את הבצק מפני חיוב מצה ולפי שגורשו ממצרים לא יכלו להתמהמה לבקש צדה לדרך. אכן קשה קצת הווי"ן וכן וגם אמנה מצינו וי"ו יתירה נרדם ורכב וסוס וכן בהרבה מקומות.

פרשת בשלח

פרק יג

פסוק יז

כי קרוב. כלומר העם קרוב של הקב"ה שנאמר **לבני ישראל עם קרובו**. ולכך לא הנהיגם כמנהגו של עולם.

דבר אחר: כי עם פלשתים קרובים הם למצרים שנאמר **ומצרים ילד וגו'** אשר יצאו משם פלשתים. **פן ינחם העם** שילחמו עמהם על דבר אשר ברחו מתחת יד מצרים קרוביהם. ושוב מצרימה וישיבם למצרים.

אמר הרב דוד זקנו של הרב משה שארץ פלשתים מארץ ישראל היתה שהרי לא מצינו שיצא יצחק לחוצה לארץ וגר בארץ פלשתים שנאמר **ויגר יצחק בגרר**.

והרב משה אמר שרצועה היתה יוצאה מארץ פלשתים ונכנסת לתוך ארץ ישראל ולא שהיתה ארץ ישראל בעצמה כי הכתוב קראה ארץ פלשתים.

דבר אחר: כי קרוב הוא שירשו הכנעני' את הארץ דכתיב **ודור רביעי ישובו הנה** ועדיין לא היה להם דור רביעי לפיכך הקיפן הקב"ה במדבר מ' שנה ועוד אמר הקב"ה אם אני מוליכם דרך הישר עכשיו מחזיקין איש בשדהו ובכרמו ומבטלין תלמוד תורה אבל אני אוליכם ארבעים שנה דרך המדבר ויאכלו המן וישתו מי באר ותתישב בגופן.

ועוד כששמעו הכנעניים שישראל יצאו ממצרים אמרו עכשיו באין עלינו ונוטלין מידינו את הארץ עמדו הן והשחיתו את הארץ אמר הקב"ה אני הבטחתי לאברהם להכניס בניו אל ארץ מלאה כל טוב הריני מעכבן במדבר כדי שיתקנו מה שקלקלו זה שאמר הכתוב: אני יסרתי אתכם במדבר לחזק את זרועותם וגו'.

פרק יד

פסוק ב

לפני בעל צפון. פירש"י הוא נשאר מכל אלהי מצרים כדי להטעותם חשב פרעה בלבו הוא מטעה אותן כדי להסכים על גזרתי לאבדם במים אלך ואעבדנו לכך נאמר ופרעה הקריב קרב לא נאמר אלא הקריב מלמד שהקריב קרבן לפניו.

דבר אחר: הקריב ישראל לעשות תשובה.

נכחו תחנו. תמה להרב רבי יהודה היאך אמר לו שיחנו על הים לפני בעל צפון והא אמרינן אסור לאדם לומר לחבירו המתן לי בצד ע"ז פלונית צריך עיון.

ולי נראה דדוקא לאדם אבל להקב"ה לא שהרי מצינו שהקב"ה יושב ודן את כל העולם אפילו בשבת ואפילו בר"ה ויום הכפורים אע"פ שלישראל אסור.

ועוד נ"ל דעדיין לא נתנה התורה אין לחוש אע"פ שכבר הוא כתובה ומונחת לפני הקב"ה.

פסוק טז

ויבאו בני ישראל. ליל שביעי של פסח היה.

וקשיא דבסוף פרשת שלך לך פרשו שמונה חוטין שבציצית כנגד שמונה ימים ששהו ישראל משיצאו ממצרים עד שאמרו שירה על הים מכלל דבשמיני אמרו שירה.

ויש לומר דלקמן מונה משהכינו עצמן לצאת מערב פסח ששחטו את הפסח היו יודעים שיצאו למחר והיו מכינים להם צדה לדרך ומ"מ לא הכינו כל הצורך שנאמר **וגם צדה לא עשו להם**.

פסוק כח

לא נשאר בהם עד אחד. אבל אחד נשאר והוא פרעה והא דכתיב בספר תהלים **אחד מהם לא נותר** היינו מכל עמו.

פסוק כט

והמים להם חומה. חמה חסר כתיב לפי שבתחלה נתמלא הים חמה עליהם עד שבא גבריאל ושםם כחומה בתוך הים והיה מכריז על הים ואומר למים שבימינם הזהרו בישראל שעתידין לקבל התורה שנתנה בימינו של הקב"ה שנאמר מימינו אש דת למו חזר ואמר למים שבשמאלם הזהרו בישראל שעתידין להניח תפילין בשמאל חזר ואמר למים שלאחריהם הזהרו בישראל שעתידים להתעטף בציצית מאחוריהם והמים שומעין דבריו ועומדין חומות ונחלק להם הים לשנים עשר קרעים כדי שיהא לכל שבט ושבט שביל לבדו ובחומות הים שבין כל אחד ואחד היו חלונות ומספרים זה עם זה כדי לישב דעתם. הדא הוא דכתיב והמים להם חומה. ולפי המדרש הזה נראה שהמתעטף בציצית צריך להשליך הציצית לאחוריו ולי נראה דאין צריך דהא דאמרין במדרש שעתידין להתעטף בציצית מאחוריהם היינו בשעת העטיפה דבאותה שעה כל הטלית וכל הציצית מאחוריהם.

פרק טו

פסוק א

אז ישיר משה. אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע באז קראתי תגר לפניך כדכתיב **מאז באתי אל פרעה וגו'** ובאז אני מקלס לפניך. דבר אחר: אז בגימטריה שמונה לומר בזכות המילה שניתנה לשמונה קרע לנו הים דכתיב **לגזור ים סוף לגזרים** וימל מתרגמין וגזר.

פסוק ו

ימינך ה' נאדרי בכח. פירש"י כמו רבתי עם ולפי שהיה לו לכתוב נאדרת שהרי ימין לשון נקבה היא. ויש מפרשים שהוא מוסב על תיבת השם והוא כמו היושבי.

פסוק ח

וברוח אפך וגו' נשפת ברוחך וגו'. שדרך העולם חום ע"י חום וברוח האף שהוא חם המים הקפויים בקרח מתלחלים ונעשים צלולים וע"י רוח הפה שהוא קר נקררים ונעשים גליד וכאן על ידי רוח אפו של הקב"ה נערמו המים ונקרחו וקפאו ועל ידי נשיפת רוח פיו כסמו ים ונצללים הרי לך שני נסים גדולים ולכך כתיב מי כמוך שני פעמים ובספרים מדוייקים

באלים חסר יו"ד דרוש בו באלמים כביכול שהקב"ה שותק כאדם אלם ושותק למכעיסיו ומאריך להם אפו עד שישובו.

נערמו. נכנס בהן ערמומית ואמרו שירה וכן תרגם אונקלוס חכימו מיא.
קפאו תהומות בלב ים. השני שלישים שלמטה קפאו והשליש של מעלה נבקע שאלו נבקע למטה עד תהום לא היו יכולין לצאת ממנו והי' דכתיב בלב ים כמו שהלב נתון בגוף האדם יש שני שלישים למטה ממנו ושליש למעלה ממנו.

פסוק יא

מי כמכה. לכך נכתב שני פעמים מי כמכה דקאי אשני פסוקים.

פסוק כב

וילכו שלשת ימים. כשיצאו ישראל ממצרים נטלו מים מתוקים בכליהם כלו המים נתרעמו להם מיד שנאמר **וילונו העם.** היה להם להמלך מיד ולא עשו אלא נתרעמו מיד.
 דבר אחר: וילכו שלשת ימים דורשי רשומות אמרו ג' ימים הלכו במדבר ולא מצאו תורה שנמשלה למים ולפיכך מרדו והילכך התקינו הקדמונים להיות קורין בתורה שני וחמישי שלא יהו שלשה ימים בלא תורה.

פסוק כה

חק ומשפט. חק שהוא משפט זהו כבוד אב ואם.

פסוק כו

כי אני ה' רופאך. המשכילך בדרך זו תלך שלא תבא לידי מחלה כרופא המזהיר לאוהבו לא תאכל מאכל פלוני שלא תבא לידי חולי רק **אם שמוע תשמע וגו' כל המחלה וגו' כי אני ה' המזהירך** קודם שלא תעשה דבר המביאך לידי מחלה וכאב שעבירה מביאה לידי מחלה שנאמר **נד קציר ביום מחלה וגו'.** והמצוה היא רפואה לאדם שנאמר **ולכל בשר מרפא** מהרב יוסף קרא. וכל זה מתפרש כמו ולרש אין כל ולא יעיר כל חמתו שום דבר מחמתו. וכן הכא שום דבר מהמחלה לא תשים עליך.

פרק טז

פסוק כב

שני העומר. וכל ימות השנה היו עושין מן העומר שני לחמים וא"כ ביום הששי היו עושין משני העומר לאחד ארבעה לחמים וביום הששי אוכלין מהן אחד ונשאר שלשה והיה להם לעשות משנה לערב. בהכנסת שבת אוכלין אחד כי דרך שלהם לאכול לחם לכל סעודה ונשארו לשבת שני לחמים, והיה להם לחם משנה. וזה ראייה שאין בוצעין בשני ככרות במנחה בשבת.

אמנם ראיתי מה"ר מרינון שהיה בוצע בשני ככרות במנחה בשבת. וקבלתי מה"ר אברהם, וראיה מדאיתא התם ראו כי ה' נתן לכם השבת וגו' אמ"ר יצחק אם יאמרו אליכם אומות העולם למה אתם משמרים את השבת, השיבו להם ראו הנס שבכל יום היה יורד

לישראל מן פרידה אחת ובשבת שתי פרידות, פירוש כפולות, כלומר שכל סעודה שיורדת בשביל שבת יורדת כפולה בלחמה. וכך היו עושין ביום הששי שחרית היו עושין מחצי העומר לחם אחד וכשבאין לאפית העומר והיינו משני העומר לאחד בשביל שבת היה כל חצי העומר נכפל לשני לחמים הרי לך ששה לחמים מעומר וחצי, ובכל השלשה סעודות היו אוכלין שני לחמים כי דרך לאכול בשבת יותר מסעודות של חול מפני נשמה יתירה. ולפי זה תמצא שהיה להם בשבת במנחה שני ככרות והילכך יש לנהוג לבצוע משני ככרות גם במנחה. אבל קדוש ליכא דאפילו שבת שחרית לא מקדשי אי לאו יתר מאת יום השבת כדמסיק במס' ביצה.

פסוק לג

קח צנצנת אחת. איני יודע של מה היה של כסף או של זהב או של חרס, ת"ל צנצנת דבר המציץ מחבירו כלי חרס שהיא מאדמה, שהזרעין מציצין וצומחין ממנה.

פרק יז

פסוק ח

ויבא עמלק. תמה למה איחר להלחם עם ישראל עד עכשיו ולא בא מיד שירדו למצרים שלא היו כי אם שבעים נפש. יש לומר שאמר לו הקב"ה לאברהם ועבדום וענו אותם. וכשמת אבינו אברהם ע"ה הטיל החוב על יצחק. וכשמת יצחק הוטל על יעקב ובניו ועשו ובניו ואמר עמלק הרשע בלבו אם אכרית את יעקב וזרעו יהיה החוב מוטל עלי לך המתין עד שיצאו ממצרים שכבר נפרע החוב ואז בא להלחם עמהן.

פסוק י

ומשה אהרן וחור. פירש"י חור בנה של מרים היה וגם בפרשת ואלה המשפטים פי' כן שחור בנה של מרים ואביו כלב שנאמר ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור. אפרת זו מרים כדאית' במס' סוטה ומקשי' העולם אדרבה בסוטה מסיק ותמת עזובה זו מרים ולמה נקרא שמה עזובה שהכל עזבוה ובאותו פסוק כתיב **ותמת עזובה ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור** וא"כ לא זו היא מרים וגם כן משמע דחור לאו בנה של מרים דהא בן אפרת הוה. ואומר אני דיפה פירש"י וקושיא שלהם אינה קושיא כי כן הפסוק בדברי הימים **וכלב בן חצרון הוליד את עזובה ויקח אשה את יריעות ואלה בניה ישר ושובב וארדון ותמת עזובה ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור וחור הוליד את אורי וגו'.** ובסוטה פירש"י כלב בן חצרון הוא ומשנה בן יפנה מעצת מרגלים ואכתי בן קנז הוא דכתיב **וילכדה עתניאל בן קנז אחי כלב** אמר רבא חור בנה דקנז היה דיקא נמי דכתיב כלב בן יפנה הקניזי ש"מ ומסיק עזובה זו מרים ולמה נקראת עזובה שהכל עזבוה. ונראה לי דהיינו כשהיתה מצורעת ופריך הוליד את עזובה והלא אשתו היתה א"ר יוחנן ללמדך שכל הנושא אשה לשם שמים מעלה עליו הכתוב כאלו ילדה ואת יריעות פי' גם היא מרים ולמה נקרא שמה יריעות שהיו פניה דומות ליריעות לבנות וכתוב ואלה בניה אל תיקרי בניה אלא בניה פי' כלב בעלה ונקרא ישר על שם שישר עצמו. ושובב על ששב

מעצת מרגלים. וארדון על שם שרדה ביצרו ולפיכך אני אומר ששם מפרש כל שמות כלב וכל שמות מרים ושמה מרים ועזובה ויריעות ואפרת ונקראת אפרת על שהיא בעלת חן כמו אפריון נמטייה.

ואומר אני דהכי פירושו דקרא וסרס המקרא ודרשהו ותמת עזובה זו מרים ויקח לו כלב את אפרת דהיינו נמי מרים עצמה ותלד לו את חור קודם מותה והשתא ניחא הכל למבין.
עלו ראש. ראש בזכות אבות.
הגבעה בזכות אמהות.

פסוק יג

ויחלש. הטיל עליו הגורל ושלשה שמות יש לו פור גורל חולש.
 דבר אחר: לכך כתיב ויחלש ולא כתב ויכה לפי שעמלק חוזה בכוכבים היה ובחר לו אנשים שאינן עתידין למות באותה מלחמה. וכן יהושע עשה כן דכתיב **בחר לנו אנשים** דמשמע קיימים ובריאם לכך לא היה יהושע יכול להרגם אלא חתך ידיהם ורגליהם וזה ויחלש.

פסוק יד

כי מחה אמחה. מחה בעולם הזה אמחה לעולם הבא.
את זכר עמלק. זכר זה המן ועמלק כמשמעו.

פסוק טז

ויאמר כי יד על כס יה. פי' כשתהיה מלוכה של הקב"ה מתגברת על כסאו אז ילחם בעמלק ויד הוא לשון מלוכה.
 ומשם הר"א ז"ל שמעתי דכי יד קאי אעמלק משום דקשיא ליה דהכא כתיב **כי מחה אמחה את זכר עמלק**. ובפרשת כי תצא כתיב **תמחה את זכר עמלק**. ולא קשיא. הא כשפושט ידו על ישראל תמחה הא כשפושט ידו על ביהמ"ק אמחה אני דכתיב **מלחמה לה'** בעצמו ובכבודו בעמלק. וירושלים נקרא כסאו של הקב"ה ואין כסאו שלם עד שיכירית זרעו של עמלק וכתוב **וה' לעולם ישב כונן למשפט כסאו** ולכך אין המתים משמשים בשם יה דכתיב **לא המתים יהללוהו**. לפי שאין יכולין להלחם בעמלק מכיון שמתו. ולכך אמר דוד **לא אמות כי אחיה ואספר מעשה יה יסור יסרני יה ולמות לא נתנני**. וכתוב **אבוא במ אודה יה**.

פרשת יתרו

פרק יח

פסוק א

וישמע יתרו. שבע שמות היו לו יתרו יתר חבר חובב קני פוטיאל רעואל. וי"א רעואל אביו של יתרו היה והא דכתיב **ותבאנה אל רעואל אביהם** דרך תינוקות הוא שקורין לאבי אביהן אבא.

וקשיא למאן דאמר רעואל הוא יתרו אי סבירא ליה נמי דחובב הוא יתרו כמו שפירש"י חובב על שחבב התורה דא"כ מאי דכתיב **ויאמר משה לחובב**.
 ויש לומר דמאן דאמר חובב הוא יתרו ומה תלמוד לומר ותבאנה אל רעואל שהתינוקות וגו' ושני שמות נקראו לו יתרו על שיתר פרשה אחת בתורה. חובב על שחבב התורה.
 ומ"מ קשיא דליכא שבע שמות כדפרש"י.
 ועוד קשיא דידיה אדידיה דהא כתב דשבעה שמות נקראו לו.
 ועוד דלמ"ד רעואל זה יתרו צ"ל דחובב לא זה יתרו.
 ועוד כתיב דחובב זה יתרו דכתיב ומבני חובב חותן משה.
 ועוד קשיא היכי מצי למימר דנקרא חובב וקני והא כתיב וחבר הקני נפרד מקין וגו' א"כ משמע דחבר הקני בנו של יתרו חותן משה.
 וצריך עיון.

פסוק ז

וישתחו. איני יודע מי השתחוה למי כשהוא אומר איש לרעהו מי הוא הקרוי איש זה משה שנאמר **איש האלהים**. וקשה דהא יתרו נמי קרוי איש שנאמר **ויואל משה לשבת את האיש וגו'**.
 ויש לומר דנין איש מאיש ואין דנין איש מהאיש. עוד יש לומר שמשה נקרא איש סמוך לשמו שנאמר **והאיש משה** משא"כ ביתרו.
 ועוד יש לומר דהך דרשא אתיא כמ"ד אביו של יתרו היה רעואל והא דכתיב **ויתן לו את צפורה בתו לאשה** בת בנו קאמר דבני בנים הרי הן כבנים.

פסוק ט

ויחד. פירש"י נעשה בשרו חידודין חידודין וגו' ואמר רבינו תם דמצא סמך לדבר כפרש"י **ולששן עבד מצרי ירחע ויתן את בתו לירחע עבדו לאשה**. חשיב י"ג מירחע עבד ששן עד אלישמע ודריש בפסוק זה ישמעאל בן נתניה בן אלישמע שהיה מן הנתינים מכאן לגר שחזר לסורו עד י"ד דורות שהיה שופך דמים ועושה מעשה ארמי ושלשה דורות לא קא חשיב לפי שגר מצרי אינו גר עד שלשה דורות ומשם ואילך תמצא עשרה דורות.

פסוק יג

ויהי ממחרת. פרש"י ממחרת יום הכפורים ממחרת יום ירידתו מן ההר וע"כ אי אפשר אלא ממחרת יום הכפורים שהרי קודם מתן תורה אי אפשר לומר והודעתי וגו' ומשנתנה תורה עד יום הכפורים לא ישב לשפוט את העם שהרי בי"ז בתמוז שבר הלוחות ולמחרת עלה בהשכמה ושהה שם ארבעים יום וירד ביום הכפורים ואין פרשה זו כתובה על הסדר שלא נאמרה עד שנה שנייה שהרי נאמר כאן וישלח משה את חותנו ומצינו במסע הדגלים שאמר לו משה **נוסעים אנחנו אל נא תעזוב אותנו** ואם זו קודם מתן תורה משלחו והלך היכן מצינו שחזר.

ואם תאמר: שם לא נאמר יתרו כי אם חובב ובנו של יתרו היה. חובב הוא יתרו שהרי כתיב **מבני חובב חותן משה** ע"כ לרש"י. וקשיא דא"כ משמע בשעה שירד משה מן ההר

דהיינו ביום הכפורים יצא לקראת חותנו ובאותו שעה **ויקח יתרו עולה וזבחים** ואלו באותו יום הכפורים והיאך אכלו והלא כבר נתנה התורה. ועוד קשיא למ"ד יתרו קודם מתן תורה בא.

יש לומר דמעשה זה שהקריב קרבנות אפשר שלא היה ביום רדת משה מן ההר כי אם ביום השני או ביום השלישי ואע"ג דקרא דויבא משה מקמי דהאי קרא דויהי ממחרת לא קאי אלא ממחרת יום הכפורים ומעשה דאכילה היה באותו יום כמו כן ומה שיצא לקראתו היה ביום א' ומה שאכלו עמו היה ביום אחר וכל זה יש לומר לפי שטת רש"י דמפרש יתרו לאחר מתן תורה היה. אבל למ"ד יתרו קודם מתן תורה בא. יש לומר דאפשר דזה המעשה שישב משה לשפוט את העם היה קודם מתן תורה כי גם רש"י ז"ל פי' בפרשת בשלח כי במרה נצטוו על הדינין. וא"כ יש לומר שאכלו עמו ביום בואו. ובמדרש תנחומא דורש יתרו לאחר מתן תורה בא ודורש עליו מקרא זה **לב יודע מרת נפשו ובשמחתו לא יתערב זר**. אמר הקב"ה בני היו בשעבוד מצרים ויתרו היה יושב שוקט ובוטח אינו דין שישמח בשמחת תורה.

פסוק יח

גם אתה. לרבות אהרן וחור תמה שהרי חור נהרג במעשה העגל כדפירש"י בפרשת כי תשא גבי **ויבן מזבח לפניו** קרי ביה מזבוח לפניו. ויש לומר דהך דרשא אתיא כמאן דאמר יתרו קודם מתן תורה היה דאכתי לא נהרג חור.

פסוק כא

שרי אלפים. בשלהי פ"ק דסנהדרין מסיק שהיו שרי אלפים שש מאות, ושרי מאות ששת אלפים, שרי חמשים שנים עשר אלף, ושרי עשרות ו' רבוא. ותימה שהרי כשנטלת מישראל י"ח אלף ושש מאות לשרי אלפים ושרי מאות ושרי חמשים א"כ לא ישאר בישראל ששים רבוא ולא תמצא בשרי עשרות ו' רבוא. ויש לומר דמתחלה היו בוררין לשרי עשרות ו' רבוא ומן החשובין שבהן היו בוררין י"ב אלף לשרי חמשים וגם משרי חמשים היו בוררין מחשובין שבהן ו' אלפים לשרי מאות ומהם בוררין ו' מאות לשרי אלפים. והא דאמרינן התם נמצאו דייני ישראל ז' רבוא וח' אלפים ושש מאות שם דייני קא חשיב אי נמי שרי עשרות היו מן הששים רבוא של ישראל שהיו מבן עשרים ועד בן ששים שנה אבל שרי אלפים ושרי מאות ושרי חמשים היו מן הזקנים שהיו מבן ששים ומעלה.

פרק יט

פסוק ח

וישב משה. פשט למה נאמר וישב ואחר ויגד לפי שמתחלה בא משה להשיב דברי ישראל להקב"ה ואמר לו הקב"ה המתן שאני רוצה לדבר עמך ודבר עמו הדבור **והנה אנכי בא אליך** ואחר כך כשגמר הקב"ה הדבור **ויגד משה את דברי העם אל ה'**.

ובמסכת שבת פרק אמר רבי עקיבא מסיק דהאי וישב משה ויגד משה מצות הגבלה היה דברי ר' יוסי בר יהודה ורבי אומר דמתחלה אמר מתן שכרה והיינו וישב משה דברים המיושבים ללב ולבסוף פי' עונשה דכתיב ויגד משה דברים הקשים כגידיים שהוא ירק מר. ויום שבת היה כשנתנה תורה כדמוכח פרק רבי עקיבא וזה שאמר הכתוב: **בשובה ונחת תושעון** זה התורה שנתנה בראשונה בשבת שהוא יום מנוחה ולוחות האחרונות שהוריד משה ביום הכפורים שהוא יום תשובה.

פסוק יג

לא תגע בו יד. למה נאמר והלא כבר נאמר כל הנוגע? שמעתי מפי רבי יצחק דהאי קרא קאי אדלעיל דכתיב **כל הנוגע בהר.** והכי קאמר כשאתה בא להרוג את הנוגע לא תגע בו יד אלא **סקול יסקל** סקלהו מרחוק שאם אתה הולך למקום שהוא שם להרגו נמצא אתה עובר התחום ותתחייב. ולי נראה שבא להודיענו באיזו מיתה תהרגנו לומר שנדון בסקילה דלא תימא מיתתו בחנק כסתם מיתה האמורה בתורה קמ"ל **או ירה יירה** או זה לשון אם הוא, כלומר אם סקול יסקל ירה יירה קודם לכן שכן דרך הנסקלין שדוחפן קודם והדר נסקלין. ומיהו יש לפרש כפשטו סקל יסקל כשאינו מת בדחייה או ירה יירה אם מת בדחייה לבדה ותרגומו ארי אתרגמא יתרגם או אישתדאה אישתדי.

פסוק יז

ויתיצבו. מלמד שכפה עליהם ההר כגיגית ואמר אם אתם מקבלים התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם. וקשיא דהא אמרו מיד נעשה ונשמע. ויש לומר כי כשרצה הקב"ה ליתן תורה לישראל אמרו כמה תורות יש לך אמר להם אחת בכתב ואחת על פה. אמרו לו שבכתב אנו מקבלין שבעל פה אין אנו מקבלין מיד כפה עליהם ההר כגיגית ואתמר במסכת שבת מכאן מודעא רבא לאורייתא וכו' כדאית' התם. ועוד איתא במדרש כי כשנתן הקב"ה תורה לישראל עטף ונתן חרב בתוך התורה ואמר להם אם אתם מקבלין התורה מוטב ואם לאו תהרגו בחרב זה. הדא הוא דכתיב **אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו וגו' ואם תמאנו ומריתם חרב תאכלו וגו' כי פי ה' דבר** והיכן דבר בשעת מתן תורה התנה עמהן כן. וזהו שיסד הפייט באזהרות ראשית עטיפת הזיין צהלה ורנה.

פסוק כא

ויאמר ה' אל משה רד העד וגו' ויאמר משה לא יוכל וגו' תימה מה השיב לו משה להקב"ה וכי לא מצינו כמה מצות שיש בהן כמה אזהרות. ועוד על מה השיב לו הקב"ה אחרי כן **לך רד וכו' ועלית.** ויש לומר הפשט דקרא לפי שלא התרה משה את ישראל על מצות הגבלה שהיא במיתה רק על מצות פרישה הזהירם כמו שתמצא למעלה לפיכך אמר לו הקב"ה **לך העד בעם** דיותר היה לך להזהירם על מצות הגבלה שהיא במיתה יותר מן המצות כולן ועל זה השיב לו **לא יוכל העם לעלות כי אתה העדות בנו** וגו' כלומר גם אני ואהרן בכלל ציווי

ההגבלה וכיון שנהיה עמהם שם נתרה בהם ולא יעלו ועל זה השיב לו הקב"ה לך רד ותזהירם מעתה ועלית אתה וגו' כלומר לא תהיה עמהם בשעת מעשה ולא יהיה להם מי שיזהירם מיד וירד משה ויאמר אליהם מצות הגבלה.

פרק כ

פסוק א

את כל הדברים האלה. מלמד שאמר הקב"ה כל עשרת הדברות בדבור אחד מה שאין הפה יכולה לדבר א"כ מה ת"ל **אנכי ולא יהיה לך** מלמד שחזר משה את כל דבור ודבור בפני עצמו. הכי איתא בסיפרא. ותימה מאי קשיא ליה אם בדיבור אחד נאמרו מ"מ היה משה רבינו ע"ה צריך לומר כל אחד ואחד בפני עצמו

ויש לומר הכי קשיא ליה אם בדיבור אחד נאמר למה פסק משה רבינו את הטעמים היה לו לומר כולן פסוק אחד ומשני מלמד שחזר וכו' ורבי ברוך ז"ל פירש א"כ מה ת"ל אנכי ולא יהיה לך דמשמע אלו לבד אמרן שהרי בשניהם בנגון אחד כאלו שניהם דבור אחד וגם כתובים בלשון הקב"ה כאלו הוא מדבר בעצמו אנכי, הוצאתיך, על פני, לאוהבי, אבל שאר הדברות יש פסוק לכל אחד לבדו זולתי לא תרצח לא תנאף לא תגנוב וגם יש פרש' בין זו לזו וכתובים בלשון משה ולא בלשון הקב"ה והיינו דאמר במסכת חגיגה אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום ופריך א"כ מה ת"ל אנכי ולא יהיה לך כלומר והלא לא נשתנו אלא משאר דברות שכלן בדבור אחד נאמרו ומשני שחזר על כל דבור ודבור בפני עצמו אך לא שמענו מפיו כי אם שנים.

פסוק ב

אנכי ה' אלהיך. מאי דבור הוא זה ומה מצוה ומה אזהרה היא זו.

ויש לומר אנכי ה' אלהיך ואני מצורך שתדעו ידיעה ברורה כי הוא הבורא וכי אני הוא המצוה כל המצות ונאמן ליפרע הטוב והרע וידיעת השם שחייב אדם לדעת שהוא הבורא יתברך וית'. ורבי תנחומא דורש לפי שנגלית עליכם בים כגבור ואיש מלחמה וביום מתן תורה כזקן מלא רחמים אל תחשבו ששתי רשויות הן אלא אנכי ואין עוד אחר.

דבר אחר: לפי שכשנגלה הקב"ה ביום מתן תורה נגלה ברבותים אלפי שנאן והיו ישראל מעמידין זה לזה אמר להם הבורא אנכי ה' אני יחיד וגם פתח להם שבעה רקיעים והראה להם שהוא יחיד. הדא הוא דכתיב **אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלהים אין עוד מלבדו.** ולכך נאמ' **אנכי ולא יהיה לך** בל' צווי ליחיד כדי ללמד סניגוריא לישראל במעשה העגל כדפרש"י שאמר משה באותו מעשה ואל תענשוהו כי לי לבדי הזהרת לא יהיה לך ולא אמרת לא יהיה לכם.

ועוד נאמר במדרש שלכך נאמרו כלם בלשון יחיד מפני שצפה הקב"ה שיחידים עתידיים לבטל אותם מיכה מבטל אנכי. ירבעם מבטל לא יהיה לך. צלפחד זכור. יואב לא תרצח. אמנון לא תנאף. עקן לא תגנוב. ציבה לא תענה. אחאב לא תחמוד. לכך נאמרו כולן בלשון יחיד.

דבר אחר: אנכי ה' אלהיך בשעת מתן תורה היה הקול יוצא מן המזרח וישראל שומעין ובאים לקבל התורה באו למזרח הולך למערב באו למערב הולך לצפון באו לצפון הולך

לדרום באו לדרום בא להם מן השמים שנאמר **מן השמים השמיעך את קולו** והיו ישראל אומ' **והחכמה מאין תמצא** תהום אמר לא בי הוא התחילו ישראל שומעין מארבע רוחות העולם ומשמים וארץ אומרים שמא חס ושלום רשויות הרבה הן לכך כתב אנכי ה' כל מה שאתם שומעים אינו בא אלא מאתי ומן אל"ף דאנכי עד כ"ף דלרעך יש תרי"ג אותיות כנגד תרי"ג מצות. ובפ"ק דקידושין אמרינן בשעה שאמר הקב"ה אנכי ולא יהיה לך אמרו אומות העולם לעצמו הוא דורש כיון ששמעו **כבד את אביך ואת אמך** הודו על הראשונות זה שאמר הכתוב: **יודוך ה' כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך ועוד כתיב ראש דברך אמת** ולא סוף דברך אלא מסוף דברך הודו שראש דברך אמת.

פרשת משפטים

פרק כא

פסוק א

ואלה המשפטים. פירש"י כל מקום שנאמר אלה פסל את הראשונים וגו' משמע מתוך פירושו שאלו כתב כאן אלה משמע שהיה פוסל הראשונים והייתי אומר שלא נאמרו בסיני. ותימה שהרי כתיב למעלה וירד ה' על הר סיני לכך נ"ל פסל מלשון פסל לך כמעשה הנפסל ונפרד מחבירו והכי פירושו אילו היה כתוב אלה הייתי אומר שהאחרונות חלוקים ונפרדים מן הראשונים והייתי אומר שהאחרונים לא נאמרו בסיני לכך נאמר ואלה מוסיף על ענין ראשון ואת הוא כמו מן **כמו כצאתי את העיר.** וכן אלה דברי הברית דסוף פרשת כי תבא נפרד וחלוק מחבירו שהראשונים' דברי תוכחה וקללה והאחרונים' ברכה. תחלת ספר משנה תורה דכתיב אלה הדברים לא שייך שם לומר פסל אלה מפני שהוא תחלת הספר כתיב. **אלה תולדות השמים והארץ** דבראשית פסל הראשונים תהו ובהו. **לפניהם.** פרש"י ולא לפני עכו"ם וגו' ואפילו דנין אותו כדן ישראל ומשל הוא לשני חולים שנכנס הרופא לבקרו אמר לאחד האכילהו והשקהו מה שירצה וזה תשמרו ממאכל פלוני אמרו לו אדרבה זה מסוכן מזה מהו אמר להם היא הנותנת לפי שידעתי שהוא חולה למות אמרתי אל תמנעו ממנו כלום כי בין יאכל בין לא יאכל ימות אבל לזה שעומד לחיים אמרתי אל יאכל דבר פלוני פן יכבד עליו חליו כן בחקות הגוים כתיב **ונתתי להם חוקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם** אבל בישראל כתיב **ושמרתם את חקתי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם וגו'** והיינו טעמא נמי דאסר לנו שרצים ולא לאומו' זה שאמר הכתוב: **מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל וגו' לא עשה כן לכל גוי וגו'.** ומעשה באונקלוס הגר בן אחותו של אדרינוס קיסר שבקש להתגייר והיה מתיירא מדודו. אמר לו אני מבקש לעשות סחורה אמר לו שמא חסר אתה כסף וזהב הרי אוצרותי לפניך אמר לו מבקש אני לצאת לחוץ ולהתחכם להכיר הבריות תן עצה באיזו פרקמטיא אמר לו אותה שתראה שנפלה עסוק שסופה להתעלות ואתה משתכר הלך לארץ ישראל ובקש מהחכמים ללמוד תורה קודם שימול אמרו לו אין דברי תורה מתקיימין אלא בנימול הלך ומל ולמד תורה הרבה ומצאוהו ר' אליעזר ור' יהושע וראו פניו משונות אמרו זה לזה אונקלוס למד תורה מיד שבא אצלם התחיל לשאול שאלות הרבה. הלך אצל אדרינוס דודו אמר לו למה פניך

משונות אמר לו שלמדתי תורה ולא עוד אלא שמלתי אמר לו ומי יעץ לך כך. אמר לו אתה שאמרת לי עסוק בפרקמטיא הנפולה שסופה להתעלות וחזרתי על כל אומה ואומה ולא מצאתי אומה שפלה כישראל וסופן להתעלות כמו שאמר ישעיה **כה אמר ה' גואל ישראל וקדושו לבזה נפש למתעב גוי לעבד מושלים מלכים יראו וקמו** הכה אותו על לחייו וחזר ואמר לו למה עשית כן אמר לו שביקשתי ללמוד תורה אמר לו היה לך ללמוד תורה ולא למול אמר לו אין יכולת ללמוד בלא מילה שנאמר **מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל** למי שהוא מהול כיעקב (נולד מהול) וכתוב **לא עשה כן לכל גוי ומשפטים ב"ל ידעום** ב"ל אין יכולין ללמוד תורה שמתחלת בב' ומסיימת בלמ"ד **לעיני כל ישראל**.

פסוק ב

כי תקנה עבד עברי. פירש"י מיד בית דין שמכרוהו בגניבתו כדכתיב ואם אין לו ונמכר בגניבתו או אינו אלא במוכר עצמו מחמת דחקו אבל מכרוהו בית דין אינו יוצא בשש. ותימה דהיאך מצי למימר דמכרוהו בית דין אינו יוצא בשש והרי כתיב בפרשת ראה **כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה ועבדך שש שנים** וכי ימכר על ידי אחרים משמע וגם רש"י פרשו במכירת בית דין לכך יש לומר דפירש"י מדרש על פי המכילתא כי תקנה משמע שיעבוד הבן או האח שאם ימות האדון בתוך שש שיעבוד הבן במקומו ואם אין לו בן יעבוד האח היורש במקומו ובמכרוהו בית דין אתה אומר במכרוהו בית דין או אינו אלא במוכר עצמו מפני דחקו בזה אמרין שיעבוד הבן או האח אבל במכרוהו בית דין אינו עובד לא את הבן ולא את האח כדכתיב **כי ימכר לך וגו'** דמשמע דמכרוהו בית דין וכתוב **ועבדך שש שנים** דמשמע מיעוט ועבדך ולא ליורש כשהוא אומר **כי ימוך אחיך ונמכר לך** הרי מוכר עצמו אמור ושם כתיב **עד שנת היובל יעבוד עמך** דמשמע יעבוד את הבן ואת האח הא מה אני מקיים **כי תקנה** במכרוהו בית דין ואי לא כתיב אלא האי קרא ה"א דמכרוהו בית דין יעבוד את הבן ואת האח דה"נ משמע יעבוד לכך כתיב נמי במכרוהו בית דין **כי ימכר לך אחיך וכו'** וכתוב **ועבדך שש שנים** דמשמע ולא ליורש הא לך רבוי ומיעוט במכרוהו בית דין ונוקים הריבוי בבן והמיעוט באח ונאמר במכרוהו בית דין עובד את הבן ולא את האח. ובמסכת קדושין פריך ומה ראית לרבות את הבן ולהוציא את האח ומשני מרבה אני את הבן שכן קם תחת אביו ליעדה ולשדה אחוזה כדאית' התם. ועוד תימה לפירש"י דפי' דחדושה היא מיציאת שש וא"כ מאי קאמר כי ימוך אחיך ונמכר לך הרי מוכר עצמו אמור ומה בכך מ"מ איצטריך האי קרא במוכר עצמו לו שיוצא בשש דאלו מהאי קרא דוכי ימוך לא שמעינן אלא שיוצא ביובל כדכתיב **עד שנת היובל יעבוד עמך** ויש לומר דשמא מוכר עצמו אינו יוצא בשש ויליף לה מגז"ש דשכיר שכיר למאן דאית ליה במוכר עצמו כתיב כשכיר כתושב ובמכרוהו בית דין כתיב **כי משנה שכר שכיר**.

פסוק ג

ויצאה אשתו עמו. פירש"י וכי מי הכניסה וגו'. וצריך לדקדק אשתו מצינו בניו מנין. ויש לומר גבי מוכר עצמו כתיב ויצא הוא ובניו עמו ובמכרוהו בית דין ילפינן ליה בג"ש דשכיר שכיר ומאן דלית ליה הך גז"ש גלויי מילתא בעלמא הוא.

פסוק ד

אם אדוניו. מגיד שרשות ביד רבו למסור לו שפחה כנענית להוליד ממנה כשהוא נשוי ישראלית מקודם לכן אבל כשאינו נשוי אינו יכול לכופו ולמסור לו שנאמר אם בגפו יבא בגפו יצא. והטעם הוא שכשהוא נשוי ישראלית אינו נמשך אחר השפחה אבל כשאינו נשוי יהיה נמשך אחריה.

פסוק ו

ורצע אדוניו. ולמה מרצע לפי שמרצריך עיון בגימטריה ארבע מאות אמר הקב"ה אני הוצאתי אתכם משעבוד ארבע מאות שנה ואמרתי **כי לי בני ישראל עבדים** והלך וקנה אדון לעצמו לפיכך ילקה במרצע. **ועבדו לעולם.** עד עולמו של לוי דהיינו יובל חמשים שנה וכתוב גבי שמואל שהיה לוי **וישב שם עד עולם** ושמואל חי נ"ב שנה ובן שתי שנים היה כשהביאתו אמו בית ה' א"כ ישיבת עולמו חמשים שנה.

פסוק ז

וכי ימכור. פירש"י בקטנה הכתוב מדבר יכול אפילו הביאה סימנין וכו'. וה"ה שהיה יכול לתרץ דא"כ לאמה דדרשינן מינה דנערה מעשה ידיה לאביה דמה אמה מעשה ידיה לרבה אף נערה מעשה ידיה לאביה ולמה לי השתא זבוני מזבין לה מעשה ידיה מבעיא אלא לאו ש"מ מדאיצטרך לאמה היכא דהביאה סימנין דלא מצי מזבין לה אלא הק"ו היה פשוט לו יותר. ויש מקשין ע"ז דעבד עברי יצא בסימנין מהקישא דעברי לעבריה דכתיב **כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה** וטעות הוא בידם דאין אדם רשאי למכור בנו ואפילו קטן ואי במוכר עצמו אין מעשה קטן כלום ובמכרוהו בית דין ליכא שאין בית דין עונשין אותו. **לא תצא.** פירש ר' אברהם אעז"ל שאין האדון יכול לכופה לעשות מלאכה הצריכה לצאת חוץ אלא בתוך הבית.

פסוק ח

הפדה. מלמד שמגרע פדיונה ותצא. פירש"י לומר שאם קנאה לשש שנים בששה מנים ועבדה שתי שנים נותנת ארבעה מנים ויוצאה. ואי קשיא מה גרוע הוי זה. יש לומר לפי שהשנים הבאים היא יותר גדולה וכחה מרובה לעשות מלאכה מן השנים שעברו לכך קרי ליה גרעון.

פסוק יא

ואם שלש אלה. פירש"י היעוד לו ולבנו והיא אין בידה לפדות עצמה. אבל אין לפרש ואם שלש אלה שאר כסות ועונה לא יעשה לה ויצאה חנם אין כסף לפי שהיה משמע שאפילו יעדה ולא קיים דברים הללו שיוצאה בסימנין ודבר פשוט הוא דכיון דיעדה שאינה יוצאה אלא בגט דאשתו גמורה היא. **ויצאה חנם.** אלו ימי נערות.

אין כסף. אלו ימי בגרות. וצריכי דאי לא כתיב אלא חד קרא הוה מוקמינן ליה אבגרות שהוה פשוט יותר ואי קשיא אם יוצאה בנערות בבגרות מאי בעיא גביה ובריש קידושין מסיק דלא נצרכה אלא לבגר דאילונית שאין לה סימני נערות דיוצאה בימי בגרות.

פסוק יב

מכה איש ומת. פירש"י דקרא הכא דמכה איש וקרא דאיש כי יכה וקרא דבסמוך וכי יזיד לא צריך למכתב מכה כלל ומיהו יש לומר דאי לא כתיב אלא הני תרי קראי ה"א דווקא איש שהרג אבל אשה וטומטום ואנדרוגינוס לא והכי פירש"י גבי וגונב איש.

פסוק טו

ומכה אביו.

ואם תאמר: אזהרתיה מהיכא דלא ענש הכתוב אלא א"כ הזהיר דבשלמא מקלל נפקא לן מונשיא בעמך לא תאור וכתוב **לא תקלל חרש** הרי מזהיר על גדול שבישראל ועל קטן שבישראל לומר לך שכל מה שביניהם יהיו בכלל לא תקלל אלא אזהרה דמכה מהיכא נפקא.

ויש לומר מלא יוסיף להכותו שהוא בחובל בחבירו פחות משהו פרוטה דאלו בשהו פרוטה קם ליה בממון דהלכתא כרבי מאיר דאמר דכל היכא דאיכא ממונא ומלקות ממונא משלם מילקא לא לקי אבל בפחות משהו פרוטה דליכא ממונא לקי משום לא יוסיף ואביו לא גרע מאחרים.

ואם תאמר: כיון שהוא אזהרה למכה אביו היאך מלקין על לאו זה והא הוה ליה לאו שניתן לאזהרת מיתת בית דין ואין לוקין עליו.

ויש לומר דתרי קראי כתיבי לא יוסיף ופן יוסיף. ועוד יש לומר דכיון דעיקר קרא לחובל בחברו קאתי אין זה קרוי לאו שניתן לאזהרת מיתת בית דין וא"ת ומנא לן דמכה זה בלא זה חייב דבשלמא מקלל נפקא לן מדכתיב קרא אביו ואמו סמך הקללה גבי אב ובמקום אחר כתיב אביו ואמו קלל דסמך הקללה גבי אם אלא מכה מנלן.

ויש לומר דנפקא לן מדכתיב בפרשת אמור אל הכהנים **ומכה אדם יומת** ופירש"י במכה אדם דומיא דמכה בהמה ישלמנה מה מכה בהמה שלא הרג אף מכה אדם שלא הרגו וקאמר רחמנא יומת ש"מ דבמכה אביו מיירי קרא וליכא למימר דמיירי במכה אחר ומחיים ומאי יומת בממון כמו וגם בעליו יומת שהרי כתיב לעיל מיניה כאשר יתן מום בעמיתו כן ינתן בו והיינו ממון אלמא יומת ממש ובעי' למימר במכה אביו.

פסוק טז

וגונב איש. הא דכתיב הא בין מכה אביו ומקלל אביו משום דמכה אביו וגונב איש מיתתן שוה בחנק אבל מקלל אביו מיתתו בסקילה דכתיב בפרשת קדושים **אביו ואמו קלל דמיו** בו ואע"ג דלכאורה דמקלל קיל טפי שהרי מקלל לא עביד מעשה ומכה עביד מעשה אפ"ה מקלל בסקילה שהיא חמורה מחנק וקים לן שהוקש כבודו לכבוד המקום ומקלל שייך גבי השם שהרי יכול הוא לברך השם ולפיכך נידון בסקילה כמו מברך השם אבל מכה לא שייך גבי השם ולפיכך מיתתו בחנק. ועוד דמקלל לאחר מיתה חייב אבל מכה לאחר

מיתה פטור לפי שאינו חייב אלא על הכאה שיש בה חבורה וחבורה לאחר מיתה ליכא. וקשיא לי לפי מה שפי' דמכה אביו ואמו בסקילה משום (דמנא לן) דמכה לא שייך גבי השם א"כ מקלל לאחר מיתה דלא שייך גבי השם לא לחייב סקילה. ושמא יש לומר הואיל ושם מקלל איתיה גבי שם אין לחלק בין מקלל מחיים ומקלל לאחר מיתה. ועוד יש לומר ליתן טעם אמאי דכתיב וגונב איש בין מכה ומקלל לפי שעל ידי שנגנב בנערותו אינו מכיר אביו ואמו ומקלל אותם ומכה אותם. אך צריך עיון על דכתיב הכא איש דמשמע גדול ולא קטן. יש לומר דהא כתיב במקום אחר **כי ימצא איש גונב נפש מאחיו**.

פסוק כא

אך אם יום או יומים. פירש"י והרי הוא בכלל מכה איש ומת אלא בא הכתוב והוציאו מן הכלל להיות נדון בדין יומים. ואי קשיא אמאי לא אמרינן דזה היה בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא. ונימא שאפילו ישראל נדון בדין יום או יומים. ויש לומר דאדרבה דבר שהיה בכלל ויצא לידון בדבר חדש הוא זה שאי אתה יכול להחזירו לכלל. וא"ת הניחא למ"ד דבר שהיה בכלל ויצא לידון בדבר חדש לאו איהו גמר מכלליה ולא כלליה גמר מיניה אלא למ"ד כלליה גמר מיניה מאי איכא למימר מהא א"כ ניליף מיניה ישראל לידון יום או יומים. יש לומר בהני דמשאר דברים גמר כלליה מיניה מ"מ מן הדבר החדש הכל מודים דאף כלליה לא גמר מיניה. וא"ת למאן דאמר לא איהו גמר מכלליה ולא כלליה גמר מיניה שאר דברים א"כ מנא לן שרוצח שהרג את ישראל בסייף מנקום ינקם דהכא כתיב גבי עבד לא יליף. יש לומר דנפקא ליה **משופך דם האדם באדם דמו ישפך** ושפיכות דם אינה אלא בסייף אי נמי ואתה תבער כדמסיק בכתובות אלו נערות אלא אי קשיא הא קשיא היכי מצי יליף דבשבט ר"ל שיש בו כדי להמית מישראל כדפרישי' והלא הכל מודים דאיהו לא גמר מכלליה.

ויש לומר דמכח ק"ו מיהא גמר ולכך נקט רש"י לשון זה והלא דברים ק"ו ומה ישראל חמור אינו חייב אלא בדבר שיש בו כדי להמית עבד הקל לא כל שכן ואיתמר במכילתא אם אתה אומר כן אתה מענישו מן הדין ומה ר"ל אדרבה מק"ו זה אנו באין להקל עליו. ויש לומר דמשכחת לה חומרא ברודף דקים לן דרודף שרדף אחר חבירו להרגו בדעתו להצילו בנפשו של רודף וזה האדון היה רודף אחר עבדו להרגו בשבט שאין בו כדי להמית ובא ישראל אחר והרג האדון להציל העבד וכיון דאמר מדין זה שאין האדון חייב לפי שאין בה כדי להמית נמצא שזה הישראל שהרג האדון חייב מיתה נמצא שאתה מחייבו ומענישו מן הדין מהר"י יצחק מפיטוב"ן ז"ל.

פסוק כג

ואם אסון יהיה. למ"ד נתכוין להרוג את זה והרג את זה חייב ר"ל נפש תחת נפש ממש ולמ"ד פטור ממיתה וחייב ממון הוי נפש תחת נפש ממון פדיון נפשו ולתנא דבי חזקיהו דסבר פ"ק דבבא קמא דפטור אפילו מממון מתפרש קרא הכי ואם אסון יהיה ונתכוון לאשה עצמה. ונתת נפש תחת נפש. ותימה מה חידוש יש בזה דכיון דנתכוין לאשה דנהרג ולי נראה דסד"א דכיון דלא אתעבידא מחשבתו שהרי עיקר כוונתו היתה להרוג את חברו לא ליחייב קמ"ל.

פסוק כו

לחפשי ישלחנו. מדרש ולכך יוצא עבד כנעני בשן ועין אמר הקב"ה חם ראה ערות אביו והגיד לאחיו בפיו לפיכך נתקלל להיות עבד לאחיו וזה לקה בדבר שקלקל בעיניו או בשינוי לפיכך יצא בהן לחירות.

פסוק כח

סקול יסקל השור. פירש"י ממשמע שנאמר סקול יסקל השור איני יודע דלא יאכל דנבלה היא ונבלה אסורה באכילה אלא מלמד שאם שחטו לאחר שנגמר דינו שאסור באכילה. ואם תאמר: אימא דלא יאכל אתא לבן פקועה דניתר בשחיטת אמו ואתא האי קרא למימר דאם אותו בן פקועה נגח ונסקל שאע"פ שאינו נבלה יהא אסור. ויש לומר כיון דבן פקועה ניתר בלא שחיטה א"כ הוה ליה כמו שנשחט קודם גמר דינו דקים לן דמותר בשחיטה.

פסוק כט

ואם שור נגח הוא. בבא קמא פרק כיצד הרגל פליגי אב"י ורבא אב"י אמר תמול חד מתמול תרי שלשום תלת ולא ישמרנו אתא לנגיחה רביעית ורבא אמר תמול מתמול חד שלשום תרי ולא ישמרנו הרי כאן נגיחה חייב וע"כ ח"י' ר"ל כשיגח נגיחה רביעית כדאמרינן בפ' חזקת הבתים אימא שור המועד עד נגיחה רביעית לא מחייב משמע דכ"ע מודי בה אלא בהא פליגי אב"י ורבא דאב"י מפיק כל הארבעה נגיחות מקרא גופיה ורבא לא מפיק מקרא אלא שלש ואי קשיא מאי נפקא מיניה ואומר הרב עזרא הנביא ז"ל דנפקא מינה דאב"י דארבע נגיחות מקרא גופיה לא מחייב אליבא דר' יהודה אלא א"כ היתה הנגיחה הד' ביום אחד לבדה אחר שלש נגיחות ולרבא אפילו היתה הנגיחה ד' ביום שנגחה השלישית מחייב.

פסוק לב

שלשים שקלים. גזרת הכתוב הוא ומכאן רמז דכתיב עבד עבדים יהיה לאחיו יהי"ה בגימטריה שלשים.

פסוק לג

ונפל שמה שור. פירש"י ה"ה לכל שאר בהמה שהרי בכל מקום שנאמר שור ילפינן שור שור משבת ולא נאמר שור או חמור אלא למדרש שור ולא אדם חמור ולא כלים. ואם תאמר: והלא איצטרך חד מינייהו למילף משבת וא"כ היכי אמעיט אדם וכלים. ויש לומר דאי לא ממעיט אדם וכלים הוה ליה למכתב ונפל ותו לא ויהא משמע שכל מה שיפול לשם בין כל בהמה בין אדם וכלים יהא חייב וא"כ מונפל הוא מרבה כל כמו בשבת שור וחמור למה לי ש"מ תרווייהו לדרשא. ומיהו קשיא דלמה לי שור ולא אדם תיפוק לי' מדכתיב **והמת יהיה לו** מי שהמת שלו יצא זה שאין המת שלו דהמת אסור בהנאה. ויש לומר דמיירי בעבד כנעני של ישראל שלא מל ולא טבל דשרי בהנאה כדאמרין בירושלמי אקשייא אחריתי תפתר בגוי מת וטעמא דמת אסור בהנאה משום דילפינן מעגלה ערופה דכתיב וערפו שם וכתוב **ותמת שם מרים** בעי דומיא דמרים שהיתה ישראלית לאפוקי עכו"ם.

פרק כב

פסוק א

אם במחותרת. משמע דוקא כשבא דרך מחותרת שחתר בבית ליכנס אבל נכנס דרך פתח דמים לו דודאי אינו בא להרוג שאומר בלבו אם יבא בעל הבית לעמוד לפני ממונו שיברח הוא דרך הפתח.

פסוק ב

שלם ישלם. בב"ק דריש אמר הקב"ה אני הצתי אש בציון כדכתיב **ויצת אש בציון** ועלי לשלם אותה ההבערה. הדא הוא דכתיב **ואני אהיה לה חומת אש סביב.**

פסוק ח

על כל דבר פשע. מדרש: **על כל דבר פשע** בגימטריה אהרן **פשע** שפשע **על שור** על אותו מעשה. **על חמור** שעשו ערב רב במצרים שנקראו חמור כדכתיב **אשר בשר חמורים בשרם.** **על שה** על שהחטיאו ישראל שנקראו **שה פזורה ישראל.** **על שלמה** על צלם ע"ז ושי"ן וצד"י מתחלפות. **על כל אבדה** נמי ע"ז שנאמר **אבד תאבדון.** **אשר יאמר כי הוא זה** שאמרו אלה אלהיך ישראל. **עד האלהים** זה משה דכתיב **ראה נתתיך אלהים לפרעה יבא דבר שניהם** של הקב"ה ושל אהרן. **אשר ירשיעון** זה משה. **ישלם שנים** שני בני אהרן שמתו.

פסוק י

שבועת ה' וגו'. פירש"י שאם שלח בה יד ואח"כ נאנסה חייב באונסים. ובמקום אחר פירש אפילו החזירה לאחר מכאן, כיון ששלח בה יד פעם אחת חייב באונסיה לעולם. וזה תימה לרבנו תם ז"ל, דהא בפרשה דלעיל כתיב או נשבר או נשבה אין רואה, ומשמע הא יש עדים שנשבר או נשבה יביא ראיה ויפטר בלא שבועה. ולדברי רש"י מה הועיל לו אם יש ראיה, מ"מ צריך לישבע שמא שלח בה יד והחזירה למקומה, דחייב אפילו יש

עדים שראו שנאנסה ממקומה הראשון, ואין העדים יכולין לידע אם שלח בה יד והחזירה למקומה הראשון. לכך אמר ר"ת ז"ל דאפילו שלח בה יד, כיון שהחזירה למקומה קודם שנאנסה פטור.

פסוק טז

כמהר הבתולות. א"ר יהודה חסיד מכאן רמז לבתולה כתובתה מאתים דכתיב כמה"ר הבתולות חסר והוא נוטריקון, כמה מהר הבתולות ר'. וה"ר משה אמר, כי כמהר עולה מאתים זוז יתר אחד ויש אם למקרא.

פסוק כד

אם כסף אומר ה"ר יהודה חסיד דלכך נכתב בלשון אם, לפי שפעמים שהוא רשות, כגון הלוא ואינו משלם.

פסוק כה

אם חבל תחבל. אמר הקב"ה מה אתה חייב לי והוא חייב לך אם אתה עושה לו כהוגן כן נפשך שעולה אצלי בכל ערב ליתן דין וחשבון לפני אחזירנה לך, ואם אינך מחזיר עבוטו, אף אני איני מחזיר נפשך שהיא העבוט שלך.

פסוק כו

והיה כי יצעק אלי. לפי שהוא קורא תגר לפני ואומר והלא בראתני כמותו והוא שוכב על מטתי בהנאה ואני אין לי במה לשכב. ומיהו לישנא דושמעתי כי חנון אני אינו מיושב לזה הפירוש.

לכן נראה לפרש דקאי אדלעיל **עד בא השמש וגו'** ואם אתה עושה כן והיה כי יצעק אלי ויתפלל עליך על כל הטובה שעשית לו ושמעתי תפלתו כי חנון אני. כמו שאתה חונן ומרחם על בריותי שהרי בעל חוב קונה משכון, ואתה רחמת על זה, אני שנקרא חנון ארחם ואחון עליך ואברכך (והה"ד ואברכך). וה"ה דכתיב **כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך.**

פסוק ל

ובשר בשדה טרפה וגו'. מאחר שהכלב מסר נפשו על הטרפה כשבא הזאב לטורפה לא תהיה כפוי טובה כנגדו שכשיהיה לך טרפה, שתשליכהו אליו בשכר ששמרה עד עתה שלא נטרפה, וגם שומר עוד האחרות כי כן דרך העולם להעמיד כלבים לשמור הצאן מן הזאבים.

פרק כג

פסוק י

ושש שנים תזרע וכו'. אתמר במדרש דאפילו אין לו לאדם אלא חורבה אחת בתוך גנו חייב לעבדה בכל יום. ונראה לה"ר משה, דוקא בארץ ישראל כדי להרבות הפרשת תרומות ומעשרות.

פסוק כ

הנה אנכי. בזכות עשרת הדברות שמתחילין באנכי אני שולח מלאך לפניך לשמרך. . דבר אחר: אמר לו הקב"ה הנה אנכי אמר לו משה איני מבקש מלאך לילך עמנו אלא אתה בכבודך ואם אין שכינתך הולכת עמנו אין אנו זזין מכאן. אמר לו הקב"ה אפילו מלאך אינני שולח אלא הצרעה דכתיב וגם את הצרעה ודוקא לעולם הזה שולח צרעה אבל לעתיד לבא הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא. הדא הוא דכתיב **הנה אנכי שולח לכם מלאך**.

פסוק כא

כי לא ישא לפשעכם. כל מקום שהוא משתלח עושה שליחותי אבל אינו יכול לישא פני דכתיב **ישא ה' פניו וגו'** ולא מלאך כי שמי בקרבו לכך אני מזהירך שלא תמרה בו כאלו אתה ממרה בי לפי ששמי בקרבו והוא לא יוכל לישא לפשעכם כי ההמראה תלויה בי משל לממרה פי הגזבר שאין בידו לפטור כי ההמרות תלוי במלך. ופירש"י כי שמי בקרבו זה מטטרון ששמו כשם רבו כי מטטרון עולה בגימטריה שד"י. וזכר לדבר כי שמי בקרבו תשי' היו"ד משמי וישאר ש"ד ובי"ת קו"ף של בקרבו באתב"ש שדי עם יו"ד של שמי וישאר לך מתיבת בקרבו שם שדי רבו ואומר ה"ר משה שלכך אני אומר עליו ששמו כשם רבו לפי שנקרא שמו באלפא ביתא דר' עקי' ושם מונה ע"ב שמות שיש לו.

פרק כד

פסוק יא

לא שלח ידו. לא פשט ידו לשומה לפני פניו כדי שלא יראוהו כמו למשה בנקרת הצור דכתיב **ושכתי כפי עליך וגו'** ולפיכך **ויחזו את האלהים**.

פרשת תרומה

פרק כה

פסוק ב

ויקחו לי תרומה. פרשה זו נאמרה בתוך ארבעים יום שהיה ממתן תורה וצוהו הקב"ה להיכן מניח' שיעשו משכן ובית קדשי הקדשים ובתוכו ארון ובתוך הארון לוחות ושם תשרה שכינה וישראל סביב כמו המלאכים סביב כסא הכבוד ושכינה ביניהם וכן כתוב **ושכנתי בתוכם** כמו בתוך המלאכים ועל זה נאמר **אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם** להיות שכינתי ביניהם.

פסוק ג

וזאת התרומה וגו'. שלשה עשר נדבות מונה כאן שנדבו ישראל במשכן וכנגדן מנה יחזקאל י"ג בגדים שעתידי הקב"ה להלביש ישראל לעתיד.

זהב וכסף ונחשת. וכנגדן יש צדקות בעולם אותה שאדם עושה כשהוא בריא נחשבת לו כזהב כשהוא חולה ונותן מעכשיו נחשבת לו ככסף כשהוא נותן לאחר המיתה נחשבת לו כנחשת.

דבר אחר: זהב כנגד מלכות בבל דכתיב **אנת הוא ראשה די דהבא.** כסף כנגד מלכות פרס דכתיב באותה מלכות ועשרת אלפים ככר כסף. נחשת כנגד מלכות יון הפחותה מכולן. **עורות אלים מאדמים** כנגד מלכות ארם. ואחר כך **שמן למאור** כנגד משיח דכתיב ביה **ערכתי נר למשיחי.**

פסוק ה

ועצי שטים. נוטריקון "שלום" טובה "ישועה" מחילה ובמדבר היו שם יערים גדולים שנטלו משם אותן עצים הקרוים שטים דכתיב וישב ישראל בשטים וכן וישלח יהושע בן נון מן השטים וע"ש היער נקרא המקום שטים וזה שאמר הכתוב: **אתן במדבר ארץ שטה והדס** והוא עץ קל מאד וחלק ותדע שהוא קל שהרי מ"ח קרשים ואדניהם צ"ו ועמודים ואדני החצר וט' עמודי המשכן חמש של מסך וד' של פרכת ויתדותם ואדניהם כל זה מושכין שמנה בקר שנתנו לבני מררי כמו שמפורש בפרשת נשא ואע"פ שהקרשים גבהן עשר ורחבן אמה וחצי ועביין אמה אלא ש"מ כי עץ קל מאד ודומה לעץ שקורין מדר"א בלע"ז ורש"י ז"ל פירש שהקרשים היו מנטיעות שנטע יעקב בבואו למצרים וכשיצאו נשאו עמם ועשו מהם קרשים זהו שייסד הפייט וכו' ועוד איתא במדרש שהבריח התיכון היה ממקלו של יעקב כדאמרינן כי **במקלי עברתי את הירדן הזה** והביאו למצרים וכשיצאו העלוהו עמו.

פסוק ו

שמן למאור. תימה שכל הפרשה בצרכי בנין חוץ מפסוק זה שהוא צורך שלחן גבוה ואינו אומר חטים ללחם הפנים וכבשים לתמידין ועצים למערכה

ויש לומר ששלשתן צורך בנין הן שמן המשחה שבו נמשחו ונתקדשו כל כלי המשכן וקטרת נמי שכן דרך מלכים שמבשמים להם הבית קודם שיכנסו לתוכה וכ"ש לפני ממ"ה הקב"ה וכן מצינו שעל ידי הקטרת שכינה נראית דכתיב **וכסה ענן הקטרת** וכתיב **כי בענן אראה.** ושמן למאור שכן דרך המלכים להדליק נר לפניהם קודם שיכנסו לבית ואע"ג דלאו לאורה הוא צריך מ"מ הוא כבוד של מעלה.

פסוק ז

אבני שהם. לצורך אפוד וחשן כיצד אבני שהם לאפד כדכתיב ולקחת את שתי אבני שהם וכתיב **ושמת את שתי האבנים על כתפות האפוד** ואבני מלואים לחשן כדכתיב **ומלאת בו מלואת אבן וגו'** וכי האי גונא מצינו הרבה מקראות מתפרשים **המגביהי לשבת המשפילי**

לראות בשמים ובארץ ועוד אתה מוצא אבני שהם לצורך החושן דכתיב והטור הרביעי תרשיש שהם.

פסוק י

ועשו ארון. בכלהו כתיב ועשית וכאן כתיב ועשו לפי שהכל חייבין להתעסק בו מפני כבוד התורה שבתוכו וק"ו לתלמידי חכמים שבני עירם מצווים לעשות מלאכתן כדי לכבדם והכי איתא ביומא פרק בא לו ועשו ארון מכאן לת"ח וכו'. מבית ומחוץ תצפנו. אמר רבא כל ת"ח שאין תוכו כברו אינו תלמיד חכם. ועוד צוה הקב"ה לכל ישראל להתעסק בו כדי שיהו כלן מקבלין שכר התורה המונחת בו שם.

פסוק יא

וצפית. ראוי היה הארון להיות זהב כולו אלא לפי שיהיה נישא בכתף ויכביד יותר מדאי ואע"ג דאמרין נושאינו לפי שעה היה וקשיא לי א"כ למה נענש עוזא וצריך עיון וכן מצינו במזבח הזהב שצוה הקב"ה לעשות מעצי שטים ולחפות זהב וכן מזבח הנחשת לפי שהיו נושאים בכתף ולא יכביד על הנושאים.

ועשית עליו זר זהב. נראה שאינו אלא לנוי כמין כתר והוא רמז לכתר התורה וכן משמע ביומא פרק בא לו שלש זרין הן זר הארון שהוא לכתר התורה וזר השלחן סימן לכתר מלכות וזר המזבח רמז לכתר כהונה כתר כהונה בא אהרן ונטלה כתר מלכות בא דוד ונטלה כתר תורה מונח ועומד וכל שרוצה ליטול יבא ויטול.

פסוק טו

לא יסורו ממנו. מפני קדושת הארון לא רצה הקב"ה שימשמשו בו להסיר הבדים ולהכניסם בטבעות אבל כשבאין לנושאו מחזיקין בראשי הבדים ונושאים וכשמניחין אותו הולכין להם מיד מחמת אימת הקדושה והכי פירושו דקרא בטבעות הארון יהיו הבדים שישימם משה ויקבעם שם כדכתיב בפרשת ותכל וכשיושמו שם לא יסורו ממנו.

פסוק טז

ונתת אל הארון. אין זה עקר הצווי דהא כתיב למטה **ואל הארץ תתן את העדות** אלא ליתן טעם מפני מה לא יסורו ממנו כדי שלא ימשמשו בו כי צריך ליתן בו את העדות ויהיה קדוש.

פסוק כ

פורשי כנפים למעלה. מראשיהם דרך ענוה ויראה.
אל הכפרת. שפניהם היו כפופין למטה לצד הכפרת.

פסוק לא

תיעשה המנורה. מלא יו"ד רמז לעשר מנורות שעתיד שלמה לעשות.

ירכה. זה ירך שלמטה שהוא עשוי כמין סדן של עץ טבונ"ק בלע"ז ארוך ורחב קצת ועב ויוצאין ממנו שלש רגלים ואמרו ז"ל גובהה של מנורה י"ח טפחים ורמז לדבר מדכתיב בפרשת בהעלותך **וזה מעשה המנורה** וזה (מעשה) בגי' י"ח.

פסוק לז

והאיר. פי' והאירה המנורה אל השלחן שכנגד פניה של מנורה כדכתיב בפרשת ותכל וישם המנורה באהל מועד נכח השלחן מכלל דלהאיר על השלחן היתה המנורה וכן כתיב בפרשת בהעלותך **אל מול פני המנורה** דהיינו שלחן יאירו שבעת הנרות והפשט הולך כמ"ד ממזרח למערב היתה מונחת דאז יכול להיות דכל פיות של נרות פונות לצד השלחן אבל למ"ד שמצפון לדרום היתה מונחת אז צ"ל שהאמצעי פונה למערב והאחרים פונים לאמצעי לא נראה כל כך שלהאיר על השלחן היתה נעשית ולא תוכל לפרש והאיר כפשטיה דפירש רש"י.

פרק כו

פסוק טו

עצי שטים עומדים. פשטיה שלא תקח מן הנפולים והנקצצין מימים רבים שכבר נרקבו אלא מן העומדים בקומתם. דבר אחר: עומדים שהן עומדים לעולם ועדיין הם קיימים ונגנזים.

פרק כז

פסוק א

ועשית. מזבח. נטריקון "מחילה" "זכות" "ברכה" "חיים".
חמש אמות. ארכו כנגד הלוחות חמש דברות על לוח זה וחמש על לוח זה ושלש אמות קומתו כנגד שלשה גואלים שעמדו להן לישראל משה ואהרן ומרים. י"א ג' אמות קומתו משפת סובב ולמעלה ואותו הסובב הוא הכרכב שלמעלה מן הרשת והרשת כעין מלבוש למזבח עשוי חורין חורין כמין רשת והוא לנוי ומתחיל מן הארץ ובא למעלה עד חצי המזבח חמש אמות ומיד מתחיל הכרכב ובא למעלה ממנו עד אמה והוא קרוי סובב ומאותו סובב ולמעלה היה שלש אמות עד הקרנות לדברי האומר שלש אמות משפת סובב ולמעלה והקרנות גבהן אמה הילכך בין הכל עשר אמות גובה וגם יש לקרנות אמה ברבוע וגבה. מזבח היה חמש אמות ארך וחמש אמות רחב והקרנות שהיו עביין אמה היו ממעטין אמה לכל רוח וא"כ לא היה בין קרן לקרן אלא שלש אמות ולפנים מן הקרנות היה אמה להילוך רגלי הכהנים לכל רוח ונשאר אמה על אמה בנתיים ואותה אמה על אמה היה מקום המערכה ואע"פ שאין כבש מפורש בקרא מ"מ קים לן שהיה לו כבש דהא כתיב לא תעלה במעלות והוא היה בדרומו של מזבח אבל לרוח אחרת אינו יכול להיות כדמוכח תלמודא.

פסוק ד

ונתת על הרשת. פי' לשאת אותו. והקשה הרב ר' יחיאל ז"ל מהא דאמרינן במסכת שבת המוציא משוי למעלה מעשרה טפחים חייב שכן משא בני קהת שהיו נושאים המזבח והיה כולו למעלה מעשרה טפחים ומייתי התם ראייה הכי דגמירי דכל מידי דמידלי במוטות תילתא מלעיל ותרי תילתי מלתחת וגבהן של לויים עשר אמות עם הראש וא"כ לכל הפחות מן הכתף ולמטה היו תשע אמות וגבה המזבח היה תשע אמות בלא הקרנות וכי הוי תרי תילתי מלתחת דהיינו שש אמות אכתי איכא משם עד הארץ שלש אמות דהוי י"ח טפחים אלמא הוי נישא כלו למעלה מעשרה טפחים והשתא קשה היכי מצי מייתי ממזבח דהוי תרי תילתי מלתחת והכתיב **והיתה הרשת עד חצי המזבח ועשית על הרשת ארבע טבעות נחושת** שבהן היה נישא מכלל דלא הוי המזבח מלתחת כי אם חציו. ויש לומר דהגמרא מייתי ראייה דגמירי דלא הוי אלא תילתא מלעיל וכ"ש זה שהיה חציו מלעיל ומיהו בלא האי גמירי היה יכול להוכיח דהמוציא משוי למעלה מעשרה חייב מדכתיב **ועשית על הרשת וגו'** אי נמי שהיה אפשר לומר שהטבעות היו רחבין הרבה עד שלא נשאר למעלה השליש ועל זה הביא הא גמירי וכו'.

פסוק יח

וקומה חמש. משמע שזהו קומת הקלעים.

ואם תאמר: למ"ד המזבח היה גבוה עשר אמות א"כ מתחזי כהן ועבודה בידו ויש לומר דקומה משפת מזבח ולמעלה והווי להו חמש עשרה אמות. והרב רבי יצחק בר אברהם הקשה קושיא אחרת אם לא היו גבוהים אלא חמש אמות א"כ לא היה פתח השער גבוהה כמו פתח היכל של בית עולמי'. ולכך היה מפרש דודאי קלעים של צפון ודרום ומערב היו גבוהין חמש עשרה אמות והאי וקומה מיירי בקלעים שבמזרח והיה להם גובה חמש אמות יותר מקלעים שאר רוחות וא"כ גבהן עשרים והפתח גבהו עשרים כמו כן.

פרשת תצוה

פסוק כא

מערב עד בקר. פירש"י שתהא דולקת מערב עד בקר ושיערו חכמים דהיינו חצי לוג ללילי טבת הארוכים ובלילות קצרות אם נשאר מן השמן אין בכך כלום. ואין נראה להרב יצחק בר אברהם ז"ל לזרוק תמיד שמן הנותר לפיכך פירש שלפי קצור הלילות היו עושין הפתילות גסות שלא ישאר מן השמן כלל למחר וכן משמע במנחות דמסיק בן ביבי היה ממונה על הפקיע. והיינו לישנא דמסכת שבת מבלאי מכנסי הכהנים ומהמיניהם היו מפקיעין לעשות פתילות במקדש.

פרק כח

פסוק א

לכהנו לי. כל מקום שנאמר לי הוי לעולמים. **כי לי כל בכור בבני ישראל [כי לי בני ישראל] עבדים. כי לי הארץ.**

פסוק ט

ופתחת עליהם. ולקמן כתיב והאבנים תהיינה על שמות בני ישראל וגו' א"כ קשו קראי אהדדי אלא מלמד שלא היו האותיות בולטות כי אם שקועות בתוך האבנים ונמצא בולטות מבפנים למעלה מן השמות הילך והילך מן האותיות לפי זה תמצא השמות על האבנים והאבנים על השמות.

פסוק י

כתולדותם. פרש"י כסדר [שנולדו]. אודם לראובן פטדה לשמעון וכן כולם. ואין זה נראה לר"ת שהרי לסדר לידתן לא יהיה לשם לידתן כי דן הוא בן חמישי ליעקב ובספר יהושע ויקראו שם העיר לשם על שם דן אביהם. ונראה לפרש דבסדר תולדותם כסדר לידת האמהות כל בני לאה תחלה ובני בלהה אחריהן ובני זלפה אחריהן ואחר בני רחל ואז תמצא לשם לידתן וישפה לבנימין כמו שייסד הפייט בקרובץ של פורים גלף מישפה תבנית ובסוטה מצאתי דמסיק בענין אחר דמסיק בפ' ואלו נאמרין אמר רב כהנא כדרך שחלוקין כאן פי' בהר גריזים ובהר עיבל כך חלוקין באבני אפוד כי שתי אבני אפוד היו לו לכהן גדול על כתפיו אחת מכאן ואחת מכאן ושמות של י"ב שבטים כתובים עליהם ששה על אבן זו וששה על אבן זו דכתיב ששה משמותם וגו'. ואין ראשונה כתולדותם לפי שיהודה מוקדם ונראה לי דבהם כתיב הנותרים מכלל דהראשונים לא היו כסדר תולדותם. ועוד מסיק התם וחמשים אותיות הוי כ"ה על אבן זו וכ"ה על אבן זו רבי חנינא בן גמליאל אומר לא כדרך שחלוקין כאן חלוקין באפוד אלא כדרך שחלוקין **בואלה שמות בני לאה** כסדרן בני רחל כסדרן אחד מכאן ואחד מכאן ובני השפחות באמצע אלא מה אני מקיים כתולדותם כשמות שקרא להם אביהן ולא כשמות שקרא להם משה ראובן ולא ראובני וכן כולם דכתולדותם לא קאי אלא אבני אפוד ולא אבני חשן ולאבן ראשונה דוקא ולא לשנייה כדפרישי' **תן לחכם ויחכם עוד.**

פסוק טז

כפול. או' מוהר"י ז"ל ששניהם היו זה על זה ובעליון היו קבועים האבנים והתחתון דבוק עמו לחזק שלא יתקלקלו האבנים הקבועות בחקק המשבצות שבתוך העליון וכן תניא בתורת כהנים בפרשת **וכי תקריב קרבן מנחה ועשית חשן משפט וכו'** יכול כשם שזה כפול כך זה כפול ת"ל זהב לזהב הוא שוה ולא לכפלו פי' ולא להיות האפוד כפול כמו החשן וגם פירש"י גבי **ונתת אל חשן המשפט את האורים ואת התומים** פי' אורים מלשון מדינות כמו באורים כבדו ה' תומים לשון גבולים ששם כלה התחום שהיה כלה בחשן תחום וגבול ומצרייו של כל שבט ושבת בתוך אבן שלו וזה שאמר הכתוב: משפט בני ישראל שלא יוכלו לערער זה על זה כלום ובימי יהושע כשהטילו גורל נפל הגורל כמו שכתוב בחשן וגם הכהן היה מכויין ברוח הקדש ובשעת מלחמה ובעת הצורך היו עולות האותיות ואומרות ומשיבות להם כל שאלתם.

פסוק מג

ולא ישאו עון. פירש"י מכאן למדנו שהמשמש מחוסר בגדים במיתה. ותימה להר' יצחק בר' אברהם ז"ל שהרי בפ' אלו הן הנחנקין מפיק ליה מקרא בפ' דבסמוך והיתה להם כהונה לחקת עולם. ודרשין בזמן שבגדיהם עליהם כהונתם עליהם אין בגדיהם עליהם אין כהונתם עליהם והווי זרים וזר ששמש חייב מיתה שנאמר וזר הקרב יומת. ויש לומר דהאי קרא איצטריך משום מכנסים שאינו מפורש בפסוק דלקמן.

פרק כט

פסוק א

לקח פר. איל מכאן ואיל מכאן ופר באמצע ולמה שלשה כנגד שלשה אבות. פר כנגד אברהם דכתיב ואל הבקר רץ אברהם. אילים כנגד יצחק ויעקב ולחם מצות [כנגד] הגר ושרה שאמר להם אברהם מהרי שלש סאים ג' מינין כנגד ג' סאים ולקמן כתיב וחלת לחם בשביל הקרבנות הלחם מתברך דאמר רב הונא בר אבא בשעה שהיו מקריבין הקרבנות אדם מוליך סאה של חטים לטחון וכשמביאין ממנו סאה סלת סאה קמח סאה סובין אבל עתה אין מוציא כי אם סאה ויותר מעט ובזכות הנסכים היינות מתברכין. ומעשה בתלמיד אחד שיצא חוץ לירושלים והכירו בו שהוא תלמיד אמרו לו טול ג' זהובים ושב אצלנו ולא רצה אמר להם יש לי גפן אחת שחביבה עלי יותר מכל מה שתתנו לי שהוא עושה לי ששה מאות חביות יין בכל שנה ואני מוכרם בדמים יקרים וכן בזכות הבכורים הפירות מתברכות. ומעשה ביונתן בן אלעזר שהיה יושב תחת תאנה ירד טל והוציאו התאנים דבש עד שירד לארץ והרוח מגבלו בעפר ובאת עז והיתה מנטפת חלב ומתערב דבש עם חלב אמר לתלמידיו באו ואראה לכם מעין העולם הבא נתבטלו אלו נתבטלו הכל שנאמר זרעתם הרבה והבא מעט אכול ולא לשבעה לבוש ולא לחום לו. זרעתם הרבה והבא מעט, משנטלו המנחות, אכול ולא לשבעה משנטלו לחם הפנים שתו ולא לשכרה משנטלו הנסכים לבוש ולא לחום לו משנטלו בגדי כהונה, אין תאנים בתאנה משנטלו הבכורים, גזר ממכלה צאן משנטלו התמידין, ואין בקר ברפתים משנטלו פרי החג, ולעתיד לבא הקב"ה מחזיר הכל שנאמר ואתם הרי ישראל ענפכם וגו'.

פסוק ב

ולחם מצות. פירש"י דהיינו רבוכה ובמנחות מפיק ליה מחלות לחם.

פסוק טו

וסמכו אהרן. מלא וא"ו ולא אתפרש למה. ועוד קשיא לי דהכא כתיב וסמכו ובקדמא דפר ובתראה דאיל לא כתיב אלא וסמך אם לא נאמר דבזה סמכו אהרן ובניו יחדיו ובאחריני אהרן ראשון ואח"כ בניו ואם תאמר שבכולן סומכין יחד.

יש לומר גורעין ומוסיפין ודורשין. פי' גורעין הוי"ו דאהרן ומוסיפין על וסמך הרי בכולהו וסמכו. ונראה דלמדרש כן כתיב אהרן מלא וכי האי גוונא אמרינן בסנהדרין גבי ולטוטפות דקאמר גורעין הוי"ו דולטוטפות ומוסיפין על לטטפת ויהיה לטטפות כך נראה לפרש.

פסוק כא

ולקחת מן הדם. צריך עיון אם כשנזרק כבר על המזבח אם היה חוזר ולוקח ממנו להזות עליהן.

פסוק לז

כל הנוגע. פרש"י שומע אני בין ראוי בין שאינו ראוי וגו'. וצריך עיון כי באותו פסוק אין עולה הנזכרת.

יש לומר דסמיך אעולת תמיד דלק'

ונראה לי דא"צ לדחוק כל כך דבאותו פסוק כתיב שנים ליום תמיד ואנא ידענא דבעולה משתעי קרא מדקאמר בפרשת קרבנו שנים ליום עולה תמיד. ותימא דבפרשת תמידין פרש"י את הכבש אחד תעשה בבקר אע"פ שכבר נאמר בפרשת ואתה תצוה וזה אשר תעשה וגו' היא היתה אזהרה למלואים וזו היא מצוה לדורות ונראה לי דהאי לדורות אצטריך לשאר מלואים שהקריבו בימי עזרא כמו בימי משה וכן לעתיד כשיבנה במהרה בימינו. ועוד אני אומר שזהו לשון רש"י דנקט היא היתה אזהרה למלואים סתם.

פרק ל

פסוק ד

על שני צדיו. פרש"י שני זוויותיו אשר בשני צדיו ולכאורה היינו ארבע טבעות שצריך שנים לכל צד ותימה שהרי מזבח זה לא היה כי אם אמה ארכו ואמה רחבו וא"כ היכי עברו תרי גברי באמה חדא והלא גבי הארון הוצרכו לפרש שהיו הטבעות קבועין לרחבו כדי שיהיו הנשאין עומדין לארכו כי ברחבו לא מצו קיימי דלא הוי אלא אמתא ופלגא וכ"ש גבי מזבח דלא הוי אלא אמה וצ"ל דהכא לא היו נושאים אותו כי אם ב' בני אדם אחד לכל צד והוא היה עומד בין שני הבדים ושני ראשי הבדים בין שתי כתפיו.

פסוק ז

והקטיר עליו אהרן. צ"ל דאהרן לאו דוקא שהרי הקטרת כשרה בכהן הדיוט כדאמרינן פרק אמר להם הממונה חדשים לקטרת עמדו והפיסו ועוד מדכתיב ובהעלות אהרן וגו' יקטירנה מדתלה קטרת בנרות א"כ כל הכשר להדלקת נרות כשר לקטרת ובנרות כתיב יערוך אותו אהרן ובניו ועוד יש לומר דמובהעלות לאו דוקא דהא כתיב **יערוך אותו אהרן ובניו** במקום אחר הכי נמי **והקטיר עליו אהרן** לאו דוקא.

פרשת כי תשא

פסוק יג

מחצית השקל. לכפר על חצי היום שחטאו כמו שאז"ל במסכת שבת פרק ר' עקיבא בושש בא שש והשקל כ' גרה הרי חציו עשר לכפר על עשרת הדברות שעברו ואיתא בזבחים פרק רבי ישמעאל אומר חמשה אצבעות של ימינו של הקב"ה כלן ליחוד הגאולה באצבע קטנה כזה הראה לנח לעשות את התיבה שנאמר **וזה אשר תעשה אותה** שנייה לה כשהכה את מצרים שנאמר **אצבע אלהים הוא** בשלשית דהיינו אמה בה כתיב **והלוחות כתובים באצבע אלהים** ברביעית שהיא סמוכה לבהן הראה למשה הלבנה בגודל הראהו מחצית השקל שנאמר **זה יתנו** ובכל היד עתיד הקב"ה להכרית ולהשמיד בני ישמעאל ובני ארם שנאמר **תרום ירך על צריך וכל אויביך יכרתו.**

פסוק יד

כל העובר. כמו תעבורנה הצאן ע"י מונה שכן דרך מונה בהמותיו מכניסן לדיר ומוציאן בפתח קטן אחד [אחד].

פסוק טו

העשיר לא ירבה. כדי לכוון החשבון.
דבר אחר: שלא יוכל העשיר לומר חלקי גדול במקדש יותר ממך.

פסוק טז

ונתת אותו. כאן פרש"י דשנות האנשים מנויין למנין שנות העולם המתחילין מתשרי תימא דהניחא למ"ד בתשרי נברא העולם אלא למ"ד בניסן נברא העולם מאי איכא למימר ועוד קשיא דכי כתיב ומעלה ללידתו של אדם מנין. לכן נ"ל שלא נמנו אלא פעם אחת ולפי שעלו בחדש השני וישלימו לכ' שנים ג"כ נתנו בראשונה אחר יוה"כ של שנה ראשונה וכן נמי משמע מתוך פרש"י שפי' לעיל והשנית אף היא על ידי מנין שמנאן משהוקם המשכן ונמצא לפי זה שמנין השקלים שבאייר שוו לאלו.

פסוק כג

בשמים ראש. לפי שכתב לעיל **בשמים לשמן המשחה** פי' כאן הבשמים וסכום חשבונם וראש הוא חשבון כמו **כי תשא את ראש בני ישראל** תרגומו חושבן.
דבר אחר: בשמים ראש כמו עם כל ראשי בשמים וכמו **וראשית שמנים ימשחו.**

פסוק לג

איש אשר ירקח כמוהו. וכן גבי קטרת לפי שאין דרך להשתמש בשרביט של מלך וכן אמרו חז"ל שלא יעשה אדם בית תבנית היכל ולא מנורה של שבעה.

פסוק לד

בד בבד. בפרק קמא דכתובות אמרו שלא יניח משקל במשקלו ופרש"י שלא יעשה כדרך השוקלים כששוקלין דבר אחד ורוצין לשקול לדבר אחר: כזה נוטלין מן המאזנים את החפץ ששקלו ואחר כן שוקלין כנגד אותו דבר ששקלו החפץ שרוצין לשקול. ויש מי שפירש שלא יניח השקל במשקל כדרך שעושין במשקל המאר"ק בלע"ז שעשו משקלות רבות זה לתוך זה קטן לתוך גדול וכזה לא יעשה וזה לא הבנתי אמאי לא יעשה כן.

פרק לא

פסוק ב

בצלאל בן אורי בן חור. לכך הזכיר בבצלאל אבי אביו מה שלא הזכיר באהליאב אלא אביו. לפי שחור נהרג על מעשה העגל והמשכן בא לכפר על מעשה העגל לכן נזכר כאן במשכן.

פסוק י

ואת בגדי השרד. פרש"י דאין זה בגדי כהונה אלא בגדי תכלת וארגמן האמורים בפרשת מסעות דכתיב **ופרשו עליו בגד ארגמן** ואין נראה דבכל התלמוד קרי להו בגדי כהונה.

פסוק יג

אך את שבתותי. אע"פ שצויתי לכם על מלאכת המשכן לא נתנה שבת לדחות בעבורה ומכאן יש ללמוד שכל מלאכות שבמשכן אסורות לעשות בשבת.

פסוק יז

וביום השביעי שבת וינפש. אומר הרב יהודה חסיד שמכאן יש רמז לנשמה יתירה בשבת קח סופי תיבות הללו ויהיו שתיים. (תנחומא פ' זו) ומעשה בטורנוסרופוס הרשע שפגע את ר' עקיבא ביום השבת אמר לו מה היום מיומים אמר לו מה גבר בגוברין אמר לו מאי אמרית לך ומאי אמרת לי כו' מאי שנא שבת משאר הימים ואמרתי לך מה נשתנית משאר בני אדם אמר ליה דמרי צבי כלומר ממ"ה רצה שיכבדוני שעשאני מלך אמר לו כך שבת רצה ממ"ה שיכבדוהו אמר לו למה הוא עושה בו מלאכה שמוציא מרשות לרשות רוחות וגשמי' אמר לו יודע אני בך שאתה בקי בתורת היהודים שנים הדרין בחצר אחד אם אין זה נותן ערוב וזה נותן ערוב שמא מותרין הם לטלטל בשבת אבל אם דר אדם אחד בחצר אחד גדול אפילו כאנטוכיא מותר לטלטל בכולה והקב"ה השמים כסאו והארץ הדום רגליו ומלא כל הארץ כבודו והכל שלו לפיכך יכול לטלטל בכל העולם כולו.

פרק לב

פסוק א

עשה לנו אלהים. לא לשם ע"ז נתכוננו כי אם להיות שופט במקומו של משה וכן משמע מדקאמר כי זה משה האיש אשר. ומה שאמר דוד וימירו את כבודם בתבנית שור שהמירו משה שעשה להם הקב"ה כמה נסים על ידו והא דכתיב וישתחוו לו לכבוד היה ולא לשם ע"ז.

פסוק ב

פרקו. אהרן לשם שמים נתכוון אמר אם אומר להם כלב או נחשון יהיה ראש עליכם אם ימליכוהו עליהם כשיבא משה אם יורידוהו מגדולתו תרבה קטטה ביניהם ויבואו לידי שפיכות דמים. ואם אומר לא אתן ראש עליהם הם יתנו מעצמם ויהיה הקטטה ואם אומר אני אהיה ראש עליהם שמא יקשה בעיני משה אעסיקם בדברים שאין להם ממש עד שיבא משה ולכך אמר פרקו לפי שהנשים חסות על תכשיטיהן ושימו ערבוביא בדבר.

פסוק ד

ויצר אותו. שהיה עושה בו צרות כדי לאחר ולהשהות עד שיבא משה וכל כונתו היתה לשם שמים כמו שמצינו שהכתוב משבחו דכתיב כי שפתי כהן ישמרו דעת וכתוב ורבים השיב מעון זה עון העגל ואלו הרגוהו לא היתה להם תקנה ויתקיים בהם אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא.

פסוק ה

וירא אהרן. שטעו ונתירא שמא ישימו לב לאמר מה יושיענו זה ושימו עליהם ראש לפיכך ויבן מזבח לפניו להשהותם עד שיבא משה. ויאמר חג לה' מחר. כלומר למחר נעמידהו על המלוכה ונעשה חג לה' על מנהיג ונעשה שלמים לשם הקב"ה כמו שמצינו בשאלו כשנתחדשה המלוכה.

פסוק ז

כי שחת עמך. עמך הם בעל כרחך ובעל כרחם אשר הוצאת מארץ מצרים והם שחתו שהחליפו מנהיג ודבר אשר נתתי להם וגם עברו על אשר אמרתי לא תעשה לך פסל ואפילו לשם שמים.

פסוק טו

לחת. חסר כתיב לומר ששניהם שוות ושנים כנגד שמים וארץ וכנגד חתן וכלה וכנגד שני שושבינין חמשה דברות על לוח זה וחמשה על לוח זה כנגד חמשה חומשי תורה ושניהם עשרה כנגד עשרה מאמרות שבהן נברא העולם ובעירובין פרק כיצד מעברין א"ר אלעזר מאי דכתיב לוחות אבן אם משים אדם עצמו כאבן תלמודו מתקיים בידו ואם לאו אין תלמודו מתקיים בידו וא"ר אלעזר מאי דכתיב חרות על הלוחות אלמלא לא נשתברו

לוחות הראשונים לא נשתכחה תורה מישראל רב אחא אמר אף אין אומה ולשון שולטת בהן שנאמר חרות אל תיקרי חרות אלא חירות.

פסוק כ

וישק. פירש"י בשלשה מיתות נידונו עדים והתראה בסייף כדין עיר הנדחת שהן מרובין. וקשה א"כ יהא ממונם אבד ויש לומר שנדונו בסייף כדין בני נח דאמרינן בסנהדרין שדינן בסייף.

פסוק כב

כי ברע הוא. ואלו לא עשה להם היו מעמידין להם מלך ויהיה מרה באחרונה.

פסוק כד

ויצא העגל הזה. נראה שהתיך זהב באש ויצק אותו בדפוס ויצא ממנו עשוי בבת אחת ומה ראו לעשות צורת העגל. יש לומר משעה שראו את אלהי ישראל והחיות הם ככף רגל עגל לכך בחרו דמות עגל. ויש אומר שהשליך שם טס שהעלו בו ארונו של יוסף שכתוב בו עלה שור וכו'.

פסוק כה

לשמצה. זהו שמץ ופסול שכל העכו"ם מלעיגים עלינו על מה שעשו אבותינו העגל. ויש להשיב להם שכל יום הם עושין פסולין לעכו"ם ומלעיגין עלינו משל למלך שהיתה לו אשה יפה והיו שפחותיה אומרות אדונינו המלך יגרש אותך ויקח אותנו לנשים אומרת להם למה, אומרות לה כי אתמול כשבא אדונינו המלך מן השוק ראה מעט טנוף מפחם על ירך ומאס בך אומרת להם שוטות ומה אשה יפה כמוני בשביל לכלוך מועט שאוכל להדיח אותו ולא יהיה רשומי ניכר יניח אותי אתם שמלוכלכות בטיט ובכסוי הקדרות כל שעה ושעה יקח לנשים.

פסוק כו

מי לה' אלי. מי שעמד ביראת ה' ולא פשע בעגל יבא אלי מיד ויאספו אליו כל בני לוי כי השבט שלם שלא נפקד ממנו איש אבל שאר השבטים לא נמצא כל השבט שלם ולכך כתיב בהם האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו במעשה העגל ואת אחיו לא הכיר בעגל ואת בניו לא ידע בעגל כי כלם שמרו אמרתך מה שאין כן בשאר השבטים ונראה לפי שהיו שבט לוי קרובים למשה לפיכך לא נתרצה אחד מהם להמיר מנהג במקומו ובספר הרמב"ם ז"ל אומר שאברהם מסר קבלת התורה ליצחק ויצחק ליעקב ויעקב ללוי וזרעו הושיבו ישיבות שלא פסקה מהם תורה כלל ולפיכך לא נשתעבדו במצרים שלא עסקו במלאכה בימיהם כי אם בתורה. ונראה ששלש כתות היו במעשה העגל כת אחת אומרת אשר ילכו לפנינו ולא נתכוונו אלא למנהיג לבד. וכת אחרת קבלוהו לע"ז והם שלשת אלפי איש שנדונו בסייף. ושבט לוי שכלם דבקו בה'.

פסוק כט

ולתת עליכם היום ברכה. ומכאן זכו בני לוי שברכן משה בזאת הברכה אע"פ שלא ברכן יעקב וגם בני ראובן ברכן לפי שקיימו ברכתו [צוואתו] לעבור חלוצים לפני אחיהם.

פסוק לב

מחני נא. פירש"י מכל התורה. ותימה שעדיין לא נכתבה תורה ופירש רשב"ם מספרך זה ספר החיים שאדם נכתב בו בר"ה והכי אמרינן בר"ה מספרך אלו הבינונים אשר כתבת אלו הצדיקים.

דבר אחר: אם אין אתה מוחל להם א"כ היאך תמחול על ספרך אשר שברתי אם תמחול לי מחול להם כי אין משוא פנים בדבר והשיב לו הקב"ה **מי אשר חטא לי וגו'** כלומר הם גרמו לך והפשיעה שלהם היא אבל אתה כדין עשית שהם לא היו ראויין לקבל הלוחות ומ"מ הוא נמחק מכל פרשת ואתה תצוה שאין משה נזכר בה לפי שקללת חכם אפילו על תנאי היא באה.

פרק לג

פסוק ה

ועתה הורד עדיך מעליך. תימה שהרי כבר נאמר **ולא שתו איש עדיו עליו**.

ויש לומר שלא היה דעתם להניחם אלא לפי שעה וסבורין להחזירן לאחר מכן לכך נאמר הורד עדיך לא כשאתם סבורין אלא הורד לגמרי ולא תשובו להחזירם והר' יוסף קרא ז"ל פי' ולא שתו איש עדיו עליו הם בגדים חמודים ונאים שלבשו בשעת מתן תורה כדכתיב ויכבסו שמלותם אבל הורד עדיך הם הכתרים שניתנו להם בשעה שאמרו נעשה ונשמע ופרקו אותם מלאכי חבלה בשעה שעבדו לעגל כדמסיק במסכת שבת וזה שאמר **ויתנצלו בני ישראל** שנטלום מלאכי חבלה ולא כתיב וינצלו.

דבר אחר: ולא שתו כלי זינין כי אמרו לא נלך להלחם כי אם בלכת הקב"ה עמנו והוא אמר הורד עדיך עד שאדע מה אעשה לך כי אלך עמכם.

פסוק ז

ומשה יקח את האהל. אלו הכתרים שנטלו מהן זכה משה ונטלן כדמסיק במס' שבת והיינו דכתיב אחר ויתנצלו מאותם כתרים קרן עור פניו. וי"א שהוא מל" אהל [שהוא] ל' אורה כמו **בהלו נרו**.

פסוק יב

ואתה לא הודעתני. פי' אתה אמרת **הנה מלאכי ילך לפניך** ולא די שאין דעתך לילך עמנו אלא אפילו אותו מלאך שאמרת שילך עמי לא הודעתני אלא סתמא ואין לך אדם בעולם שאין לו מלאך שהולך עמו כדאמרינן **כי מלאכיו יצוה לך** ואפילו לאליעזר עבד אברהם שלח מלאך כדכתיב **הוא ישלח מלאכו לפניך** ואתה אמרת וגו' ומה טובה תעשה לי על כי מצאתי חן בעיניך.

פסוק יג

ועתה אם מצאתי חן בעיניך. כלומר שתלך אתה בעצמך ובכבודך להודיעני הדרך אשר אלך בה.
ואדעך. פי' למען אדע כי אמצא חן בעיניך.

פסוק טו

ויאמר אליו. תימה מאי קאמר והלא כבר נתרצה לו כדכתיב ויאמר פני ילכו.

ועוד מה קאמר משה אחר כן ובמה יודע הלא בלכתך עמנו והלא נתרצה ללכת עמהם? יש לומר דהכי קאמר הקב"ה והניחותי לך לך אניח ולא להם ליהנות מזיו שכניתי ועל זה אמר משה אם אין פניך הולכים שיהו כלם כמותי אל תעלנו מזה ובמה יודע איפה וכו' פי' אם תלך עמי ועם עמך כראשונה בזאת ידעתי כי מצאתי חן בעיניך ויאמר ה' אל משה וגו' פי' שאלך עמכם כבתחלה.

דבר אחר: פני ילכו כעסי ילך מעלי והוא כמו ונתתי פני ומאחר שילך כעסי מעלי אז והניחותי לך אך לא מיד. ויאמר אליו אם אין פניך הולכים וגו' כי לא אזוז מכאן עד שתלך עמנו ויאמר גם את הדבר הזה וגו' ואתה לא הודעתני בתחלה אמרת ושלחתי לפניך מלאך ולבסוף אמרת הורד עדיך ועדיין לא גלית דעתך אם לילך עמנו אם לשלוח מלאך מפני שהורידו עדים במצותך ואתה אמרת ידעתיך בשם שתודיע לי בשם את אשר תשלח עמי. ומשה היה ירא להתפלל לשם שילך עמהם לפי שאמר לו פן אכלך בדרך ולכך אמר הודיעני נא את דרכיך אמר אשאל לפניו יודיעני מדותיו ולפי מדותיו אדע אם טוב לנו שילך עמנו אם לאו לפי שלא היה יודע לבחור אי זה טוב להם ואמר לו הקב"ה פני ילכו אני אלך כי זה טוב להם והוא כמו ופניך הולכים בקרב. והניחותי לך ממה שהיה לברך נוקפך אי זה תבחר אע"פ שעדיין היה ירא משה ממה שאמר פן אכלך מ"מ ידע כי הוא הטוב כי כבוד הוא לישראל שילך הקב"ה עמהם מה שאינו עושה לשאר אומות ועל זה אמר אם אין פניך הולכים וגו' ונפלינו וגו'. ועדיין לא נתיישרה דעתו על מה שאמר פן אכלך אמר לו הקב"ה גם את הדבר הזה וגו' שאודיעך מדותי שאז תתישב דעתך וכיון שראה שעת רצון היה מוסיף לשאול ואמר הראני נא וגו' כלומר רוצה אני לשמוע ולראות ויאמר אני אעביר כל טובי ואודיעך מדת טובתי אעביר לשון ויעבירו קול במחנה. וקראתי בשם ה' לפניך לפי שאמר ואדעך בשם וכן אעשה שאקרא לפניך ה' ובאותו שם אודיעך שאלך עמך.

פסוק יט

וחנותי את אשר אחון ורחמתי וגו'. אודיעך מדותי כיצד אני חונן ומרחם אך ממה שאמרת הראני נא לא תוכל לראות פני באספקלריא המאירה כי לא יראני וגו'.

פסוק כא

הנה מקום אתי ונצבת על הצור. מצאתי בשוחר טוב אמר רב חנינא למה נקרא שמו של הקב"ה מקום כדאמרינן אל המקום לפי שהוא מקומו של עולם ועדיין איני יודע אי מקומו טפל אלא כשהוא אומר הנה מקום אתי הוי אומר מקום טפל לו.

פסוק כב

והיה בעבור כבודי. מדותי ושמתיך בנקרת הצור כדי שלא תראה כבודי ושכותי כפי ענן שלי כמו נשא לבבנו אל כפים אל אל בשמים כלומר אהיה ענן לפניך כדי שלא תראה. והסירותי את כפי וגו'. כאדם שרואה חבירו מאחוריו ואינו יכול להתבונן בו. ויקרא בשם ה'. הודיעו בשם שילך עמו.

פרק לד

פסוק ו

ויקרא ה' ה'. אני הוא בעל הרחמים קודם שיחטא האדם ולאחר שיחטא האדם כך מפרש ליה במסכת ר"ה וצריך עיון מה צריך אדם רחמים קודם שיחטא. ויש לומר מ"מ הוא צריך רחמים לפי שגלוי וידוע לפני הקב"ה שסופו לחטוא ולפי זה השני שמות הם מי"ג מדות אמנם נוצר חסד לאלפים אינו נמנה אלא באחד והרב ר' נסים ז"ל פ' נוצר חסד לאלפים שתי מדות הם והשם ראשון אינו מן המנין ופשטיה דקרא ויעבור ה' על פניו ויקרא בשם ה' ה' אל רחום וגו' המדות הללו תקראו לפני בעת שיצטרכו לרחמים. אל. דיין אמת ושופט צדק כמו עד האלהים יבא דבר שניהם. רחום. שמרחם על העניים ומצילים. וחונן. אפילו לעשירים שכל מי שנותן מתנה חונן כמו וצדיק חונן ונותן. אך אפים. לרשעים שאינו ממנהר ליפרע מהם. ורב חסד. שמרבה חסדו על מדת הפורענות כמו שאמרו חכמינו ז"ל מדה טובה מרובה על מדת פורענות. ואמת. מה שאני מבטיח אם עושה טובה לבריות אם לא יפשע האדם בעצמו שיחטא ויגרום החטא.

פסוק ז

נוצר חסד לאלפים. אני מזכירו לבניו ולבני בניו עד לאלף דור וכן כתיב שומר הברית והחסד לאלף דור ופרשב"ם דלאלפים דהכא היינו לאלף דור דהתם כמו שקורא לדור רביעי רבעים כך קורא לדור אלף אלפים. נושא עון. לאדם שחוטא ע"י יצר הרע שמכריחו לחטא. ופשע. אלו המרדים שאדם חוטא להכעיס. וכן הוא אומר מלך מואב פשע בי. וחטאה. שוגג כדאמר נפש כי תחטא בשגגה ר"ל אלו אני נושא ואיני פורע מהן מיד. ונקמה לא ינקמה. שאינו מנקה אותם לגמרי אם לא על ידי תשובה ומעשים טובים וכן אחז"ל ונקמה לשבים ואינו מנקה לשאינן שבים אלא פוקד עון אבות על בנים וגו'. פוקד. גם זו ממדת רחמיו של הקב"ה שאינו ממנהר ליפרע אלא ממתין עד יום פקודה דכתיב וביום פקדי אכן אינו מן מנין י"ג מדות וזה קשה לדברי האומר כי וימנהר משה לפי שהיה ירא פן יוסיף על דור חמישי ואדרבה לפי מה שפ' זו היא מדת רחמים שאינו משלם לאיש כפעלו.

פסוק ח

וימרה משה. כיון ששמע המדות שאמר הקב"ה שהוא רחום וחנון וארך אפים נתיישבה דעתו על מה שאמר פן אכלך והודה והשתחוה ולפי' חזר והוסיף תפלה על תפלה **אם נא מצאתי חן בעיניך ילך נא וגו'** כלומר מאותו טעם שאמרת לנו שלא תלך לפי **שעם קשה עורף אתה פן אכלך בדרך** מאותו טעם אנו צריכין שתלך עמנו כי עם קשה עורף הוא ואתה אל רחום וחנון וסלחת לעונינו ולחטאתנו.
ונחלתנו. פירוש תנחילנו הארץ שנשבעת לאבותינו.

פסוק יז

אלהי מסכה. לפי שעשו להם עגל מסכה חזר והזהירן שלא לעשות עוד כן.

פסוק יח

את חג המצות. כלומר לא תוסיף עוד חג מלבך כאשר עשית בעגל כדכתיב **ויאמרו חג לה' מחר** וגם לא יום איד לע"ז אלא אותן שצויתי לך תשמור ולפיכך סמכו לקרא אלהי מסכה.

פסוק כד

ולא יחמוד איש את ארצו. כי יאמרו בלבם ארצות שהיינו מחזיקים בהם לא נשאר בידינו כי הורישם אלהיהם כל שכן שלא נוכל לקחת ארצם מידם כיון שהן עוסקין במצותיו.

פסוק כו

לא תבשל גדי. מכאן רמז למה שאחז"ל לא ישא אדם מינקת חבירו והכי פירושו לא תבשל בקדרה שבשל בה חבירך. לא תשא גרושתו או אלמנתו כל זמן שהגדי הוא התינוק צריך לחלב אמו דהיינו כ"ד חדש וכי האי גונא אשכחן בפרק ערבי פסחים אל תבשל בקדרה שבשל בה חברך אמר רב פפא בגרושה בחיי בעלה אי בעית אימא אפילו אלמנה נמי לפי שאין כל האצבעות שוות.

פסוק ל

והנה קרן. שהבהיק אורו מזיו שכינה וכן קרנים מידו לו.
ונראה לי כי כשהבקר אור דומה לאיל שקרניו מפוצלות ומתפצל אילך ואילך וזהו לשון קרן ולפי שטעו ורצו להעמיד מנהיג במקומו האיר הקב"ה אותו מזיו שכינתו להראות להן שלא היה מנהיג ראוי כמוהו.

פרשת ויקהל

פרק לה

פסוק ג

לא תבערו אש. הזהירה תורה על ההבערה טפי משאר מלאכות מפני שאינה נראית כל כך מלאכה ושמה יאמרו לא נעשה מלאכה אבל נבעיר האש ונזמין הכל כדי לעשות בזה ובכסף מיד לאחר השבת לכך נאמר לא תבערו. ובמסכת שבת נחלקו רבותינו איכא מאן דאמר הבערה ללאו יצאתה ואיכא מאן דאמר לחלק יצתה.

פסוק כב

ויבאו האנשים על הנשים. כלומר לשלול מהן תכשיטיהן כדכתיב חח ונזם ואעפ"כ הנשים שמחות וזהירות במלאכת שמים כדכתיב **כל הנשים אשר נשא לבן אותנה** לפיכך זכו הנשים שלא לעשות מלאכה בראש חדש לפי שבמעשה העגל לקחו תכשיטיהן בעל כרחן כדמשמע מדכתיב **ויתפרקו וגו'** ובמעשה המשכן שמחו בנתינה לפיכך נתן להם ר"ח לי"ט ונראה לי דזהו ר"ח ניסן שבו הוקם המשכן ואגב אותו ר"ח משמרות כל ר"ח השנה.

פסוק כז

והנשיאים. איתא בפ' בתרא דיומא דנשיאים עננים כשהיה המן יורד לישראל היה יורד עמו אבנים טובות ומרגליות וזה שאמר הכתוב: והם הביאו אליו זה המן שנאמר בו בבקר בבקר. ועוד אמ"ר יוחנן לשני בקרים הביאו כל נדבת המשכן והותירו. **את אבני השהם וגו'.** כל אחד אבן אחת לכתוב עליו שבטו ואבני השהם הביאו כלם וכן שמן המשחה.

פסוק ל

ראו קרא. מהו ראו לפי שכשאמר משה לישראל שבצלאל יעשה המשכן היו ישראל מרננים אחרי משה ואומרים שכל הגדולה הוא נוטל לו ולמשפחתו אמר להם משה דעו וראו כי לא מדעתי אני עושה אלא מפי הקב"ה ואף משה עצמו בשעה שאמר לו הקב"ה על מלאכת המשכן ועשית היה סבור לעשות הכל אמר לו הקב"ה לא כאשר עולה בדעתך אלא צדיק שנהרג על מעשה העגל דהיינו חור יבא בן בנו ויעשנו לפי שהמשכן כפרה על אותו מעשה וזהו שאמר לו הקב"ה **ראה קראתי וגו'.**

פסוק לא

בחכמה. דכתיב ה' בחכמה יסד ארץ.
בתבונה. דכתיב כונן שמים בתבונה.

בדעת. דכתיב **בדעתו תהומות נבקעו** וכן בבנין שלמה **בן אשה אלמנה ממטה נפתלי וגו'** **וימלא את החכמה ואת התבונה ואת הדעת** וכן בנין דלעתיד **דכתיב בחכמה יבנה בית ובתבונה יתכונן ובדעת חדרים ימלאו כל הון יקר ונעים וכו'.**

פרק לו**פסוק יד**

ויעש יריעות עזים. ראשונה לכל מלאכת המשכן כדי שיהו מוכנות לאהל על המשכן מיד שיעשו הקרשים ולא יהיה שעה אחת בלא כסוי ואחר ויעש הקרשים כדי להכניס לתוכן מיד הארון ולא יהיה שעה אחת בחוץ.

פרק לז

פסוק א

ויעש בצלאל את הארון. הוא היה ראשון לכל כלי המשכן דכתיב פתח דבריך יאיר שהאור נברא בעולם תחלה ולכך הארון שבו התורה נתונה שנאמר **כי נר מצוה ותורה אור** נעשה תחלה ואין אתה מוצא שמו של בצלאל על שום כלי מכל כלי המשכן אלא על הארון לפי ששם של בצלאל מורה על שום צל אל וזהו נוטריקון של בצלאל וגם זהו שאמחז"ל שמדעתו היה סדר העשיה אמר לו משה בצל אל היית. **עצי שטים**. לפי שעתידין לחטא בשטים העמיד להם זה לכפר על מעשה שטים.

פרק לח

פסוק ח

במראות הצבאות. כדי שיראו אותו הנשים לכך היה נתון בין אהל מועד למזבח משוך כלפי צפון ויראו משם סוטה שותה ונוסרו על ידי כן.

פרשת פקודי

פסוק כא

אלה פקודי. למה נאמר המשכן שני פעמים לפי שעתידי להתמשכן שני פעמים ראשון ושני.

העדות. שהוא עדות לאומות העולם שנתרצה הקב"ה על מעשה העגל ששכינה שורה שם.

דבר אחר: שהיה עדות למשה כי בשעה שחשדוהו שגנב שקלים ממלאכת המשכן אמר להם משה רוצה אני שיהא המשכן עדות וחזרו ומנו ומצאו שהושמו בוויין לעמודים ודריש ליה **מוהמלאכה היתה** דים קח ראשי תיבות ויעלו ט"ו וויין כלומר ט"ו יותר ומיד נתן משה ט"ו שבחות להקב"ה והן בישתבח שיר ושבחה ונגדן ט"ו ברוך בברוך שאמר ונגדן ט"ו וויין באמת ויציב וכו'.

ביד איתמר. אע"פ שמשה רבינו ממונה על הכל הוצרך למנות איתמר עמו לפי שאין עושין שררה על הצבור בפחות משנים.

פסוק כה

וכסף פקודי העדה. אינו אומר כסף התרומה ולא כסף התנופה כמו שאומר נחשת התנופה להגיד לך שכסף מנין העדה עולה למנין זה כאשר היה צריך למלאכת המשכן בצמצום. ובכסף נחשת פי' הכתוב מה נעשה בהם לפי שרוב הכלים נעשו מהם אבל בזהב לא פי' לפי שלא נעשה ממנה כלי שלם רק המנורה והכפורת וצפוי לקרשים ולבדים ולמזבח הזהב ולשלחן בא וראה כמה חביב המשכן שהוא כנגד ברייתו של עולם כיצד ביום הראשון בראשית את השמים. וכתוב **נוטה שמים כיריעה** ונגדן במשכן **ועשית יריעות עזים**. בשני יהי רקיע ויהי מבדיל ונגדו במשכן **והבדילה הפרכת לכם**. בשלישי **יקוו המים** ונגדו **ועשית כיור** ששם המים מכונסין. ברביעי **יהי מאורות** ונגדן **ועשית מנורת זהב**. בחמישי **ישרצו המים ועוף יעופף** ונגדו והיו הכרובים **פורשי כנפים**. בששי

נברא אדם וכנגדו **ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך** בשביעי **ויכלו** וכנגדו **ותכל** ולשם כתיב **ויברך אלהים** וכנגדו **ויברך אותם משה**. לשם כתיב **ויקדש אותו** וכנגדו **וימשח אותו** ו**יקדש אותו** וכנגד שמים בית קדשי הקדשים ששם שכינת הקב"ה. וכנגד הארץ ופרי הארץ השלחן ושתי מערכות של לחם הפנים שש המערכות כנגד ששה עתים זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחורף.

חומש ויקרא

פרשת ויקרא

פרק א

פסוק א

ויקרא אל משה. מדרש תנחומא לפי שהיה משה עומד בחוץ שהיה מתיירא לבא אל אהל מועד כי שכן עליו הענן אמר הקב"ה אינו דין שיהא משה עומד בחוץ מיד ויקרא אל משה ופרש"י לכל הדברות ולכל האמירות וגו' ועוד פרש"י יכול שמעו כל ישראל את קול הקריאה ת"ל קול לו קול אליו פי' לפירושו דכתיב בפרשת נשא **וישמע את הקול מדבר אליו** והיה לו לומר מדבר לו או עמו ומדכתב אליו משמע מיעוט לו' משה שומע ואין ישראל שומעין.

פסוק ב

מן הבהמה. בתורת כהנים מסיק למדנו ענותנותו של הקב"ה שלא הטריח בניו להביא חיות מן היערות אלא בהמות המצויות להם.

פסוק ג

אל פתח אהל מועד יקריב אותו. שלא יאמר אדם לכהן לך וקח בהמה והקרב אותה שאין זה דרך של מעלה אלא בעל הקרבן מדדהו ומביאו עד לפני בית המלך.

פסוק ד

לכפר עליו. כי כשאדם אוכל חלב בשוגג מביא חטאת ועל הספק אשם תלוי ולפעמים סבור בודאי שאכל שומן והוא אכל חלב ועליו העולה מכפרת מה שלא ידע לעולם.

פסוק ה

ושחט. לשון יחיד כי כן דרך שחיטה אבל בהקרבה כתיב והקריבו וזרקו וערכו ונתנו. **את בן הבקר**. משמע בחור וילד שלא יביא זקן או חולה משום הקריבהו נא לפחתך.

בני אהרן. שלא יהו מקריבין כהנים זקנים שמרתתין ידיהם וכן אז"ל במסכת חולין מאימתי כהנים פסולין משירתת.

פסוק ו

והפשיט את. לפי שמצינו בפרים הנשרפים ושעירים הנשרפים שהכל נשרף עור ובשר ופרש הוצרך לפרש כאן אע"פ שכולה כליל ונשרפת שטעונו הפשט ואין העור נשרף.

פסוק ח

וערכו בני אהרן. וגבי בן צאן כתיב וערך לפי שבקר שהוא גדול צריך שנים אבל צאן שהוא קטן סגי בחד.

פסוק ט

וקרבו. לפי שזו באה על שלחן המלך צריכה להעשות בכבוד ונקיות אבל קדשים הנשרפין בחוץ נאמר בהם וקרבו ופרשו וכן ושרפו באש את עורותם ואת בשרם ואת פרשם.

פסוק טו

ונמצה דמו על קיר המזבח. לפי שדמו מועט אינו מקובל במזרק שאם היה מקבלן בכלי לא יוכל להזות ולכך מולק בראשו של מזבח כדי שימצה מיד על המזבח.

פרק ב

פסוק יא

כי כל שאור וכל דבש לא תקטירו. לפי שאמר הקב"ה **על כל קרבנך תקריב מלח** והללו אין מקבלין מלח.

פסוק יג

ולא תשבית מלח. לפי שהוא דבר המתקיים להודיע כי הקרבנות ברית לעולם לכפרה ולא לצורך הקב"ה שהרי אין לפניו לא אכילה ולא שתייה אלא לזכו' בהם את ישראל כי כשאדם חוטא ומקריב קרבן ומתכפר לו ויודע שהוא נקי מחטאו הוא נזהר אחרי כן מלחטוא ומלהיות עוד מלוכלך בעבירו' אבל אם לא היה מתכפר היה מוסיף לחטוא כמו שאחז"ל כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה הותרה לו הותרה לו ס"ד אלא נעשית לו כהיתר. משל לאדם שבגדיו צואים אינו משמרן מן הטיט אבל אדם שבגדיו נקיים ויפים משמרן מכל טינוף ועל זה אמר שלמה **בכל עת יהיו בגדיך לבנים** וכן ארז"ל רצה המקום לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות ולא יטנפו בחטא וגם צוה הרבה מצות שמן הדין אדם משמרן מעצמו וצוה אותם הקב"ה כדי להרבות בשכרן של ישראל.

פרק ד

פסוק ב

נפש כי תחטא. אדם כי יחטא אין כתיב כאן אלא נפש וכן הנפש החוטאת היא תמות להודיע שעיקר החטא תלוי בנפש משל לשני בני אדם שחטאו למלך אחד נכרי ואחד מבני

פלטרין שלו העלו שניהם לבימה לדון וצוה המלך לפטור את הנכרי ואת בן הפלטרין לדון ביסורין אמרו לו בני פלטרין שלו והלא גם זה חטא לך אמר להם זה נכרי ואינו מכיר בטובי אבל זה שהוא מבני ביתי ומכיר בטובי ופשע בי יצא דין זה עליו, כך הגוף הוא נכרי שנבר' מן התחתונים אבל הנשמה שהיא מן העליונים ודינה להיות' טהורה ואפ"ה חטאה לפיכך הגוף הושלך בקבר והנשמה תקבל היסורין ולעתיד לבא הקב"ה מביא גוף ונשמה ודן אותם וכו'.

פסוק כג

או הודע אליו. כתיב כאן ביחיד ובנשיא חוטא

ויש מפרשים אותו כמו אם הודע אבל הרב בכור שור ז"ל כתב לפי שנשיא ויחיד מביאין אשם תלוי דכתיב בנשיא **ועשה אחת מכל מצות ה' אלהיו** כלומר שאין יודע אלא ה' אלהיו שהוא ספק ואשם מביא אשם תלוי או הודע אליו אז מביא חטאת וכן אתה דורשו גבי יחיד דכתיב ביה ממצות ה' וראיה מתורת כהנים דדריש ואשם מלמד שמביא אשם תלוי אבל צבור וכהן משיח אין מביאין אשם תלוי צבור דכתיב הכא **נפש אחת תחטא** דמשמע אחת ולא צבור כהן משיח דכתיב ביה **לאשמת העם** כהן משיח כצבור הלכך לא כתיב בהו או הודע.

פסוק לא

והקטיר הכהן המזבחה. לא נאמר כאן ריח ניחוח רק בקרבן לפי שהקב"ה מקפיד יותר על הגדולים כשהן חוטאין.

פרק ה

פסוק א

ושמעו קול אלה. בא וראה שבכל הפרשיות כתיב שגגה וכאן ובשבעות בטוי לא כתיב שגגה לומר לך שגדול עונש השבועה שאפילו שגגתה עולה זדון וכן אמר שלמה **אל תתן את פיך לחטאי את בשרך ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא** וגם כשיבא הקב"ה לדון את הבריות ידון אותם עם מכשפים ומנאפים שנאמר **והייתי עד ממהר במכשפים ובמנאפים ובנשבעים בשמי לשקר.**

פסוק ז

ואם לא תגיע. לפי שטמא הנכנס למקדש ושבועת בטוי אינן נהנין מן החטא הקל עליהם הכתוב בקרבן עולה וירד אבל אוכל חלב ודם ואוכל ביום הכפורים ועושה מלאכה בשבת והבא על הערוה שנהנין מן החטא הם בקרבן קבוע וכ"ש עובד ע"ז בשוגג שפשט ידו בעיקר. ונהנ' מן ההקדש דאיכא תרתי שנהנה ונשבע לשקר כמו כן מביא אשם בכסף שקלים.

פסוק יט

אשם אשם. פרש"י ז"ל להביא אשם שפחה חרופה שמביא איל בן שתי שנים. ותימה דודאי כל איל הנזכר בתורה הוא בן שתי שנים אלא אימא להביא אשם שפחה חרופה שמביא אשם בכסף שקלים והכי איתא בת"כ.

פרשת צו

פרק ו

פסוק טז

וכל מנחת כהן. דאם לא היתה כליל אומר לא אוכל השירים דמאי דורון יש לפני המקום כמלא קמצו שאינו אלא דבר מועט דבשלמא ישראל המביא מנחה מביא עשרון והקומץ נקטר והשירים נאכלים לכהנים וכהנים משלחן גבוה קא זכו ונמצא כולו דורון אבל של כהן אם היה אוכל השירים אין זה דורון ולא דמי לחטאות ואשמות של כהנים דהתם החלב והאימורין נקטרי' עם העורות לאנשי משמר.

פרק ז

פסוק יא

זבח השלמים. למה נקרא שמם שלמים שמימים שלום בין ישראל לאביהם שבשמים. וכן כתיב זובח תודה יכבדני בשני נונין בעולם הזה ובעולם הבא.

פרשת שמיני

פרק ט

פסוק א

ויהי ביום השמיני. מצינו קריאה לשובע שנאמר וקראתי אל הדגן והרביתי אותו קריאה לרעב שנאמר כי קרא ה' לרעב. קריאה לגדולה שנאמר קרא משה לאהרן ולבניו ואמר לו משה כך אמר לי הקב"ה למנות אותך כהן גדול ואני שמח עמך בגדולתך כמו ששמחת בגדולתי שנאמר וראך ושמח בלבו. ולזקני ישראל. כדי לגדלו בפניהם.

פסוק ב

קח לך עגל. ולא אמר פר לפי שע"י העגל נתזלזלה הכהונה וע"י העגל החזירה לו.

פסוק ג

קחו שעיר עזים. ועגל. כדי שידעו שנתכפר להם מעשה העגל מאחר שמצוה להם להקריב עגל.

פסוק ז

קרב אל המזבח. שהיה השטן מרא' לפניו דמות עגל והיה ירא שלא יהא ראוי לעבודה אמר לו משה **קרב אל המזבח** ואל תירא כי בך בחר ה'.
וכפר בעדך ובעד העם. צריך עיון שהרי קרבן זה לא בא אלא בשביל אהרן וקרבן העם נאמר בסמוך כדכתיב ועשה את קרבן העם וכפר בעדם וא"כ למה נ"כ ובעד העם ויש לומר שבא ליתן טעם מפני מה יקריב תחלה קרבנו קודם הצבור אלא כדי שיבא זכאי וכפר על החטא. והכי קאמר לו משה וכפר בעדך ואז משתהיה זכאי תוכל לכפר קרבן העם.

פסוק יז

ויקרב את המנחה. ואחר כך וישחט את השור ואת האיל לשלמים. וצריך עיון כי אין זה כסדר הצוויין בתחלה נא' ושור ואיל לשלמים והדר ומנחה בלולה בשמן.

פרק י

פסוק א

וישימו עליה קטרת. פי' על האש כי בשום מקום לא מצינו הקטרה על המחתה.
אש זרה אשר לא צוה אותם. כלומר כבר הזהיר עליהם שלא לעשות כדכתיב ולא תעלו אש זרה וגם לא צוה אותם שלא התירה עתה להם לפי שעה כי לפעמים הקב"ה אוסר דבר ומתירו לפי שעה לגדל שמו בגוים כמו שמצינו באליהו בהר הכרמל שהקריב בבמה על פי הדבור בשעת איסור הבמות. וכן נוכל לפרש לשרוף את בניה' באש אשר לא צויתי וגו'.

פסוק ב

ותצא. לפי שלא עשו כהוגן דאע"ג דמצוה להביא אש מן ההדיוט כדכתיב ונתנו בני אהרן אש וגו' היינו לאחר שירדה מן השמים פעם אחת אבל קודם לכן לא היה להביא מן ההדיוט שממעטי' בכבוד שמים שיאמרו באש של הדיוט נאכל הקרבן ולפי' כשהביאו אותה פגעה בהן האש היורדת מן השמים. וק"ל שהרי קודם לכן כתיב **ותצא אש מלפני ה'** מיהו אז"ל במסכת יומא שמתו מפני שהורו הורא' בפני משה רבן שדרשו **ונתנו בני אהרן אש** אע"פ שהאש יורדת מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט.
וימותו לפני ה'. פלוגתא איכא בתורת כהני' רא"א שמתו בחוץ במקום שהלויים מותרים ליכנס שנאמר ויקרבו וישאום בכתנות' וא"כ מאי לפני ה' שנגפן המלאך והוציאן לחוץ רע"א לא מתו אלא בפנים שנאמר לפני ה' ומאי ויקרבו וישאום בכתנות' מלמד שנתנו חכה של ברזל לתוך פיהם וגררום והוציאום לחוץ. ותימה לדברי ר' עקיבא א"כ נטמא המשכן דאיקרי אוהל מטומאת מת וצריך הזאה שלישי ושביעי ולא מצינו שפסקו מעבודתם כלל וכן כתוב בפירוש **ומפתח אהל מועד לא תצאו** דבשלמא לר"א א"ל שדחפן המלאך לחוץ קודם יציאת נשמה אלא לר' עקיבא קשיא וצריך עיון.

פסוק ג

בקרובי אקדש. על ידי מיתת קרובין הללו אתקדש ואתגדל לעיני כל העם שישאו ק"ו בעצמם מאלו וישמרו עצמן מלעשות כן וייראו ממני.

פסוק ד

ויקרא משה אל מישאל. אתמר בת"כ מכאן שאין הכהנים מטמאין למתים שהרי אלעזר ואיתמר לא נטמאו לה' ותימה שהרי במקום אחר מצינו בפי' שהכהנים מוזהרין על טומאת מת דכתיב **לנפש לא יטמא בעמיו.** ועוד אלעזר ואיתמר כהנים הדיוטי' היו ולמה לא נטמאו לאחיהם

ויש לומר דהא דקאמר מכאן שהכהני' אין מטמאין למתים היינו כהני' הדיוטים ביום משחתם שאין מטמאין לקרובים שיש להם דין כהני' גדולי'. וכן פי' הרב בכור שור גבי **ראשיכם אל תפרעו** דאע"ג דכהנים הדיוטי' לא הוזהרו על פריעה ופרימה דמטמאין הן לקרוביהן ביום משחתם הרי הן ככהנים גדולים. ונראה לי דהיינו האי דקאמר בסיפיה דקרא כי שמן משחת קדש עליהם.

פסוק ו

ועל כל העדה יקצוף. הקב"ה יקצוף אם תתאבלו לפי שיהא נראה שלא נתקבלו לרצון הקרבנות שהקרבתם בעד העם.

ואם תאמר: אם כן אחינו יהיו מחוללין שאין איש חס על מיתתן לכך נא' **כל בית ישראל וגו'.**

פסוק ט

יין ושכר אל תשת. לפי שע"י שתיות יותר מדאי בושות וחרפות באות עליו. וגם הקב"ה צווח למי אוי למי אבוי וגו' למאחרים על היין. ועוד כתיב **אל תרא יין כי יתאדם פי' אל תחמוד יין כי אחריתו דם.** ועוד כתיב **כי יתן בכוס עינו** בכיס כתיב כלומר השכור נותן עינו בכוס והמוכרו נותן עינו בכיס **יתהלך במישרים** כלומר לסוף ימכור כל אשר לו ויהיה הולך בביתו במישור כי לא יהיה בו דבר שיכשל בו אחריתו כנחש ישך שכשם שנתקללה האדמה בשביל הנחש כך נתקלל שלישי דהיינו חם על ידי יין ששתה נח. וי"א אחריתו כנחש ישך קרי ביה בנחש שעל ידי יין ששתה אדם הראשון בברכת נישואין שלו כדפרי' לעיל נשתכר ועבר על צווי של מקום ולבסוף נתקלל בנשיכת נחש שנאמר **ואתה תשופנו עקב** ולפי שנקנסה מיתה על האדם בשביל אותו יין נהגו העולם כשהמברך בצבור אומר סברי מרנן והם עונין לחיים וכן מצינו בשלהי במה אשה. מעשה ברבי עקיבא שעשה משתה לבנו ועל כל כוס וכוס אמר חמרא וחיי לפום רבנן ולפום תלמידיהון. ועיניך יראו זרות שע"י היין האדם מתיר עצמו לעבירה ולאשה זרה ולנבול פה. ולא עוד אלא שעובד ע"ז שנאמ' **לא יהיה בך אל זר** דכתיב **וישב העם לאכול ושתה ויקומו לצחק** לעבוד העגל. ולבך ידבר תהפוכות שגורם לארבעה דברים ע"ז וגלוי עריות ושפיכות דמים ולשון הרע ועוד אמר שלמה **אל תהי בסובאי יין וגו'** כבן סורר ומורה שנהרג על היין. ועוד אמרו ז"ל בעירובין פרק הדר אמר ר' חייא בר אשי אמר רב כל שדעתו מיושבת עליו ביינו יש בו מדעת שבעים זקנים שכן יין נתן בשבעים. ואמר רבי חנינא כל המתפתה ביינו פי' שאע"פ

ששותה הוא מתרצה לעולם יש בו מדעת קונו שנאמר **וירח ה' את ריח הניחוח וגו'** וריח כשתיה. ועוד אמרו רז"ל יין נתן בשבעים וסוד נתן בשבעים נכנס יין יצא סוד. וגם עשרת השבטים גלו ע"י יין שנאמר **השותים במזרקי יין וגו'** וכתוב בתריה **לכן עתה יגלו בראש גולים** וכן אתה מוצא ביונדב בן רכב שצוה את בניו אל תשתו יין כששמע ירמיה מתנבא על חרבן כדי שיתאבלו על ירושלים ושלא יבנו בתים אלא ישבו באהלי' והכתוב משבחן כדכתיב הוקם דברי יונדב בן רכב אמר הקב"ה הואיל וכך היין גורם דין הוא שאצוה כהני שלא ישתו יין בבואם לשמש לפני. ועוד כשאדם מרבה לשתות יין יוצא מדעתו וכתוב **כי שפת כהן ישמרו דעת**. ועוד אז"ל שכור אל יורה שנאמר **יין ושכר אל תשת** וסמך ליה **ולהורות את בני ישראל** וכן איתמר בעירובין פ' הדר. מעשה ברבן גמליאל שהיה מהלך בדרך וגו' ואמר רבי אלעאי בשלשה דברים אדם ניכר בכוסו בכיסו ובכעסו. ועוד יין נקרא בלשון ארמי חמר לומר שנכנס ברמ"ח איברים. דבר אחר: **יין ושכר אל תשת** לא נהיה כשאר אבלים שנותנין להם יין כדאמרין בעירובין אמר רב חנן לא נברא יין אלא לנחם אבלי' ולשלם שכר לרשעי' שנאמר **תנו שכר לאובד יין למרי נפש**.

פסוק טז

ואת שעיר. פירש"י דלא מצינו חטאת חיצונה נשרפת אלא זו ופר חטאת דמלואים ועל פי הדבור היה אבל חטאות הפנימיות מצינו הרבה פרים הנשרפים ושעירים הנשרפים. וקשה מפר החטאת דפרש' בהעלותך דלוי' ושם פירש"י שאותו חטאת אינו נאכל אע"ג דחטאת החיצון היה. ויש לומר דרש"י ר"ל דלא מצינו חטאת חיצונה נשרף עור ובשר מחוץ למחנה אלא אותם שנים ואלו היאך לא נשרף העור ולא מחוץ למחנה מדמדמין ליה לפר העולה אלא כל הבשר נשרפת לגבי המזבח כליל כמו פר העולה ואין קרוי שריפה אלא הקרבה. וי"א מפני הטומאה נשרפה. ותימה דכיון דשעיר של ר"ח היה היה לו לקרב בטומאה דכל קרבנו' צבור קרבין בטומא' דכתיב **במועדו** ודרשינן אף בטומאה וצריך עיון.

פרק יא

פסוק ג

כל מפרסת פרסה ושוסעת שסע. פרש"י למעוטי גמל שפרסותיו סדוק' מלמעלה ומלמטה הם מחוברות וצריך עיון דא"כ היה לו למעט גמל מדין שסועה ולכתוב ושסע אינו שסוע.

פסוק כז

וכל הולך על כפיו. פירש"י כגון דוב וכלב וחתול דודאי מפריס פרסות ושסע נינהו אך נאסרין מטע' הולך על כפיו וא"כ צריך עיון גבי שפן וארנבת למה אסרן הכתוב מטעם שאין מפריסין פרסה היה לו לאוסרן מטעם שהולכים על כפיהם.

פסוק כט

וזה לכם הטמא. משמע לכם ולא לעכו"ם וזה שאמר הכתוב ראה ויתר גוים שהתיר שקצים ורמשים משל לשני חולים שנכנס רופא לבקרם וכו' כדאיתא בפרשת משפטים.

פסוק מה

והייתם קדושים כי קדוש אני. וראוי שכיון שהוא קדוש ומשרתיו קדושים וכן ייסד הפייט נאה לקדוש פאר מקדושים.

פרשת תזריע

פרק יב

פסוק ב

אשה כי תזריע. כי תזריע תחלה אז וילדה זכר ואם נקבה תלד כלומר ואם יזריע האיש תחלה אז נקבה תלד וזהו לשון ואם ומכאן אמרו ז"ל אשה מזרעת תחלה יולדת זכר איש מזריע תחלה יולדת נקבה. וי"א שמצאו בספר הטבע שיש באשה שבעה נקבים שלשה מימין ושלשה משמאל ואחד באמצע אם נכנס הזרע באותן של ימין תלד זכר ואם בשל שמאל תלד נקבה ואם באמצע תלד טומטום או אנדרוגינוס כשהיא שוכבת על ימין נכנס הזרע באותן של ימין ותלד זכר וממהרת הטומאה לצאת ולפיכך אינה טמאה כי אם שבעה וטהרתה לשלשה וכשהיא שוכבת על שמאל יולדת נקבה ואין הטומאה ממהרת לצאת ולכך טמאה שבועים וזה שאמר הכתוב: **שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקני** להוליד זכרים.

פסוק ז

וטהרה ממקור דמיה. מאי קאמר והלא אפילו רואה כל ימי טהר' דמיה טהורין ואפילו את"ל אדמי טומא' קאי מ"מ לא היה לו להזכיר דמים כי אין הדבר תלוי בדמים דאפילו בלידה יבישתא טמאה. ויש לומר דהכי קאמר וטהרה מדין מקור דמיה שדינם להיות טמאים ואע"ג דקיש לומר בדמי טהרה שייך לו' בו לשון וטהרה לפי שלא היתה אוכלת בתרומה ובקדשים.

פסוק ח

וכפר עליה הכהן. יש לפרשו לשון נקיון כמו ההוא דכפר ידיה בגלימא דחבריה וכן וכפר על המטהר דמצורע וכן וכפר על הבית דנגעים וכן וכפר עליו דגבי זב דבכל אלו לאו כפרה ממש דחטא שייך בהו אע"ג דעל עבירות נגעים באין מ"מ הא איכפר בנגעים ויולדת אע"פ שאמרו רז"ל שחוטאת בשעה שכורעת לילד נודרת שלא תזקק עוד לבעלה מ"מ לפי פשטיה דקרא לא משמע שיהא קרבנה בא על חטא ואין וכפר אלא נקיות כמו וחטאת את הבית.

פרק יג

פסוק ג

ושער בנגע. פי' שער שחור שהיה בו קודם שנולד בו הנגע ונהפך ללבן טמא הוא שהשער שנתלבן סימן הוא שנחלש הבשר שהנגע ממית הבשר כדכתיב גבי מרים **אל נא תהי כמת** וגם הזקני' כשנחלשים שער שלהם מתלבן אבל אם השער לבן קדמה לנגע אז אינו

סימן טומאה שהרי לא נתלבן מחמת הנגע וכן אז"ל בהרת קודמת לשער לבן טמא שער לבן קודם לבהרת טהור.

פסוק ד

הסגיר. כי אז יכיר הפשיון כי אדם הרואה דבר תדיר בכל יום והוא גדל מעט מעט אינו מבחין בגדולו וגם נח המתין שבעת ימים בשליחות היונה כדי להבחין בחסרון המים וליכא למימר הכא שיעשה סימן סביב הנגע ויבחין בפשיון דשמא בעל הנגע ימחוק הסימן ויעשנו ברחוק כדי שיראה שלא פשה ויטהרנו אבל בנתק עושה סימן מן השער דכתב והתגלח לפי שהוא סימן שאינו יכול להזדייף.

ועמוק. נמצא בתורת כהנים דלכך נאמר ועמוק אין מראה מן העור לגלות על קרא דלעיל שלא תאמר דהא כתיב לעיל עמוק מן העור אז הוא טמא אבל אם הנגע נשוה לבשר לא לכך נאמר ועמוק אין מראה דאפילו אין עמוק נשוה לבשר ונראה בעמוק שהוא כמו לבן גורם טומאה וצריך הסגר וכן יש לפרש גבי שחין דכתיב מתחלה **והנה אין מראה שפל מן העור וגו' וטמאו הכהן** וכתיב בתריה **ושפלה איננה מן העור** דמשמע דגורם טומאה וצריך הסגר. וכן יש לישב כל המקראות שבסדר הזה אבל לפרש"י עמוק כמראה חמה עמוקה מן הצל לא ניחא כל כך מיהו משכח ליה באדם גרמוני שהוא לבן ביותר ואז אין מראה הנגע עמוק מן העור כי העור יותר לבן מן הנגע. מר"ם ששמע מאביו הר' יעקב הלוי ז"ל. ולכאורה דוחק הוא דהא אז"ל בהרת עזה כשלג וא"כ היאך יוכל למצוא אדם לבן יותר משלג.

פסוק ה

עמד בעיניו. פי' בעיניו של כהן שלפי ראות עיניו של כהן עמד ולא פשה אך לפירש"י דפי' דקאי אנגע היה לו לכתוב עומד בעיניו.

ושער שחור סימן אחר של טהרה. ויש לשאול אם בא זה בלא זה מהו. ואומר הרב בכור שור שזה תלוי בפלוגתא דרבי נתן ורבי יאשיה למ"ד משמע זה בלא זה ומשמע שניהם כאחד בעי שני סימנין ולמ"ד משמע כל אחד בפני עצמו סגי בחד סימן.

פסוק ו

ביום השביעי שנית. משמע שלא יטהר הנגע אא"כ ימעט וכן פירש"י כהה שהוכחה ממראיתו הא אם עמד במראיתו או פשה טמא והלכה רווחת היא כי עמד בעינו בשבוע שנייה אם לא פשה שהוא טהור והכי תנן במס' נגעים ארבע מראות מצטרפות זה עם זה להסגר ולפטור ולהחלט פי' להסגר את העומד בשבוע ראשונה, לפטור העומד בשבוע שנייה בסוף וה"ה דאם היה כשלג תחלה ובסוף השבוע כסיד ההיכל דלא חשיב כהה אלא עומד עד שיתמעט ממראות נגעים.

ויש לומר דלהכי נקט הכא והנה כהה הא אם עמד במראיתו ממש דטהור אלא לרבותא נקטיה שלא תאמר שאם נשתנה לסיד או מסיד לשלג דכנגע חדש הוא ובעי הסגר כבתחלה קמ"ל דכעומד הוי ופטור.

דבר אחר: דלהכי נקט והנה כהה אם נשתנה אפילו שוב פשה לא יטמא לכך נאמר אם כהה הנגע ולא פשה לו' הא אם פשה טמא אפילו כהה שהרי אם פשה תפשה דבתריה אכהה דלעיל קאי.

פסוק ז

ונראה שנית. מן הדין היה לו לכתוב שלישית דלגבי ראיות היא שלישית.

פסוק ח

צרעת הוא. גבי צרעת כתיב היא לשון נקבה אך כשהוא כתוב גבי נגע הוא לשון זכר.

פסוק יא

צרעת נושנת. כאן לא דקדק רש"י ז"ל כל הצורך ובתורת כהנים מסיק שער לבן סימן טומאה ומחיה סימן טומאה מלמד שמטמאה מחיה בלא הפכה והא דרשין מדכתיב הוא.

פסוק יד

וביום הראות. פרש"י אע"פ שמפורש בקידושין שאין נגע ולא מחיה מטמאין בכ"ד ראשי אברים משום דבעי לכל מראה עיני הכהן ואתא קרא למימר שאם פרח בהם נגע עד שנתגלה ונראה להדיא כגון שהבריא בשומן ונעשה ראש האבר רחב שהוא טמא ולא דקדק דלכאורה לאו בנתגלה מיירי אלא מחיה או נגע מטמאין בראשי אברים בלבד גזרת מלך הוא שהוא סימן טומאה כמו בשאר שראויה לטמא בנגעים שאם נתגלה בו שחוזר לטומאה וכן משמע בת"כ.

פסוק יח

ונרפא. צריך עיון תיבה זו למאי אתא אמנם בת"כ דריש פרח וזהו שחין יכול וכו' ת"ל ונרפא. פי' שאם הוכה בדבר שמביא לידי שחין כגון לקה בעץ או באבן ותפח הבשר במקום ההכאה ואח"כ פרח בו שחין שלא יהא טמא א"כ נרפא וחזר הבשר במקו' ההכאה ופרח בו השחין.

פסוק יט

או בהרת לבנה אדמדמת. בת"כ דריש מלמד שמטמא בפתוך פי' מעורב בלובן ואודם לא פשתה בעור והיא כהה הא אם פשתה אפילו נשתנה טמא.

פסוק לו

והנה פשה הנתק בעור טמא הוא. תימה האי קרא למה לי והלא כבר נא' והנה לא פשה הנתק וטהר אותו ושמא יש לו' דאי לאו האי קרא הייתי מפרש קרא דוהנה לא פשה הנתק הכי כלומר אם לא פשה וגם שער שחור אין בו טמא אבל מפשיון בלבד לא יטמא ת"ל והנה פשה דמפשיון בלבד טמא.

פסוק לז

ואם בעיניו. וצריך עיון מה בא זה ללמדנו והלא כבר נא' אם לא פשה טהור ושמא דין דשער שחור צמח בו בא ללמדנו בפי'.

פסוק מב

בקרחתו. בין במקום שאין בו שער בין במקום שיש בו שער.

פסוק מו

בדד ישב. לפי שאותו חולי מתפשט בבני אדם הרגילין אצלו וגם אסור בתשמיש המטה לפי שהוא קשה לה.

פסוק נב

צרעת ממארת היא. כשתראה הצרעת מאירה שרפהו סופו שתפשוט הנגע.

פסוק נה

פחתת היא. פוחת והולך הוא ולכך באש תשרפנו ולא סגי לקרוע מקום הצרעת מן הבגד.

פרשת מצורע

פרק יד

פסוק ב

זאת תהיה. ומכאן סמכו רז"ל לו' דעל ל' הרע נגעים באים המצורע קרי ביה המוציא שם רע וגם מצינו ארבעה שנטרדו מן העולם על ידי לשונם בלע' דואג ואחיתופל וגחזי וכו' כדאי' בחלק וגם אלו אין להם חלק לעולם הבא וגם כתיב **אל תתן את פיך לחטיא את בשרך** במאי בצרעת ועוד כתיב **מות וחיים ביד לשון** מות אם ספר לשון הרע והחיים אם עסק בתורה והתורה היא רפואתו של לשון הרע שנאמר **מרפא לשון עץ חיים** שעל ידי שהוא עוסק בתורה הוא נמנע מלשון הרע וקשה לשון הרע משפיות דמים שהרוצח הורג נפש אחת והמספר לשון הרע הורג שלשה האומרו והמקבלו והנאמר עליו כמו שמצינו בדואג שנהרגו אנשי נוב עיר הכהנים שנאמר עליהם ל' הרע ושאל שקבל נהרג באותו עון שנאמר **עמוד נא ומחתיני כי אחזני השבץ** ואין שבץ אלא בגדי כהונה שנאמר **ושבצת הכתנת שש** ודואג שאמרו נטרד מן העולם הזה ומן העולם הבא שנאמר **גם אל יתצך לנצח וגו'**. ועוד מצינו שקשה לשון הרע מע"ז וג"ע וש"ד כדאיתא בערכין. **והובא אל הכהן**. קרי ביה והוא בא שאין לו מי יביאנו שהכל בדלים ומתרחקין ממנו שנאמר **בדד ישב מחוץ למחנה מושבו**.

פסוק ד

ולקח למטהר שתי צפרים. הוא עשה מעשה פטוט וכו'.

פסוק ה

ושחט את הצפור האחת. למה שוחט אחת ומשלח אחת לומר שאם יעשה תשובה אין הצרעת חוזרת עליו.

פסוק לד

ונתתי. אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל ראו מה ביניכם לאומות העולם כשהן חוטאין אני מלקה בהם תחלה ואח"כ בבתיהם שנאמר וינגע ה' את פרעה כו' אבל אתם אם חטאתם בתיכם אני מלקה תחלה שנאמר ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם. וכי מה חטאו העצים והאבנים אלא כדי שיראו ויקחו מוסר וכן אתה מוצא כשחטאו ישראל ורצה הקב"ה להגלותם הביא סנחריב על כל האומות כדי שיראו ישראל ויעשו תשובה שנאמר הכרת גוים וכו' כך הקב"ה מראה לאדם ומלקה ביתו תחלה אם חזר בו מוטב ואם לאו בגדיו לוקים שנאמר אחר כן ולצרעת הבגד ועדיין אם חזר בו מוטב ואם לאו לוקה בגופו שנאמר לבסוף איש כי יהיה זב וגם לוקה בג' מינין הללו לשאת ולספחת ולבהרת וזה שאמר הכתוב: נכחו וללצים שפטים אמר הקב"ה עד שלא בראתיו תקנתי לו את אלו. משל לעבד רע שנמכר בשוק והלך אדם לקנותו והכיר בו שהוא רע ולקח עמו כבלים ומקל לרדותו בהם אם יסרח כיון שסרח אסרו בכבלים והכהו במקל.

פרק טו

פסוק כה

ואשה כי יזוב. זה שאמר הכתוב: בעצלתים ימך המקרה על ידי שהאשה מתעצלת לבדוק את עצמה מדמיה מטמאה כל טהרות שעשתה למפרע ונעשית מכה ועניה כמו שמצינו בשפחתו של ר"ג שהיתה מפנה חביות ממקום למקום והיתה בודקת עצמה בין כל אחת ואחת לסוף בדקה עצמה ומצאה טמא ואלו לא בדקה בין כל אחת ואחת היו כלן טמאות ולכך אמרו חכמים כל היד המרבה לבדוק בנשים משובחת.

פסוק כח

ואחר תטהר. במי מקוה שיש בהן מ' וכן דרשו רז"ל אך במי נדה יתחטא מים שהנדה טובלת בהן וכתוב ורחץ את כל בשרו במים ודרשו רז"ל מים שכל גופו עולה בהן ושערו חכמים מי מקוה ארבעים סאה וסמך לדבר מי השלוח ההולכים לאט בגימטריא ארבעים הוו.

פרשת אחרי מות

פרק טז

פסוק א

אחרי מות. זה שאמר הכתוב: כטוב כחוטא, כטוב אלו שני בני אהרן שלא מתו אלא מפני שהורו הלכ' בפני משה רבן כדאיתא ביומא. כחוטא זה קרח ועדתו אלו נשרפו ואלו נשרפו אמר ר' אחא בר זעירא זהו שאמר איוב אף לזאת יחרד לבי ויתר ממקומו לא היו בניו של אהרן דומין למטה שהרי המט' נכנס לפני ולפנים יבא לח שנאמר ויוצא פרח. וגם טיטוס

הרשע נכנס בשלום ויצא בשלום ובני אהרן נכנסו בשלום ויצאו שרופים זה שאמר הכתוב:
בחוריו אכלה אש ובתולותיו לא הוללו למה בחורי בני אהרן אכלה אש לפי שבתולות לא
הוללו שהרי כמה בתולות נאות יושבות עגונות וממתינות להם והם אמרו אחי אבינו מלך
אבינו כהן גדול אחי אמנו נשיא אנחנו סגני כהונה אי זו אשה ההוגנת לנו ולכך לא נשאו
ומתו בלא בנים
ונראה לי דהיינו דמהדר קרא וימותו כלומר בלא זכרון.

פסוק ג

בזאת. רמז לבית ראשון שיתקיים ת"י שנים בגי' של בזא"ת.

פסוק ח

גורל אחד לה' כו' לעזאזל. כתב הרב אברהם בן עזרא ז"ל כשתגיע לשלשים ושלש תדענו
והכי פירושו כשתגיע לגל עד שעולה בגי' ל"ג תמצא לו דומה שאותה תיבה מתחלקת
לשנים כלומר גל עד בד והכא נמי תחלק האי תיבה לשנים לעז אצל וזהו שער
המשתלח שהולך לעז לצוק ההר שהוא עז הולך מתרגמין אצל.

פרק יח

פסוק יט

ואל אשה. לפי שהוא מצוי אצלה בימי טהרתה שייך למימר שלא תקרב ביאתה אלא
המתן עד שתטהר.

פרשת קדשים

פרק יט

פסוק ב

קדושים תהיו. וזהו קדושים תהיו כי קדוש אני ה'. אל תפנו אל האלילים. אפילו אמרו לשם
שמים אנו עושין כדי להכיר הבורא ולהבדיל במה שהעכו"ם עושין א"ה אל תפנו.

פסוק ד

ואלהי מסכה לא תעשו לכם. מה לכם שהרי לעשות לאחרים יש אזהרה אלא אמר הקב"ה
ואלהי מסכה לא תעשו לאחרים ומה שאחרים עושין לא תקבלו באלוה.

פסוק יג

לא תלין. כתוב בת"כ אין לי אלא שכר אדם שכר בהמה ושכר קרקעות מנין ת"ל לא תלין
פעולת שכיר הרי כל דבר במשמע. ומכאן יש ללמוד דהשוכר בית או בהמה מחבירו
ומשהה שכרו שעובר עליו משום בל תלין ותלמוד שלנו אינו מזכיר קרקעות כלל.

פסוק כג

וערלתם. הפסוק הזה על תינוק אומר שלש שנים יהיה לכם ערלים שאינו יודע לדבר ובשנה הרביעית תאכלו את פרוי שאז מתחיל לקרוא בתורה ומשם ואילך להוסיף לכם תבואתו כמו שאחז"ל מכאן ואילך תקבל ליה כתורא מכאן אמרו חכמים בן ה' שנים למקרא בן י' למשנה.

פרשת אמור

פרק כא

פסוק א

לנפש לא יטמא. כלומר אפילו לעמיו לקרובים וכ"ש לנכרים.

פסוק ב

כי אם לשארו הקרוב אליו. איתמר בת"כ הקרובה ולא הארוסה וגבי לאחותו פרש"י הקרובה אליו לרבות הארוסה והיא הנותנת דכיון דכהן אינו מטמא לארוסתו א"כ דין הוא שיטמא לאחותו ארוסה הואיל ואם היה בעלה כהן אינו מתעסק בקבורתה. ואז"ל שארו זו אשתו וכן מוכח לקמן דכהן מיטמא לאשתו דכתיב **לא יטמא בעל בעמיו להחלו** הא שלא להחלו מטמא ועוד מדכתיב **ולאחותו הבתולה הקרוב אליו אשר לא הית' לאיש לה יטמא** הא אם הית' לאיש לא יטמא לה לפי שבעלה קרוב לה יותר ומטמא לה ואפילו כהן דכתיב **והיו לבשר אחד** ואין לך קרובה גדולה מזו, לאמו ולאביו לו' מה אביו ואמו שהם בני קיימא אף כל אלו בני קיימא יצאו נפלי' שאינו מטמא להם. ומאי שנא דכאן גבי כהן הדיוט מקדים אמו לאביו משום דגבי הדיוט כתיב יטמא הילכך לא מבעיא לאמו שהיא ודאי אלא אפילו לאביו שאינו ודאי יטמא. וגבי כהן גדול דכתיב לא יטמא קאמר לא מבעיא לאביו שאינו ודאי אלא אפילו לאמו שהיא ודאי לא יטמא. **לאחיו ולאחותו.** איתמר בת"כ יכול לאחיו ולאחותו מן האם ת"ל לבנו ולבתו מה בנו ובתו שהם יורשין אף אחיו ואחותו היורשין אותו לאפוקי מן האם שאינן יורשין.

פסוק ג

ולאחותו הבתולה. אז"ל לאחותו הוא דאינו מטמא אבל מטמא הוא למת מצוה. ונמצא בספר הרמב"ם ז"ל דהיינו מת מוטל על הדרך והוא רחוק כ"כ מבני אדם שאם יצעק המוצאו מאותו מקום לא יהא קולו נשמע לאחרים וזהו שאז"ל קורא ואין אחרי' עונים אותו זהו מת מצוה וזהו חומרא גדול' דמשמע שאם אנו מוצאין שום מתעסקי' אחרי' דאין כהן יכול להטמא למת מצו'.

פסוק ד

לא יטמא בעל בעמיו להחלו. פי' הרב בכור שור כמו לבעל בעמיו כלומר שאפילו לכהן גדול שמת שהוא בעל ואדון וקדושתו גדול' א"ה לא יטמא לו כהן אחר אם אינו מקרובין המוזכרים בפסוק.

פסוק יז

אשר יהיה בו מום לא יקרב. תימה אמאי מצרכינן במס' קדושין קרא הנני נותן לו את בריתי שלום לו' כשהוא שלם ולא כשהוא חסר תיפוק ליה מהכא וצריך עיון.

פסוק כג

אך אל הפרכת לא יבא. בת"כ עביד צריכותא מפרכת וממזבח דאי כתיב פרכת משום דלפני' ואי כתב מזבח משום דבר עבודה הוא.

פרק כג

פסוק יג

ומנחתו שני עשרונים. ארז"ל זה חלוק מכל שאר כבשים דאין לך כבש בתורה שיהא במנחתו יותר מעשרון אבל מן הנסך אינו חלוק כדכתיב ונסכו יין רביעית ההין ולכך אנו מפרשים בתחלת המוסף שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש לפי שמצינו כבש שמנחתו חלוקה שהיא משני עשרונים אבל מן הנסוך אין אנו אומר' כי אם ויין כנסכו בלבד ואין אנו מפרשי' הנסכי' לפי שלא מצינו שום כבש חלוק בנסוך היין ולכך כתיב ונסכו דהכא בה"א למדרש ונסכה דאכלה מנחה קאי דאי כתיב ונסכו הוא אמינא דאכל עשרון ועשרון קאי. ולפי הפשט משמע כי אחד משני עשרונים הוי מנחת העומר שהוא עשרון והוא בא עם זה הכבש והעשרון השני הוא עשרון הראוי למנחתו ותדע שאין בנסכו כי אם רביעית כמו בשאר נסכים.

פסוק כז

אך בעשור לחודש. מהו אך לפי שכל שאר ימים טובים נקראי' מקרא קדש לאכול ולשתות ולהתענג וזה אסור בכל אלו לכך כתיב אך לו' שאינו נקרא מקרא קדש אלא לכבד היום להקריב קרבן ולאסרו במלאכה אך ועניתם את נפשותיכם בו כי יום כפורים הוא.

פסוק לט

אך בחמשה עשר יום. לפי שגבי פסח לא כתיב שמחה לפי שעדיין לא נלקטה שום תבואה וגבי שבועות לא כתיב אלא חדא שמחה לפי שהתבואה נלקטה אבל פירות האילן לא נלקטו אך בסוכות שהכל נאסף אל תוך הבית וגם נמחלו העונות ביום הכפורים כתיב ביה שלש שמחות ושמחתם דהכא ושמחת בחגך והיית אך שמח חדא מתבואה וחדא מפירות האילן וחדא ממחילת עונות וזה שאמר הכתוב: והיית אך שמח שאין לך להתעסק רק בשמחה.

פסוק מ

ולקחתם לכם. אז"ל משלכם להוציא את השאול ואת הגזול שלא יהא סניגורו קטיגורו. משל למלך ששלח שלוחו לגבות בעיר מגבת שלו לאחר שגבה מצאו עירוני אחד קפחו ונטל את כליו וכל מה שבידו לימי' הוצרך העירוני הזה לדון לפני המלך ובא לשכור מי שילמד עליו זכות לפני המלך ומצאו אותו הגבאי אמר לו מה אתה עושה בכאן אמר לו יש לי דין לפני המלך ואני מבקש לשכור מי שידבר בשבילי אמר לו תן לי מה שגזלת ממני ואני אדבר בשבילך החזיר הכלים לבד והלך לו למחר בא לדון לפני המלך שאלו יש לך אדם שילמד עליך זכות אמר לו הרי פלוני שילמד עלי זכות אמר לו מה זכות יש לך ללמד על זה אמר להם אני אומר לכם מה עשה לי חבירי זה כשהלכתי לגבות מגבת המלך מעיר פלוני עמד עלי בדרך וקפחני ונטל כל אשר לי והכלים הללו הם מקצת כלים שהחזיר לי על מנת שאלמד עליו זכות התחילו הכל ואמרו אוי לו לזה שנעשה קטיגורו סניגורו. (ובמדרש איתא סניגורו קטיגורו).

ביום הראשון. הלולב שאנו נוטלין ביום ראשון הוא סי' שזכינו בדין ביום הכיפורים וזה שאמר הכתוב: **אז ירננו עצי היער מלפני ה' כי בא לשפוט את הארץ** במי הכתוב מדבר בישראל ובאומות העולם שהקב"ה דן אותם ביום הכפורים אלו ואלו נכנסין לדין ואין אנו יודעין מי הנוצחין אמר הקב"ה טלו לולביכם בידיכם והכל יודעי' שזכיתם בדין משל לשני בני אדם שנכנסו לדון לפני המלך ולא היו יודעין הבריות מי נצח אלא מי שהוא יוצא במקל לבן או תפוח בידו אז יודעין שהוא יצא זכאי מלפני המלך.

פרי עץ הדר. ארבעה מינין הללו יש מהן שיש בו טעם וריח כמו אתרוג והוא כנגד הצדיקים שיש בהם ריח תורה וטעם של מעשים טובים. באילן שבו גדל הלולב יש בו טעם ולא ריח וכנגדו הבינוני' של ישראל שיש בהם טעם של מצות ואין בהם ריח תורה. ההדס יש בו ריח ולא טעם והוא כנגד אותם שיש בהם ריח תור' ואין בהם מצות. וערבה אין בה לא טעם ולא ריח וכנגדן עמי הארץ שאין בהם לא ריח תורה ולא טעם של מצות ואנו אוגדין הארבעה ביחד רמז שאין הקב"ה מתרצה לישראל עד שיהיו כולם לאגודה אחת שנאמר **הבונה בשמי' עליוותיו ואגודתו על ארץ יסדה** אימתי הקב"ה מתעלה בזמן שכלנו נעשים אגודה

ונראה לי שלכך אנו אומרים בר"ה ויעשו כולם אגודה אחת.

דבר אחר: הלולב דומה לשדרה ההדס דומה לעין הערבה דומה לשפתים האתרוג דומה ללב. ואין לך אבר אחד גדול מאלו ושקולין הן כנגד כל הגוף וזהו שאמר דוד **כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך** שיש לשבח להקב"ה בפה ובלב ובעין ובשדרה שהוא כל הגוף שתלוי בשדרה.

פרק כד

פסוק י

והוא בן איש מצרי. הוא גרם לו שברך את השם שדרכן של מצריים לבזות את השם כמו שאמר פרעה **לא ידעתי את ה'.**

וינצו במחנה. אמר לו חבירו אביך המצרי משה הרגו אמר לו במה אמר לו בשם המפורש כדפרשין מיד **ויקוב את השם ויקלל.**

פסוק יא

למטה דן. הוא גרם לו המריבה כדאמרין בפ"ק דפסחים ההוא דהוה אמר דונו דינא אמר שמא משבט דן קא אתי.

פסוק יב

לפרוש להם על פי ה'. לפרוש משמע לפרש הכל שלא היו יודעין אם היה חייב סקילה מק"ו דמקלל אביו ואמו דכתיב בהו **אביו ואמו קלל דמיו בו** או שמא אינו דין שיהא נדון במיתת בית דין כדי שלא יהא לו כפרה לפי שענשו גדול כדאמרין גבי **מעביר בנו ובתו באש איש כי יתן מזרעו** ודרשינן מזרעו ולא כל זרעו מכאן אמרו המעביר כל זרעו פטור והאי פטור לאו פטור ממש קאמר דא"כ מצינו חוטא נשכר אלא ר"ל פוטרין אותו ממית' בית דין כדי שלא יתכפר בכך לכך הוצרך לומר לפרוש להם על פי ה' אבל במקושש שידעו בודאי שהוא חייב מיתה שנאמר **מחלליה מות יומת** אך לא ידעו באי זו מיתה הוא נהרג אם בחנק משום דכל מיתה האמורה בתורה סתם אינה אלא חנק או דילפינן חלול מע"ז לכך לא נאמר בו לפרוש אלא **כי לא פורש מה יעשה לו.** וקשה כאן ולשם לרבי יהודה דאמר שאינו נהרג עד שיודיעוהו באי זו מיתה נהרג א"כ איך נתחייבו אלו ושמא התרו בהן בכל ארבע מיתות בית דין והתירו עצמן למיתות כלן ומיהו קשיא למ"ד התראת ספק לא שמה התראה שהרי בכל מיתה ומיתה הויא לה התראת ספק ודוחק הוא שיהו בהם כל כך עדים שהתרו להם מכלם ביחד ושמא אפשר להיות כן מדכתיב כאן וסמכו השומעי' ולא כתיב העדים וכן במקושש כתיב **ויהיו בני ישראל במדבר וימצאו איש מקושש משמע שהרבה היו שם.** ועוד יש לומר חברים היו וס"ל דחבר אין צריך התראה. **תן לחכם ויחכם עוד.**

פסוק יד

וסמכו כל השומעים. איתא בת"כ מה נשתנה מיתה זו שהיא בסמיכה אלא לפי שבשעת גמר דין צריכין העדים לומר בפ"י כמו ששמעו מפי המברך לפיכך סומכין ידיהם עליו לומר העון הזה שאתה גורם לנו עליך יהיה.

פסוק טו

איש איש כי יקלל אלהיו. אפילו המקלל הנשיא ונשא חטאו במלקות שנאמר **אלהים לא תקלל וגו' ונוקב שם ה' מות יומת** מברך את ה' כמו **מה אקב לא קבה אל** אותו יומת שפשט ידו בעיקר.

פסוק כג

ובני ישראל עשו. קיימו מה שכתוב בפרשה.

פרשת בהר

פרק כה

פסוק א

בהר סיני. כל הפרשיות של מעל' מראש הספר ועד כאן נאמרו באהל מועד וכלהו שייכי באהל כמו הקרבנות ומצורעים ובעלי קריין ויולדות וכהני' ולוים וכל הענין אבל שתי פרשיות הללו בהר סיני ואם בחקתי לא שייכי כל כך באהל מועד ולא לכהנים לכך נאמר בהר סיני ומ"מ כתבינהו בתורת כהנים לפי שמדברות בשביעית ביובל וערכין וחרמים דשייכי בת"כ. שהם המתקדשים בשני' וביובל וגם כתיב **והעברת שופר תרועה** וכתוב במקום אחר **ובני אהרן יתקעו** לפיכך נצטרפו כאן בת"כ ומשום דלא תיסק אדעתין שנאמרו באהל מועד כתיב בהר סיני.

פסוק ח

וספרת לך. לכאול' משמע דמצוה אתא לאשמועי' דמצוה למימני יומי ושבועי כמו בספירת העומר ואי קשיא בזבה דכתיב וספרה היה לה לברך כמו בספירת העומר. ויש לומר שמא תראה וסותרת ונמצאת ברכה לבטלה.

פסוק כ

וכי תאמרו. תימא מאי קאמר והלא מה שלקטו בשנה הששית הוא לאכול בשביעית אלא סרס המקרא והכי קאמר **וכי תאמרו בשנה השביעית מה נאכל** מכאן ואילך.

פסוק כה

כי ימוך אחיך וגו'. על שעשה סחורה בפירות שביעית כדפירש"י וכן מצינו בימי ירמיה שנמכרו ישראל לעכו"ם לפי שחללו השביעית שנאמר **ויגל את השארית וגו'** וכתוב **עד רצתה הארץ את שבתותיה.** ובא גואלו זה הקב"ה שנאמר **אשר לו אלהי' קרובים אליו.** **וגאל את ממכר אחיו** אמר לו ירמיה להקב"ה רבון העולמי' קיימת להם כי ימוך אחיך ומכר מאחוזתו קיים להם וגאל את ממכר אחיו שאתה קראת אותם אחים שנאמר **למען אחי ורעי** אדברה נא שלום בך וזה שאמר הכתוב: **למענכם שולחתי בבלה.**

פסוק כט

ואיש כי ימכור בית מושב עיר חומה. איש זה הקב"ה שנאמר **ה' איש מלחמה** כלומר בעל ואדון כמו **איש נעמי** שמכר מושב ביתו לכשדים שנאמר **כי בחר ה' בציון אוה למושב לו.** והיתה גאולתו עד תום שנת ממכרו. שנאמר **לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם.**

פסוק לח

לתת לכם את ארץ. כדאמרין בשלהי מסכת כתובות לעולם ידור אדם בארץ ישראל ואפילו בעיר שרובה עכו"ם ואל ידור בחוצה לארץ ואפילו בעיר שרובה ישראל שכל הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוה שנאמר **להיות לכם לאלהים.** וכן דוד הוא אומר **כי גרשוני היום וגו'.**

פסוק מז

וכי תשיג יד גר. גר זה מלכות מדי. תושב זו מלכות יון.
או לעקר משפחת גר. זו מלכות אדום שתעקר.

פסוק מח

אחרי נמכר גאולה תהיה לו. שנאמר כי יום נקם בלבי ושנת גאולי באה.
אחד מאחיו יגאלנו. נ"ל דהיינו הקב"ה שהוא אחד ואחיו שנאמר למען אחי ורעי.

פסוק מט

או דודו. זה הקב"ה שנאמר זה דודי וזה רעי.
או בן דודו. זה מלך המשיח שנאמר בו אמר אלי בני אתה כמו שדרשוהו ז"ל במסכת
סוכה.

או השיגה ידו. ע"י מצות זכויות שבידו ונגאל.

פסוק נ

וחשב עם קונוהו. זה עשו שקנהו בעוה"ז.
כימי שכיר יהיה עמו. שישב לו שכירותו כדאמרין מלכי תרשיש ואיים מנחה ישיבו וגו'.

פסוק נג

לא ירדנו בפרך. שמוזהרין אוה"ע שלא להשתעבד בישראל יותר מדאי כדאי' בשלהי מס'
כתובות.

פסוק נד

ואם לא יגאל באלה. המשפטי' אשר תשים לפניהם שלא קיימו המצות מ"מ לא אניחם
בגלות אלא ויצא בשנת היובל כלומר ביום שימשוך הקב"ה ביובל ויתקע בשופר כדכתיב
והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האובדים וגו'.
הוא ובניו עמו. הקב"ה ובני ישראל עמו שנאמר ושב וקבצך ישוב לא נא' אלא ושב.

פסוק נה

כי לי בני ישראל עבדים. ולא עבדי עשו.
אני ה' אלהיכם. וכתוב עוד לא תעשו לכם אלילים ומה שייך זה לכאן אלא אומר אני שבא
ליתן טעם על מה אנו נגאלין בלא קיום המצות שהרי מ"מ קיימו דבור לא יהיה לך אלהי'
אחרים.

פרק כו

פסוק א

ואבן משכית. אבן שיש בו צורה ובנ"א מסתכלין בה ומשתחווים עליה ודומה שמשתחוה
לצורה ומשכית ל' שכיה שהכל סכין ביופיה.

פסוק ב

את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו. אתקש מקדש לשמירת שבת לו' לך מה שמירת שבת לעולם שנאמר **אות היא לעולם** אף מורה מקדש לעולם שאף בחורבנו אסור ליכנס בו.

פרשת בחקותי

פסוק ג

אם בחקותי וכו' ורדפו מכם חמשה וכו'. תימה שהרי חשבון זה אינו דחמשה למאה הוי אחד שרודף עשרים ומאה לרבעה הוא שאחד רודף מאה. ויש לומר דתפלת צבור עדיפא אי נמי ה"ק ומאה מכם כלומר מאה מנינים של חמשה רבעה ירדפו דה"נ אחד לעשרים ומיהו אותו חשבון דפרשת האזינו דכתיב **איכה ירדוף אחד אלף ושנים יניסו רבעה** הוי אחד רודף חמשת אלפים ועוד קשיא מהתם דהא אמרינן מדה טובה מרובה ממדת הפורענות ולכאורה התם ר"ל אחד מן האומות ירדוף אלף מישראל ושנים רבעה והכא גבי טובה לא קאמר אלא אחד מישראל ירדוף עשרים. ונראה לי דהתם נמי ר"ל שהרודפים ישראל והנרדפים עכו"ם ולעיל קאי לו חכמו ישכילו זאת האומות ישכילו זאת יבינו לאחריתם איך היה שרודף אחד מישראל אלף עכו"ם דהיינו שמשון שהרג אלף פלשתים כדכתיב **בלחי החמור הכיתי אלף איש. ושנים יניסו רבעה** זה יהונתן ונטרו **אם לא כי צורם מכרם** לאומות ביד אלו **וה' הסגירם** וא"כ היה להם להבין שה' פעל כל זאת. אי נמי: הכא רודפים והורגים קאמר כדכתיב ונפלו אויביכם לפניכם לחרב אבל התם יניסו כתיב אבל לא הורגין.

פסוק מא

או אז יכנע לבבם הערל. בעון חילול שבת שהוא שביעי כמנין א"ז יכנע לבבם.

פרק כז

פסוק כא

והיה השדה בצאתו **ביובל**. איתא בת"כ מגיד ששדה לשון זכר וצריך פי' לפירושו וכי לא ידעינן דשדה נזכר בכל מקום לשון זכר אלא ה"ק מה שהשדה לשון זכר מבאר סיפיה דהאי קרא דכתיב **לכהן תהיה אחוזתו** וכדמסיק התם מנין אתה אומר לשדה שיוצאה לכהנים **ביובל** דכתיב או אל אחד מבניו הכהנים והרי היא תחת ידו ומנין שיכול הרי היא כשלו כדמסיק התם בערכין בשל אחרים אני זוכה בשלי לא כ"ש ת"ל לכהן תהיה אחוזתו ולא תסתלק לכהנים אבל כיון דשדה נזכר בלשון זכר אי הוה קאי אשדה ה"ל למיכתב יהיה אחוזתו.

פסוק ל

מזרע הארץ. לרבות שום ושחלים וגרגיר מכאן היה הרב רבי"ה מתרץ מה שמקשים העולם על מאי דאמרינן המפריש חלתו קמח אינה חלה וגזל היא ביד כהן משום דכתיב עריסותיכם ומקשי' א"כ אמאי לא אמרינן הכי דהמפריש מעשרותיו בשבלי' אינן מעשר

משום דכתיב דגנך ולהא ניחא משום דכתיב גבי מעשר **וכל מעשר הארץ מזרע הארץ** דמרבי' בת"כ כל דברים הנאכלין הנזרעין בגרן כגון שום ושחלים וגרגיר וי"א דמדאצטריך קרא דמעשר מן המעשר למפטר לוי מתרומה גדולה כשהקדים ישראל מעשרותיו בשבליים כדמסיק במס' ביצה מעשר מן המעשר אמרתי לך ולא תרומה גדולה ותרומת מעשר מכלל דשם מעשר חל עליו שפיר כשהקדימו בשבלין אמנם להא דפריך אי הכי אפילו הקדימו בכרי נמי קשיא ויכולין אנו לומר דלא איצטריך קרא דמעשר מן המעשר למפטר לוי מתרומה גדולה אלא היכא דקדים בכרי דאז חל שם מעשר אבל כי הקדימו בשבלין דאין שם מעשר חל עליו דכתיב **מעשר דגנך** לא איצטריך קרא והדרא קושיא לדוכתא אמאי אינו גזל ביד הלוי. אבל יש לומר דמסקנא ניחא דמשני האי אידגן והאי לא אידגן א"כ לפטרו מתרומה גדולה כשהקדימו בכרי לא אפשר וא"כ קרא למעשר מן המעשר אתא להקדימו בשבלין מכלל דמשהוא בשבלין חל עליו שם מעשר והמבין יבין.

פסוק לד

אשר צוה ה' את משה כדאי השליח לשלחו אל בני ישראל כדי הם מי שנשתלח להם שזכות בני ישראל גרמה לו.

חומש במדבר

פרשת במדבר

פרק א

פסוק ב

שאו את ראש כל עדת בני ישראל. אמר הרב בכור שור כי על ידי בקע לגלגלת דכי תשא נודע כללם דכל ישראל ביחד דכתיב התם לשש מאות וכאן מצינו כל שבט ושבט דגל בפני עצמו שנאמר **למשפחותם לבית אבותם** ובערבות מואב מונה את הנולדים מאלו סמוך לכניסה לארץ כי בהם לא היה איש מפקודי משה ואהרן.

פסוק כ

ויהיו בני ראובן בכור ישראל. לפי שבנסיעה היה יהודה ראשון נותן כאן טעם למה נמנה ראובן ראשון לפי שהיה בכור ישראל. **במספר שמות לגלגלותם.** למה נאמר לגלגלותם בראובן ושמעון יותר מכל שאר השבטים לפי שקנטרן יעקב כאשר בירך בניו והוצרכו לכפרה וגבי שקלים הבאים לכפרה כתיב **בקע לגלגלת.**

פסוק מז

והלויים למטה אבותם לא התפקדו בתוכם. לפי שלא היה מינים שוה שישראל נמנים מבן עשרים שנה והלויים מבן חדש ומבן שלשים שנה כדלקמן.

פסוק מט

אך את מטה לוי לא תפקוד וגו'. להוציאם מן הגזרה לפי שצפה הקב"ה שעתידין ישראל להכעיס לפניו ולגזור עליהם במדבר הזה יפלו פגריכם לפיכך לא רצה הקב"ה למנותם עם ישראל.

פרק ג

פסוק א

ואלה תולדות אהרן ומשה. כלומר הכהנים והלויים ומונה בני אהרן תחלה לבדם כדכתיב ויבדל אהרן להקדישו ובני משה לא נבדלו מן הלויים ולכך תולדותם הם בכלל הלויים שיצאו מעמם.

ביום דבר ה' את משה. כלומר באותו יום היו ארבעה תולדות לאהרן אבל אחר כך מתו נדב ואביהוא לפני ה' כדמפרש ואזיל. אמר ר' יוחנן לפני ה' מתו נדב ואביהוא אלא מלמד שקשה לפני הקדוש ברוך הוא מיתת בניהן של צדיקים כשמתים בחייהם.

פסוק לט

שנים ועשרים אלף. וכנגדן בא הקב"ה במלאכים בשעת מתן תורה שנאמר רכב אלהים רבותים אלפי שנאן ולא נדרש שאינן אלא שנאן מלאכים ורבותים ואלפי הם שנים ועשרים אלף. ולפי שגלוי וידוע לפני הקב"ה שכל ישראל יעבדו לעגל חוץ משבט לוי לפיכך לא הביא מלאכים אלא כנגד שבט לוי.

פסוק מז

ולקחת חמשת שקלים. וכן לדורות.

ואם תאמר: מפני מה הלויים אינן פודין בכורותיהם הנולדים מכאן ולהבא כמו שהבכורות ישראל פודין בכורותיהם ויש לומר דכל הלויים הנולדים הם מאלו אבל הבכורות של ישראל אינן נולדים מן הבכורות אלא מכל ישראל שלא נפדו ואותם הנולדים מן הבכורות אינן ידועין לפיכך צוה הקב"ה לפדות כל הבכורות שנולדו מכאן ולהבא.

פרק ד

פסוק ה

וכסו בה את ארון העדות. וכתוב ושמו בדיו פי' נתקנו בדיו אבל אין לפרש לשון שימה ממש דהא כתיב לא יסורו ממנו לעולם.

פרשת נשא

פסוק כב

נשא את ראש בני גרשון גם הם. לפי שבמנין דלעיל שמבן חדש ומעלה נמנו בני גרשון תחלה לפי שהיה גדול מבני לוי שנאמר ובני לוי גרשון וקהת ומררי ובמנין זה דמבן שלשים ומעלה נמנו בני קהת תחלה לפי שעקר עבודה עליהם הארון והמזבחות לכך הזכיר על בני גרשון גם הם כלומר לא הנחתים לגמרי מלמנות אלא גם הם תמנה.

פסוק לז

על פי ה' ביד משה. בבני קהת ובני מררי כתיב ביד משה. ובבני גרשון לא נאמר אלא על פי ה' ויש לומר שבפרשה של מעלה דאל תכריתו משפחות הקהתי כתיב וידבר ה' אל משה ואל אהרן לפיכך כתיב כאן דמשה פקד ומפי הגבורה נאמר למשה ובבני מררי דלא כתיב בהו וידבר ה' אלא בני מררי למשפחותם וגו' פירש בסוף הפרשה דעל פי ה' ביד משה היה אבל גבי בני גרשון כתיב למעלה וידבר ה' אל משה אבל אהרן לא נזכר כלל לפיכך לא הוצרך גבי בני גרשון ביד משה.

פסוק מז

לעבוד עבודת עבודה. שחיטה הפשט ונתוח שהם עבודת הכהנים וזה היו עושין הלויים כדכתיב בעזרא ובדברי הימים וגבי פסח של חזקיהו שהיו הלויים מפשיטין.

פרק ה

פסוק טו

מזכרת עון. שאר מנחות באות לכפר עון מנחת חוטא ומנחת נדבה ונותנין בהן שמן ולבונה כדי שיהא הקרבן מתמר ועולה לריח ניחוח אבל זו שאינה באה להזכיר זכות אלא לגלגל עון לפיכך לא יהא קרבנה מהודר.

פרק ו

פסוק יא

מאשר חטא על הנפש.

יש לומר מלשון קולע אל השערה ולא יחטיא שהחטיא את הנפש ומנעה מן היין וקרוב הוא לדרשת רז"ל על שציער עצמו מן היין.

פסוק כד

יברכך ה' וישמרך. יברכך בעושר. וישמרך שתעשה המצות כדרשי' ושמרתם את המצות.

דבר אחר: יברכך בבנים וישמרך בבנות שהנקיבות צריכות שמירה.

פרק ז

פסוק יב

ויהי המקריב ביום הראשון. משמע אעפ"י שאינו ראוי להקריב ראשון שאינו גדול שבשבטים שהרי ראובן ושמעון גדולים ממנו אלא שהוא תחלה לכל דבר כדפרי' לעיל אי נמי: לפי שהיה נשיאו גיסו של אהרן כהן גדול.
ביום הראשון. בניסן היה.

פסוק יג

וקרבנו. וא"י יתירה שלא יגיס דעתו על שזכה להקריב ראשון לכך כתיב וקרבונו דמשמע שיש אחר שקדמו דוא"י מוסיף על ענין ראשון ולכך נמי לא הוזכר בו נשיא כמו באחרים.
קערת כסף אחת וגו'. כנגד יוכבד שהיתה בת ק"ל שנה.
מזרק אחד כסף. כנגד משה שהיה שקול כשבעים זקנים.
שניהם מלאים. יכול אהרן אינו כמוהו ת"ל שניהם מלאים שניהם שוים.

פסוק יד

כף אחת עשרה זהב. כנגד עשרת הדברות שקבל משה שמלאות ריח טוב כקטרת. ויש להוכיח מכאן מה שאחז"ל כוס של ברכת המזון שוה מ' זהובים והכי פירושו דקרא אחת מכ"ף דהיינו מאה ברכות שחייב אדם לברך בכל יום כמנין כ"ף. עשרה זהב שוה עשרה זהובים וא"כ כוס של ברכה שיש בו ארבע ברכות שוה ארבעים זהובים.

פסוק יז

ולזבח השלמים. כנגד כל התורה שנאמר **וכל נתיבותיה שלום.**
בקר שנים. שכתובה בשני לוחות.

אילם חמשה עתודים חמשה. כנגד ה' דברות על לוח זה וה' על לוח זה. כבשים חמשה כנגד ה' חומשי תורה וכל שאר עתודים כתיב חסר ווא"ו וזה מלא לפי שנתחדשו באותו יום ששה דברים ראשון לכהונה ראשון לנשיאים ראשון לקרבנות ראשון לחדשים ראשון ליציאת מצרים ראשון לאיסור הבמות זה מצאתי. ולא נהירא לי שהרי במס' שבת פרק רבי עקיבא מסיק אותו היום נטל עשר עטרות וכו' אלמא נתחדשו יותר מששה דברים לכך נ"ל דוא"י דוקרבנו אצטריך ליה ללמוד שלא יתגאה. וא"ו דהכא רמז לו' צדיקים שיצאו מנחשון כדפירש לעיל. ומאי טעמא לא הקריבו אלא דבר מועט פר אחד איל אחד משל למלך שיצא לדרך והיו מביאין לפניו סעודה לפי הדרך ולפי הפונדק אמר להם המלך כך אתם מכבדים אותי אמרו לו אדוננו המלך בדרך אנו נותנין לפי הדרך ולפי הפונדק אבל כשתכנס נכנס עמך לפלטרין שלך אז תראה כמה אנו מכבדין אותך כך כשהוקם המשכן הקריבו הנשיאים קמעא אמר הקב"ה זהו כבודי בדבר מועט אמרו לפניו רבון העולמים במדבר אנו עומדין ולפי המדבר אנו מקריבין לפניך אבל כשיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותכנס לתוך פלטרין שלך אז תראה כמה קרבנות וכמה פרים נקריב לפניך וזה שאמר הכתוב: **הטיבה ברצונך את ציון וגו' אז תחפוץ זבחי צדק עולה וכליל אז יעלו על מזבחך פרים** ולא פר אחד וכן אתה מוצא בשלמה כשחנך את הבית מה כתיב שם **ויזבח**

שלמה את זבח השלמים בקר עשרים ושנים אלף וצאן מאה ועשרים אלף ויחנכו את בית ה'. וכן בימי עזרא כתיב והקריבו בית אלהא דנא תורין מאה דכרין מאתן אמרין ארבע מאה.

פסוק יח

ביום השני הקריב וגו' נשיא יששכר. לפי ששבטו של יששכר היו חכמים בתורה שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לכך זכו להקריב בשני ועל פי הדבור היה ולכך כתיב הקריב רחוק היה ונתקרב ורש"י פי' בענין אחר וגם פירש למה הקרב חסר יו"ד.

פסוק מח

ביום השביעי נשיא לבני אפרים. ושבתי היה שהרי ביום הראשון ראשון היה למעשה בראשית ולפי שיוסף היה שומר שבת קודם שניתנה התורה שנאמר וטבוח טבח והכן ואין הכנה אלא לשבת שנאמר והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו אמר לו הקב"ה שבזכות זה יכין בנך קרבנו ביום השבת שאין קרבן יחיד דוחה את השבת וזה שאמר הכתוב: לי גלעד ולי מנשה ואפרים מעוז ראשי יהודה מחוקקי ואמר ריש לקיש אם יאמר לך אדם למה בנה אליהו במה בהר הכרמל בשעת איסור הבמות לי גלעד כלומר על פי הדבור היה. ואם יאמר לך אדם שבעה דברים עשה גדעון פר הנעבד ופר המוקצה ובנה מזבח וכת עצים מן האשרה והקריב קרבן בלילה וע"י עצמו בלא כהן והיה בין הכומרים כל מה שעשה על פי הגבורה עשה שנאמר והי בלילה ההוא ויאמר לו קח את פר השור אשר לאביך ועלית עולה בעצי האשרה אשר תכרות ובנית מזבח לה' אלהיך על ראש המעוז הזה והיינו דכתיב לי מנשה שגדעון משבט מנשה הוא ואפרים מעוז ראשי אם יאמר לך אדם יהושע חלל את השבת ביריחו על פי הגבורה עשה דכתיב וסבותם את העיר וכו' כה תעשו ששת ימים וגו' וכתוב וביום השביעי תסובו את העיר שבע פעמים וא"א שבעה ימים בלא שבת ולפי שכבשה ביום שבת קדש אמר תהא כלה קדש לה'. וכן עתה התיר לשבט אפרים לחלל את השבת בשביל קרבן יחיד. יהודה מחוקקי אם יאמר לך אדם דוד עבר על לא תעשה אמר הקב"ה דוד הבא משבט יהודה למד הבעלי תשובה כסופר מחוקק המלמד תינוקות שנאמר אלמדה פושעים דרכיך וחטאים אליך ישובו וכן מסיק בריש ע"ז לא היה דוד ראוי לאותו מעשה דבת שבע אלא כדי ליתן פתחון פה לבעלי תשובה.

פרשת בהעלתך

פרק ט

פסוק א

בשנה השנית. ויעשו בני ישראל את הפסח וגו'. בפ"ק דפסחים בעי תלמודא אמאי קדמיה קרא אותו מעשה דשאו את ראש בני ישראל שבתחילת הספר להך פרשה דהכא שהרי האי מעשה תחלה הוא שהרי בכאן כתיב בחדש הראשון שהוא ניסן והתם כתיב באחד לחדש השני שהוא אייר ומשני אין מוקדם ומאוחר בתורה ומ"מ יש ליתן טעם בדבר שלפי שכל תורת כהנים היה באהל מועד ושם נמי כתיב באהל מועד וסמוך לאותה פרשה מדבר בדגלים ובחנייתם שהיה סביב למשכן הילכך קדמיה קרא. ורש"י פי' שלא התחיל

הספר בהאי פרשה מפני שראה שמדבר בגנותן של ישראל שלא עשו אלא פסח זה כל אותן ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר ואי קשיא מאי גנות הוא זה והלא בביאת הארץ תלאו הכתוב שנאמר **והיה כי יביאך וגו' ועבדת את העבודה הזאת** וגם פסח זה לא היו מקריבים כי אם על פי הדבור.
יש לומר דהגנות הוא שאם זכו ולא חטאו היו נכנסין לארץ משנה שניה והיו עושין פסח בכל שנה ושנה.

פרק י

פסוק כה

מאסף לכל המחנות. לפי שהיה אחרון וכל מי שהיה מתאחר בשביל שום דבר היה מתעכב עמהן לכך נקרא מאסף.

פסוק לא

כי על כן ידעת חנותנו במדבר. פי' ע"כ אני מחלה פניך שתלך עמנו לפי שידעת חנותנו והניסים והגבורות שעשה עמנו הקב"ה **והיית לנו לעינים** שהרואים אותך עמנו יאמרו לא עזב ארצו ואת נחלתו אם לא מפני שראה וידע גדולות של הקב"ה והטובות שעשה לעמו.

פסוק לג

וארון ברית ה' נוסע לפנייהם וגו'. ובכל הלילה הזה הענן שוכן על הארון שהרי לא היו יכולין לילך שלשה ימים רצופים לילה ויום דהא אמרינן האומר שבועה שלא אישן שלשה ימים מלקין אותו וישן לאלתר ובבקר היה נוסע מעל הארון והלויים היו מתקנין נסיעותיהם קודם שיסעו המחנות וזהו נוסע לפנייהם לפי פשוטו שהיתה נסיעה דארון באותן שלשה ימים עד שבאו למדבר פארן אבל כשבאו למדבר שלחו המרגלים כדכתיב **וישלח אותם משה ממדבר פארן** ואז נסעו בלא ארון כדכתיב **ויעפילו לעלות וכו' וארון ברית ה' ומשה לא משו מתוך המחנה** והיא היתה נסיעה ראשונה שעשו אחר אותן שלשה ימים. ומה שכתוב דרך שלשת ימים ר"ל בדרך ג' ימים כמו **כי ששת ימים עשה ה' שפירושו בששת ימים.**

פסוק לה

קומה ה' וגו'. פי' אם יתאספו לבא על ישראל יפוצו ולא ימצא בהם שנים ביחד ואם יבאו ינוסו ולא תהיה להם תקומה זו היא תפלת הדרך שלהם.

פסוק לו

ובנחה יאמר וגו'. כשהיה הענן שוכן על המשכן היה אומר יהי רצון שישובו כל האלפים והרבבות של ישראל במקומם במספרם ולא יחסר מהן איש ושובה כמו השיבה ודומה לו ושב ה' את שבותך.

פרק יא

פסוק א

ויהי העם כמתאוונים. כאוננים על המת ומתאבלים על מה שהיה הקב"ה רוצה להכניסן לארץ כי היו קטני אמנה ודואגין מן המלחמה.

פסוק ה

זכרנו את הדגה. לשון וידגו לרוב בקרב הארץ קרישינס"ה בלע"ז ואח"כ מפרש את הקשואים ואת האבטחים.

פסוק יב

כי תאמר אלי שאהו בחיקך. כי לולי זה הייתי בורח והולך.

פסוק יג

תנה לנו בשר. שלא כהוגן שאלו שהרי המן היה מתהפך להם לאותו טעם שהיו שואלים שנאמר ויתן להם שאלתם בשר שור ובהמה כבר היה להם שנאמר וגם ערב רב עלה אתם וצאן ובקר.

ואם תאמר: אכלום במדבר הרי נאמר ומקנה רב וכו' מכאן אמר ר' שמואל לא נתאוו אלא לעריות שנאמר וימטר עליהם כעפר שאר ואין שאר אלא עריות שנאמר איש אל כל שאר בשרו. הרי שבקשו להתיר עריות וכן הוא אומר בוכה למשפחותיו על עסקי משפחותיו ולכך אמר ויחר אף ה' מאד ובעיני משה רע באותה שעה אמר משה להקב"ה לשעבר היה אתי מי שישא ויתן במשאם שהיו שבעים זקנים שנתמנו מהר סיני שנאמר ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל ועכשיו אני לבדי שנאמר לא אוכל לבדי לשאת והיכן היו אותן שבעים זקנים אלא שמתו במתאוונים שנאמר והאספסף אשר בקרב פליגי בה ר' שמן בן אבא ור' שמעון בן מנסיא חד אמר אספסף זה ערב רב וחד אמר אלו שבעים זקנים שנאמר בהם אספה לי שבעים איש מזקני ישראל וכתוב שם ותבער במ אש ה' ותאכל בקצה המחנה ודרשי' בקצינים שבמחנה אלו הסנהדרין וראויין היו לשריפה עם נדב ואביהוא משעת מתן תורה שנאמר ויחזו את האלהים ונא' ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו וכו' וכמו שתרגם ואל רברבי בני ישראל לא הוה נזקא מכלל שהיו ראויין לנזק להשלחת יד אלא שלא רצה הקב"ה לערבב שמחת התורה והמתין לנדב ואביהוא עד שמיני למלואים כדפירש"י לעיל ולזקנים עד כאן וכן כתיב בתהלים ותבער אש בעדתם ואין עדה אלא סנהדרין שנאמר ואם מעיני העדה.

פסוק טו

ואל אראה ברעתי. כי טוב לי למות מיד ולא להיותי מתנונה והולך בידם.

פסוק טז

אספה לי שבעים איש. מהו לי ומהו איש ולא אמר אנשים אלא מיוחדים כביכול שיהו דומין לי שנאמר בו ה' איש מלחמה ושיהו דומין לך שנאמר והאיש משה ענו מאד וכן דרשין בסנהדרין אתך בדומין לך.

דבר אחר: לי שיהו מקיימין השמים והארץ שלי וזה שאמר הכתוב: הבונה בשמים עליותיו ואגודתו על ארץ יסדה בשביל אגודה שלי של סנהד' מיוסדת הארץ ואם אין ארץ אין שמים משל לפלטרין גדולים בנויים על ספינות כל זמן שהספינות מחוברות פלטרין שעל גבן עומדי' נסתלקו הספינות נפלו הפלטרין.

אשר ידעת. כי הם שהוכו בשבילם במצרים כדאמר ויכו שוטרי בני ישראל שכל מי שמוסר עצמו על ישראל זוכה לגדולה ולכבוד ולרוח הקדש.

פסוק יז

וירדתי. מלמד שיום זה היה חביב לפני הקב"ה כיום מתן תורה שנאמר כי ביום השלישי ירד ה' על הר סיני.

ואצלתי מן הרוח אשר עליך. משל למלך שהיה לו פרדס נאה ושכר שומר לשמרו לימים א"ל השומר איני יכול לשמרו כלו לבדי אלא הבא עוד אחרים שישמרו עמי אמר לו המלך לך נתתי הפרדס לשמרו וכל שכר שמירתו נתתי לך ועכשיו אתה אומר להביא אחרים חייך שאיני נותן להם שכר שמירה משלי אלא מתוך שכר שנדרתי לך כך אמר לו הקב"ה למשה לך נתתי רוח ודעת לפרנס בני ולא הייתי מבקש אחרי' ואתה אמרת לא אוכל לבדי חייך לא יטלו משלי אלא ואצלתי מן הרוח אשר עליך ואעפ"כ משה לא חסר כלום תדע לך שהרי לאחר ארבעים שנה אמר לו הקב"ה למשה קח את יהושע ונתת מהודך עליו שלא חסר ממנו כלום משל לנר שהיה דולק והדליקו ממנו כמה נרות ואור דליקתו לא חסר.

פסוק יט

לא יום אחד וגו'. למה נאמר כל הפרטות הללו שכל אלו עולין כל הימים שנצטוו ישראל [לשבות]. יום ויומים הרי ג' וחמשה הרי שמונה ועשרה הרי י"ח ועשרים יום הרי ל"ח וחדש ימים מל"ט יום הרי ס"ז יום וכמנין זה יש שבתות וימים טובים בשנה הרי חמשים שבתות יש בשנת הלבנה שעולה שנ"ד ימים וד' מפסח וב' ימים משבועות וב' ימים מר"ה וא' של יום הכפורים הרי נ"ט וד' מסוכות הרי ס"ג וד' שבתות מחדש העבור הרי ס"ז, ה"ט דקאמר כלהו רחמנא כל אותן הימים (שיאכל הימים) שיאכלו הבשר לא יהיה להם שום מום ולי נראה לפרש לא יום לא יהיה לכם אכילה ביום הכפורים ולא בשני ימים של שבועות שהוא יום שמחה לפני אי נמי בשני ימים של ר"ה שהם ימי זכרון לפני ולא בחמשה ימים שבין יום הכפורים לסוכות ויום סוכות בכלל שהם ימי שמחה לישראל על שנתכפרו עונותיהם ולא בעשרת ימי תשובה ולא בעשרים יום הרי כ"א יום שלא יהיה להם בכ"א יום שישראל גומרין בהן את ההלל בגולה שהם ימי שמחה לישראל ולכך כתיב יום ולא כתיב ימים כמו באחריתו.

עד חדש ימים. כלומר אותה אכילה תהיה כמו חדש שנחרב בו הבית בראשון ובשני' ואם נדונו בשריפה.

יש לומר שרמז להם שידונו בשריפה כמו הבית שנאמר **ויצת אש בציון** וע"כ צ"ל כן דליכא למימר שיאכלו מן הבשר חדש שלם דהא כתיב הבשר עודנו בין שניהם וגו'.

פסוק כא

ויאמר משה שש מאות. ומקשים העולם היאך עולה על דעתו של משה לומר דבר זה וכי לא היה יודע שהיה בידו של הקב"ה להספיק שאלתם. ופי' הגאון רבינו נסים דהכי קאמר ויאמר משה **שש מאות אלף רגלי העם אשר אנכי בקרבו** כלומר עם רב הם **ואתה אמרת בשר אתן להם ואכלו חדש ימים** כלומר אמרת באף ובחמה כדכתיב **עד אשר יצא מאפכם בשר אתן להם** ביום אחד כדי לאכול חדש ימים. **הצאן ובקר ישחט להם** כלומר על מה שאמרת להספיק ידעתי כי כל תוכל אבל מה שעל האדם לעשות מה יהיה וכי יוכלו בני אדם לאסוף ביום אחד לצורך שש מאות אלף רגלי עד חדש ימים **ואם כל דגי הים יאסף** כלומר אם יהיו כל דגי הים נצודים במצודה ולא יהיו צריכים כי אם לאסוף כלומר היכולין לאסוף ביום אחד לצורך חדש ימים.

פסוק כג

ויאמר ה' אל משה היד ה' תקצר. כלומר כמו שבידי להספיק כן בידי לאחוז בידם עד שיתקיימו דברי וזה שאמר הכתוב: **ויטוש על המחנה וגו'** וכאמתיים על פני הארץ מגובה שלא היו צריכין אפילו להושטת יד. דבר אחר: הצאן ובקר וגו' בודאי משה היה יודע שיש כח ביד הקב"ה להספיק אלא ה"ק אתה אסרת להם בשר תאוה כי אם על ידי הקרבת קרבן אל פתח אהל מועד ואין כאן אלא שלש כהנים אהרן ובניו וא"כ המורם מהם יבא לידי נותר שלא יספיקו לאכול הכל. **אם את כל דגי הים יאסף להם ומצא להם** בניחותא כלומר אם היו שואלים דגים ואתה היית מספיק להם ניחא שאין בהן קרבן אבל בשר שאמרת ליתן להם דמשמע מצאן ובקר קשיא לפי שצריכין לעשות מהן קרבן. **ויאמר ה' אל משה היד ה' תקצר** עתה תראה שאתן להם בשר ולא יצטרכו לקרבן וזהו השלו שאין מביאין ממנו קרבן.

פסוק כז

וירץ הנער. זה גרשם.

ויגד למשה. אלדד ומידד אחי משה היו כי כשנתנה תורה ונאסרו על העריות פרשו כלם שנאמר וישמע משה את העם בכה למשפחותיו ודרשינן על עסקי משפחותיו וגם עמרם אבי משה פירש מיוכבד שהית' אשתו ונשא אשה אחרת והוליד ממנה אלדד ומידד אלדד אל דוד מידד מי דוד כלומר חלוף דוד. ומצאתי קונטרס מר' עמרם מר' הלל שהיה מארץ ישראל אני הלל ראיתי קבר אלדד ומידד והיה כתוב עליהם אלדד ומידד אחי אהרן מן האב ולא מן האם. וי"א אלדד הוא אלידד בן כסלון מידד הוא קמואל בן שפטן. ואיתמר במדרש ר' תנחומא שלפי שמיעטו עצמן זכו להיות יתרים על הזקנים ה' דברים הזקנים לא נתנבאו עד למחר שנאמר **ואל העם תאמר התקדשו למחר** אבל אלו מתנבאים מה שעתידי להיות לסוף ארבעים שנה שנתנבאו משה מת ויהושע מכניס ישראל לארץ וי"א שנתנבאו על מפלת גוג ומגוג הזקנים לא נכנסו לארץ והם אלידד בן כסלון וקמואל בן

שפטן נכנסו לארץ. הזקנים לא נתפרשו שמותן ואלו נתפרשו שמותן. הזקנים נפסקה מהם נבואתן שהיתה משל משה שנאמר **ואצלתי מן הרוח אשר עליך** והללו היתה נבואתם משל הקב"ה שנאמר **ותנח עליהם הרוח** ולא היו אצל משה א"כ נבואתם משל הקב"ה היתה ולא פסקה שנאמר **אלדד ומידד מתנבאים במחנה** דמשמע מתנבאים והולכין כך מסיק בפ"ק דסנהדרין. ותימא לי היאך אפשר לומר שהיו אחי משה והם אלידד בן כסלון שהיה ממטה בנימין ומידד הוא קמואל בן שפטן שהוא ממטה אפרים וצ"ל דמאן דאית ליה הא לית ליה הא.

פסוק כח

ויאמר אדני משה כלאם. פשט. לפי שאמר הקב"ה ע' איש בלבד יהיו נביאים והיה הנער סבור שהיו ע' בלא אלדד ומידד וא"כ נביאי שקר הם ולכך אמר כלאם.

פסוק כט

ויאמר משה מי יתן את כל עם ה' נביאים וכו'. כלומר שמא נביאי אמת הן כי הע' שאמר הקב"ה היו מן הרוח אשר עלי כדכתיב ואצלתי מן הרוח אשר עליך אבל מרוחו של הקב"ה שמא אלה מתנבאים ובפ"ק דסנהדרין מסיק בשלמא למאן דאמר משה מת היינו דכתיב **אדני משה כלאם** אלא למאן דאמר על עסק שליו היו מתנבאים שהיו אומרים עלי שליו עלי שליו ולמ"ד נמי על עסקי גוג ומגוג היו מתנבאים אמאי כלאם ומשני לאו אורח ארעא דהוו כתלמיד המורה הלכה בפני רבו כמו שהיו רוצין ליטול אומנתו של משה ממנו. ועוד מסיק בשלמא למ"ד הני תרתי היינו דכתיב מי יתן את כל עם ה' נביאים אלא למ"ד משה מת מינח הוה ניחא ליה ומשני לא סיימוה קמיה מאי כלאם הטל עליהם צרכי צבור והם כלים מאליהן.

פסוק לג

הבשר. פשט. כלומר אחר שהספיק הבשר לבלוע כדי שלא יאמרו לא נגעם אלא לפי שלא היה בידו יכולת למשאלותם. ואיתמר במדרש תהלים גבי ויהרוג במשמניהם כלומר השמנים והבריאים שאותן שאלו שלא כהוגן מתוך כרס מלאה אבל כחושין היו יכולין לומר ששואלין כדי להבריא עצמן ואיתמר בפ"ב דכתובות כתיב **הבשר עודנו בין שניהם** וכתוב **עד חדש ימים** הא כיצד בינונים נדונין לאלתר רשעים מצטערין והולכים עד שלשים ימים.

פרק יב

פסוק א

ותדבר מרים ואהרן במשה. לפי שהנשים דברניות הן והחזיקה בדבר יותר מאהרן לפיכך הקדימה הכתוב ולקתה יותר.

כי אשה כושית לקח. בדברי הימים דמשה משמע כושית ממש שהיתה מלכה ומשה משל על כוש ארבעים שנה ולכך אמרו **אך במשה דבר ה'** כלומר וכי בשביל שדבר עמו הקב"ה נתגאה שלא רצה ליקח אשה מבנות ישראל הלא גם בנו דבר ולא נתגאינו בכך ונראה שעל אותה מלכה שלקח היו אומרים כן כי מצפורה בורח היה מפני פרעה ואנוס היה.

פסוק ג

והאיש משה ענו מאד. מגיד לך הכתוב שלא מחמת גאווה לקחה אלא היתה סיבה ומזל וגם בזה היה עניו שלא היה תובע עלבוננו עד שבא הקב"ה ותבעו. ענו כתיב חסר יו"ד לומר שהוא עניו בכל אבריו כי כשתכתוב אותיות של ענו בקריאתן עי"ן נו"ן וא"ו תמצא שהוא עולה רמ"ח אברים.

פסוק ד

פתאום. שלא יוכלו לומר משה צעק עלינו והתפלל לפני הקב"ה.

פסוק ו

אם יהיה נביאכם ה'. תשובה זו היא על מה שאמרו גם בנו דבר. כלומר אינו דומה דבור שאני מדבר עמכם ועם שאר הנביאים לדבור שאני מדבר עם משה שעם נביא אחר בחלום אדבר בו כאדם שרואה חלום וצריך פתרון. במראה אליו אתודע כאדם שרואה במראה בבואה שלו ואינו רואה ממשות כלומר דרך משל אני מדבר עמהם כדכתיב שכב על צדך השמאלית וכן בדניאל כתיב אני ראיתי ולא אבין וכן הרבה אחרים.

פסוק ז

לא כן עבדי משה וגו'. תרגום יונתן בכל עמי כלומר כולם מחזיקים אותו לנאמן כי פה אל פה אדבר בו ופרש"י פה אל פה אמרתי לו לפרוש מן האשה שנאמר ואתה פה עמוד עמדי ותימא א"כ למה נתרעמו ממה שפירש. ויש לומר נתרעמו ממה שפירש קודם לכן שלא היה מצוה לו הקב"ה לפרוש אם לא שפירש מדעתו דקיש לומר דבדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו. ומתוך מעשה דאלדד ומידד ידעו מפי צפורה שפירש קודם לכן כדפרש"י ואז דברו בו.

פסוק יב

אל נא תהי כמת. כמצורע שנצטרע עם יציאתו מרחם אמו שאין לו טהרה עולמית אבל זאת שלא בא אלא על ידי חטא תפלות מועיל בה כמו שמצינו בפרעה שנצטרע ע"י שרה ונתרפא כשהשיבה.

פסוק יג

אל נא רפא נא לה. נא קמא לשון בקשה ובתרא לשון עתה.

פסוק יד

תכלם שבעת ימים. פרש"י ק"ו לשכינה י"ד יום ומקשים העולם היכן נמצא שיעור זה די"ד יום

ויש לומר דמן הדין הוא במסכת נדה פרק המפלת ת"ר שלשה שותפין יש באדם הקב"ה אביו ואמו אביו מזריע לובן שממנו גידים ועצמו' וצפרנים ומוח שבראש ולובן שבעינים הרי ה' מן האב ואמו מזרעת אודם שממנו דם ובשר וכו' הקב"ה מטיל בו רוח ונשמה וקלסתר

פנים ודעת ובינה והשכל וראית העינים ושמיעת האזנים ודבור שפתים והלך רגלים. הרי עשרה דברים מאת הקב"ה כפלים מאביו ולכך נקט בנזיפה דהכא י"ד שהוא כפלים משבעה מאביה אלא דיו לבא מן הדין להיות כנדון ולא תכלם כי אם שבעה וקשיא להר' בכור שור אי אמרינן בכל חמור שלמד מן הקל שנוסף כפי מה שהוא חמור ממנו. ואם תאמר: ק"ו לשכינה י"ד היינו לעולם שהרי בסוף הסגר שהוא בי"ד אם לא נתרפא המצורע הוא מחליט לעולם. ואו"ה"ר ברוך בר יצחק דבשני הסגרים אין בהם יותר מי"ג יום דיום שביעי עולה לכאן ולכאן. ומיהו תימא דמנא לן דמנזיפה דאביה **תכלם שבעת ימים** דלפום ריהטא דקרא משמע דפשוט הוא ממקום אחר דמאביה תכלם שבעת ימים. ויש לומר דמנזיפה דאביה היא במנודה ומנודה כאבל שנוהג שבעה. ועדיין קשה דז' דאבל לא מצינו בקרא דאינו אלא מדרבנן ועוד מאי קאמר **דאביה ירוק ירק בפניה** והלא לא היה חי באותה שעה אמנם נ"ל דמזה לא קשיא כלל דהכי בעי למימר אלו חי וירוק ירק בפניה. ומ"מ יש מתרצים שאביה נזף בה במצרים בלידת משה שטפחה אביה על ראשה כשהושלך ביאור ואמר לה בתי היאך נבואתך **הלא תכלם שבעת ימים** דהתם כתיב **ותתצב אחותו מרחוק** מה גבי מצורע ז' אף כאן שבעה. אמנם לא ידעתי היכן כתיב רחוק במצורע אם לא משום דכתיב **וישב מחוץ לאהלו שבעת ימים** ולשון הרחקה הוא ומהאי קרא דתכלם שבעת ימים מוכח במועד קטן בפרק ואלו מגלחין דנזיפה דרבנן הוי שבעת ימים.

פסוק טו

העם לא נסע. שלא נעלה הענן משום כבוד משה.

פרשת שלח

פרק יג

פסוק ב

איש אחד וגו'. אך משבט לוי לא הושלח מרגל לפי שלא היה להם חלק בארץ.

פסוק יא

למטה יוסף למטה מנשה. כאן שקליה יוסף למטרפסיה לפי שהוציא דבה ולכך הוזכר כאן על מטה מנשה שהיה ממוציאי הדבה ולא על מטה אפרים שלא הוציא ובכל מקומות הוא נזכר על מטה אפרים.

פסוק טז

ויקרא משה להושע בן נון יהושע. מדרש תנחומא מה ראה לקרותו יהושע אלא ראה כלב שנטל שכרו בארץ שנאמר **ויבא עד חברון** וכתיב במקום אחר **ויתנו לכלב את חברון** ויהושע נטל חלק עשרה אנשים של מרגלים ולכך הוסיף יו"ד בשמו שעולה עשרה. ולפי שקראה תגר כשנתחלקה משמה של שרי ופרע לה בכאן. וי"א שנתחלקה ה"א בשם שרה וה"א בשם אברהם. ובפ' ואלו נאמרין מסיק שאמר לו משה יה יושיעך מעצת מרגלים.

פסוק לב

וכל העם אשר ראינו בתוכה. כלומר מה שהיא אוכלת יושביה לא מפני חלישות שבהם שהרי גבורים משונים הם.
דבר אחר: אל תאמרו שמפני רוב אכילה ושתייה שהרי הם אנשי מדות אוכלין במדה ושותין במדה.

פסוק לג

הנפילים. שכל הרואה אותם מתפלא עליהם.
דבר אחר: שכל הרואה אותם מתיירא שלא יפלו עליו.

פרק יד

פסוק טז

מבלתי יכולת ה'. ויאמרו לא מחמת שנאה המיתם שהרי ראינו שהיה מחבבן בהיות אשר עין בעין וגו' אלא מבלתי יכולת ה' היה.

פסוק יז

ועתה יגדל נא כח ה' וגו'. שתכבוש כעסך כמו שאחז"ל איזהו גבור הכובש את יצרו שנאמר טוב ארך אפים מגבור.
כאשר דברת לאמר. כשאמרתי לפניך הודיעני נא את דרכיך באי זה מדה אתה דן את הבריות ועברת על פני וקראת ה' ארך אפים ולכך לא הזכיר כאן ה' ה' ששם ר"ל מדת רחמים ומדת הדין וכאן לא הוצרך להזכיר כי אם מדת רחמים. ואל נמי לא הזכיר כאן שמשמע לשון דיין מלשון ואת אילי הארץ לקח וגם אלהים לא תקלל מתרגם דיינא לא תלוט. וגם רחום וחנון לא כתיב כאן שאין לשון של רחום נופל אלא גם עם חנון וחנינה נתינה היא שנאמר וצדיק חונן ונותן וכאן לא היה מבקש כי אם לסלוח בלא נתינה. אבל ה' שהוא מדת רחמים וארך אפים שמאריך אפו על בריותיו ואינו מכלה אותם מיד שייכי שפיר הכא ורב חסד ישמור בה חסדו עם בריותיו ואינו משלם להם תגמולם. ואמת לא הזכיר כאן דאדרבה לא היה רוצה לאמת מה שאמר אכנו בדבר ואורישנו. ונוצר נמי לא שייך שמא לא עשו חסד אלא (פשעו). נושא עון ופשע. וחטאה לא הזכיר כאן שאין חטא אלא שוגג כדכתיב וחטאה בשגגה ואלו מורדין היו שנאמר אך בה' אל תמרדו.

פסוק יח

ונקה לא ינקה. שאינו מבער הפושעים מן העולם והוא כמו ויסרתוך למשפט ונקה לא אנקה.

פוקד עון אבות על בנים. וזו היא מדת רחמים שאינו נפרע עד דור רביעי ובפרשת כי תשא שבא למנות כל המדות כתיב על בני בניו אבל לא חשש להאריך כל כך. וגם מכאן אתה למד דנקה לא ינקה מדת רחמים מדחשיב ליה הכא.

פסוק כ

ויאמר ה'. על ששנינו שנתרצה הקב"ה לישראל ביום הכפורים ואמר לו **סלחתי כדבריך** ולכך הוקבע אותו יום למחילה ולכפרה לדורות מקשים העולם היכן מצינו שאמר לו הקב"ה למשה סלחתי כדברך במעשה העגל אלא כאן במרגלים. ויש לומר דהאי קרא אדלעיל קאי והכי קאמר **כאשר נשאת לעם הזה ממצרים ועד הנה** אז אמרת **סלחתי כדבריך** וכן **סלח נא לעמך** ועוד יש לומר כדברך משמע כאשר בקשת ממני שאסלח להם עתה כמו שנשאתי להם ביציאת מצרים בעשיית העגל וא"כ גם שם אמר סלחתי.

פסוק כא

ואולם חי אני. ל' שבועה ולא פי' מה היא השבועה אלא אמר **וימלא כבוד ה' את כל הארץ** כלומר אם אעשה שלא יתחלל שמי בגוים לומר **מבלתי יכולת ה'** כי סוף סוף אתן להם הארץ אבל זאת אעשה להם **אם יראו את הארץ וגו'.**

פסוק כה

והעמלקי. יש מקשים וכי בעמק היו יושבים והרי כתיב בסמוך וירד העמלקי והכנעני היושב בהר אלא כך אמר הקב"ה עצה עמוקה היא זאת שיפנו דרך המדבר ולא ילחמו כי לא יצליחו ואע"פ שהם רשעים כי איננו שמח במפלתן ולפי הפשט ודאי בעמק הם יושבים אלא כיון ששמעו ישראל באו לקראתם דרך האתרים עלו בהר וארבו להם וגבי מארב שייך לשון ישיבה כדכתיב **ישב במארב חצרים.**

פרק טו

פסוק ב

כי תבואו אל ארץ מושבותיכם. למה נסמכה פרשה זו לפרשת מרגלים לפי כששמעו ישראל גזרתו של הקב"ה אמרו אוי לנו לעולם לא נכנס לארץ כי לסוף ארבעים שנה נמי אם אנו חוטאין יגזור גזרה אחרת וא"כ אין לדבר סוף אמר להם הקב"ה בודאי לאחר מ' שנה תבואו אל הארץ.

פסוק כז

ואם נפש אחת. לעיל פי' בפ' ויקרא שתולה החטא בנשמה יותר מהגוף.

פסוק לב

ויהיו בני ישראל במדבר. אמרו רבו' ז"ל אלמלי שמרו ישראל שבת שניה לא שלטה בהן כל אומה ולשון ומנא להו שזה היה בשבת שניה מדכתיב ויהיו וימצאו דתכף להויה שנצטוו במצות שבת מצאו מקושש. ומנא לן דמקושש זה צלפחד מדכתיב **מקושש עצים ביום השבת** עצי"ם עם ב' דביו"ם עולה בגימטריא צלפחד ולמה נסמכה פרשת מקושש לפרשת ציצית לפי שבשעה שחלל המקושש את השבת אמר משה לפני הקב"ה רבון העולמים כתוב בתפילין **למען תהיה תורת ה' בפיך** וצוית שלא לנשאם בשבת היה זה נושאן היה

נזכר ולא חלל את השבת אמר הקב"ה הריני קובע ומצוה להם מצוה אחת שעל ידה יהיו נזכרין מן המצות כמו במצות תפילין ותהיה נוהגת בשבת וזו היא מצות ציצית.

פסוק לח

על ציצית הכנף פתיל. שצריך לפותלו ואמרו רבותינו ז"ל נמי ציצית שלישי גדיל ושני שלישי ענף והטעם כדאמרין במדרש דשמונה חוטין של ציצית כנגד שמונה דברים שבלב אי נמי שמונה שמות יש ללב והלב הוא תלוי בשלישי גופו של אדם ולכך הוו חוטין מתחילין משליש ראשון ונמשכים עד שני שלישים כמו שיש מן הלב עד סוף גופו של אדם שני שלישים, מהר"ם.

פסוק לט

וראיתם אותם. פרט לכסות לילה או אינו אלא פרט לכסות סומא כשהוא או' וזכרתם נתן ראה וזכירה ראה למי שרואה וזכירה למי שאינו רואה.
דבר אחר: וראיתם אותו שאם עשית כן נעשה כמי שאתה רואה כסא הכבוד שדומה לתכלת כדא"ר מאיר מה נשתנה תכלת מכל מיני צבעונין לפי שהתכלת דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד שנאמר **ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר** וספיר קרישטאל בלע"ז דומה לרקיע וכתוב וראיתם והדר וזכרתם והדר ועשיתם מלמד שהראיה מביאה לידי זכירה וזכירה מביאה לידי עשיה.
וזכרתם את כל מצות ה'. פרש"י שמנין גימט' של ציצית ת"ר כו'. ואעפ"י שציצת כתיב חסר יו"ד שניה ויש לומר דג' ציצת כתיב וחד מנייהו כתיב לציצת והלמ"ד משלמת השלש יודי"ן החסרות. ועוד שמעתי שיש שעושין חוליות וכריכות עד שעולין כל החוליות והכריכות והחוטין והקשרים מן כל ד' ציציות תרי"ג. ושיעור החוליא בפ' התכלת כדי שיכרוך וישנה וישלש וכל הפוחת לא יפחות מז' כנגד ז' רקיעים והמוסיף לא יוסיף על י"ג כנגד ז' רקיעים וששה אורים שביניהם.
ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם. כדאמר מר ליבא ועינא תרי סרסורי דחטאה.

פרשת קרח

פרק טז

פסוק א

ויקח קרח. איתא בחלק ויקח אמר ריש לקיש שלקח מקח רע לעצמו. קרח שעשה קרחה בישראל.

דבר אחר: קרח עולה בגימטריא שד"ד ששדד ולא שמר מצותיו של הקב"ה. **בן יצהר** שהרתיח את כל העולם כצהרים. **בן קהת** שקיהה שיני מולידיו. **בן לוי** שנעשה לוויה

לגיהנם ופריך וליחשוב נמי בן יעקב בן שעקב עצמו לגיהנם ומשני אמר ר' שמואל בר רב יצחק יעקב בקש רחמים על עצמו שנאמר **ובקהלם אל תחד כבודי**. ודתן שעבר על דת. ואבירם שאיבד עצמו מלעשות תשובה. ואון שישב כל ימיו באיניות. בן פלת בן שנעשו לו פלאות. בני ראובן בן שראה והבין. מדרש לפי שהיה ראובן בכור אמרו יש לנו חלק בכהונה לפיכך החזיקו במחלוקת גם הם. ואמר רב און בן פלת אשתו הצילתו אמרה ליה מאי נפקא לך מיניה אי משה רבא את תלמידא אי קרח רבא את תלמידא אמר לה ומאי איעבד דהואי בעצה ואשתבעי לי בהדייהו אמרה ליה ידענ' דכולה כנישתא קדישתא היא שנאמר **כי כל העדה כלם קדושים** תוב בביתך ואנא מצילנא לך אשקיתיה חמרא וארויתיה ואגניתיה בביתא יתבא אבבא וסתר א לשערא כל דאתא חזי לה רישא פרוע וחוזר אדהכי והכי נבלעו והוא ניצול וקיימ' בנפש' **חכמו' נשים בנתה ביתה ואולת בידיה תהרסנו** זו אשתו של קרח שהחזיקה יד בעלה במחלוקת ואמרה ליה חזי מאי עביד משה איהו הוה מלכא לאחווה שוייה כהנא רבא לבני אחווה שוינהו סגני כהונה אי אתיא תרומה אמר תהא לכהן בכורים לכהן מעשר ראשון נמי דשקליתון אתון אמר חד מן עשרה תהוי לכהנא ועוד גיז לכו למזייכו שנאמר והעבירו תער על כל בשרם ומיטלטל לכו כי כופתא שנאמר **והנפת אותם תנופה** אמר לה איהו נמי קא עביד הכי אמרה ליה איהו כיון דרבא הוא וכלה דידיה הוא **תמות נפשי עם פלשתים** הוא דקאמר לכו עבידו תכלתא ואי ס"ד תכלתא חשיבא אפיק גלימא דתכלתא ולבשויהו לכלה בני מתיבתך. ולכך נסמכה פרשת ציצית לכאן לו' לך שעל ידי תכלת הוחזק המחלוקת כי באותה שעה עשה קרח משתה לכל אותם ר"נ איש ונתעטפו כלם טליתות שכלה תכלת אמר לו קרח למשה טליתות הללו פטורין מן התכלת אם לא אמר לו חייבין אמר לו ארבע חוטין של תכלת פטורין טלית שכולה תכלת אינו דין שתפטור עצמה אמר לו בית שהוא מלא ספרים פטור מן המזוזה או לא אמר לו חייב אמר לו כל התורה כלה מאתים ושבעים וחמש פרשיות אין פטורין את הבית וב' פרשיו' שבמזוזה פטורין את הבית אין אתה מצוה עלינו אלא מלבך.

פסוק ב

ואנשים מבני ישראל. ומי הם אליצור בן שדיאור וחביריו ואע"פ שלא פרסמן הכתוב נתן בהם סימנין כתיב הכא ואנשים מבני ישראל וכתוב התם **האנשים האלה אשר נקבו בשמות** כתיב הכא **נשיאי עדה קריאי מועד** וכתוב התם **אלה קריאי העדה נשיאי מטות**. משל לבן טובים שנמצא גונב כלים בבית המרחץ ולא היה בעל הגנבה רוצה לפרסמו התחיל נותן בו סימנין אמרו לו מי גנב כליך אומר להם בן טובים שהוא בעל קומה ועיניו נאות ושערו שחור וקווצותיו תלתלים וחוטמו זקוף משנתן הסימנין הללו הכירוהו אף כאן אע"פ שסתמן הכתוב על ידי הסימנין אתה יודע מי הם ובא וראה כמה קשה המחלוקת שבית דין שלמעלה אין עונשין עד שיהא בן עשרים ושלמטה מי"ג וכאן נענשו אפילו יונקי שדים כדכתיב **הם ובניהם וטפם** וכן אמרו גדול השלום שאפילו הקב"ה שינה בו כדפרשי' לעיל.

פסוק ז

והיה האיש אשר יבחר ה'. וכי אינם יודעים זה אלא כך אמר מתרה אני בכם שלא תחייבו עצמכם כי תדעו שהקטרת חביב לפני הקב"ה יותר מכל הקרבנות ובו נתון סם המות שבו נשרפו נדב ואביהוא וכל מי שיבחר הקב"ה מכם הוא הקדוש כלומר יצא חי וכלכם אובדים ואפ"ה קבלו עליהם התראה והקריבו. וזה שאמר הכתוב: **החטאים האלה בנפשותם** שכבר התרה בהם.

ואם תאמר: קרח שפקח היה מה ראה לעשות שטות כזה אלא עינו הטעתו שראה שלשלת גדולה יוצאה ממנו כדפרש"י ז"ל וכו' ועוד דרש אני בן יצהר כדאמרין תירושך ויצהרך תירוש זה היין יצהר זה השמן ובכל המשקין כשתתן בהם שמן השמן עולה למעלה וא"כ די להיות למעלה מכולן. ולא עוד אלא שנאמר ואלה בני היצהר וכי יש בנים לשמן אלא אלו אהרן ודוד שנמשחו בשמן המשחה אהרן נטל כהונה ודוד נטל מלכות ומה אלו שלא נמשחו אלא בשמן בלבד נטלו כהונה ומלכות אני שאני בן השמן אינו דין שאהיה כהן גדול או מלך מיד חלק על משה.

פרק יז

פסוק ה

כאשר דבר ה' ביד משה כו'. פשטיה דקרא קאי אדלעיל כלומר **ויקח אלעזר את המחנות** **כאשר דבר ה' ביד משה.**

פסוק ו

אתם המיתם את עם ה'. לדעת, לפי שאמרתם להביא קטרת והוא סם המות שבו נשרפו נדב ואביהוא שהיו כהנים ולכך **ויאמר משה אל אהרן קח את המחטה וגו' ושים קטרת** ויראו שאין הקטרת ממית אלא החטא ממית אמרו אין כאן הוכחה שאין אלו ראויין לכהונה המטות יוכיחו ולכך צוה הקב"ה **דבר אל בני ישראל וקח מאתם מטה מאת כל נשיאיהם** וכתיב בתריה **והשכותי מעלי את תלונות בני ישראל.**

פסוק כג

והנה פרח מטה אהרן. משמע דתרי עיני פרח היו שם דמצד אחד פרח ואותן פרחים עמדו ולא נפלו לעולם ומצד אחד ויצא פרח ונפל כדרך כל פרחי אילנות **ויצץ ציץ ויגמול שקדים.** וראה מיומא ומפרק מקום שנהגו דמסיק על אותן דברים שנגנזו וי"א אף מקלו של אהרן שקדיה ופרכיה נגנזו מכלל דפרחים היו ועמדו לעולם ומצד אחד השקדים.

פרק יח

פסוק ח

ואני הנה נתתי לך. דוק ותשכח בהאי פרשתא כ"ד מתנות כהונה. תרומה וחלה שגם היא נקראת תרומה.

פסוק ט

מן האש כל קרבנם. בכלל זה יש מנחת סלת ומנחת מאפה תנור ומנחת מחבת ומנחת מרחשת.

ולכל חטאתם. אלו חטאות.

ולכל אשמתם. אלו אשמות.

אשר ישיבו לי. זה גזל הגר דכתיב בפרשת נשא האשם המושב לה' לכהן.

פסוק יא

תרומת מתנם. זה המורם מן התודה ומן השלמים חזה ושוק ומורם מלחמי תודה וזרוע בשלה מאיל נזיר.

מתנם. זה זרוע לחיים וקיבה.

פסוק יג

בכורי כל. זה הבכורים המובאים משבע' מינים.

פסוק יד

כל חרם. אלו חרמים שהם לכהן.

פסוק טו

כל פטר רחם. זה פדיון בכור אדם בחמשת שקלים.

ואת בכור הבהמה הטמאה. זה פטר חמור אשר תפדה.

בכור שור. בכור כשב. בכור עז. אלו בכורות בהמה טהורה. ומעשר מן המעשר.

פרשת חוקת

פרק יט

פסוק יז

מים חיים אל כלי. מכאן רמז לקרות בתורה כהן ולוי וישראל כלומר ונתן עליו התורה שנקראת מים כדאמרינן **הוי כל צמא לכו למים** וגם נקראת עץ חיים שנאמר **עץ חיים היא** [אל כלי' נטרין] "כהן" לוי "ישראל".

פרק כ

פסוק ח

קח את המטה והקהל. אמר הרב בכור שור ולהכות בסלע קאמר לו שיקח המטה וזהו המעשה של בשלח דכתיב שם והכית בצור אלא שהיה מסדר שם איך פרנס ישראל במן ובשלו ובמים ואחר מפרש כל אחד במקומו ותרוייהו חד מעשה הוא דהא כתיב התם ויקרא שם המקום **מסה ומריבה** ובפרשת וזאת הברכה כתיב **אשר נסיתו במסה תריבהו על מי מריבה**. וגם כאן כתיב **המה מי מריבת קדש מדבר סין** והתם נמי כתיב **ויסעו ממדבר סין** והא דכתיב כאן **ודברתם אל הסלע** לאו לאפוקי שלא להכותו קאמר אלא ה"ק

תדברו אל בני ישראל (אל) לפני הסלע כדי שיראו הדבר לעיניהם שאני מוציא להם מים מצור החלמיש והם אמרו **שמעו נא המורים המן הסלע הזה נוציא לכם מים** כלומר למה תריבון עמי וכי אנו יכולין להוציא לכם מים מן הסלע הזה אם לא ע"י הקב"ה וא"כ דרך תפלה ובקשה היה לכם לבקש ממנו ולא דרך מריבה ותלונה ולפי שהיה להם לפרש דבריהם יותר הקפיד הקב"ה עליהם ואמר **יען לא האמנתם בי** ולפי הפשט העונש ממה שאמר נוציא והיה להם לו' יוציא דמשמע יוציא הקב"ה וכן ייסד הפייט נוקש בעשר והיינו היו"ד דיוציא עשר.

פרק כא

פסוק ד

ויסעו מהר ההר לסבוב את ארץ אדום וגו'. וכתוב ותקצר נפש העם כיון שראו שחזרו לאחוריהם אל הדרך המדבר היה קשה בעיניהם כמות כי היו סבורין ליכנס מיד לארץ ישראל ולאכול מתבואת הארץ ועכשיו חוזרין למקום שאין מים ומזון מצויין שם. וכי תימא מה קפידא יש כאן הרי היה להם מן לכך כתיב **ונפשנו קצה בלחם הקלקל** אינו דומה רואה וטועם לטועם בלא ראייה שלפי שאינו רואה ממשות הדבר שאינו (שהוא) טועם ואינו נחשב בעיניו לכלום אי נמי שלא היו טועמין הטעם הטוב ההוא עד שהיו טורחין בו **וטחנו בריחים או דכו במדוכה** וכן משמע קרא דפרשת בהעלותך דכתיב ביה **והיה טעמו כטעם לשד השמן.**

פסוק ח

עשה לך שרף. לכך צוה הקב"ה לעשות נחש ולא דבר אחר: כדי להגדיל נסיו ונפלאותיו שהוא מכה באזמל ומרפא באזמל בנחש הכה ובנחש מרפא.

פסוק י

ויחנו באובות. פי' בצלמון ובפונון שבין הר ההר ואובות כמו שכתוב באלה מסעי ושם היתה מכת נחשים ומשם באו אחר המכה לאובות.

פסוק יב

משם נסעו. פי' מע"י העברים ויחנו בנחל זרד ובמסעי כתיב שמע"י העברים באו לדיבון גד ויש לומר דהתם מפרש שם המקומות והכא מפרש שם הנהרות לפי שרוצה לבא אל הבאר.

פסוק יג

ויחנו מעבר ארנון. ארנון הוא שם הנהר וחנו בעבר הנהר לצד ארץ סיחון כי היו מקיפין את ארץ מואב שלא ניתנה להם רשות לעבור דרך עריו כי אם בגבוליו כדכתיב וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה ובאו ממזרח שמש לארץ מואב והניחו ארץ מואב למערב שעברו מעבר לארנון לצד ארץ סיחון.

כי ארנון גבול מואב בין מואב ובין האמורי. כלומר שהנהר מפסיק בין שני הגבולים כי מתחל' היתה כל הארץ למלך מואב משני צדי הנהר וסיחון לקח כל מה שהיה למלך מואב לצד ארנון ומאותה מלחמ' ואילך היה הנהר מפסיק בין גבול מואב ובין גבול ארץ סיחון מלך האמורי ואותה ארץ שבעבר הירדן הנהר שכבש סיחון מיד מואב לקחו ישראל מיד סיחון כמו שאז"ל עמון ומואב טהרו בסיחון כלומר נטהרו ונכשרו לישראל על ידי סיחון ואותה נחלה היה שואל מלך עמון מישראל ואו' לא לקח ישראל מארץ מואב כי לא עברו ארנון.

פסוק יד

על כן. על שנצח סיחון את מואב יאמר בס' מלחמות ה' כמו בדברי הימים שכותבין בו מלחמות שבין אומה לאומה והנצוח שהקב"ה נותן לאומה כנגד חברתה וכתוב בו ענין מלך מואב.

את והב בסופה. את והב תיבה אחת והיא כמו בהתודע יוסף שמתפרש כמו באתודע והכי נמי את והב כמו אתיהב למלך מואב בסופה ובסערה שהיא נצוח שנלקחה ארצו עד הנחל.

פסוק טו

ואשד הנחלים. שפך הנחלים כמו אשדות הפסגה.

אשר נטה לשבת ער. כלומר שהיה נוטה בתוך ארצם וישיבת' של מואב דער הוא מואב כדכתיב והמואבים היושבים בער והיו כבר יושבים מכאן ומכאן לנחלים ועתה נשען הנחל לגבול מואב שאין גבולם עובר הנחל.

פסוק טז

ומשם בארה. ומאותן נחלים ומנסיעתם היתה הבאר נובעת שיוצאה מן הסלע.

פסוק יז

אז ישיר ישראל. אז כשנתן להם הבאר ישיר ישראל מתוך שמחה שהיו סבורים למות שם הם ומקניהם בצמא אבל משה לא שר כדפרש"י.
עלי באר ענו לה. כך משוררים וצועקין ענו לה הרימו קול לה כמו וענו הלויים.

פסוק יח

באר חפרוה שרים. כלומר הבאר הזה אינו כשאר בארות שחופרים אותה עבדים כדאמרינן ויכרו שם עבדי יצחק באר אלא באר זו מכובדת שחפרוה שרים וכרוה נדיבי עמים משה ואהרן וזקני ישראל.

במחוקק במשענות'. כלומר לא חפרוה כשאר בארו' אלא שחקקה בסלע במטה האלהים וזה מוכיח שלא הקפיד הקב"ה על שהכה דאם הקפיד לא היו משוררים מדבר שהקפיד. וי"א מחוקק זה משה כדאמרינן כי שם חלקת מחוקק ספון ומתרגמינן משה ספרא רבא. וממדבר מתנה כלומר חשיבות גדולה היה באותו הבאר כי ממדבר שהוא מקום צמאון היה להם למוצא מים.

פסוק יט

וממתנה נחליאל. לא היתה כשאר בארו' שנובעות במקומן ואינן נמשכות אלא משנתנה נגברה והיה לנחל והיו רוב המים עולין על הבמות.

פסוק כ

ומבמות הגיא. ומהבמות היה יורד אל ההר לעבר הגיא ונמשכה אצל ראש הפסגה הנשקפה על ראש פני הישימון הנראית על פני המדבר שהוא קרוי ישימון כדכתיב ובתהו יליל ישימון וזו היתה שמח' גדול שהיתה נראית על פני המדבר להולכים בתהו שהיו רואים מקום להשקות הם ומקניה' ולהתקרר ולהתעדן, ובעירובין פרק כיצד מערבין מסיק וממדבר מתנה אם משים אדם עצמו כמדבר הזה שהכל דשין בו תורתו מתקיימת ונתנת לו במתנה וכיון שנתנה לו במתנה נחלו אל כלומר כירושה היא לו וכיון שנחלו אל עולה לגדולה שנאמר ומנחליאל במות ואם הגיס דעתו הקב"ה משפילו שנאמר ומבמות הגיא ואם חזר בו הקב"ה מגביהו שנאמר **כל גיא ינשא**.

פסוק כב

עד אשר נעבור גבולך. לא היו שואלין לעבור דרך ארצו אלא לסבוב גבולו מבחוץ כמו שסבבו ארץ אדום וארץ מואב וכן כתוב בפ' אלה הדברים כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער שהניחום לסבוב ארצם וגבולם.

פסוק כד

עד יבוק עד בני עמון. יבוק שם הנחל שנאמר **ויעבור את מעבר יבק** וכמו שלקח סיחון את ארץ מואב עד ארץ ארנון כך לקח ארץ בני עמון עד יבק והנהר היה מפסיק ביניהם אבל משם ואילך כי עז וחזק גבול בני עמון מן הנהר ואילך מפני שהנהר היה מפסיק הגבול.

פסוק כו

כי חשבון עיר סיחון. לפי שכתוב אחריו וישב ישראל בארץ האמורי. אמר כאן שלא תתמה על שאנו אומרים שחשבון היא מארץ האמורי ויודעין אנו שהיא מארץ מואב כי חשבון עתה היא עיר סיחון שהרי הוא נלחם במלך מואב הראשון וכבשה מידו ולא עם בלק מלך מואב אלא במלך ראשון שהיה קודם בלק.

פסוק כז

על כן יאמרו המושלים. בני אדם הרגילים למשול משלים על ידי שלקחה סיחון באו לדור בתוך חשבון כי עתה תבנה ותכונן מאחר שהיא עכשיו עיר סיחון כי כל זמן שהיתה למלך מואב לא היה מלך חזק אבל משכבש סיחון אין לכלום לגור בה.

פסוק כח

כי אש יצאה. לאחר שנכבשה חשבון ונלחם גם בשאר עיירות שהוא ער וארנון וכבשם אז אמר אש יצאה מחשבון כלומר חיל וגבורים ולהבה מאותה עיר שנקראת קרית סיחון.

אכלה ער מואב. כלומר ממקומו יצא אש ושרפם והוא כמו **ותצא אש מאבימלך ותאכל את אנשי שכם ומבעלי שכם ותאכל את אבימלך** כלומר מהם ובהם וזה המשל שמשלו על גבורת סיחון להודיעך כמה גדול כחו של משה שנצחו והרגו. וכן משלו משל על בני עמון הלא את אשר יורישך כמוש אלהיך.

פסוק כט

נתן בניו פליטם. כלומר הבנים הקטנים שפלטו מן החרב והבנות שאין דרכם להלחם שבק והניחם להוליך בשביה לפי שלא היה יכול להצילם מידו. נתן כמו **נרדי נתן ריחו**.

פסוק ל

ונירם אבד חשבון. כלומר ניר ויורש שלהם אבד חשבון וכל הארץ עד דיבון שלא יירשוה עם ירושתו. ניר לשון יורש כמו ולמען היות ניר לדוד עבדי.

פסוק לד

ויאמר ה' אל משה אל תירא אותו. פרש"י לכך הוצרך לו' אל תירא אותו מה שלא הוצרך לו' מסיחון לפי שהיה ירא פן יעמוד לו זכות מה שהגיד לאברהם אבינו שנשבה לוט. ואם תאמר: והלא כוונתו לרעה היתה כדי שיהרג אברהם ויקח שרה. יש לומר כיון דהצלה באה על ידו היה לו לירא כמו שמצינו בפרק חלק בזכות מ"ב קרבנות שהקריב בלק זכה ויצאת ממנו רות ואע"פ שלא נתכוין אלא לרעה לקלל את ישראל ומיהו תימה למ"ד דעוג נקרא פליט על שנפלט מן המבול דבמס' נדה מסיק דעוג וסיחון אחי הוו וא"כ [היכן מצינו] שסיחון פלט מן המבול דבשלמא עוג מצינו סמך ורמז כדפרשתי בפ' נח בשם ר"י החסיד וישאר אך נח שעולה בגי' עוג אבל לסיחון לא מצינו רמז. ואו' הרב רב יחיאל בר יוסף שעוג נולד קודם המבול ואמו היתה מעוברת מסיחון בשנת המבול והלכה ונשאת לאחד מבני נח וכבר היתה מעוברת מאותן בני האלהים אשר לקחו מבנות האדם ונולד סיחון בתיבה.

פרשת בלק

פרק כב

פסוק ב

וירא בלק כו' לאמורי. לסיחון מלך האמורי ונשא ק"ו בעצמו ומה סיחון שנצח מלך מואב לא היה יכול לעמוד מפניהם אני על אחת כמה וכמה.

פסוק ד

עתה ילחכו הקהל וגו'. לא היו יראים אלא שלא יהו שוללים ובוזזים את כל סביבות' ולהכי נקט לשון לחיכה אבל שלא יהרגום לא היו יראים שכבר הזהיר הקב"ה **אל תצר את מואב. כלחוך השור.** מתוך שאין לו שינים למעלה ואינו יכול לחתוך העשבים כמו סוס וחמור וכחו גדול עוקר העשבים והשרשים.

פסוק ו

ואגרשנו מן הארץ. מארץ שלי שלקחו מיד סיחון שכבש מיד מואב כדפירש"י לעיל.
 כי ידעתי את אשר תברך מבורך. לפי שנבא על מואב שיפול ביד סיחון כדכתיב לעיל על
 כן יאמרו המושלים דהיינו בלעם.

פסוק ז

וילכו זקני מואב. בפרק חלק תנא מואב ומדין לא היה שלום ביניהם לעולם משל לשני
 כלבים שהיו בעדר והיו שונאין זה את זה ובא זאב על אחד מהם אמר אם אין אני עוזרו
 למחר יבא עלי הלכו להם שניהם והרגו הזאב אמר רב משרשיא היינו דאמרי אינשי
 שונרא וכרכושתא פי' חולדה עבדו הלולא מתרבא דביש גדא.
 וקסמים בידם. שכר קסמים בידם וכן תרגום ירוש' ואגרתא דקסמיא בידיהון אי נמי
 אגרתא דקסמיא בידיהון שהביאו לו ספרי קוסמין.

פסוק ח

וישבו שרי מואב עם בלעם. וזקני מדין להיכן הלכו כיון דאמר להו לינו פה הלילה וגו' הלכו
 להם אמרו כלום יש אב ששונא בנו.

פסוק י

בלק בן צפור. הוא היה משלשה אנשים שהשיבו שלא כהוגן קין ובלעם וחזקיה. קין
 כשאמר [לון] הקב"ה אי הבל אחיך ענה השומר אחי אנכי היה לו להשיב רבון העולמים
 אתה יודע הכל והכל גלוי לפניך. בלעם כמו כן כשאמר [לו הקב"ה] מי האנשים האלה
 [היה לו להשיב אתה יודע מי הם]. חזקיה כששאל לו ישעיה מאין באו אליך האנשים
 ויאמר לו מארץ רחוקה באו אלי מבבל היה לו להשיב נביא אתה ואתה יודע. וקשיא לי
 אמאי לא חשיב אדם הראשון כשאמר לו הקב"ה איכה היה לו להשיב אתה יודע שהרי
 כבר נתנה בו חכמה דהא בשעה ששית קרא שמות ולא סרח עד שעה עשירית ואי אמרינן
 אפיק חזקיה ועייל אדם הראשון הוא ניחא וכן נראה שהרי שלשה אלו עם הקב"ה היו
 מדברים אבל חזקיה עם הנביא היה מדבר ואין הנביאים יודעין הכל.

פסוק כ

אם לקרוא לך. פי' אם אתה סבור להשתכר בהליכתך קום לך אתם ואל תאמר שהפסדתי
 שכרך ואך ידוע תדע כי את הדבר אשר אדבר אליך אותו תדבר על כרחך.

פסוק כב

ויחר אף אלהים כי הולך הוא. ואע"פ שנתן לו רשות מ"מ מחשבת בלעם הרשע נכרת
 מתוך מעשיו שאם לא היה דעתו לקלל לא היה לו לילך אלא ודאי כך היתה סברא שלו
 מאחר שאמר לו הקב"ה מתחלה לא תלך ואח"כ אמר לו לך א"כ חזר בו ובדעתו לקללם
 לפיכך חרה אפו של הקב"ה שהרי היה לו לעלות בדעתו שאין הקב"ה חוזר מדבריו

וכשאמר לו קום לך אתם לא התירו לקללם אלא לפי שראה שהוא חומד ממון אמר לו לך אתם והוא הלך על דעת לקלל לכך שלח לו מלאך לשטן לו להודיע שהוא יודע מחשבותיו.

פסוק כג

ותלך בשדה וגו'. פירש"י סימני אבות הראהו וצריך פי' לפי' והכי קאמר בתחלה עמד בשדה נגדו שיש דרך לנטות ימין ושמאל רמז לו שאם ירצה לקלל זרעו של אברהם יקלל מימין ומשמאל. בני ישמעאל מצד אחד ובני קטורה מצד אחד אבל לא תלך באמצע אל תקלל זרע יצחק ואחר עמד במשעול הכרמים שאין דרך שם כי אם דרך הלך שני אנשי' בצמצום ורמז לו שאם בא לקלל זרעו של יצחק שיוכל לקלל מצד אחד דהיינו מצדו של עשו אבל לא מצד השני מצד יעקב. ואחר עמד במקום צר אשר אין דרך לנטות ימין ושמאל כי כל בניו כשרים הם דהיינו זרע יעקב זהו סימני האבות הראהו.

פסוק לג

גם אותכה הרגתי. פירש"י הרי זה מקרא מסורס והוא כמו גם הרגתי אותך. וצריך פי' לפירושו והכי קאמר דאי דרשין כמו שכ' הוה משמע גם אותך הרגתי עם האתון וא"כ היכי קאמר אחר כן ואותה החייתי אבל השתא דמהפכין ליה מצינן למדרש הכי לא העכבה בלבד קראתיך ע"י כי גם ההריגה כלומר לא זו בלבד הייתי עושה לך שהייתי מעכבך פה אלא גם הרגתי אותך ואותה החייתי כי מאחר שיהיה נהרג אין לחוש על כבודו כל כך אבל עתה מפני שדברה והוכיחה אותך ולא יכולת לעמוד בתוכחה [הרגתיה כו'] שחס המקום בכבוד הבריות. **ואותה החייתי** ונראה שגם הנערים הרג שאין נזכרין כלל הכא.

פסוק לה

ואפס את הדבר. בעל כרחך ואם על דעת ראשונה דלקלל אתה הולך תהרג בחרב. וכדי ליראו ולבהלו בא המלאך.

פסוק מא

וירא משם קצה העם. פי' כל העם מקצה שראה כלם עד סוף המחנה.

פרק כג

פסוק ד

ויקרא אלהים אל בלעם. מקשים העולם מדוע בא הקב"ה לקראת בלעם ולא בא לקראת משה רע"ה אלא קוראו כדכתיב **ויקרא אל משה.**
יש לומר שזה משל למלך שיושב בפלטרין שלו בא מצורע אחד וקורא בשער שרוצה לדבר עם המלך באו והגידו למלך אמר המלך אל תניחוהו ליכנס פן יטנף הפלטרין שלי אך אלך

לדבר עמו חוץ וכשאוהבו רוצה לדבר עמו אינו זז ממקומו ומניחו לבוא תוך חדריו ומדבר עמו.

פסוק ה

וכה תדבר. אמור לו מה שאמרתי לאברהם **כה יהיה זרעך** וא"כ אין לכלותם כיון שגזרתי עליהם להרבותם.

פסוק ח

ומה אזעום לא זעם ה'. שלא כעס הקב"ה בכל אותן הימים והיינו דקאמר ליה נביא לישראל עמי זכר נא מה יעץ וגו'. כדאיתא במס' ברכות. ואמרינן התם וכמה הוי זעמו רגע וכמה רגע כמימריה ותימה היאך יכול לקלם באותו זמן מועט ויש לומר שהיה יכול לו' כלם. וזה שאמר הכתוב: **ויהפוך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה** שאמר **ותרועת מלך בו**. הוא הפך כלם. ומיהו קשיא מדאמרינן התם ההוא מינא דהוה בשיבבותיה דר' יהושע בן לוי דהוה קא מצער ליה טובא כו' כי מטא ההיא שעתא איתנמנם אמר ש"מ לאו אורח ארעא למעבד הכי דכתיב גם ענוש לצדיק לא טוב ואפילו למינאי והיאך היה יכול לקללו באותו רגע ואי זו קללה היה יכול לומר בשעה מועטת כזאת וצ"ל דאין הדבר תלוי כי אם להתחיל הקללה בשעת הזעם וכן נמי מוכח התם דמסיק אמר ר"י מברכותיו של אותו רשע אתה למד מה היה בלבו בקש לו' לא יהיה להם בתי כנסיות כמו שאפרש בסמוך וכל אלו הקללות לא היה יכול לומר באותו רגע אלא ש"מ דבהתחלה תליא מילתא.

פסוק י

ומספר את רובע ישראל. פי' ל' רביעה כלומר זרע העתיד לצאת מהם. דבר אחר: לשון רביעית לפי שראה ישראל שוכנים בארבעה דגלים אמר אפילו חלק רביעית שבהם איני יכול לספור. **תמות נפשי מות ישרים**. מכאן תשובה למינים זכרם לאבדון שהרי ברוח הקדש היה אומר דבריו וקאמר שיהא סופו כישראל אלמא יש תקנה לישראל לאחרית.

פסוק כ

הנה ברך לקחתי. קבלתי ברכה מאת הקב"ה לברך את ישראל וברך ולא אשיבנה כלומר ואברך אותם ולא אשיב הברכה מהם ודין הוא שיברכם שהרי **לא הביט און ביעקב** ולפיכך **ותרועת מלך בו** לשון חיבה ורעות וזהו דבר גדול כי חזק הוא המוציאם ממצרים. אל לשון חוזק [כמו] **ואת אילי הארץ לקח**.

פסוק כב

כתועפות ראם לו. כלומר כפלי כפלים כחו כפול משל ראם. תועפות לשון כפלות כדמתרגמי' וכפלות ותעיף וכן תעופה בבקר תהיה שתהא אור שלך כפול מאור הבקר

ומדמה הקב"ה לראם כדי להאזין לבני אדם וכן הוא נמשל לארי ה' כאריה ישאג אריה שאג מי לא יירא.

פסוק כג

כי לא נחש ביעקב. לשון נסיון כמו נחשתי כלומר אין לנסות אם יקללם כי בודאי לא יקללם וכי תימא אין הקב"ה חפץ לקללם אבל ע"י כשפים וקסמים יכול אדם לקללם ת"ל ולא קסם בישראל שאין שום כשפים מועלין בהם שהקב"ה שומרם. כעת יאמר ליעקב. כעת הבא כמו כעת חיה יאמר על יעקב ועל ישראל מה פעל אל כלומר כל כך יעשה הקב"ה נסים וגבורות לישראל עד שיאמרו הכל כמה פעולות פעל הקב"ה עם אלו. והוא כמו מה רבו מעשיך ה'.

פסוק כד

הן עם כלביא יקום. לא כמו שחשבת להשפילם אלא יקומו ויתגברו כארי וכלביא.

פרק כד

פסוק א

ולא הלך וגו'. לקראת נסיונות לפי שיודע הוא שלא יועילו כדפירש לעיל אלא נתכוון לברכם והסכים הקב"ה על ידו שנאמר ותהי עליו רוח אלהים אי נמי רצה לקללם ושרתה שכינה עליו והכריחו בעל כרחו לברכם.

פסוק ה

מה טובו אהליך יעקב. איתמר בחלק אמר ר' אלעזר מברכותיו של אותו רשע אתה למד מה היה בלבו בקש לומר לא יהיה להם בתי כנסיות ובתי מדרשות אמר מה טובו אהליך יעקב. לא תשרה עליהם שכינה אמר משכנותיך ישראל. לא תהיה מלכותם נמשכת אמר כנחלים נטיו. לא יהיה להם זיתים וכרמים אמר כגנות עלי נהר. לא יהיה ריחם נודף אמר כאהלים נטע ה'. לא יהיה להם מלכים בעלי קומה. אמר כארזים עלי מים. (אמר) לא יהיה להם מלך בן מלך אמר יזל מים מדליו. לא תהא מלכותם שולטת באומות אמר וזרעו במים רבים. לא תהיה מלכותם עזה אמר וירום מאגג מלכו. לא תהא קימה למלכותן אמר ותנשא מלכותו. א"ר אבא בר כהנא וכלן חזרו לקללה חוץ מבתי כנסיות ובתי מדרשות שנאמר ויהפוך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה קללה ולא קללות. דבר אחר: כנחלים נטיו (לשון נטיו) לשון נטיה שייך בנחלים שנאמר הנני נוטה אליה כנהר שלום כמו שהנחלים נוטים ומתפשטים לכאן ולכאן כשגדלים כך ישראל יפרו וירבו והיו צריכים לפשט אהלים ולהרחיבם כדאמר הרחיבי מקום אהלך וכו'. כאהלים נטע ה' כאותן זריעות חשובות שנטע ה' בגן עדן שנאמר ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם שגדלין ומתברכין.

פסוק ז

יזל מים מדליו. כמו הרים נזלו כלומר יתנטפו מים ממקום שהם דולים כלומר ירבה חיל מזרעו כי חיילות נמשלו למים כמו המים העצומים את מלך אשור כלומר יצא חיל מזרעו וזרעו יהיה כמים רבים שיגדלו מאד.

יורם מאגג מלכו. יורם מלכו של ישראל יותר מאגג כמו שמצינו שמלך ראשון של ישראל דהיינו שאול הרג עמלק וכל מלכי עמלק קרוין אגג וכל מלכי מצרים קרוין פרעה וכל מלכי פלשתים קרוין אבימלך.
ותנשא מלכותו. של ישראל.

פסוק ח

יאכל גוים צריו. כלומר ישראל יכלה הגוים שהם צריו.
ועצמותיהם יגרם. כאדם שאוכל בשר ואח"כ אוכל העצמות ואינו משייר כלום.

פסוק יד

לכה איעצר. א"ר יוחנן שלשה היו באותה עצה בלעם איוב ויתרו בלעם שיעץ נהרג איוב ששתק נדון ביסורין יתרו שברח זכו בניו וישבו בלשכת הגזית שנאמר ומשפחות סופרים ישבו יעבץ תרעתים שמעתים סוכתים המה הקינים הבאים מחמת וגומר וכתוב ובני קני חותן משה עלו מעיר התמרים וגו'.
דבר אחר: איעצר כלומר על אותו דבר שאתה ירא וחרד מפני זה הקהל היושב ממולך דע שאם לא תתגרה בהם אל תירא מהם.
אשר יעשה העם הזה. כדמפרש ואזיל.

פסוק יז

אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב. אני שר ומעיין הדבר ולא יהיה בקרוב ודבר רחוק הוא אך משה לא אמר כן אלא כי קרוב יום אידם של אומות העולם וחש עתידות למו. משל למלך המהלך בדרך ועמו אוהבו ושונאו צמא המלך למים האויב אמר לו רחוקים אנו למים כדי לצערו האוהב אמר אדוני המלך רכב כי קרוב לנו המים כדי להשיב נפשו עליו. כך בלעם האויב אומר כי הישועה רחוקה אבל האוהב אומר שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבא וצדקתי להגלות.

דרך כוכב מיעקב. נתחזק המושל של יעקב. דרך לשון חוזק כמו **תדרכי נפשי עוז. וקם שבט מישראל** חזק שימחץ פאתי מואב של מואב. פאתי לשון היתה לראש פנה. ועל דוד נבא שנאמר **ויך את מואב וימדדם בחבל וגו'.**

וקרקר כל בני שת. האומות כדפרש"י ואין ישראל בכלל שהרי ברישיה דקרא תלה הממשל" בישראל.

פסוק יח

והיה אדום ירשה. שהיו עבדים לדוד נושאי מנחה.
והיה ירשה שער אויביו. שער יהיה ירושה לאויביו.

פסוק כ

וירא את עמלק. וכתוב וירא את הקיני וגו'. שתי אומות הללו נקט ביחד לפי שעמלק היה ראשית לשנאה וקיני ראשית לאהבה שעל ידו הועמדו שרי אלפים ושרי מאות ולשניהם מפרש תגמולם עמלק עדי אובד וקני איתן מושבך ושים בסלע קנך ושים שם דבר כלומר ושימת מושבך וקן שלך יהיה בסלע.

פסוק כב

כי אם יהיה לבער קין. כלומר כשיהיה לבער קין כשילכו בגלות עד מה אשור כלומר עד מתי יהיה דבר זה [שלא יהיה] לזמן ארוך ולא תהיה כ"א בשביה שהרי אשור תשבך ולא תהיה נבער ונאבד מן העולם כמו עמלק לפיכך המריב בהם שוטה והמשלים עמהם חכם.

פסוק כג

ויאמר אוי מי יחיה משומו אל. בפרק חלק אמר ריש לקיש אוי למי שמחיה עצמו בשום אל אי נמי בשום אלה ור' יוחנן אומר אוי לה לאומה שתמצא בשעה שהקב"ה עושה פדיון לבניו מי מטיל כסותו בין לביא ללביאה בשעה שנזקקין זה לזה. דבר אחר: שהיה מקונן ואומר מי יוכל לחיות מאותה שימה שישים הקב"ה בעולם ועל מלך המשיח נבא.

פסוק כד

וצים מיד כתיים. וספינות גדולות מיד ארמיים יוצאים כמו וצי אדיר לא יעברנו. וענו אשור ואע"פ שאשור יגדל כמו שאמר לעיל עד מה אשור תשבך. וענו עבר. בני ישראל. וגם הוא עדי אובד. וגם הוא לאחר שימשול ארם בכל העולם לעד יהי נאבד בימי מלך המשיח. ועל שראה כל האומות כלות לימות המשיח היה מקונן ואומר אוי מי יחיה משומו אל.

פרק כה

פסוק א

וישב ישראל בשטים ויחל העם לזנות. [כ"מ שנאמר וישב כתיב אחריו פורענות] וישב יעקב ויבא יוסף את דבתם רעה ונמכר. וישב יוסף במצרים ויאמר יוסף אל אחיו הנה אנכי מת. וישב ישראל בארץ מצרים וסמך ליה ויקרבו ימי ישראל למות. וישב ישראל ויהודה בטח וסמך ליה ויקם ה' שטן לשלמה וגו'. בשטים. אמר רבי אלעזר שטים שמה ור' יהושע אומר שעסקו במעשה שטות. ויחל העם לזנות. נעשו חולין ע"י הזנות בעצת בלעם ולכך הוא נדון בשכבת זרע רותחת כדאיתא במס' גיטין פרק הניזקין מדה כנגד מדה.

פרשת פנחס

פסוק יא

פינחס בן אלעזר. כלומר אין להם לשנאתו אם הרג זמרי שהרי על ידי כן **השיב את חמתי** מעליהם ולא כליתי אותם.

פסוק יב

לכן. שעשה דבר הגון לפני **הנני נותן לו את בריתי שלום** ואם ישנאוהו ישראל לא יחוש ואין לו לירא לא מקרובי זמרי ולא מקרובי כזבי שהיתה בת מלך ובקידושין פרק האומר מסיק וי"ו דשלום קטיעה היא למדרש כשהוא שלם ולא כשהוא חסר מכאן לכהן בעל מום שעבודתו פסולה.

פסוק יג

והיתה לו ולזרעו אחריו וגו'. שיהא משוח מלחמה מכאן ואילך וזה שאמר הכתוב: במלחמת מדין אותם ואת פנחס בן אלעזר הכהן לצבא וכו' מכאן אמרו רז"ל דלא נתכהן פנחס עד שהרגו לזמרי. ובהכי ניחא מה שהעולם מקשים היאך הרג פנחס את זמרי ונטמא למת דאיכא למימר דעד עכשיו לא נתנה כהונה אלא לאהרן ולבניו אבל לבני בניו לא וגם במלואים תמצא כתיב לאהרן ולבניו תעשה כתנות ולא לבני בניו. ועוד יש לומר דהניחו לזמרי גוסס ולא מת ממש וגוסס אינו מטמא ועל זה הקשה הר"ר שמואל שהרי משמיני למלואים היה פנחס משוח מלחמה שכן מונה שמחה זו בשבע שמחות שהיתה אלישבע אשת אהרן יתירה על האחרות שהיה בן בנה משוח מלחמה ושמה משם נתן לו להיות משוח מלחמה אבל לעבודה ולדורות לא וכאן ניתנה לו הכהונה לכל מיילי **ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם**. **ויכפר על בני ישראל**. וראוי הוא לעשות כפרות אחרות.

פסוק טו

ושם האשה המוכה. לא נכתב אלא להודיע שגדולים היו ואעפ"כ לא נמנע פנחס מלהרגם ולכך הוצרך להבטחתו של הקב"ה וכן מצינו באברהם לאחר שהרג המלכים שאמר לו הקב"ה **אל תירא אברם**.

פרק כו

פסוק א

ויהי אחרי המגפה. צוה הקב"ה למנות את ישראל לידע אותם שילחמו עם הכנעניים ושני פעמים נמנו וזה המנין מנה להזכיר שם המשפחות אבל במדבר סיני לא הזכיר המשפחות ולפי הפשט לא כל בני השבטים עלו למשפחות כי יש מהם שלא היה להם בנים ונקראו על שם אחיהם שהיתה משפחתם מרובה ונטמעו בהם ולא היה להם שם לעצמן כגון בני שמעון שאינו מונה משפחות אוהד ויכין וצחר וגם בני אשר לא מנה משפחת ישוה ונטמעה במשפחת ישוי ופעמים שאין משפחה נקראת אלא על שם בני בניהם כגון **לזרח משפחת הזרחי** ולא מצינו זרח מבני שמעון אלא מבני בניו היה ונתלית

בו המשפחה וכן אצבון וכן ארד ונעמן שהם בני בלע מדקאמר משפחת הבלעי מכלל שהיו בנים אחרים לבלע ונקראו על שמו וכן גלעד עשה לו משפחה לעצמו ומכיר היה לו בנים אחרים ונקראו על שמו כדכתיב **למכיר משפחת המכירי** ויש מהם שנשתנו קצה שמותם כגון נמואל ימואל חושים שוחם אחי אחרים מופים שפופם.

פסוק מו

ושם בת אשר שרה. לפי שנזכרה עם יוצאי מצרי' [זכרה] כאן ויש לתמוה מהו ושם וגם על התרגום יש לתמוה ושום בת אתת אשר סרח משמע שלא היתה בת אשר אלא בת אשתו וגדלה אשר ולכך נקראת על שמו וזהו ושם שלא היה לו לאשר עליה אלא השם בלבד אבל בתו לא היתה. ומיהו תימ' אם הולידה אחד מן השבטים למה לא הזכירו ואם אחר דמעלמא למה מתיחסת על יעקב ושמה בת אשר היתה ולפי שהיה שמה ידוע ביותר בחסידות ובמעשים טובים כתוב עליה ושם ואמנם לשון התרגום דחוק.

פסוק נט

אשר ילדה אותה ללוי. כי אשתו של לוי אותה שמה.

פרק כז

פסוק ח

והעברתם את נחלתו לבתו. בכלהו כתיב ונתתם וגבי בת והעברתם לפי שכשהנחלה נתונה לבת היא נעברת משמה הראשון ממטה למטה ונקראת על שם בעלה.

פרק כח

פסוק ט

וביום השבת. איתא בשוחר טוב לכל המוספים לא תמצא מוסף מועט כשבת ועל דבר זה קראה שבת תגר לפני הקדוש ברוך הוא אמר לה הקב"ה הנה שזהו קרבן מוסף הראוי לך לפי שכל מעשיך כפולים שיר כפול שנאמר **מזמור שיר ליום השבת** עונג כפול שנאמר **וקראת לשבת עונג ולקדוש ה' מכובד** עונשו כפול שנאמר **מחלליה מות יומת** לחם כפול לחם משנה לפיכך ראוי קרבן שלך להיות כפול. וזהו שאנו אומרים במוסף של שבת להקריב בה קרבן מוסף שבת כראוי, מה שלא נאמר בכל המוספין.

משל למלך שאמר לעבדיו הכינו סעודה לבני הכינו להם שני מיני מאכלים לאחר שסעדו צוה המלך להכין לו סעודתו אמרו לו עבדיו מה נכין לך אמר להם ולבני מה הכינותם, אמרו לו כך וכך. אמר להם ולי כמו כן. אל תכינו יותר מבני. כך הקב"ה נתן לבני ישראל לחם משנה ביום השבת, לפיכך צוה להקריב ג"כ לחם משנה. וזהו **וביום השבת שני כבשים.**

ואגב גררא אפרש פירוש של תכנת שבת.

והוא לשון ותכן לבנים כלומר שספרת יום ראשון יום שני וכו' ושבת ביום שביעי. שהקב"ה אוהב שביעית לפיכך לקח חנוך שהיה דור שביעי וכן שבת וכן שבעה רקיעים וכן שמטה וכן יובל וכן ארץ שבעה עממין.

רצית קרבנותיה הקרבנות שראו פני שבת שאמרת **ומיום השמיני והלאה ירצה** ואי אפשר לשמונה ימים בלא שבת.

צוית פירושיה עם סדורי נסכיה צוית פירוש ענש שבת עם צווי דנסכים כדפרש"י גבי זכור ושמור בדבור אחד נאמרו. וכן **לא יקח איש את אשת אחיו יבמה יבא עליה** בדבור אחד נאמרו. וכלם נראים סותר זה לזה, אבל זכור ושמור אין נראה סותר זה את זה.

ויש לומר דאיהו נמי דומה סתירה שהרי זכור ושמור דרשינן מיניה זכרהו על היין בכניסתו הוי מצות עשה שהזמן גרמא ונשים פטורות. ושמור משמע לא תעשה דכל מקום שנאמר השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה, ונשים חייבות. הרי דומה שבא לסתור הבנין דזכור. מיהו אמת הוא דנשים חייבות בקדוש היום דכל דאיתנהו בשמירה איתנהו בזכירה.

ויש להקשות למה אין אנו קורין בכל שבת פרשה זו דביום השבת כמו שאנו קורין בר"ח ובמועדות מוספין שלהם. וליכא למימר משום דאין בפ' זו כי אם שני פסוקים, ואמרינן במס' מגלה דאין מתחילין בפרשה פחות משלשה פסוקים, שהיה לנו לקרותה ולהתחיל בפ' **דצו את אהרן את קרבני לחמי**, כמו שאנו מתחילין אף בר"ח שחל להיות בשבת.

ויש לומר לפי שכל קריאת הפרשיות הוו משום כפרה, כדאמרינן במס' תענית בשעה שאמר אברהם אבינו **במה אדע כי אירשנה** כלומר באיזה זכות אירשנה, ואמר לו הקב"ה **קחה לי עגלה משולשת**, כלומר בזכות הקרבנות. והשיב לו אברהם תינח בזמן שבת המקדש קיים כשאין בית המקדש קיים מה תהא עליהם. אמר לו הקב"ה, שיהו קורין לפני הקרבנות ומעלה אני עליהם כאילו הקריבום לפני ומכפר להם. ובכל פרשיות של מועדות ור"ח כתיב בהו כפרה, שנאמר **ושעיר עזים אחד לכפר עליכם**, אבל פרשת שבת לא כתיב בה כפרה. לפיכך אין אנו קורין אותה.

דבר אחר: משום דגבי מועדות כתיב **אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם** ואין מקרא יוצא מידי פשוטו, דמשמע קריאה בתורה ממש, אבל בשבת לא כתיב כן וגם לא איקרי מועד, ור"ח איקרי מועד כדכתיב **קרא עלי מועד וגומר**.

בר"ח כתיב **לחטאת לה'** מה שלא נאמר בכל המוספין ובמסכת שבועות דריש ליה אמר הקב"ה הביאו עלי כפרה על שמעטתי את הירח. ויש לפרש כן תביאו לדורות בשבילי ולשמי קרבן להיות קרבן כפרה לי, ובזה תתנחם הלבנה על שמעטתי אותה.

והכפרה היא מועלת לתינוקות שלא תפול עליהם אסכרה לפי שחדוש ראשון היה ברביעי, כדאמרינן ברביעי נתלו המאורות, ואמר מר ברביעי היו מתענין על האסכרה שלא תפול בתינוקות. וגם רש"י פי' בפרשת בראשית שלפיכך כתיב **יהי מארת** חסר לשון מארה, וכ"ש ביום חדוש הלבנה שיש לדאג על התינוקות, וקרבן זה של ר"ח מכפר עליהם. וזהו שאנו אומרים במוסף של ר"ח. זמן כפרה לכל תולדותם ותולדותיו של אדם אלו התינוקות.

פסוק כה

וביום השביעי. מצאתי שבז' של פסח שאומר בקרבנות של מוסף פסוק זה ביום השביעי וגו' כתיב גבי שבועות **שעיר עזים לכפר עליכם** ולא כתיב לחטאת מפני כבוד התורה שנתנה בו ביום זה אשר יסד הפייט דיום הבכורים חטאת לא נזכר למען יהי דבר המלך למנוחה.

דבר אחר: לפי שהיו אז ישראל נקיים מכל חטאת כדאיתא במדרש משקבלתם עליכם עול תורה והמצות מעלה אני עליכם כאלו לא חטאתם מעולם וזהו שייסד הפייט בזולת של שבועות קבלו מלכותי ולא תאשמו. ועוד כתיב גביה **מלבד עולת התמיד** מאי טעמא לא כתיב בהדיה ומלבד שתי הלחם ופר ושני אילים ושני כבשים הקריבים באותו יום כמו שכתוב בר"ה **מלבד עולת החדש ומלבד עולת התמיד** וכן ביום הכפורים **מלבד חטאת הכפורים ועולת התמיד**

ויש לומר שהם נזכרים בכלל מה שכתוב **וביום הבכורים בהקריבכם מנחה בשבועותיכם** בגלל המנחה כל אלו באין ולא במוסף. גם כן גבי ר"ה כתיב **ועשיתם עולה** מאי שנא מכולהו דכתיב בהו והקרבתם.

ויש לומר לפי שהוא יום הדין ומשנכנסו לדין הם נעשים בריאה חדשה וזהו שייסד הפייט הבוראים בריאה חדשה וצריך לאמרו אחר האוחז דמיירי בדין ולפי המדרש נראה שאין לאומרו כי אם ביום הכפורים, דכתיב בספר תהלים ועם נברא יהלל יה, ומסיק על מי נאמר פסוק זה רב ור' יוחנן חד אמר על דור מרדכי ואסתר, וחד אמר על כל דור ודור נאמר, שהם מתים בכל שנה במעשיהם הרעים, והקב"ה מחיה אותם ביום הכפורים שמוחל להם עונותיהם ובוראים בריאה חדשה. וזהו **ועם נברא יהלל יה**. ועוד גבי **מלבד עולת החדש** אמאי לא כתיב גבי' מלבד חטאת החדש שהוא שעיר אחד לחטאת דכמו שמזכיר העול' היה לו להזכיר החטאת כי גם ביום הכפורים מצינו כתוב **מלבד חטאת הכפורים**.

ויש לומר דלא הזכיר העולה אלא לפי שכפרתה שוה קצת לעולה דר"ה דעולת ר"ח מכפרת על שאין בה ידיעה לא בתחלה ולא בסוף ושל ר"ה על שאין בה ידיעה בתחלה ויש בה ידיעה בסוף ומיהו אמת הדבר שיש בראש השנה שני שעירי מוספין אחד של ר"ה ואחד של ר"ח ולפי שלא פירש הכתוב שעיר ר"ח בפ' קורא התלמוד ר"ה חג שהחדש מתכסה בו כי השעיר הזה בא לכפרה ותנחומין ללבנה שנתמעטה ולפי שאמת הוא דשני שעירים קריבין למוסף של ר"ח תיקנו לומר במוסף של ר"ה ושני שעירים לכפר ושני תמידים כהלכתן. וגם נכון לומר **מלבד עולת החדש ומנחתה** שהרי גם היא קריבה במוסף. ובשם הרב נתנאל מצאתי שאין צריך לומר ושני שעירים כי מאחר שהכתוב מכסהו אין לפרסמו. ויש מקשים למה אין אומרין בתפלת מוסף של שבועות כמו כן ושני שעירים שהרי בזבחים מסיק שני שעירי עצרת למה הן באין על טומאה שאירע בין זה לזה. וכן מוכיחין הפסוקי' בפ' אמור דכתיב **ועשיתם שעיר עזים לחטאת** ופרש"י יכול שעיר האמור כאן הוא שעיר האמור בחומש הפקודים כשאתה מגיע אצל הפרים ואילים אינו כן. ועוד נוכל לומר שיש להוכיח שאינו הוא מדכתיב שם לחטאת והכא לא כתיב לחטאת וא"כ מאחר שקריבין שני שעירים בעצרת וכפרת' שוה לכפר על טומאת מקדש וקדשיו כשאר שעירי המוספין דין הוא להזכירם בתפלה.

ויש לומר דלא דמי שהרי תפלת מוסף תחת קרבן מוסף היא באה ואחד מן השעירים הללו לא היה קרב במוסף כי אם בשחר וכן נמי פרש"י בפרשת אמור מעתה אלו לעצמן ואלו לעצמן הללו קריבין בגלל הלחם והללו למוספין. בסוכות כתיב **פרים בני בקר שלשה עשר אלים שנים כבשים ארבעה עשר** ולפי שיש בסוכות תוספת שמחה כדפרש"י לעיל שבו תוספת קרבן והפרים מתמעטין והולכין כדי שיבאו לחשבון שבעים כנגד שבעים אומות והכבשים עומדין במקומן בכל יום י"ד כדי שיעלו לחשבון צ"ח כדי לבטל צ"ח תוכחות שבמשנה תורה. ואומר הרב בכור שור שצריך פי' למה הן עומדין בכל יום אולם שנים ולפי שבכל ימי החג קרבן מוסף משתנה מה שאין כן במוסף פסח לפיכך אנו גומרין את ההלל בכל ימי החג. ובימי הפסח אין אנו גומרין אותו אלא שני ימים ראשונים בלבד ובפרק שני דערכין פריך שבת דחלוקה בקרבנותיה לימא ומשני שבת לא איקרי מועד וביום ר"ה ויום הכפורים שהם יום הדין אין אומרין אותו ובחנוכה גומרין משום ניסא ובפורים דליכא למימר **הללויה הללו עבדי וכו'** ואכתי עבדי אחשורוש. בשמיני חג עצרת **פר אחד איל אחד** להראות שאין הקב"ה צריך לצורך עצמו כי אם להראות כבודן של ישראל. ומן הראוי היה להיות חג העצרת חמשי' יום אחר סוכות כמו ששבועות חמשים יום אחר הפסח אלא שאחר הפסח באין ימי הקיץ ואין טורח לעלות לרגל אבל אחר סוכות באין ימי הגשמים והיה טורח לעלות לפיכך קבעו ית' מיד אחר סוכות משל למלך שנושא שתי נשים אחת ממקום קרוב ואחת ממקום רחוק לאותה שהיא ממקום קרוב אומר לה עכשיו נעשה השידוכין ולאחר שלשה חדשים אחזור הנה ונעשה הנשואין כי קרוב אלי המקום ולאותה שהיא ממקום רחוק אומר לה נעשה עכשיו השידוכין והנשואים ביחד כי רחוק המקום ולא אוכל לטרוח לשוב פה פעם אחרת וזהו שייסד הפייט בשמיני חג העצרת חקר לאספו עד שבעה מפני טורח יולדת השבעה וישראל נקראו כן שנאמר **אומללה יולדת השבעה** על שם שילדה שבעה מלכים לגיהנם.

פרשת מטות

פרק ל

פסוק ב

וידבר משה אל ראשי המטות וגו' זה הדבר אשר צוה ה'. נשאל הרשב"ם היכן מצינו שנצטווה משה על פרשת נדרים והשיב דכתיב לעיל מיניה **אלה תעשו לה' במועדיכם לבד מנדריכם** כלומר מנדריים ונדבות שאדם נודר ונודב מדעתו ויש נדרים אחרים שיש להן דין אחר ואותו פסוק קאי אמאי דכתיב בריש קרבנות **וידבר ה' אל משה לאמר.**

פרק לא

פסוק ו

וישלח אותם משה. הקב"ה אמר למשה נקום נקמת אתה בעצמך והוא משלח אחרים אלא על ידי שנתגדל במדין אמר אינו בדין שאבגוד בהם שהם עשו לי טובת הנאה כדאמרי אינשי בירא דשתית מינה מיא לא תשדי ביה עפרא. וי"א שאין זה מדין שנתגדל בו משה שזו בצד מואב ועד עכשיו היא חרבה ולמה שלח פינחס דמי שהתחיל במצוה אומרים לו גמור והוא הכה המדינית לפיכך יגמור מצותו.

פסוק כג

כל דבר אשר יבא באש. תימה מפני מה לא נצטוו ישראל על גיעולי עכו"ם במלחמת סיחון ועוג כמו במלחמת מדין.
יש לומר לפי ששאר מלחמות היו בשדה ולא היו שם כלי תשמישי בית אבל כאן שהמלחמה היתה במדין ושללו הבתים הוצרכו להזהר על גיעולי עכו"ם.

פסוק לג

ובקר שנים ושבעים אלף. צריך עיון איך לא נזכרו בשלל מדין גמלים ובימי גדעון כתיב ולגמליהם אין מספר אם לא נאמר שלאחר מכאן באו שם.

פסוק נ

ונקרב את קרבן. פירש"י במסכת שבת מייתי אם מידי עבירה יצאנו מידי הרהור לא יצאנו. ואע"ג דיפת תואר מותרת אף בביאה.
יש לומר דהיינו דוקא בביאה ראשונה ואשה אחת בלבד אבל שתיים ואפילו אחת מביאה ראשונה ואילך אסורה ואפילו בהרהור.

פסוק נג

אנשי הצבא בזזו איש לו. הבזה כגון הכלים והמטלטלין והבגדים את אלו לא חלקו מהם לעדה אלא כל מה שבזזו כל איש ואיש היו לו.

פרק לב**פסוק א**

ומקנה רב היה. לפי שהיו עשירים ביותר חבבו ממונם ובשביל חבוב ממונם פירשו מאחיהם וישבו להם חוץ לארץ ישראל ולפיכך גלו תחלה לכל השבטים שנאמר **ויגלם לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשי** וזה שאמר הכתוב: **כי לא ממוצא וממערב ולא ממדבר הרים כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים** כלומר כל מה שאדם עמל ויוצא בסחורה והולך ממזרח למערב ודוחק את השעה להתעשר אינו נעשה עשיר בשביל זה ואפילו ילך במדבריות ואל ההרים מהו ולא ממדבר הרים אמר ר' אבא כל הרים שבמקרא הרים ממש חוץ מזה שהוא לשון הרמה כלומר שאין האדם מתרומם בזה כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים נוטל נכסים מזה ונותנם לזה ולמה נקרא שמם נכסים שהם נכסין מזה ונגלין לזה. ולמה נקרא שמם זוזים שהם זזין מזה והולכין לזה ולמה נקרא שמם ממון כלומר למה אתה מונה אותם ולמה נקרא שמם מעות שמעותין את המשפט. ועוד אמר ר' אבא אמרה חנה ה' מוריש ומעשיר משפיל אף מרומם כלומר מאף שהוא מביא על זה מתרומם זה וכן אתה מוצא בבני גד ובני ראובן מה כתיב למעלה **אנשי הצבא בזזו איש לו** מאף שהביא הקב"ה על מדין נתעשרו בני גד ובני ראובן וכן מאף שהביא הקב"ה על מצרים נתעשרו ישראל וכן אמז"ל שלש מתנות ברא הקב"ה בעולמו חכמה וגבורה ועושר זכה לאחד מהם זכה לכלם ואימתי בזמן שהם באים מכח חכמת התורה ויראת השם אבל

בענין אחר אין גבורה ועושר האדם מועיל לו כלום. וכך אמר ירמיה **אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו כי אם בזאת יתהלל המתהלל וכו'.** וגם אני שמעתי על זה מה שאמחז"ל במס' נדה פרק כל היד שמלאך אחד ממונה על ההריון ולילה שמו ומביא הטפה לפני הקב"ה ואומר טפה זו מה תהא עליה חכם או טפש גבור או חלש עני או עשיר אבל רשע וצדיק לא קאמר כי הדבר תלוי ברצונו של אדם כדאמרינן הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים וזהו שאמר הכתוב **אל יתהלל חכם בחכמתו** שהרי נגזר עליו מיום שנוצר **כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי** שזה לא נגזר עליו שזה בידו הוא. והשלשה הללו בזמן שאינן מאת הקב"ה סופן ליפסק ממנו וכן שנו רז"ל שני חכמים היו והיו עשירים עמדו בעולם. אחד מישראל ואחד מאומות העולם קרח והמן ושניהם נאבדו מן העולם. וכן אז"ל **עושר שמור לבעליו לרעתו** זה עשרו של קרח ושל המן וכל כך למה לפי שלא היתה מתנתן מאת הקב"ה אלא חטפו אותן להם.

פסוק יב

בלתי כלב בן יפונה וגו'. תימה והלא יאיר בן מנשה נכנס לארץ כדדרשינן בסנהדרין **ויכו מהם אנשי העי כשלשים וששה איש** זה יאיר בן מנשה שהיה שקול כרובה של סנהדרין וזה היה לאחר מעשה דעכן.

ויש לומר הא אמרו ז"ל דלא נגזרה גזרת מרגלים על פחות מבן עשרים וכן מוכח קרא דכתיב **אם יראו האנשים העולים ממצרים מבן עשרים שנה ומעלה בלתי אם כלב בן יפונה.**

פסוק לח

מוסבות שם. שבתחלה נקראו על שם עמון ומואב ואחר כן על שם סיחון ולבסוף על שם ישראל.

פרשת מסעי

פרק לג

פסוק ד

ובאלהיהם עשה ה' שפטים. כלומר ובשופטיהם עשה ה' שפטים לשון נופל על הלשון ולכך נאמר ובאלהיהם והוא ל' דינים כדאמר **ונקרב בעל הבית אל האלהים.**

פסוק נב

ואבדתם את כל צלמי משכיתם. איתא במדרש זה שאמר הכתוב: מלפנו וכו' מלפנו מבהמות ארץ הקב"ה מלמד לנו מפרו של אליהו וכו'. מיד בנה אליהו מזבח וכתוב **ויעש תעלה כבית סאתים** שמעתי דומיא דחצר המשכן וזהו שאז"ל בכל מקום סאתים כחצר המשכן וכתוב **מלאו ארבעה כדים מים ושנו ושלוו והתעלה מלא מים** והיאך נתמלאת באלו הכדים אלא שבא אלישע תלמידו ויצק אותו מים על ידו של אליהו ונעשו שתי ידין כשתי מעיינות ומהם נתמלאת התעלה וזהו שאמר הכתוב **הנה פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו.** ומעוף השמים תחכמו מהעורבים המכלכלים את אליהו והיו

מביאים אצלו לחם ובשר בבקר ולחם ובשר בערב ומביתו של יהושפט היו מביאים לו ולא היו רוצי' ליכנס לביתו של אחאב להביא משם מפני ע"ז שהיתה בביתו ונראה לי דהא לא הווי כשטה דתלמוד בפר"ק דחולין דמסיק והעורבים מביאים לו וגו' וא"ר יהודה א"ר מבי טבחי דאחאב.

פרק לד

פסוק ד

מנגב לקדש ברנע. תימה להרב בכור שור דהכא משמע דקדש ברנע היתה מארץ כנען והלא משה רבינו לא עבר הירדן ומקדש ברנע שלח מרגלים דכתיב **בשלוח אותם מקדש ברנע.**

ונראה לי דתרי קדש ברנע הוו כדאי' בפ' ג' דמכות א"ר יוסי תרתי קדש היו וכן ביהושע מונה אותו בעיירות שמעבר לירדן וכן פרש"י דתרי הר ההר הוו לפי שמצינו בהר ההר מת אהרן שלא עבר את הירדן והכא משמע שהוא מארץ כנען דכתיב **תתאו לכם הר ההר.**

פרק לה

פסוק יב

[בשופטים כתיב] **תכין לך הדרך.** כלומר שיכתוב מקלט על פרשת דרכים כדי שיכיר הרוצח ויפנה לשם וזה שאמר הכתוב: **טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך** והלא דברים ק"ו ומה לרוצחים עשה שביל שיברחו וינצלו לצדיקים עאכ"ו וזהו שכתוב בתריה **ידרך ענוים במשפט וילמד ענוים דרכו.**

פסוק יד

את שלש הערים מעבר לירדן ואת שלש הערים בארץ כנען. ובפר' שני דמכות מקשה בעבר הירדן תלת ובארץ ישראל תלת ומשני בגלעד שהוא מעבר לירדן שכיחי רוצחים דכתיב **גלעד קרית פועלי און עקובה מדם** א"ר אלעזר שהיו עוקבים להרוג נפשות וקשיא מאי קא משני והא לא מהני ערי מקלט אלא להורגים בשוגג ובגלעד דשכיחי רוצחים דקאמר היינו במזיד.

ויש לומר דכיון דשכיחי רוצחים במזיד הקב"ה מביא שם רוצחים בשוגג בלא עדים כדי שיהרגו הרוצחים במזיד ויהיו שם עדים ויגלו כדאמרינן התם בסמוך **מרשעים יצא רשע** במה הכתוב מדבר בשני בני אדם שהרגו את הנפש אחד הרג שוגג ואחד הרג מזיד לזה אין עדים ולזה אין עדים הקב"ה מזמנן לפונדק אחד זה שהרג מזיד יושב תחת הסולם וזה שהרג שוגג עולה בסולם ונופל עליו והורגו ויש שם עדים זה נהרג זה גולה.

פסוק כח

כי בעיר מקלטו ישב עד מות הכהן הגדול. פשט כדי שלא יהיו העולם מרננין על הכהן הגדול כשיראו הרוצח יוצא חוץ לעיר מקלטו ואומרים ראו זה שהרג הנפש ואין כהן גדול עושה בו נקמה ועליו הדבר חל כדכתיב **ובאת אל הכהן אשר יהיה בימים ההם** אבל

כשמת הכהן הגדול אין לחוש על הכהן הבא אחריו כי מה ירננו עליו אחרי שלא נעשה בימיו.

פסוק לא

ולא תקחו כפר. ואם ברח לערי מקלט מותר ללקחו משם ולהרגו שהרי אפילו אחז בקרנות המזבח אמר רחמנא **מעם מזבחי תקחנו למות.** וכן מצאנו ביואב שנאמר **וינס יואב אל אהל ה' ויחזק בקרנות המזבח** אתה מוצא שהיה יואב חכם גדול וראש סנהדרין שנאמר יושב בשבת תחכמוני ראש השלישי לא היה יודע מעם מזבחי תקחנו למות אלא אמר יואב הרוגי בית דין אין נקברין בקברי אבותיהם מוטב שאמות ואקבר בקברי אבותי מיד וישב בניהו את המלך שלמה לאמר **כה דבר יואב וכה ענני ויאמר עשה כאשר דבר ופגע בו וקברתו והסירותי את דמי עמשא חנם אשר שפך מעלי ומעל בית אבי.** ולמה נהרג שכן צוה דוד דכתיב **ואתה ידעת את אשר עשה לי יואב בן צרויה ומה עשה לו אתה מוצא שבשעה שכתב דוד ליואב **תנו את אוריה החתי אל פני המלחמה וגו'**** ועשה כן ונהרג אוריה נתקבצו כל ראשי החיילות על יואב להרגו שהיה ראש הגבורים שכן כתוב בספר שמואל ואת אוריה החתי כל אלה שלשים וששה והראה להם הכתב אשר שלח דוד וזהו אשר עשה לי יואב בן צרויה אשר גלה סודו ומיד כתוב בשמואל אחר כן **ויחר אף ה' בעם ויסת את דוד למנות בישראל ופרש"י** לשם לא ידעתי על מה חרה אפו.

ויש לומר שחרה אפו על אוריה שנהרג. ולהא ניחא שמונה בשמואל שלשים וששה גבורים לדוד ובדברי הימים חשיב להו טפי אלא לפי שבס' שמואל כשהגיע לאוריה הפסיק הענין לומר שחרה לו ע"י כן ובדברי הימים השלים החשבון משל למלך שאמר לעבדיו כתבו לי באגרת כל הגבורים שלי וכל הגבור' שעשו ויעשו כן ויביאו לפניו אגרת ויקראו אותה באזניו וכל א' וא' נזכר בשמו והיה שואל היכן הוא ומהו עושה עד שהגיעו לאחד שנהרג בפשיעה מחסרון עזר שאל המלך והיכן הוא פלוני הגבור אמרו לו נהרג בדרך כך וכך מיד כעס המלך ונטל האגרת מידם וקרעה ואמר להם לפי שמת בפשעכם שלשה אני נוטל עליכם או ארעיב אתכם או תלכו למלחמה בארץ נכריה או אכה אתכם מכה רבה השיבי כלם נפלה נא ביד אדוני המלך כי רבים רחמיו. לאחר שלקו צוה לכתוב באגרת אחת כל הגבורים וכל גבורתם כך כיון שהתחיל למנות הגבורים אשר לדוד והגיע לאוריה החתי שנהרג בפשיעת דוד הפסיק וכתב **ויחר אף ה'** ואמר לו הקב"ה לדוד שלש אני נוטל עליך או רעב שלש שנים או מלחמה או דבר ובדברי הימים כתיב או רעב שבע שנים בארץ ואמר דוד **נפלה נא ביד ה' כי רבים רחמיו** ובחר בדבר כי הוא שוה בעשירים ובעניים ובחלשים ובגבורים שאלו בחר ברעב היו ישראל אומרים בעשרו הוא בוטח ואלו בחר במלחמה היו אומרים בגבורים שלו הוא בוטח ולאחר שלקו נכתבו בדברי הימים כל מנין הגבורים משלם ובסופיה דקרא דלעיל כתיב **אשר עשה לי יואב בן צרויה אשר עשה לשני שרי צבאות ישראל לאבנר בן נר ולעמשא בן יתר ויהרגם** ומה ענין זה לזה לפי שראו שצוה דוד ליואב להרוג את אוריה כסבורים שגם אלו צוה דוד להרגן לפי שהיה אבנר בן דודו של שאול ולפיכך עמד דוד וקלל את יואב ואמר **אל יכרת מבית יואב זב ומצורע ומחזיק בפלך ונופל בחרבו וחסר לחם.** ואז ידעו ישראל כי לא מאת דוד היה להרוג את אבנר וצוה דוד לשלמה בנו להרוג את יואב ולא רצה הוא להרגו לפי שהיה בן אחותו

שנאמר ואחיותיהם צרויה ואביגיל. ובשעה שבא בניהו להרגו אמר לו לך ואמור לשלמה אל תדוני בשני דינין אם תהרגני קבל עליך הקללות שקללני דוד אביך או הניחני בקללותי מיד ויאמר לו המלך עשה כאשר דבר ופגע בו וקברתו. ואמר רב יהודה כל הקללות שקלל דוד את יואב נתקיימו בזרעו של דוד זב מרחבעם דכתיב **והמלך רחבעם התאמץ לעלות במרכבה וכתיב כל המרכב אשר ירכב עליו הזב**. מצורע מעזיה דכתיב **ויהי המלך עוזיהו מצורע עד יום מותו**. מחזיק בפלך מאסא דכתיב **לעת זקנתו חלה את רגליו** מלמד שאחזתו פדגרא. נופל בחרב מיאשיהו דכתיב **ויורו המורים למלך יאשיהו** ובמסכת תענית מסיק שנעצו בו שלש מאות לונביאות של ברזל עד שנעשה כל גופו ככברה. חסר לחם מיהויכין שנאמר **וארוחתו ארוחת תמיד נתנה לו מאת המלך כל ימי חייו** משלחנו של אויל מרודך.

חומש דברים

פרשת דברים

פרק א

פסוק א

אלה הדברים אשר דבר משה. זה שאמר הכתוב: **מוכיח אדם אחרי חן ימצא ממחליק לשון**. מוכיח אדם זה משה שהוכיח את ישראל שנ' **ואתנה צאני צאן מרעיתי אדם אתם**. אחרי אחר שהוכיחן הקב"ה ומפני שהוכיחן חן ימצא שנאמר במשה **וגם מצאת חן בעיני ממחליק לשון** זה בלעם שדבר להם חלקקות ואמר **מה טובו אוהליך יעקב** משל דמשה ודבלעם למה הדבר דומה לבן מלך שיש לו שני שרים אחד אוהבו ואחד שונאו האוהב אומר לו בני הזהר שלא תעשה עבירה שאביך מלך ודיין ואם ישמע לא יחוס עליך אלא יהרגך והשונא אומר עשה כל תאות לבך כי המלך אביך ואינך ירא משום דבר כך משה האוהב אמר לישראל **השמרו לכם פן יפתה לבבכם**. וכתיב **וחרה אף ה' בכם וגו'** אבל בלעם השונא אמר להם **מה טובו אוהליך יעקב משכנותיך ישראל וגו'** ועשו כל תאות לבבכם כי לאומות עושה כל הרעה שגזר עליהם שנאמר **לא איש אל ויכזב** אבל בכם שאתם בניו אם גזר רעה **ההוא אמר ולא יעשה ודבר ולא יקימנה** ועליהם אמר שלמה **נאמנים פצעי אוהב ונעדרות נשיקות שונא**. וגם על משה נאמר **ולמוכיחים ינעם ועליהם תבא ברכת טוב** ועליו לא נאמר אלא ועליהם על המוכיח ועל המתוכח.

בין פארן ובין תפל ולבן. דברים של תפלות שהוציאו על המן שהיה לבן ומה היו אומרים וכי יש טוחן ואינו פולט שאוכלין המן ונבלע באיברים.

פסוק לז

בגללכם. לפי שאתם מקטני אמנה כי כשאמרנו **המן הסלע הזה נוציא לכם מים** חשבתם שהייתי סבור שלא יצאו ומקרה היה כשיצאו בפעם ראשונה שיצאו והיה לי לפרש כי במצות הקב"ה **אוציא לכם מים מן הסלע הזה ולכן כעס הקב"ה עלי וזהו בגללכם**.

פסוק מא

ותהינו לעלות ההרה. מהו ותהינו שהיו אומרים מטפה נתמלא הין מדבר מועט נתמלאת סאתם כלומר בשביל דבר מועט כעס הקב"ה עלינו.

פסוק מד

וירדפו אתכם כאשר תעשינה הדבורים. פי' שעוקצין מכאן ומכאן ואין ממיתין כך ויכום ויכתום שרדפו אחריהם בהכה ופצוע אבל לא הרגום כדי שלא יגדילו פיהם ונמצא שם שמים מתחלל. ותדע שלא מנה בכאן הנופלים במלחמה כדרך בשאר מלחמות ונראה שזו המלחמה דוישמע הכנעני מלך ערד דכתיב שם וישב ממנו שבי אבל לא הרגו אחד מהם והקב"ה לקח אחר כך נקמתם מהם שנ' וישמע ה' בקול ישראל ויך את הכנעני וכו'.

פרק ב

פסוק ג

רב לכם סב. בלשון שדבר עשו ליעקב שאמר לו יש לי רב נשתלם לו שכרו.

פסוק ט

אל תצר את מואב. על אומות הללו שעיר ועמון ומואב הוצרך הקב"ה להזהיר את ישראל שהיו סבורין לכבשם בדין שעיר שבמקומות הרבה קורא אותו חוי וחוי נתן הקב"ה לישראל בירושה ולכך כתיב ובשעיר ישבו החורים לפנים אין עיקר שמם חוי ואינם משבעה עממין והא דקרי להו חוי כמו שאחז"ל שהיו מריחין את הארץ כחויא ולקמן מפרש היכן החוי שנתן הקב"ה לישראל וכן מעמון ומואב היו סבורין שהן ארץ רפאים שנתן הקב"ה לאברהם דכתיב את הקיני ואת הקניזי וגו' ואת החוי ואת הפרזי ואת הרפאים וכן כתיב במואב רפאים יחשבו אף הם סבורים וחושבים בני אדם שהיא ארץ רפאים ואינם כן כי המואבים יקראו להם אימים שאימתם מוטלת על הבריות ואין להם דין בארצם. ובעמון כתיב ארץ רפאים תחשב גם היא כלומר אף היא סבורין היו בני אדם שהיא ארץ רפאים ואינו כן כי אם העמונים יקראו להם זמזמים על שם שהיו בעלי מחשבות ותחבולות וכל אלו עם רב וגדול ורם כענקים ולפי שבטחו בחכמתם ובגבורתם היו מורדין בהקב"ה והוא השמידם ומסרם ביד חלשים מהם. אבל שאר האומות שלא היה להם לישראל שום טענה על ארצם לא הוצרכו להזהיר.

פסוק כג

והעוים היושבים בחצרים עד עזה. עתה מפרש היכן החוי. והעוים כמו והחויים והעי"ן והחי"ת מתחלפות והחויים אם תרצו לידע היכן הם בחצרים הם יושבים כי לא היו חוששין לישוב בערי חומה לפי שהיו גבורים וארץ רפאים היא ממלכת עוג כדכתיב והוא יקרא ארץ רפאים היא שנתתי לאברהם אביהם באו ורשו אותה אבל ארץ מואב שנטלו מן האימים שהם גדולים כענקים ורפאים אינו אותו רפאים שנתתי לאברהם כי המואבים יקראו כו' וגם ארץ בני עמון שלקחו מן הזמזומים לאו היא נמי אותו רפאים כי העמונים יקראו להם זמזומים ולא נקראו רפאים כי אם מפני שרפאים ישבו בה.

פסוק כו

ממדבר קדמות. מן המקום שהיה מדבר קודם שהוציא להם הקב"ה המים מן הסלע לכך קורוהו מדבר קדמות לפי שמקודם היה מדבר ועתה הוא למוצאי מים. ולפי שרוב ארץ סיחון היתה משל עמון ומואב קראו להם לשלום אבל לעוג שהיו מחזיקין בארץ רפאים לא קראו לשלום שאין קוראין שלום לשבעה עממים.

דבר אחר: ממדבר קדמות מקדמונו של עולם למדתי שהיה לו להרוג מצריים מיד ואע"פ כן שלח משה ואהרן לקרוא אל פרעה לשלום ואמר לו **שלח עמי ויעבדוני** וגם בשעת מתן תורה היה גלוי לפני הקב"ה שאין בני עשו ובני ישמעאל רוצים לקבל התורה ואפ"ה קראם הקב"ה לקבלה שנאמר **וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן לכך ואשלח מלאכים וגו' דברי שלום לאמר.** ואמרו רז"ל שתי אגרות שלח אחת של שלום מאת משה ואחת של מלחמה מאת ישראל. אמר ריש לקיש חס ושלום לא נתחלקו ישראל על משה אלא באגרת אחת כתבו שלום מלמעלה ומלחמה מלמטה זה שאמר הכתוב **אני שלום וכי אדבר המה למלחמה.** ולפיכך אמר הקב"ה לישראל חייכם שתירשו ארצם בשלום שנאמר **וענוים ירשו ארץ והתענגו על רוב שלום.**

פרק ג

פסוק כג

ואתחנן אל ה'. שבעה שמות נקראו לתפלה ואלו הן תפלה תחינה צעקה זעקה נפילה פגיעה רנה ובכלן לא התפלל משה אלא בתחנה ולמה לפי שבשעה שאמר משה לפני הקב"ה הודיעני נא את דרכיך באיזו מדה אתה מנהיג את עולמך ואמר לו הקב"ה **וחנותי את אשר אחון** כלומר כל מה שאני עושה עמהם מתנת חנם אני נותן להם אמר לו משה באותה מדה שאמרת לי התנהג ותן לי במתנת חנם שאעבור את הירדן לכך אמר ואתחנן לשון וחותי.

דבר אחר: שהתפלל משה תקט"ו תפלות כמנין ואתחנן.

פסוק כו

רב לך. אמר משה לפני הקב"ה רבון העולמים אם נדרת ונשבעת שלא אכנס לארץ לך והתיר נדרך כמו שהתרת לי נדרי כשנשבעתי ליתרו כדפרש"י בפ' ואלה שמות אמר לו הקב"ה משה רב לך כלומר יש רב עליך שיכול להתיר נדרך אבל אני אין לי רב עלי ואין לי מי שיתיר נדרי.

דבר אחר: רב לך ברב בשרת רב לכם בני לוי ברב בשרוהו רב לך.

דבר אחר: יש לך רב ומנו יהושע שהגיע זמנו למלוך.

דבר אחר: **רב לך אל תוסף דבר** אמר משה לפני הקב"ה רבון העולמים לי קראת עבדך שנאמר **לא כן עבדי משה** ולליתן עבד שנאמר תקחנו עבד עולם והתחנן לפניך שנאמר הירבה אליך תחנונים וכתת עמו ושמעת לו שנאמר היכרות ברית עמך תקחנו לעבד עולם ואני עבדך התחננתי לפניך ואמרת אלי הנה אנכי כורת ברית וגו' ולא תתקיים בי שאתה

אומר אלי **עלה ומות בהר**. ועוד כתבת בתורה **ואם אמר יאמר העבד אהבתי וגו' ועבדו לעולם**. אמר לו הקב"ה רב לך בעל ריב שלך כבר הוציא עליה גזרה שתמות וזהו אדם הראשון שאכל מעץ הדעת וגרם מיתה לכל בריה וזהו שאמר איוב **אם יעלה לשמים שיאו וגו' שאפילו אם יעלה אדם לשמים כמו שעשה משה שדש העב ברגליו כמלאכי השרת** ודבר אליו הקב"ה פנים אל פנים וכיון שהגיע זמנו למות נשתברו כנפיו ונפל לפני מלאך המות. ועוד כתיב **ועבד חפשי מאדוניו** שאפילו לקחו רבו באלף זוז כיון שהגיע זמנו למות אינו יכול לומר עבדי אתה ולא תלך למות.

פרק ד

פסוק ב

לא תוסיפו. עליו שאם תוסיפו תגרעו דכל המוסיף גורע שאם תעשה חמשה ציציות גרעת גם הארבעה שהרי אינם כלום מאחר שלא עשית המצוה כהלכתה וכן פרש"י חמש פרשיות שבתפילין וחמש מינין שבלולב אבל אם ישב בשמנה ימים בסוכה לא בא השמיני עם השבעה ומה שעשה עשוי.

פסוק כה

כי תוליד. כלומר שתאמרו כבר נתישבנו בארץ ולא ירבה עוד כעס והשחתה הנני מעיד עליכם דברים שהם קיימים לעולם דהיינו שמים וארץ כי אבוד תאבדון ולא יועיל לכם מה שנתישבתם בה. דבר אחר: פירשו רז"ל אם תהיו בארץ כמנין ונושנת"ם אבוד תאבדון וצדקה עשה לנו הקב"ה שהקדים שתי שנים החורבן למנין ונושנתם. הדא הוא דכתיב **וישקוד ה' על הרעה ויביא עלינו כי צדיק ה' אלהינו**.

פסוק לב

כי שאל נא וכו'. כלומר אם תשאל מפני מה מקפיד הקב"ה עלינו יותר מכל האומות כי שאל נא לימים ראשונים כלומר אם עשה כך לשום אומה בעולם או הנסה אלהים וגו' כל זה שאל.

פסוק לד

ובמלחמה. הוא קורא לים סוף מלחמה משום דכתיב שם **ה' ילחם לכם**.

פסוק מא

אז יבדיל משה. אז לשון שירה כמו **אז ישיר משה** כי כששמעו שאמר הקב"ה **ולארץ לא יכופר לדם כי אם בדם שופכו** אמרו וכי מי שהרג בשוגג יהיה נהרג כיון שהגיד משה רפואתו של דבר לברוח לערי מקלט אז אמרו שירה והיינו דאמרי אינשי מי שאוכל התבשיל יודע טעמו כך משה כשהרג המצרי וברח ידע מה עונשן של הורגים לברוח.

מזרחה שמש. כל הרוצחין בורחין לשם אדם הראשון שקנס מיתה על בני העולם ברח למזרח שנ' **וישכן מקדם לגן עדן וגו'** קין ברח למזרח שנ' **ויצא קין מלפני ה' וישב בארץ נוד קדמת עדן.**

פסוק מג

את בצר במדבר. זה שאמר הכתוב: **אדם עשוק בדם נפש עד בור ינוס וגו'** כלומר אדם שנאנס לשפוך דם נפש כלומר שהרג בשוגג עד מקום אותו שנ' בו **וישב ראובן אל הבור ינוס** למקלט דהיינו בצר במדבר לראובני.

פרק ו

פסוק ד

שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד. בלא שלשה הזכרות אי אפשר שאם אמר שמע ישראל ה' אחד כל אומה ואומה אומרת על עכו"ם שלהם שהוא אחד כשהוא אומר אלהינו יודע שעל אלהי ישראל הוא מדבר ואם היינו אומרים ה' אחד משמע אלהינו אחד מן האלהות וכ"ש אם היינו אומרים אלהינו אחד אבל כשאנו כופלים ה"ק ה' שהוא אדון שלנו הוא אחד באדנות ואין עוד מלבדו. וצריך לומר אל מלך נאמן קודם שמע ישראל לפי שבשלוש תיבות הללו עם בשכמל"ו תמצא בק"ש רמ"ח תיבות כנגד רמ"ח אברים וכל האומר רמ"ח תיבות שבק"ש כתקן הקב"ה משמר רמ"ח אבריו וזה שאמר הכתוב: **שמור מצותי וחיה** אמר הקב"ה שמור את שלי ואני אשמור את שלך. א"ר שמעון בן חלפתא משל למלך שהיה לו כרם ביהודה ודירתו בגליל ולאחד יש לו כרם בגליל ודירתו ביהודה בכל שנה ושנה צריך זה שביהודה לילך לגליל וזה שבגליל לילך ליהודה לפרנס כל אחד צרכי כרמו לימים פגעו זה בזה אמרו למה אנו מטריחין אני אפרנס כרמך שבעירי ואתה תפרנס כרמי שבעירך והזהר בה שאם אתה משמר היטב את שלי אני אשמור היטב את שלך.

פסוק כ

כי ישאלך בנך מחר. זו שאלת בן חכם מאותן ארבעה בנים הנזכרים בהגדה ואע"פ שהוא אומר אתכם דמשמע כמו לכם ולא לו מ"מ כיון שאמר אשר צוה ה' אלהינו אינו מוציא עצמו מן הכלל כמו רשע שאומר **מה העבודה הזאת לכם** והאי דקאמר (אתכם) לפי שעדיין לא נולד באותה שעה שהקב"ה צוה אותה מצוה.

פרק ז

פסוק ז

לא מרבכם. רשב"ם היה מחבר זה הפסוק ופסוק ראשון דוהיה ומפרש הכי לא מרבכם חשק ה' בכם כי אם מאהבת ה' אתכם ומשמרו את השבועה. ואם תאמר: כיון שלא חשק בנו כי אם מכח תוקף השבועה א"כ למה נטרח לקיים מצותיו לכך כתיב **וידעת כי ה' אלהיך הוא אלהי האלהים וגו'** שומר הברית ממתין ברית השבועה והחסד עד שימצא אוהביו ושומרי מצותיו לאלף דור כלומר עד אלף דור הוא ממתין עד שימצ' דור כשר שומרי המצות לקבל שכר השבועה אשר נשבע לאבותינו.

פסוק י

ומשלם לשונאיו אל פניו. כלומר לאותם שהם שונאיו מיד משלם להם גמול מעשה ידיהם ולא יאחר לשונאו לכן **ושמרת את החקים וגו'** והיה עקב תשמעון כלומר אם תעשו כן ושמרתם ושמר ה' אלהיך לך מיד את הברית ואת החסד לא ימתין לאלף אלא לך ישלם זה הגמול הטוב כי הראשון לשמוע המצות יהיה זריז ונשכר.

פרשת עקב

פסוק יב

והיה עקב תשמעון. פירש"י מצות שאדם דש בעקביו כלומר מצות קלות וזהו שאמר דוד **למה אירא בימי רע עון עקבי יסובני**. אמר דוד ממצות חמורות שבתורה איני ירא שאני קיימתים אבל מצות קלות שאדם דש בעקביו אני מתיירא אולי מפני שהיא קלה בזיתיה ולא חששתי לקיימה ואתה אמרת הוי זהיר במצוה קלה כמצוה חמורה וכן כתיב **אורח חיים פן תפלו נעו מעגלותיה** לא תדע. כלומר פן תהיה שוקל למצות ששכרן מרובה ותעשה אותם ותניח הקלות לכן הם מטולטלים שבילי התורה ולא תדע מתן שכרן משל למלך שהיה לו פרדס והכניס שם פועלים לנטעו ולא גילה להם שכר נטיעה ובאי זו נטיעה יתן שכר מרובה שאלו גילה להם היו הכל רצים לנטיעות ששכרן מרובה ונוטעין אותן ונמצאת מלאכת הפרדס מקצת קיימ' ומקצתה בטלה כך המצות אלו גילה הקב"ה שכרן היו מקצתן בטלות. ותני ר' שמעון בן יוחאי שתי מצות גילה הקב"ה שכרן קלה שבקלות וחמורה שבחמורות שלוח הקן וכבוד אב ואם ושתייהן שכרן שוה אריכות ימים בשתייהן להראות לעולם כי יש מצוה שנראית קלה בעיני אדם ומתן שכרה מרובה וזהו והיה עקב תשמעון שאפילו המצות הקלות תשמעון ושמרתם ועשיתם אותם וכן אמר דוד **בשמרם עקב רב**. וכתוב **מה רב טובך אשר צפנת ליראיך** ומיהו יש תמהין וכי יש מצות שאדם דש בעקביו.

יש לומר כגון שלוח הקן דכתיב **כי יקרא קן צפור לפניך** ודרשין פרט למזומן נמצא כשהולך דש בעקביו על הקן. אי נמי מצות ציצית שאדם גורר אחריו כמנהג העולם. אמנם שמעתי שכל המגרר ציצותיו עליו הכתוב אומר **וטאטאתיה במטאטא השמד** אלא משליכן על כתף ונוטלן ביד.

פרק ח

פסוק א

כל המצוה. אם התחלת במצוה גמור אותה כלה וכן אז"ל המתחיל במצוה אומרים לו מרוק פי' גמור וכל המתחיל במצוה ואחר גמורה נקראת על שם גמורה מנא לן ממש שהתחיל במצות ארונו של יוסף שנאמר **ויקח משה את עצמות יוסף** ולא גמרה שלא הכניסן לארץ אלא ישראל הכניסוהו לפיכך נקראת על שמם שנאמר **ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם** ולא כתיב אשר העלה משה. ועוד אמר ר' ינאי כל מי שהתחיל במצוה ואינו גמורה קובר אשתו ובניו מנא לן מיהודה שנאמר **מה בצע כי נהרוג את אחינו** ישבו לפרוס על הפת ולברך ברכת המוציא אמר להם אנו הורגין את אחינו ומברכין **ובוצע ברך נאץ ה'** אלא **לכו ונמכרנו לישמעאלים** וכתוב **וישמעו אחיו** ולא

גמר המצוה להצילו לגמרי לכך כתיב **ותמת בת שוע אשת יהודה** וער ואונן בניו לכך כשיתחיל אדם במצוה יגמור את כלה לכך כתיב כל המצוה.

פסוק ב

וזכרת את כל הדרך. אדלעיל קאי כלומר אם יאמר לך לבך לחמוד כסף וזהב בטח בהקב"ה וזכור כל הדרך אשר הוליכך ולא הוצרכת לכסף וזהב.

פסוק ג

ויענך. בדרך. כדאמרינן ענה בדרך כחי קצר ימי. וירעיבך שלא נתן לך מזון אלא דבר יום ביומו וזהו רעבון כמו שאחז"ל אינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו.

למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו. ולא תשים בטחונך על הלחם ועל המזונות **כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם** על כל מצותיו וחקיו שיצאו מפיו יחיה האדם והם יתנו לך חיים בעולם הזה ולעולם הבא.

פסוק ז

ארץ נחלי מים. שבעה פעמים כתיב כאן ארץ כנגד שבעה עממין. שני לוחות כנגד חתן וכלה וכנגד שני שושבינין וכנגד שמים וארץ וכנגד שתי תורות תורה שבכתב ותורה שבעל פה וכנגד שני עולמות העולם הזה והעולם הבא. ואמ"ר חנינא לוחות כתיב חסר ללמדך שהיו שתיהן שוות.

פרק ט

פסוק ט

לחות אבנים. כל מי שאינו עושה לחייו כאבן הזה לעסוק בתורה אינו זוכה לדברי תורה. דבר אחר: אבנים שרובן של מיתות האמורות בתורה הן בסקילת אבנים. דבר אחר: בזכות יעקב שנאמר משם רועה אבן ישראל. דבר אחר: בזכות בית המקדש שנאמר **הנני יסד בציון אבן** ר' שמעון אומר בזכותו של מלך המשיח שנאמר בו **חזה הוית עד די אתגזרת אבן די לא בידין**.

פסוק טז

וארא והנה חטאתם. מה ראה ראה שפרח הכתב מעליהם ולכך **ואתפוש בשני הלוחות ואשברם לעיניכם**. משל לסרדיוט שהיה מהלך בדרך וחותם המלך בידו ובא ליכנס למדינה עבר בתוך הנהר ונפל החותם במים ונמחק הכתב מה עשה קרע הנייר ושבר החותם כך משה כשהיה יורד מן ההר והלוחות בידו פרח הכתב מעליהם ושברם. דבר אחר: וארא ראה העגל שעשו ושברן. משל למלך שקדש אשה ואמר לה לאחר זמן אני שולח כתובתך ביד השושבין עד שהשושבין בא והכתובה בידו מצאה שקלקלה וזינתה ראה השושבין הקלקול וקרע הכתובה אמר מוטב שתדון כפנויה ולא כאשת איש כך

הקב"ה קידש את ישראל במתן תורה ואמר לשלוח הלוחות שהן הכתובה תוך ארבעים יום ע"י משה שושבין בא משה והכתובה בידו וראה שקלקלו בעגל ושבר הכתוב'.

פסוק יז

ואשליכם מעל שתי ידי. זה שאמר הכתוב: **עת להשליך אבנים** זה לוחות הראשונים. **ועת כנוס אבנים** זה לוחות אחרונות.

פסוק יח

ואתנפל לפני ה' כראשונה. כמו שעשיתי בארבעים יום הראשונים שהתנפלתי לפני הקב"ה על שאמר הרף ממני ואשמידם עד שהתנה עמהם שלא ישמידם שנאמר **וינחם ה' על הרעה** אבל לא מחל העון ועכשיו התנפלתי על מחילת העון **כי יגרתי מפני האף והחמה וישמע ה' אלי גם בפעם ההוא** למחול העון שנשבע בראשונה שלא להשמיד.

פסוק כא

ואכות אותו טחון. כדי שלא יהנה איש ממנו.

פסוק כב

ובתבערה. הם המתאוננים דכתיב **ותבער במ אש ה'**. ובמסה דכתיב **ויקרא שם המקום מסה ומריבה על ריב בני ישראל ועל נסותם**. ובקברות התאוו שנתאוו לשליו.

פסוק כח

ומשנאתו אותם. כלומר או שמא לא היה בדעתו ליתן להם הארץ אלא פתה אותם בדברים עד שהוציאים ממצרים והרגם כי שונא היה אותם כדאמרין **הנה אנכי מפתה והולכתיה המדבר והמחיה בצמא**. ובלשון תלמוד יש ואוי"ן הרבה שהן במקום או כמו חלץ ועשה מאמר ביבמתו שר"ל או עשה בה מאמר.

פסוק כט

והם עמך ונחלתך. לפי שהוציאים הקב"ה מכללו שאמר למשה **כי שחת עמך** הוצרך לומר לו **והם עמך ונחלתך**.

פרק י

פסוק א

בעת ההיא. אחר שמחל להם הקב"ה אמר לו פסל לך שלא יאמרו ויתרעמו עלי' לומר הפסדתי דבר נחמד שזהו הלוחות אשר שברת וזה שאמר הכתוב: **לכל זמן ועת לכל חפץ** עת היה שישתברו הלוחות ועת היה שיעשו אחרים וזהו פסל לך. דבר אחר: שיהא הפסולת שלך ומהיכן פסלן פליגי ביה ר' לוי ור' חנן חד אמר מתחת כסא הכבוד וחד אמר מתחת אהלו היה מחצב משם חצב לו שני לוחות ונטל לו הפסולת ומשם

העשיר משה שהיו של סנפרינון וזה שאמר הכתוב: **ידיו גלילי זהב** אלו הלוחות וכיצד היו הדברות חמשה על לוח אחד וחמשה על לוח אחד.

דבר אחר: פסל לך שאני עושה אותך מלך ואתה פוסל כל מה שתרצה.

עלה אלי ההרה ועשית לך ארון עץ. ומשה לא עשה כן שנ' **ואעש ארון עץ קודם**. **ושמתם בארון** שבו היו תמיד מונחין שברי לוחות ואותם היו מוליכין למלחמה כדתניא בספרי **וארון ברית ה' נוסע לפניהם** זה שיוצא עמהם במחנות הוא היה ארון עץ שעשה משה בעלייתו לסיני ומתחלה שם בו שברי לוחות גם לוחות אחרונות כדכתיב **ואשים את הלוחות בארון אשר עשיתי** עד שנעשה ארון של זהב שעשה בצלאל וכשנעשה נתנו בו לוחות אחרונות שנאמר **ונתת אל הארון את העדות אשר אתן אליך**. ואותו שעשה בצלאל לא היו רגילין להוליך למלחמ' כדכתיב במלחמ' שילה **מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה** כי לא היתה כזאת מתמול שלשום שלא היו רגילים להוליכו ושם לקו שנשבה הארון ועל הארון שעשה בצלאל הוא שאמרו רבו' כל זמן שארון ושכינה שלא במקומם אסורין ישראל בתשמיש המטה והא דכתיב גבי אוריה שאמר **הארון וישראל חנים בסוכות**. ואני אלך **לשכב עם אשתי** משמע דמחמיר על עצמו היה אבל האחרים מותרים בתשמיש המטה היינו בארון של עץ שעשה משה שהיו מוליכין במלחמה ומה שהיה במלחמת יהושע שהלך עמהם על פי הדבור היה. והא דאמרין בשלהי פ"ק דבבא בתרא מלמד שלוחות ושברי לוחות מונחים בארון ומשמע התם דהיינו בארון שעשה בצלאל היינו בבנין שהיתה מנוחה עדי עד. ובירוש' איכא פלוגתא יש אומרי' ארון אחד היה ויש אומרים שתי ארונות.

פסוק ו

ובני ישראל נסעו מבארות. לפי הפשט מוסרה אינו מוסרות דמסעי ובארות יעקן אינו יעקן ובין בארות ומוסרה היה הר ההר ושם מת אהרן והכי פירושו דקרא **ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן ללכת למוסרה** ופגעו בהר ההר **ושם מת אהרן**.

פסוק ח

בעת ההיא. פי' כשנעשה העגל שפי' לעיל הבדיל ה' את שבט הלוי לשמשו מפני שלא היו במעשה העגל זה שאמר הכתוב: **והכהנים הלויים בני צדוק אשר שמרו את משמרת מקדשי בתעות בני מעלי וגו' המה יקרבו אלי לשרתני**. ועל כן כשבחרם הקב"ה לחלקו ולשרתו לא היה ללוי חלק ונחלה עם אחיו כדי שלא יעסקו בשום דבר כי אם בעבודת המקום וכי תימא א"כ במה יתפרנסו ה' הוא נחלתו שצוה ישראל לחרוש ולזרוע ולקצור בשבלים לתת להם מעשר מדגן ותירוש ויצהר וערים לשבת.

פסוק י

ואנכי עמדתי בהר. לקבל לוחות אחרונות ולהרבות בתחנונים לפני הקב"ה שימחול העון לגמרי וישמע אלי גם בפעם ההיא ומחל לגמרי וביום הכפורים היה שאמר סלחתי כדברך ולכך הוקבע אותו יום להיות למחילה ולכפרה לישראל כי מאה ועשרים יום יש ממתן תורה עד יום הכפורים כיצד בששה בסיון נתנה התורה בשבעה עלה לקבל לוחות הראשונים והיה לו לשהות מ' יום בלא אותו יום לפי שאין לילו עמו וירד בשבעה עשר

בתמוז ובאותו יום נשתברו הלוחות למחר שבשמונ' עשר עלה להתפלל על מעשה העגל ושהה שם ארבעים יום שנ' **ואתנפל לפני ה' ארבעים יום כראשונה** ושלמו בכ"ח באב אמר לו ית' פסל לך ועלה בכ"ט ואמר להם לישראל למחר ביום שלשים באב יהיה ר"ח אלול שיתחילו תקעו שופר כדי שלא תטעו בירידתו כמו שטעיתם בראשונ' וזכר לדבר אנו תוקעין ביום ר"ח אלול שהוא יום שלשים באב שלעולם אנו עושין ר"ח שני ימים ויום ראשון הוי מחשבון דאב שהוא מלא ושהה שם ארבעים יום שנ' **ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים** ושלמו ביום הכפורים כיצד יום אחד מאב וכ"ט מאלול הרי שלשים ועשרה מתשרי הרי מ' והוא יום הכפורים ואמר לו באותו יום סלחתי כדברך ולמחר ירד ושבעה עשר בתמוז של אותה שנה בחמישי בשבת היה שהרי לעולם פסח וי"ז בתמוז באין ביום אחד ובפרק ר' עקי' מסיק דפסח שבו יצאו ישראל ממצרים חמישי בשבת היה וא"כ נמצא שלוחות הראשונות באו בה' בשבת בשבעה עשר בתמוז א"כ ר"ה בשבת היה לסי' א"ת ב"ש ג"ר וא"כ יום הכפורים בשני היה והלוח' האחרונות באו יום שני ולפי ששתיהן באו חדא ביום שני וחדא ביום חמישי נהגו לקרות בתורה ביום שני וביום חמישי וזהו דרשו ה' בהמצאו ב"ה מצאו שהם ימי קריאת התורה ואז בית דין יושבין שמתוך שבאין לשמוע התורה באין לדין וה"ר בכור שור נתן סימן לדבר **בצדק תשפוט עמיתך** כי בשני ימים הללו מזל צדק משמש בשמש בשני בתחלת ליל שני בשעה ראשונה ובחמישי בשעה ראשונה מן היום דהא אמרינן במס' שבת כשנ"צ חל"ם ראשי לילות חל"ם כשנ"צ ראשי ימים והסי' כי היא היתה אם כל חי.

פסוק יב

ועתה ישראל מה ה' אלהיך. אטו דבר קטן הוא זה

ויש לומר דאקרא דלבתריה קאי לשמור את מצות ה' וגו' לטוב לך כלומר אינו שואל ממך דבר זה כי אם לטוב לך להנאתך ולהרבות לך שכר. ומיהו רבותינו הקשו כן ותירצו דלגבי משה מילתא זוטרתיה היא ומכאן דרשו רבותינו דחייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום דכתיב מה אל תיקרי מה אלא מאה כלומר ק' ברכות ה' אלהיך שואל מעמך. ויש לחזק הדבר מ"ה בחילוף א"ת ב"ש הוי י"ץ שעולה מאה וכן בפסוק זה יש מאה אותיות חסר אחת וכאשר תוסיף אות אחת לעשות ממנה מאה תשלם החשבון למאה. וי"א כי דוד תקנם שבכל יום היו מתים מאה אנשים מישראל באו והגידו לדוד עמד ותקן מאה ברכות בכל יום שנ' נאם הגבר הוקם על ע"ל בגימטריא מאה ומיד נעצרה המגפה. עוד יש להוכיח מאה ברכות מדכתיב הנה כ"י כ"ן יברך גבר במנין כ"י כ"ן יברך גבר כי יברך חסר וא"ו כתיב ולכך תקנו לומר מודים שהרי פי' משתחיים כדכתיב גבי נעמן **והשתחויתי לה' אלהיך.** ותרגם יונתן ואודיתי קדם ה' אלהיך ומ"מ אנו אומרים מודים ולא משתחיים לפי שעולה בגימטריא מודי"ם מאה לומר שכל האומר מודים כהוגן כאלו קיים מאה ברכות ר"ל שיכרע עד שיתפקקו כל חוליות שבשדרה או שיראה איסר כנגד לבו וכרע כחוטרא וזקיף כי חויא ושיתכוין לומר משתחיים אנו לך כדאיתא בירוש' א"ר בון מיומי לא איכוונת וכו' ומחזיקא טיבותא לרישאי דכי מטינא למודים כרע מגרמיה.

פרק יא

פסוק ב

כי לא את בניכם. כלומר אינם ראויים ליענש ככם על המצות שהרי אתם ראיתם את מוסר ה' ואת גדלו ולא לפטור הבנים בא.

פסוק ח

למען תחזקו. אינו אומר עשו מצות לשמן למען תחזקו דא"כ הוי על מנת לקבל פרס אלא ה"ק עשו המצוה מאהבה כי למען זה תחזקו ואין למען מוסב לתיבה שלאחריה וכן למען תאריכון ימים.

פסוק י

לא כארץ מצרים. שהיא ארץ מישור שאדם יכול להמשיך מים לשדותיו מן הנהרות כמו שעושים לגן הירק הנזרעים על שפת הנהר אלא היא ארץ הרים ובקעות ואין אדם יכול להשקותם כי אם למטר השמים תשתה מים ותמיד אתם צריכים להקב"ה ולכך הזהרו במצותיו כדי שיוריד לכם מטר בעתו.

פסוק יב

ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה תמיד. לפקוד יושביה ולדקדק במעשיהם שאינן נדונין אלא לפי רוב מעשיהם ולפי' והיה אם שמוע תשמעו וגו' אז ונתן מטר ארצכם בעתו. וכן מסיק בפ"ק דר"ה תמיד עיני ה' אלהיך בה עתים לטובה עתים לרעה כיצד הרי שהיו ישראל רשעים גמורים בר"ה ופסקו להם גשמים מועטים ולבסוף חזרו בהם להוסיף עליהם א"א שכבר נגזרה גזרה אלא הקב"ה מוריד אותם לארץ הצריכה להם עתים לרעה כיצד וכו' כדאיתא התם.

מרשית השנה. חסר אלף מכאן אמר ר' יצחק בפ"ק דר"ה דכל שנה שרשה בתחלתה מתעשרת בסופה שנאמר מראשית השנה ועד אחרית שנה מכלל דאית לה אחרית פי' רשה בתחלתה שהעולם זכאי ונוהגין עצמן בשפלות ובענוה.

פסוק יד

יורה. היא רביעה ראשונה היורדת במרחשון ונקרא יורה על שם שמורה בני אדם להטיח גגותיהן.

דבר אחר: שורה כחץ ומלקוש בניסן ונקראת מלקוש על שם שממלא התבואה בקשיה. ואספת דגנך. כלומר ואחר כך לא ירדו גשמים לפי שהוא זמן אסיפה וקציר וגשמים בעת הקציר סימן קללה שנאמר הלא קציר חטים היום וגו' ובמס' ברכות פריך כתיב ואספת דמשמע אתה בעצמך וכתוב ועמדו זרים ורעו צאנכם ומשני כאן בזמן שישראל עושין רצונו של מקום כאן בשאין עושין רצונו של מקום וקשה דהרי קאי אוהיה אם שמוע וצריך עיון.

פרשת ראה

פסוק כו

ראה. זה אני אומר לך שתבחר בחר לך באותו שאמר אנכי ה' אלהיך.
 דבר אחר: ראה אנכי שבחרתי בטובה ולפי' אני משונה מכל שנאמר **ומשה לא ידע כי קרן עור פניו.**
נותן לפניכם היום. בעולם הזה הם ברכה וקללה אבל לימות המשיח כלם ברכה.

פסוק כז

את הברכה אשר תשמעו וגו' והקלל' אם לא תשמעו. משל לזקן היושב על אם הדרך ויש לפניו שני דרכים אחד תחלתו קוצים וסופו מישור ואחד תחלתו מישור וסופו קוצים ומזהיר את העוברים דרך שם ואומר להם הזהרו מזה שתחלתו מישור כי כלו קוצים עד סופו לכו בזה שתחלתו קוצים כי סופו מישור כל מי ששומע לו אע"פ שיגע מעט בתחלתו אחר כך הולך בשלום אבל מי שלא שמע לו והלך באותו שתחלתו מישור נכשל בסוף כך אדם שעובר עברה והולך בשרירות לבו מוצא נחת רוח ודרך ישר בעולם הזה וכשנפול מת הולך לגיהנם שכולו קוצים אבל מי שטורח בעולם הזה ויגע בתורה ובמצות הוא יורש העולם הבא שכולו מישור ונחת רוח ושמחה.

פרק יב

פסוק ט

אל המנוחה. שיניח הקב"ה לכם ואל הנחלה שתעברו את הירדן.

פסוק יט

כל ימיר על אדמתך. לפי הפשט נרא' דלהכי נקט על אדמתך לפי כשיבאו לארץ ישראל ויחלקו הארץ ואין ללוי חלק ונחלה וצריך שיתנו עיניהם עליהם.

פסוק כא

כאשר צויתך. מכאן אמרו רבותינו במס' חולין מלמד שנצטווה משה על הקנה ועל הושט ועל רוב אחד בעוף ועל רוב שנים בבהמה ואמר הרב יעקב מקורביש לומר כאשר צויתך עולה כמו רוב אחד בעוף ורוב שנים בבהמה ודוק ותשכח.
 דבר אחר: אש"ר אלף אחד שי"ן שני' ריש רוב ונוקי המועט באותו ששחיתתו מועט דהיינו בעוף הרי אחד בעוף ושנים בבהמה ורוב קאי אתרויהו.

פרק יג

פסוק ז

כי יסיתך אחיך בן אמך. שהוא חביב כך ששניכם יצאת' מבטן אחד אבל בני האב אינן חביבין כל כך זה לזה. ועוד שדרכן לשנא זה את זה מפני הירושה.

בסתר לאמר. דבר הכתוב בהווה כי דרך לדבר דבר מכוער כזה בסתר. והרב בכור שור אומר שלפי שנאמר הולך רכיל מגלה סוד אל תאמר שבשביל שדבר לך בסתר שאסור לגלות סודו כי אדרבה לא תכסה עליו שאסור לכסות דבריו.

פסוק יז

כליל לה' אלהיך. כדי שיודע לכל שלשם ה' ב"ה חרבתם העיר ולא ליהנות מממונם.

פסוק יח

ונתן לך רחמים. בשכר שלא רחמת על מכעיסיו הוא ירחם עליך.

פרק יד

פסוק א

בנים אתם לה' אלהיכם. ולכן אם מת אביכם הבשר ודם לא תתגודדו שהרי אינכם יתומים בכך כי יש לכם אב שהוא חי וקיים יתברך וית' שמו אבל העכו"ם כשמת אביו יש לו להתגודד שאין לו עוד אב כי אם עזו ואבנו שאין בם מועיל כדכתיב **אומרים לעץ אבי אתה ולאבן את ילדתנו.**

פסוק ח

ובנבלתם לא תגעו. אם מתו מיתת עצמן לא תגעו בהן כדי לאכלן כמו בכל קדש לא תגע אמרינן במס' מכות שהוא אזהרה לאוכל ואפקיה רחמנא בלשון נגיעה ליתן שיעור לנוגע כאוכל והכא נמי אפקיה לאכילה בלשון נגיעה וכפל המלה לא תאכלו ולא תגעו חדא מילתא היא דאי נוגע ממש קאמר אכילה למה כתיבא אם על הנגיעה הזהיר על האכילה לא כל שכן. ומיהו רבותינו אמרו דבנגיעה ממש קאמר ואזהרה לישראל ברגל כדאמר מר חייב אדם לטהר עצמו ברגל.

פסוק ט

כל אשר לו סנפיר וקשקשת. תימא לי דגים למה נשנו דבשלמא בהמה מפרש בחולין דנשנית מפני השסועה ובעופות מפני הראה דגים למה נשנו יותר מחגבים וצריך עיון. ועוד תימא לי קרא שלישי לדגים דכתיב בפרשת שמיני **כל אשר אין לו סנפיר וקשקשת שקץ הוא** למה לי וצריך עיון. בתוספות דחולין.

פסוק יב

הנשר. אינו אותו שקורין אייגיל"א בלע"ז אנש"ר בערבי שהרי לאגיל"א יש לו אצבע יתירה ונשר מפרש באלו טרפות שאין לו שום סימן טהרה.

פסוק יד

ואת כל עורב. גם הוא אינו אותו שקורין קורבייש לומר כי הקורבייש לומר בדקו ומצאו שיש לו אצבע יתירה וזפק וא"כ דורס אם הוא עורב שהרי באלו טרפות מפרש דבעורב

לית ביה אלא שני סימני טהרה דהויא ביי"ט עופות טמאים ואי אינו דורס הוא ביה ג' סימני טהרה אלא ודאי דורס הוא וא"כ היכי קאמר התם דעוף הבא לפנינו בשני סימני טהור ובלבד שיכיר עורב ואם דומה לעורב ומכיר נמי עורב היאך טהור כיון דאמרינן דעורב דורס והא קיש לומר דכל עוף הדורס טמא אלא ודאי אותו שאנו קורין קורבייש לומר אינו עורב דקרא אלא אותו שנראה אותו רוקק בשעת תשמיש ודאי הוא עורב.

פסוק טו

בת היענה. להכי נקט בת לפי שאינה ראויה אלא כשהיא קטנה לפי שבשרה קשה כעץ כשהיא גדולה.

ואת הנץ. גם הוא אינו אותו שאנו קורין אשפרבי"ר שהרי שלשה סימנים טהרה יש לו כדמסיק באלו טרפות תלתא הדרי בכולהו ומוכחי התוספות התם דהסימן שאינו אלא בפרס או בעזניה הוי קרקבן נקלף וא"כ השלשה סימני טהרה דהוו בנץ הוו אצבע יתירה ואינו דורס ואשפרוי"ר אנו רואים בכל יום שהוא דורס בין לפירש"י שאוחז המאכל ברגליו בין לפרת"ם שפי' דורס ואוכל העוף מחיים.

פסוק כב

היוצא השדה שנה שנה. אמרו רז"ל אין מעשרין משל שנה זו לשנה אחרת. דבר אחר: אם אתה מעשר שנה זו אתה זוכה לעשר בשנה הבאה.

פסוק כג

מעשר דגנך תירושך ויצהרך. אם אתה מעשר כראוי הרי הוא דגנך תירושך ואם לאו הרי הוא דגני ותירושי שנאמר **לכן אשוב ולקחתי דגני בעתו ותירושי במועדו** ועוד בא וראה כמה גדול כחן של מעשרות שבכל התורה כתיב **לא תנסו את ה' אלהיכם** וגבי מעשר כתיב **הביאו את המעשר אל בית האוצר ובחוננו נא בזאת וגו'** ודרשו רבותינו ז"ל מאי עד בלי די עד שיבלו שפתותיכם מלומר די.

פרק טו

פסוק ב

וזה דבר השמטה. מכאן אמרו רבותינו הפורע לחברו בשמטה כו' וכן ברצח כתיב וזה דבר הרצח שגלה לעיר מקלט צריך לומר רוצח אני ובירושלמי מסיק ש"מ האי מאן דחכים בחדא מסכתא ומוקרין ליה כגון תרתין צריך למימר בחדא לחודא אנא חכים.

פסוק יח

כי משנה שכר שכיר. (שכיר שכר הוא) הוא שלש שנים **כימי שכיר ונקלה כבוד מואב** וא"כ זה שעובד שש שנים הוי פי שנים דשכיר ולכך הרגילו לשכיר שלש שנים שאלו היו שוכרין לשנה או לשנתים פעמים דאיכא עבור ופעמים דליכא ונמצא הא' מפסיד אבל שלש שנים לא מצי למהוי בלא עבור ואין מפסיד לא זה ולא זה.

פרק טז

פסוק טו

והיית אך שמח. אתה מוצא כתיב שלש שמחות בחג הסוכות. **ושמחת בחגך. אך שמח.** **ושמחת לפני ה' אלהיך** דכתיב בפרשת אמור אל הכהנים וגבי שבועות לא כתיב אלא חדא **ושמחת לפני ה' אלהיך.** וגבי פסח לא כתיב שמחה כלל לפי שבפסח עדיין לא נלקטו התבואות ולא פירות האילן. ובחג השבועות כבר נלקטו התבואות ואיכא חדא שמחה ולא יותר כי עדיין לא נלקטו פירות האילן וגם התבואות לתוך הבית אבל בחג הסוכות שלקטו התבואות ופירות האילן וגם הכל נאסף לתוך הבית אז השמחה היא שלימה לכך כתיב ביה שלש שמחות.

פרשת שופטים

פסוק יח

שופטים ושופטים. שופטים לדון שופטים לכופ בעלי דינין לקיים עליהם את הדין וכן הוא אומר **ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו. ויואב בן צרויה על הצבא** מה ענין זה לזה אבל דוד עושה הדין ויואב מכריח לקיים גזרת הדין.

פסוק כא

לא תטע לך אשירה. פשטיה דקרא לפי שדרכן לעשות כן למזבח הבעל כדאשכחן גבי גדעון שנתץ מזבח הבעל והאשרה אשר עליו כרת. ועוד שכשיקריבו על המזבח יהיה נראה שלשם האשרה יהיו מקריבין.

פרק יז

פסוק ו

או שלשה עדים. לפי שכתוב גבי דין אחרי רבים להטות פירש לך הכתוב גבי עדים דאין הולכין בהם אחר הרוב אלא עדותן בטלה וכן אפילו הם מאה ודוקא כשבאו כלם להעיד וכונתם היתה מתחלה להעיד אבל אם שנים באו להעיד והתרו בדבר וראה קרוב או פסול עמהם הדבר לא יבטל עדות השנים מפני ראייתו של זה כיון שלא היתה כונתו להעיד שאם אי אתה אומר כן לא תמצא שנים בעדות של קידושין כשרה שהרי כמה קרובים רואים בקידושין וכמה פעמים ראיתי מורי הרב שהיה אומר בשעת קידושין כל הכשרין להעיד יהיו עדי קידושין.

פסוק כ

בלבתי רום לבבו מאחיו. זה נתינת טעם לכסף וזהב לא ירבה לו ולבלתי סור מן המצו' זו נתינת טעם **לכתב לו את משנה התורה הזאת** לספר תורה התלוי בזרועו ויוצא ונכנס עמו ושמעתי כי אותו ס"ת התלוי בזרועו לא היה כתוב בו כי אם עשרת הדברים ולפי שיש מן אנכי עד לרעך תרי"ג אותיות כנגד תרי"ג מצות קרוי ס"ת.

פרק יח

פסוק ב

ונחלה לא יהיה לו. כתוב בספרי ונחלה לא יהיה לו זו נחלת שאר פי' הרב בכור שור זו שאר האחין דן ונפתלי גד ואשר ובנימין ואפרים ומנשה בקרב אחיו זו נחלת חמשה ראובן שמעון יהודה יששכר וזבולון שהיו אחיו של לוי ומן האם ואפילו הכי לא יקח נחלה עמהם.

פסוק ג

מאת זובחי הזבח. פי' שוחטי השחיטה ולא זבח קרבן ממש קאמר שהרי זרוע לחיים וקיבה נוהגין בחולין אבל לא במוקדשין כדמסיק במס' חולין פ' הזרוע זובחי לרבות בהמת שותפין.

פסוק ד

ראשית דגנך. אין לה שיעור אלא ששיריה נכרין שלא יעשה אדם כל גרנו תרומה ולפי' אחז"ל חטה אחת פוטרת את הכרי אמנם רבותינו נתנו בה שיעורין עין רעה אחד מששים עין יפה אחד ממ' בינונית אחד מחמשים ואסמכוה אקרא אחד מששים דכתיב ששית האיפה מחמר החטים ואיפה שלש סאין וא"כ ששית האיפה הוי חצי סאה וכור הוי שלשים סאה הרי חצי סאה לשלשים סאין והיינו אחד מששים. עין יפה אחד מארבעים דכתיב וששיתם את האיפה מחמר החטים ומחמר השעורים וששיתם משמע שתי ששיות וששית האיפה של מעלה הרי שלש ששיות שעולה סאה וחצי וכתיב מחמר החטים ומחמר השעורים שהם שני כורין שעולים ששים סאין הרי חצי סאה לכל סאין וזהו אחד מארבעים. בינונית אחד מחמשים דכתיב גבי שלל מדין אחד אחוז מן החמשים וקא קרי ל' תרומה וגם לשון תרומה תרי ממאה.

וראשית גז צאנך תתן לו. בפרק ראשית הגז מפרש דבעי' שיהא בו כדי נתינה שיתן לו צמר כדי לעשות אבנט.

פרק יט

פסוק ג

ושלשת את גבול ארצך. ארץ ישראל ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה ומסיק בפרק שני דמכות ושלשת שיהו משולשות מאה פרסה מדרום לחברון ומאה מחברון לשכם ומאה משכם לקדש ומאה מקדש לצפון ופריך מאי שנא מהאי גיסא דמרחקי ומאי שנא מהאי גיסא דמקרבי פי' שהרי אותם שדרים ברוח דרומי וברוח צפוני היו רחוקים מערי מקלט מאה פרסה ואותם הדרים בין חברון לשכם ובין שכם לקדש היו קרובים מערי מקלט ומשני אמר אביי משום דבשכם נפישו רוצחים דכתיב שם ירצחו שכמה מאי חבר כהנים אר"א שהיו מתחברין להרוג נפשות ככהנים שמתחברין ליטול תרומה בבית הגרנות ומשום דשכיחי רוצחים היתה קרובה לעיירות שבינה לבין חברון ובינה לבין קדש כדי שיבאו ההורגים בשוגג מעיירות הסמוכות להו למקלט ויהרגו הורגי מזיד שבתוכה ואי קשיא א"כ דבארץ ישראל שכיחי רוצחי' הדרא קושיא לדוכתא אמאי בעבר הירדן תלת כו' וצ"ל דבגלעד מיהא שכיחא טפי מדקר' לה עקובה מדם.

פרק כ

פסוק י

וקראת אליה לשלום. כי גדול השלום שהקב"ה שינה כשאמרה שרה ואדוני זקן וכן כתיב חבור עצבים אפרים הנח לו כדפרש"י לעיל ועוד כמה קולמוסין משתברין כמה דיו משתפך באחי יוסף אביך צוה לפני מותו לאמר כה תאמרון ליוסף וגו' ולא מצינו ביעקב שצוה כן אלא מפני השלום כתב וגם ברכת כהנים מסיים בשלום וכן שמונה עשרה ועוד שנו רבו' שואלין בשלום לעכו"ם מפני דרכי שלום. וגם המקדים שלום לחבירו צריך לכפול לו לשלום ולו' לו שלום עליך וברכה טובה וסמך ללשון זה מדכתיב כי תקדמנו ברכות טוב כלומר כי תקדמנו בשלום צריך להחזיר לו ברכת טוב פי' ברכה טובה ולכך אמר ר' יוחנן מימי לא הקדימני אדם לשלום ואפילו עכו"ם בשוק שאין דרך למהר כ"כ ולקדם לו שלום הקדמתי לו לפי שאם יקדים לי הייתי צריך לכפול לו שלום ואין כופלין שלום לעכו"ם. ועוד אמרו רבותי מציאת חרש שוטה וקטן יש בהן גזל מפני דרכי שלום וכן מפרנסין עניי עכו"ם עם עניי ישראל מפני דרכי שלום ולכך בירך הקב"ה את עמו בשלום שנאמר ה' **יברך את עמו בשלום.**

פסוק יט

כי האדם עץ השדה. כי זה משמש כמו אלא כלומר אלא עץ שאדם יכול לבוא בו מפניך במצור כגון אם יש שם יער צומח עושה פירות לפני העיר ויכול אדם ליכנס שם ולהתחבא ולארוב לך ולבא מפניך במצור אשר אתה יושב יכול אתה להשחיתו. דבר אחר: סרס המקרא ודרשהו והכי קאמר **ואותו לא תכרות וגו' לבא מפניך במצור** כלומר לעשות ממנו מצור לכבוש העיר. כי האדם עץ השדה לאכלה ולא תשחיתו.

פסוק כ

רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא אותו תשחית וכרת. לעשות ממנו מצור. ובפ"ק דתעניות מסיק מאי **כי האדם עץ השדה** וכי האדם עץ השדה הוא אלא בתלמיד חכם הכתוב מדבר כלומר אם תלמיד חכם הגון הוא ממנו תאכל ואותו לא תכרות ואם לאו אותו תשחית וכרת ולא תלמוד לפניו ואם בתלמיד שאינו הגון לא תניחנו לפניך.

פרק כא

פסוק ב

ומדדו אל הערים. אמר הרב בכור שור דכל זה צוה הקב"ה לעשות כדי שיצא קול לנרצח ומתוך כך יבואו עדים ויעידו שהוא מת ולא תשב אשתו עגונה ומאי דאמרו רבותינו אין מעדיין אלא על פרצוף פנים עם החוטם כגון שבא ואמר מעיד אני על חוטמו ופרצופו שהוא כך וכך ואין העדים מכירין אותו אלא מתוך דבריהם יבינו המכירים אותו שהוא זה

אבל אם באים עדים שאומרים מכירין אנו בודאי שזהו ובטביעות עין גמור כאלו ראיתו חי ודאי תנשא אשתו בעדות זו אפילו לאחר כמה שבועות ולפי' אפילו ממקום רחוק יכול לבא ולהתבונן בו והוא דטבע בדגמ' ואסקוה אגשרא וכו' ואנסבה רבא לדביתהו אפילו לאחר חמשה יומי עדות סתם היה ודמיון ולא אמר מוחזקני בו.

פסוק ז

ידינו לא שפכה. כתוב בה"א לומר שחייב בעל הבית לעשות לאורח חמשה דברים אכילה שתיה לינה לוויה מזון לדרך וגם מתנה ובמסכת סוטה פרק עגלה ערופה מסיק ידינו לא שפכה. וכי תעלה על דעתך שבית דין שופכי דמים הן אלא שלא בא לידינו ופטרנוהו בלא מזונות לא בא לידינו ופטרנוהו בלא לוויה דמשמע אבל אם ראינוהו היינו עושין לו לוויה ולא היה ניזוק דאמר רב יהודה אמר רב כל המלוה את חבירו אפילו ארבע אמות בעיר אינו נזוק. רבינא אלווייהו לרב נחמן בר יצחק מטיא לידי הזיקא ואתציל. ות"ר הרב לתלמיד עד עיבורה של עיר חבר לחבר עד תחום שבת תלמיד לרב אין לו שיעור, וכמה אמר רב ששת פרסה. ורבו מובהק שלש פרסאות.

ותניא ר' מאיר אומר כופין ללויה ולוויה אין לה שיעור שנאמר ויראו איש יוצא מן העיר ויאמרו אליו הראנו את מבוא העיר ועשינו עמך חסד, וכתוב **ויראם את מבוא העיר** ומה חסד עשו עמו שהרגו כל העיר לפי חרב ואותו האיש ומשפחתו הצילו וכתוב **וילך האיש ארץ החתים ויבן העיר ויקרא שמה לוז**. וכשבא סנחריב לא בבלה ונבוכדנצר לא החריבה ואף מלאך המות אין לו רשות לעמוד בה אלא זקנים שבתוכה שדעתן קצה בחייהן מוציאים אותם חוץ לחומה ומתים והלא דברים קל וחומר ומה כנעני זה שלא דבר בפיו ולא הלך ברגליו גרם הצלה לו ולזרעו עד סוף כל הדורות מי שעשה לוויה בפיו וברגליו על אחת כמה וכמה ואמר ר' יהושע בשביל ארבע אמות שלוהו מצרים לאברהם אבינו נשתעבדו בבניו ארבע מאות שנה.

ויש אומרים דלויה הוי שיעור מיל וסמך לדבר **כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך וגו'** מ"ם דמלאכיו יו"ד של יצוה למ"ד של לך הרי מיל ואז הוא בטוח להיות נשמר בכל דרכיו וכשהאורח יוצא לדרך אע"פ שנותן לו בעל הבית מעות צריך ליתן לו לחם שנאמר **ועל פת לחם יפשע גבר** כי שמא יאחזנו בולמוס בדרך וימות ונמצא בעל הבית פושע על שהניחו לצאת בלא לחם.

וא"ר יוחנן כל מי שאינו מלוה כאלו שופך דמים שאלו לוהו אנשי יריחו לאלישע לא גזר דובים בתינוקות שנאמר **ויעל משם בית אל והוא עולה בדרך ונערים קטנים יוצאים ויתקלסו בו ויאמרו עלה קרח עלה קרח** אמרו הקרחת עלינו את המקום מאי נערים קטנים אמר ר' אלעזר בני אדם שמנוערין מן המצות קטנים שהיו מקטני אמנה וכתוב **ויפן אחריו ויראם ויקללם בשם ה'**. מה ראה? שמכולם נתעברה אמם ביום הכפורים. ור' יוחנן אמר ראה שלא היה בהם שום לחלוחית של מצות לא במ ולא בזרעם. ועוד גדולה לוויה ממתנה דאלו מתנה בממונו ולוויה בגופו. ועוד שאחד המלוה ואחד הנלוה אינו ניזוק שנאמר **שלום שלום לרחוק** דהיינו המתרחק מן העיר דהיינו המתלוה ולקרוב המתקרב מן העיר דהיינו המלוה שחוזר לעיר.

ועוד איתא בירושלמי אפריון נמטייה למאן דמלוה. פי' חן יגיע לאותן המלוין את המטין בדרך, דאמר רבי יהושע בן לוי המהלך בדרך ואין לו לוייה יעסוק בתורה, שנאמר **כי לויית חן הם לראשך**.

פסוק ט

ואתה תבער הדם הנקי. פרש"י שאם נמצא הרוצח לאחר עריפת העגלה שאין פוטרין אותו.

ותמה דבכתובות פ"י אמר ר' לוי מסיק ואתה תבער הדם הנקי הוקשו שופכי דמים לעגלה ערופה לומר לך מה עגלה ערופה מן הצואר פי' ללמד דרוצח נדון בסייף. ופי' הרב רבינו משה ז"ל דההיא סוגיא אתיא כמ"ד חנק חמור וכן משמע בפרק ארבע מיתות דמפיק דרוצח בסייף מדכתיב והבאתי עליכם חרב נוקמת נקם ברית. ומסיק אשכחן עבד בן חורין מנא לן, ק"ו הוא קטל עבדא בסייף בן חורין לא כל שכן. הניחא למ"ד חנק קל, אלא למ"ד חנק חמור, מאי איכא למימר. כלומר, מהיכא תפוק דהורג בן חורין בסייף דהשתא ליכא ק"ו. ומשני נפקא ליה מדתניא ואתה תבער הדם הנקי. הקשו שופכי דמים לעגלה ערופה. מה להלן מן הצואר אף כאן מן הצואר. מכלל דלמ"ד חנק חמור איצטריך ואתה תבער להקיש רוצח לעגלה ערופה, ואם נמצא הרוצח לאחר עריפת העגלה דקיש לומר חנק קל מסייף דהשתא נפקא לן רוצח בסייף מק"ו דעבד ואי קשיא לדידיה ולא רץ לא יכופר וגו' למאי אתא.

יש לומר דאצטריך שמא נמצא הרוצח לאחר יום הכפורים אין פוטרין אותו אע"ג דאיכא תרתי עריפת העגלה ויום הכפורים. ואידך שמא לית ליה האי.

פרשת כי תצא

פסוק י

ושבית שביו. פרש"י לרבות כנענים שבתורה ואע"פ שהם משבעה עממין. ומקשים העולם היכי משתמע ליה ושבית שביו? ויש לומר דהכי קאמר: ושבית שביו של אויביך, כלומר אפילו הכנענים ששבו אויביך להם ושבית אותם.

פסוק יב

והבאתה אל תוך ביתך. כלומר שלא ילחצנה במלחמה לבא עליה יותר מביאה ראשונה. ולא אסרה תורה אלא ביאה שנייה. ואני אומר לא ביאה שנייה ולא ביאה ראשונה אלא לאחר כל המעשים הללו. ויש מפרשים שלא ילחצנה במלחמה שלא יטול חליצת הבגדים שעליה במלחמה. והכי משמע דקרא דבתריה והבאתה אל תוך ביתך והדר והסירה את שמלת שביה מעליה. ודרכן להתקשט במלחמה בבגדים נאים.

פסוק טו

כי תהיין לאיש. לכך נסמכו פרשיות הללו לכאן לומר לך עבירה גוררת עבירה, דלפי שיקח יפת תאר תהיין לו שתי נשים ומריבה בתוך ביתו. ולא עוד אלא שתשנא האחת ומה כתיב אחריו כי יהיה לאיש בן סורר ומורה. שכן מצינו בדוד שלפי שלקה בת תלמי מלך גשור בצאתו למלחמה, יצא ממנו אבשלום שבקש להרגו, ושכב עם נשיו. ועל ידו נהרגו כמה רבבות מישראל. ומה כתיב אחריו וכי יהיה באיש חטא משפט מות, אם ינצל מזה לא ינצל מזה הרי עבירה גוררת עבירה.

פסוק טז

לא יוכל לבכר. ואם תאמר הרי יעקב בכר יוסף בן האהובה על פני ראובן בן השנואה, כדכתיב וירא ה' כי שנואה לאה? בפשיעתו של ראובן היה, ונתנה ליוסף שפרנס אביו. וא"ה לא יוכל לבכר, ואם פשע באביו יביאנו לבית דין, כדמפרש ואזיל.

פסוק יח

כי יהיה לאיש בן סורר ומורה. על שם סופו הוא נהרג כדפרש"י. ואי קשיא כיון שנהרג מפני שעתיד ללסטם את הבריות אין לחייבו במיתה חמורה מלסטים, דאלו רוצח בסייף וזה בסקילה. ונראה לומר מדכתיב איננו שומע בקול אביו ובקול אמו, והוי כמו מקלל אביו ואמו שהוא בסקילה, שנאמר אביו ואמו קלל דמיו בו.

פסוק כג

כי קללת אלהים תלוי. על ידו הוא נתקלל ונתלה. ואם אין קוברין אותו לא יהיה כבוד של מעלה, שלא יאמרו הרואים זה מחרף היה ופשט ידו במלך.

פרק כב

פסוק ו

כי יקרא קן צפור. לכך נסמכו פרשיות הללו לומר דמצוה גוררת מצוה שע"י שלוח הקן יזכה לאורך ימים ושיבנה בית חדש ויעשה מצות מעקה. ומה כתיב אחריו לא תזרע כרמך כלאים שתזכה לכרם ולזרוע. ומה כתיב אחריו לא תחרוש בשור ובחמור יחדו, שתזכה לשוורים וחמורים, ולא תחרוש בהם יחדו. ומה כתיב אחריו לא תלבש שעטנז, שתזכה לטלית נאה ותעשה בו ציצית, וגדולה מצות ציצית כדמסיק בפרק במה מדליקין כל הזהיר במצות ציצית זוכה ומשמשין אותו שני אלפים ושמונה מאות עבדים, שנאמר ביום ההוא יחזיקו עשרה אנשים וכו'.

דבר אחר: כי יקרא זה שאמר הכתוב: קורא דגר ולא ילד עושה עושר ולא במשפט. מה כתיב אחריו כסא כבוד מרום מראשון. מה ענין זה לזה, ללמדך שהקורא הזה מביא ביצים משאר עופות ויושב עליהן עד שיוצאים מקליפתן ונעשים אפרוחים והן עולין עליו ומורטין את כנפיו ואוכלין אותו, וכשהוא רוצה לברוח אינו יכול ומצא אותו חיה או שרץ ואוכלו. מי

גרם לו זה, על שגזל ביצים שאינם שלו, כך עכו"ם שפשטו ידיהם בכסא הכבוד שהחריבו ביתו ושרפו היכלו לטוף יאבד זכרם.

פסוק י'

לא תחרוש בשור ובחמור יחדו. לפי שהשור מעלה גרה ומצטער, החמור כשישמע השור (והחמור) אוכל.

פסוק יא

לא תלבש שעטנז. לפי שהפרכת נעשה משש ושש כיתנא ומתכלת ותכלת עמרא הרי צמר ופשתים יחדיו. ולא רצה הקב"ה שיעשו בניו דוגמתו. כמו שמצינו בקטרת **איש אשר יעשה כמות להריח בה וגו'** וכן אחז"ל לא יעשה אדם בית תבנית היכל אכסדרה תבנית אולם וכו'.
דבר אחר: לפי שהקריב קין זרע פשתן והבל הביא מבכורות צאנו שהוא מין צמר לא רצה הקב"ה שיתחברו יחד לפי שלשם נחלקו.

פסוק כב

ומתו גם שניהם. פרש"י גם לרבות הבאים אחריהם. ואמר שאם בא איש עליה לאחר שנגמר דינה שחייב מיתה. דסלקא דעתך אמינא דכמתה דמיא ולא לחייב עליה קמ"ל גם.

פרק כג

פסוק ח

לא תתעב אדומי. י"א אע"פ שלא קדמו אתכם לא תתעבנו כי אחיך הוא ומזרעו של אברהם הוא. ולפי זה צ"ל כאשר עשו לי בני עשו דמיירי לענין לעבור בארצם, כדכתיב גבי יפתח **וישלח ישראל מלאכים אל מלך מואב לאמר אעברה בארצך ולא אבה** וגם אל מלך אדום שלח ולא אבה.
אי נמי לא תתעב אדומי אע"פ שהיה לך לתעבו, לפי שלא הניחך לעבור דרך ארצו לא תתעבנו כי אחיך הוא.
לא תתעב מצרי. אף ע"פ שלטוף שעבדו בכם לא תתעבנו כי גר היית בארצו והטיבו לכם בראשונה.

פרק כד

פסוק ה

נקי יהיה לביתו. פרש"י אף בשביל ביתו יהיה לרבות את כרמו. נ"ל היינו הא דתנן במס' סוטה פרק משוח מלחמה, ואלו שאין זזין ממקומן בנה בית וחנכו נטע כרם וחללו והנושא ארוסתו והכונס יבמתו, שנאמר **נקי יהיה לביתו** זה ביתו, יהיה לרבות את כרמו, **ושמח את אשתו** זו אשתו, אשר לקח לרבות יבמתו. וכל אלה אין מספיקין מים ומזון ואין מתקנים את הדרכים, שנקיים הם מכל דבר.

פסוק ח

השמר בנגע הצרעת. הוצרך לכפול אזהרה זו לפי שהיא מכה משתלחת בכל אדם אפילו במלכים, כדאשכחן בעוזיהו מלך יהודה שנצטרע. ובושה גדולה היא. לכך צריך לומר שאפילו נצטרע המלך צריך להרחיקו ולעשות לו ככל אשר יורו הכהנים. ולכך נמי סמך לכאן זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים שהיתה אחות המלך ואחות כהן גדול, ואפ"ה הרחיקה והסגירה כשאר המצורעים.

פרק כה

פסוק יח

ויזנב בך כל הנחשלים. שהכה אותם מכת זנב שהיה חותך מילותיהם של ישראל וזורקן כלפי מעלה, ואומר בזה בחרת טול חלקך. וזה שאמר הכתוב: והשב לשכנינו שבעתים אל חיקם השב להם מה שעשו לנו במילה הנתונה בחיקו של אדם. דבר אחר: מה שעשו לתורה שנאמר מזוקק שבעתים. מה שעשו בבית המקדש שנתון בחיקו של עולם שנאמר ומחיק הארץ עד העזרה התחתונה. ואמרו ישראל לפני הקב"ה רבון העולמים אתה אומר לנו זכור שיש לנו שכחה אתה שאין לפניך שכחה זכור ה' וכו' את יום ירושלים האומרים ערו ערו עד היסוד בה ואע"פ שמלכות ארם לא החריבו ירושלים אלא מלכות בבל היו שואלין כך מתוך שמחה ולמה עמלק דומה לכלב שהוא להוט לללק דם כך הוא להוט לללק דמן של ישראל וזהו עמלק - עם לק. ולא ירא אלהים. במשקולות לכך נסמך לפרשת לא יהיה לך בביתך וגו' לפי שלא קיימו מורא דמשקולות דכתיב בהו ויראת מאלהיך לכך בא עמלק וזה שאמר הכתוב: מאזני מרמה תועבת ה' וגו' וכתיב בתריה בא זדון ויבא קלון. וגם כאן כתיב כי תועבת ה' כל עושה אלה.

פרשת כי תבוא

פרק כו

פסוק א

והיה כי תבא וגו' אשר נשבע ה' לאבותינו. ולכך אמרו רבותינו שהגר מביא ואינו קורא שאינו יכול לומר לאבותינו, אלא בתפלה (אבל) אומר אלהינו ואלהי אבותינו שאנו סומכים על הירוש' שאומר שכל הגרים נקראים על שם אברהם ולכך נקרא אב המון גוים.

פסוק ה

וענית ואמרת. קריאת הבכורים היא בקול רם אבל קריאת ודוי מעשר בערתי הקודש מן הבית הוי בקול נמוך דלא כתיב וענית כי אם ואמרת וזהו שייסד הפייט וידוי נמוך ומקרא רם תענה.

פסוק יא

ושמחת בכל הטוב. מכאן אמרו רבותינו בפסחים בפרק כל שעה מעצרת ועד החג מביא וקורא דהוא זמן הבאת הבכורים ולכך נקרא שבועות יום הבכורים וכל התבואות

מתבכרות בין שני זמנים הללו מחג ועד חנוכה מביא דאכתי איכא פירות ואינו קורא דלא שייך למימר הנה הבאתי מראשית פרי האדמה דהשתא ליכא ראשית. מחנוכה ואילך אינו מביא ואינו קורא דכתיב אשר תביא מארצך והשתא ליכא כלל דאפילו לחיה שבשדה הוא כלה באותו זמן.

והגר אשר בקרבך. תימה לה"ר יוסף קרא מה ענין גר אצל בכורים והלא בכורים אינן נתנים אלא לכהנים. ועוד אשר תביא מארצך כתיב למעוטי גרים שאין להם חלק בארץ. עד שבא אצל ר' יום טוב והראה לו מדרש ברור וראיה במס' בכורים פרק אלו מביאים ולא קורין, שאין יכולים לומר אשר נשבע לאבותינו לתת לנו. גר אם לא היתה אמו מישראל מביא ואינו קורא. וכשהוא מתפלל בינו לבין עצמו אומר אלהי אבות ישראל, ואם היתה אמו מישראל אומר אלהינו ואלהי אבותינו. ואמר על הדא משנה בתלמוד ירושלמי תני ר' אבהו בשם ר' יהודה גר עצמו מביא וקורא, טעמא מאי כי **אב המון גוים נתתיך** לשעבר היית אב לארם מכאן ואילך אב לכל הגוים. אמר ר' יהושע בן לוי הלכה כר' יהודה. אתא עובדא קומי ר' ואורי כר' יהודה.

פסוק יז

את ה' האמרת היום וה' האמירך. אתמר בפ"ק דברכות אמר הקב"ה אתם חטבתם אותי חטיבה אחת בעולם שאתם אומרים **שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד** ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם שנאמר **מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ.** דבר אחר: האמרת לשון תמורה וחלוף כלומר בשביל ה' החלפת כל האלהות ובחרת בהקב"ה וה' האמירך החליף כל האומות שבעולם ובחר בך להיותך לו לעם סגולה ודומה לו **יתאמרו כל פועלי און** שמחליפין דבריהם ואינם עומדים בדבורם. דבר אחר: לשון אמיר וענף שהוא לשון גבהות כדכתיב שנים שלשה גרגרים בראש אמיר וכאן את ה' האמרת הגבהת על כל אלהים וה' האמירך הגביהך על כל האומות וכן **יתאמרו כל פועלי און** שמגביהין עצמן מרוב גסות שבהן ושמעתי שבתרגום ירושלמי אתה האמרת המלכת שכן בלשון ערבי קורין למלך אמיר.

פרק כז

פסוק טו

ארור האיש אשר יעשה. בסוטה פרק אלו נאמרין מסיק וכי העובד ע"ז בארור סגי ליה אלא זה הבא על הערוה והוליד בן והלך לבין האומות ועבד ע"ז אמר הקב"ה ארור אביו ואמו שהן גרמו לו ופרש"י שיש אחד עשר ארורים כנגד י"א שבטי' וכנגד שמעון לא כתיב ארור לפי שלא נתברך כשברך יעקב לבניו וגם לא עלה בלבו של משה רבינו לברכו כשברך האחרים לפני מותו.

ואי קשיא מה נשתנו אלו הי"א דברים מכל שאר דברים?

יש לומר משום דכל הני ישנן בינו לבין קונו ואין שום בריה יכולה להכיר ולידע בהם. ואיתא בשוחר טוב לימד ולמד שמר ועשה ויש ספק בידו למחות ולא מיחה הרי הוא בכלל **ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת** לא למד ולא לימד לא שמר ולא עשה כגון

שהיה חבוש בבית האסורין והיה ספק בידו למחות ומיחה הרי הוא בכלל ברוך אשר קיים את דברי התורה הזאת.

פרק כח

פסוק ג

ברוך אתה בעיר. במצות אשר אתה עושה בעיר כגון סוכה ומזוזה ומעקה וברוך אתה בשדה במצות לקט שכחה ופאה.
דבר אחר: ברוך אתה בעיר זו ירושלים שנקראת עיר הקדש וברוך אתה בשדה זו ציון שנאמר בה **ציון שדה תחרש.**

פסוק ה

ברוך טנאך. אלו הבכורים שנאמר בהם **ולקח הכהן הטנא מידך.** ומשאריתך. זו חלה.

פסוק ט

והיה כאשר שש ה' עליכם להטיב אתכם ולהרבות אתכם. הוא אינו שש בפורענות אבל אחרים ששים ומפסוק זה נרמז הקץ שכתוב בדניאל **ומעת הוסר התמיד ולתת שקוץ שומם ימים אלף מאתים ותשעים** והכי קאמר **והיה כאשר שש ה' עליכם להטיב אתכם** במדבר ובארץ ישראל שהיתה שכניה עמכם ולהרבות אתכם במצרים שנאמר **וירבו ויעצמו** דהיינו אלף ומאתים ותשעים. ת' של גלות מצרים ות"פ מיציאת מצרים עד שנבנה הבית כדכתיב ויהי בשמונים וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים ויבן את הבית לה'. ות"י שנה שעמד בית ראשון כמנין **בזאת יבא אהרן** הרי בין הכל אלף קק"צ כמו כן ימשך הגלות.

וזה שאמר הכתוב: **כי למועד מועדים וחצי וגו' תכלינה כל אלה.** למועד הראשון מתפרש זמן כמו למועד הזה ומועדים וחצי ר"ל שני זמנים כמו מועד צאתך ממצרים כשני מועדים של מצרים וחצי ר"ל חצי השני מועדים דהיינו מועד שלישי והרי הן שלש מועדים כמו שעמדו במצרים כפי' הכתוב **ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים וארבע מאות שנה.** ושלשה פעמים ת"ל עולים אלף מאתים ותשעים ואז יכלה הגלות וכן אמר הכתוב האחר **ויתיהבון בידיה עד עדן עדנין ופלג עדן** ואי בעי הוי אמר בפירוש ג' מועדים אלא שרצה לסתום את דבריו וכאן רמז משה כן בתורה וכן אמר הושע **וענתה שמה כימי נעוריה וכיום עלותה מארץ מצרים** וענתה לשון מעון כמו **וענה איים באלמנותיו** כימי גלות נעוריה דהיינו גלות מצרים וכימי עלותה מארץ מצרים זהו מיציאת מצרים עד שחרב בית המקדש וזהו אלף מאתים ותשעים כדפריש לעיל ונמצא זה כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים והקץ אחר דכתיב בסוף דניאל **אשרי המחכה ויגיע לימים אלף שלש מאות שלשים וחמשה** הוא נרמז בפ' אתם נצבים דכתיב **ואנכי הסתר אסתיר פני מהם ביום ההוא וגו' הסת"ר אסת"ר** עולה בגימטריה אלף שלש מאות שלשים וששה בעזר שדי אך משיח יבא כג"ה לסוף אלף קק"צ שהוא מ"ה שנים קודם אמנם אין אנו יודעים מהיכן מתחיל להמנין שנדע מתי יסיים.

וכן מצינו בקץ מצרים שאמר הקב"ה **וענו אותם ארבע מאות שנה** וזה נאמר שלשים שנה קודם שנולד יצחק שהרי אברהם היה בן שבעים שנה באותו פרק וכן מאה היה כשנולד יצחק הרי שלשים שנה בין זה לזה. ושבת אפרים מנו ארבע מאות מברית בין הבתרים וטעו שלשים והרגום אנשי גת כדכתיב בדברי הימים ויש שהתחילו המנין משירדו למצרים וטעו ויש שמנו משהתחיל השעבוד וטעו והאמת היה שהארבע מאות שנה התחילו משנולד יצחק אך לא נודע על נכון עד שיצאו ממצרים. וכן על גלות בבל דאמר לו הקב"ה לירמיה **לפי מלאת לבבל שבעים שנה** וחשב בלשצר וטעה ומנה אחשורוש וטעה כמו שמפורש בפרק קמא דמגלה.

כך קץ זה שמא מתחיל משנת ביטול התמיד בימי הורקנוס וארסתובלוס כדתיניא בשלהי מסכ' סוטה תנו רבנן כשצרו מלכי בית חשמונאי זה על זה היה הורקנוס מבחוץ וארסתובלוס מבפנים וכו' ואז נתבטל התמיד וכשיבא משיח במהרה בימינו אז יתבררו ויתלבנו הדברים ואז נדע למפרע מהיכן התחיל.

ואומר הרב בכור שור כי קץ זה נרמז באלפא ביתא של תשר"ק כי תשר"ק עולה אלף צפע"ס עולה שלש מאות ואז נמל"ך תוכן המלוכה לישראל כי כבר בא משיח י' שנים לסוף אלף קק"צ יטח"ז עולה ל"ד הרי תחלת שנת ל"ה וזהו אלף שלש מאות שלשים וחמשה. ואחר יטחז הד"ג ב"א התענוג בא שאז יכבש כל העולם תחת יד ישראל ר"ל הלוייתן יבא לעשות סעודה לצדיקים.

פסוק סח

באניות. והיו שבים טף ונשים שאם היו מוליכין אותן ברגל לא היו שבים רק הגדולים היכולים ללכת ברגל.

ואין קונה. פי' ה"ר יוסף קרא שיאמרו המצריים אם תתנו לנו בחנם לא נקח אותם לעבדים לפי שאבותינו נשתעבדו בהם ולקו בכל מיני מכות וכשיראו השבאים כך שאין שוים להם כלום יהיו חובטין אותם במקלות וירעיבו אותם.

פרשת נצבים

פרק כט

פסוק ט

אתם נצבים היום כלכם. במעמד א' ראשי השבטים ומשבטים עצמם השוטרים. **כל איש ישראל.** אלו הבינונים והנשים והטף והגרים שבאו לגור בקרב המחנה.

פסוק י

מחטב עציך. אלו העבדים.

עד שואב מימך. אלו השפחות. וזה שאמר הכתוב: **קטון וגדול שם הוא.**

דבר אחר: קטון וגדול קטון זה דוד שנאמר **ודוד הוא הקטן** וגדול זה משה שנאמר **והאיש משה גדול מאד.**

דבר אחר: ועבד חפשי מאדוניו אלו ישראל שכל זמן שהאדם הוא בחיים הוא עבד לעשות רצון קונו וכשהוא מת נעשה חפשי מן המצות.

דבר אחר: אתם נצבים היום כולכם אעפ"י שהקללות הללו באין על שונאיכם יש לכם עמידה.

דבר אחר: אתם נצבים מפני מה עשאו מצבה מפני שנשתנו מדעתו לדעת יהושע ואף יהושע עשאו מצבה **ועתה התיצבו ואשפטה אתכם לפני ה'.**

דבר אחר: אימתי תהיה להם הצבה והעמדה היום כלכם כשתהיו באגודה אחת כולכם.

פסוק יא

לעברך בברית. ועתה אתם מוכנים כאחד לעבור בברית שהרי אתם יחד ולא יוכל לפקפק איש ולומר אני לא הייתי שם ולא קבלתי הברית עלי כי אחרי שתעברו את הירדן ותתפזרו איש לנחלתו אי אפשר לאסוף אתכם יחד שלא יהיה בכם זקן או חולה או חגר או סומא אבל עתה כלכם יחד לעברך כאיש אחד.

פסוק טו

כי אתם ידעתם את אשר ישבנו בארץ מצרים. מלמד שהיה שם מיוצאי מצרים מכאן שלא נגזרה גזרה על פחות מבן עשרים.

פסוק יז

פן יש בכם. זאת היא נתינת טעם אחר לקבלת הברית אשר לבבו פונה היום ותהיה מחשבתו לרעה לעזוב את השם לזה יש לחוש. ועוד **פן יש בכם שורש פורה ראש ולענה** ותפרה ותרבה מחשבה רעה עד שיביאנה למעשה כדמפרש ואזיל **והיה בשמעו וגו'** כלומר לאחר מכן כשמעו דברי האלה שקבלו ישראל והתברך יחשוב בלבו שלום יהיה לי כלומר מה לי ולצער הזה הרי לא קבלתי האלה וא"כ **בשרירות לבי אלך למען ספות הרוה** כלומר שירצ' להוסיף החטאי' שהוא רוח ונשבע מהם שאין בהם יצ"ה כגון לבישת כלאים עם הצמאה עם החטאים שהוא תאב וצמא להם כגון גזל ועריות. אבל עכשיו שתבואו כלכם בברית ותקבלו האלות והשבועות תדעו כי העובר על הברית לא יאבה ה' סלוח לו כי אז יעשן אף ה' וקנאתו שהתניתם לו לעמוד ולא תעמודו ומתוך כך לא תבואו לידי מחשבות רעות הללו ותעמדו בבריתו שאם לא תעמדו בבריתו ורבעה בו כל האלה ומחה ה' את שמו של עובר מתחת השמים לא נין לו ולא נכד בעמו. והבדילו ה' לרעה הוא חושב להבדל מישראל ללכת בשרירות לבו ויבדל לרע לו.

פסוק כג

על מה עשה ה'. אם בעון רציחה וניאוף הרי יש ג"כ בשאר האומות ואין ארצם שממה כזאת. ואמרו כלומר והשיבו בדין עשה לה כן כי באו בבריתו של הקב"ה מרצונם ואחר עזבוהו אבל שאר אומות לא באו עמו בברית ואינו חושש מהם ומתוך כך יצדיקו עליהם הדין ויודו כי בפשעיהם נתשם ה' מעל אדמתם לפי שעברו על הברית אשר קבלו מה שלא קבלו שאר אומות וכן אמר יחזקאל **העולה היא על רוחכם היו לא תהיה שאתם אומרים** נהיה כגוים וכמשפחות האדמה לשרת עץ ואבן **חי אני נאם ה' אם לא ביד חזקה ובחמה**

שפוכה אמלוך עליכם ואביא אתכם במסורת הברית כלומר כי אתם עמי מקוימים בברית לא הם ואז"ל כל כי האי ריתחא לירתח רחמנא עלן וליפריקין.

פסוק כה

ולא חלק להם. כלומר אין זה חלק שלהם כי אני חלקם שנאמר חלקי ה' אמרה נפשי וכתוב ה' **מנת חלקי וכוסי**.

פסוק כח

הנסתרות לה' אלהינו. לפי שכתוב והבדילו ה' לרעה ואח"כ הדור האחרון דמשמע דכל הארץ ילקו ע"י איש אחד או משפחה אחת לכך כתיב הנסתרות לה' אלהינו והוא דיין ליפרע מן העושה הרעה לשלם לו גמולו ולא ילקו ישראל עליו אבל הנגלות העבירות שעשו בגלוי לנו ולבנינו העונש אם לא נבער הרע מקרבנו.

ובסנהדרין מסיק למה נקוד לנו ולבנינו ועל עי"ן שבעד עולם שלא ענש על הנסתרות עד שעברו את הירדן פי' שאז קבלו התורה כאחד ונעשו ערבים זה לזה אז הנסתרות לנו ולבנינו. ואי קשיא א"כ דממעטי' נסתרות מלה' היה לו לינקד על ה' אלהינו.

יש לומר שאין זה דרך כבוד לינקוד על השם שיהא נמחק ולפי שדין הנקודה להיות על ה' אלהינו ומהפכין אותה ליתנה על לנו ולבנינו לפיכך נקודה ע' שבעד להשלים י"א אותיות נקודות כנגד לה' שיש בו י"א אותיות.

ובמסורת הגדולה שנינו דבעי על הנקודה הזאת דלנו ולבנינו למאי אתא. ומשני שכך אמר עזרא הסופר כשכתב בתורה אם יבא משה רבינו וישאל למה כתבת זה אומר לו לכך נקדתי עליהם ואם יאמר יפה כתבת אעביר הנקודה מעליהם משמע שהיה מסופק בנגלות אם הם לנו ולבנינו קודם שעברו ישראל את הירדן אם לאו ולפי' נקד עליהם. ומכאן קצת ראה לאותם הכותבים פסוק בלא שרטוט שנוקדין על ב' תיבות קודם שיכתבו השלישי לפי שהנקודה כמחק מדקאמר עזרא לפיכך נקדתי עליהם והוי כאלו לא כתבתים.

פרק ל

פסוק ב

ושבת עד ה' אלהיך. וכתוב ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך וגו' כל כך למה כדא"ר יונתן בפ"ב דיומא גדולה תשובה שמקרבת את הגאולה שנ' **ובא לציון גואל** מה טעם משום **ולשבי פשע ביעקב** וכו' מענין גדולה תשובה כדאיתא התם.

ועוד תני ר' יוסי בר' יהודה אומר אדם עובר עבירה פעם ראשונה מוחלין לו כו' רביעית אין מוחלין לו שנאמר **כה אמר ה' על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו** והטעם שמעתי מרמ"ל לפי שיש לו שלש מחיצות לפני הקב"ה ראשונה רעש ואחר הרעש אש ואחר האש רוחו ואחר הרוח קול דממה דקה ששם שכינתו של הקב"ה ובכל מחיצה יש לה מלאכים וכאשר יחטא הראשון בא למחיצה הראשונה הן מעכבין אותו ואין מניחין אותו לעבור ונמחל וכן השלישי נמחל במחיצה שלישית וכשאדם חוטא רביעית שבא לפני הקב"ה עד מחיצתו אינו נמחל. זה שאמר הכתוב: הוי **המכעיסים אותי על פני** הוי שמכעיסין כמה פעמים עד שבא פשעם לפני.

פסוק יב

"מי יעלה לנו" השמימה. הרי מילה בראשי תיבות רמז שבזכות מילה עלה משה לשמי לקבל התורה.

פרשת וילך

פרק לא

פסוק ב

בן מאה ועשרים שנה אנכי היום לא אוכל עוד לצאת ולבא. כי זקנתי ועוד כי ה' אמר אלי לא תעבור את הירדן וגו'. ואתם אין לכם הפסד בדבר כי ה' אלהיך הוא עובר לפניך ואין לכם כמוהו.

דבר אחר: לא אוכל עוד לצאת ולבא ולא משום חלישות אלא משום שה' אמר אלי לא תעבור וגו'.

פסוק יד

הן קרבו ימיך למות. אמר משה לפני הקב"ה בלשון הן שבחתי לפניך דכתיב הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים וגו' ובלשון הן אתה ממיתני אמר לו אף בלשון הן קראת תגר לפני דכתיב הן בני ישראל לא שמעו אלי.

דבר אחר: אמר לו משה בהן שבחתי לפניך כדפירש"י ובהן קנסת עלי מיתה למה אתה מודד מדה רעה תחת מדה טובה אמר לו הקב"ה גם זו מדה טובה דכתיב הן צדיק בארץ ישולם. ועוד שלעה"ב אעלך בכבוד על כסא של מרגליות ואשימך ראש על נ"ה רבוא צדיקים כמנין הן.

דבר אחר: הן אין לו זוג כיצד א' אחד ט' תשעה הרי עשרה ב' שנים ח' שמונה הרי עשרה ה' אין לה זוג וכן נו"ן אין לה זוג כיצד יו"ד עשרה צ' תשעים הרי מאה מ' ארבעים ס' ששים הרי מאה נו"ן אין לה זוג ומשה אין לו זוג דכתיב ולא קם נביא עוד בישראל כמשה ולפיכך קרבו ימיך למות ובחרתיך בחלקי.

פסוק יז

הסתרתני פני מהם. זהו דרך חבה כאדם שחטא לו בנו ואומר לרבו להלקותו והוא אינו יכול לראות בצרת בנו שרחמיו עליו ומסתיר פניו שלא יראה בהכאת בנו.

רעות רבות וצרות. רעות שנעשו צרות זו לזו כגון זיבורא ועקרבא שמים צוננין מעלי לעקיצת דבורים ומים חמים לעקיצת עקרב וחלופא סכנתא מי שעקצו זיבורא ועקרבא אינו יודע מה לעשות שמה שמועיל לזה מזיק לזה וכך הן צרותיהן של ישראל בגלות כשהעכו"ם מיצר לו ירא לצעוק עליו פן ישניאיהו ואם לא יצעק עליו ירגיל להיות מיצר לו. על כי אין אלהי בקרבי. שגרמתי לו לסלק שכינתו ממני באו עלי וגו'.

פסוק יח

ואנכי הסתר אסתיר. מכאן לאסתר מן התורה כלומר בימי אסתר אסתיר פני מהם ויבקש המן לאבדם.

פסוק כו

לקוח את ספר התורה. מדרש באותו יום של שבעה באדר קודם פטירת משה רבינו כתב י"ג ספרי תורה לשנים עשר שבטים וקרא לכל שבט ושבט והוכיחן והזהירן על התורה ועל המצות אנשים בפני עצמן ונשים בפני עצמן ואמר להם הזהרו כלכם בספר התורה הזה שאני נותן לכם לשמור ולעשות וספר תורה אחד לקח והניחו לצד ארון הברית שנאמר לקוח את ספר התורה הזה ושמתם אותו מצד ארון ברית ה'. וי"א שירד גבריאל ונטל את התורה מידו של משה והעלה אותה לבית דין הגדול שבשמים הרי להודיע צדקתו של משה בפמליא של מעלה שנאמר צדקת ה' עשה וגו' ולא עוד אלא שצדיקים שבמרום קורין בו בשני ובחמישי ובשבתות ובראשי חדשים וימים טובים בפ"ק דב"ב פליגי ר' מאיר ור' יהודה חד אמר שהספר תורה היה מונח בארון וחד אמר מצדו וכו' כדאיתא התם.

פרשת האזינו

פרק לב

פסוק א

האזינו השמים. משה אמר האזנה לשמים והשמיעה לארץ וישעיה בהפך שאמר **שמעו שמים והאזיני ארץ** לפי שאומנתו של משה בשמים ודרך הוא לומר למי שאצלו האזן הסכת ולארץ לפי שהיא רחוקה ממנו אמר שמיעה. וישעיה לארץ שהיתה קרובה לו אמר לשון האזינו שמי שהוא אצלו אינו צריך אלא שיטה אזנו לשמוע ולפי שהוא רחוק צריך השמעה בקול ורש"י פי' שלכך שינה הדברים לפי ששמים וארץ עדים דכתיב **העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ** ועדים כשעדותן מכוונת עדותן קיימת ואלו לא בא ישעיה ונתן שמיעה לשמים והאזנה לארץ היו שמים מעידים ואומרים כשנקרינו בעדות בימי משה בהאזנה שמענו והארץ מעידה אני נקראתי בלשון שמיעה ואין עדותן מכוונת בא ישעיהו והחליף הדברים נמצאו שניהם בלשון האזנה ושניהם בלשון שמיעה ואמר רב הונא בשם רב אחא מדברי שניהם נלמוד שעליונים מרובים מן התחתונים שהרי משה אמר לשמים האזינו בלשון רבים ולארץ ותשמע בלשון יחיד וכן ישעיה אמר לשמים שמעו ולארץ והאזיני לשון יחיד. ושמא לכך נקראו העליונים שמים בלשון רבים והתחתונים ארץ בלשון יחיד.

פסוק ד

הצור תמים פעלו. דין הוא שתתנו לו גודל כי הוא צור ותקיף ועושה פעולתו בתמימות ואינו מראה כעס למכעיסים לפניו.

צדיק וישר הוא. לעושי רצונו ואינו מקפח שכרם. ולפי שהיה רוצה לספר היאך נוקם נקמה מישראל כשמכעיסין לפניו ואחר כך מן האומות המשעבדים בהן לפי' הצדיק דין תחלה.

פסוק ה

שחת לו לא בניו. כלומר אם שחת האדם מעשיו ועושה רשע לא לו ההשחתה שהרי הוא אינו נפסד בכך אלא לבניו מומיו המום כדכתיב לא אותי הכעיסו כי אם אותם למען בשת פניהם. וכן תרגום אונקלוס חבילו להון לא ליה וגו' וקשיא לרב ר' משה מפונטריס"א דלפי זה היה לו לכתוב שחת לא לו הראשון בא' והשני בוי"ו לכן פי' שחת לו לא בניו מומם מום שלהם הוי שהקב"ה אומר עליהם כי לא בניו הם כשחוטאין וכן אמר הושע כי היא לא אשתי והם לא בני כי בני זנונים המה.

פסוק ו

עם נבל. ששכחו הטובה העשוי להם.
ולא חכם. שהוא רשע ואינו רוצה להתחכם ולראות את הנולד מה יהיה בסופו.

פסוק ז

זכור ימות עולם. עתה מזכיר והולך החסדים שעשה הקב"ה עם ישראל.
בניו שנות דור ודור. כי קודם שהיו בעולם הייתי מתקן להם מקום בכל דור ודור כדמפרש ואזיל.

פסוק ח

בהנחל עליון גוים. שהנחיל לכל אומה ואומה נחלתם.
בהפרידו בני אדם. בדור הפלגה שהפרידם והפליגם והלכו איש ואיש למקומו כדאמרין ויפץ ה' אותם משם וגו'.
יצב גבולות עמים למספר בני ישראל. בירר נחלה לשנים עשר שבטים אע"פ שעדיין לא נולדו כיצד שמסר ארץ ישראל לבני כנען שהם עבדים לבני שם כדי שלא יוכלו לערער עליהם כשיבואו ליטלה מידם. ובני כנען שנים עשר היו דכתיב וכן ילד את צידון בכורו ואת חת ואת היבוסי ואת האמורי ואת הגרגשי ואת החוי ואת הערקי ואת הסיני ואת הארודי ואת הצמרי ואת החמתי הרי י"א וכתוב אחר נפוצו משפחות הכנעני דמשמע דאחד מן המשפחות נחלקה לשנים זהו הפריזי שאינו מנוי כאן הרי י"ב וזהו למספר בני ישראל.

פסוק י

ימצאהו בארץ מדבר. כמו ימציאהו שהמציא להן כל צרכן כגון באר ושלו שמלתך לא בלתה ורגלך לא בצקה.
ובתהו יליל ישימון. ובאותו תהו דמדבר שהוא מקום שממה ויללה שאין שם רק תנים ובנות יענה שמספידין ומיללין כדאמרין אעשה מספד כתנים וגו' שם המציא כל צרכן וכן תרגום אונקלוס.
דבר אחר: ימצאהו בארץ מדבר מציאה גדולה מצא ישראל במדבר מן התורה שנתנה להם שם.

ובתהו ילל ישימון. שעד שלא נתנה התורה היה העולם חשוך ושמם כלילה וכשנתנה היה אור שנאמר **כי נר מצוה ותורה אור.**
יסובבנהו. בסוך עננים.
 דבר אחר: בהר סיני כשכפה עליהם ההר כגיגית.
יבוננהו. שהבינם בתורה.
 דבר אחר: לשון בנין המשכן.
יצרנהו כאישון עינו. ששמרן מאומות ומעמלק.

פסוק יג

ירכיבהו על במתי ארץ. כדאמרינן **ואתה על במותימו תדרוך.**
ויאכל תנובות שדי. מאחר שבאו לארץ אכלו תנובות השדה ופסק המן כדכתיב **וישבות המן ממחרת הפסח ויאכלו מעבור הארץ** כדי שיתחזקו לכבוש את הארץ ואמרינן התם דקריב עומר והדר אכול. והקשה הרב נתן האופניא"ל למה המתינו עד לאחר הקרבת העומר יבא עשה דבערב תאכלו מצות וידחה לא תעשה דולחם וקלי וכרמל וכו' כמו שעשה דמילה דוחה לא תעשה דצרעת ותירץ גזרה כזית ראשון אטו כזית שני דמכזית ראשון שיאכל מן המצה אקיים ליה עשה ונמצא עובר לאו בכזית שני דבכי האי גוונא אמרינן ביבמה שנפלה לפני כהן גדול דלא מיבמה יבא עשה דיבמה יבא עליה וידחה ל"ת דאלמנה לא יקחו ומשני גזרה ביאה ראשונה אטו ביאה שנייה דמביאה ראשונה אקיים ליה עשה הכא נמי דכותה.
ויניקהו דבש מסלע. שהיו עושים הדבורים דבש בנקיקי הסלעים. וגם התמרים גדלים על הסלעים ויוצא הדבש.
ושמן מחלמיש צור. שהזתים הגדלים בסלעים הם טובים מאותן שבבקעה לפי שחמה זורחת עליהם תמיד וממתקן כדאמרינן וממגד תבואות שמש.

פסוק יד

עם חלב כרים ואילים. מיטב של כבשים ואילים כמו **ואכלו את חלב הארץ.**
עם חלב כליות חטה. כליות ממש לפי שבכליות יש חריץ מדמה אותם בחטה.
ודם ענב תשתה חמר. שיהא היין אדום כדם וחשיבות הוא כדאמרינן **אל תרא יין כי יתאדם.**

פסוק טז

בתועבות יכעיסוהו. בגזל ועריות שנאמר בהם **כי את התועבות האל עשו.**

פסוק יז

יזבחו. לע"ז שהוא דבר נמאס לא אלוה שאין לו כח ולא חוזק כמו **ואת אילי הארץ לקח.** ואונקלוס תרגם דלית בהון צרוך אך אם היה בהם שום צורך לא היתה קנאה כפולה כמו שהיא עכשיו. ואמר ליה ההוא רומאה לר' שמעון אלהכון קנאי הוא דכתיב אל קנא כלום מתקנא אלא גבור בגבור וכתוב **הם קנאוני בלא אל ואני אקניאם בלא עם.** א"ל אמשול לך

משל למה הדבר דומה לאדם שנשא אשה יפת תואר ביותר וחזר ולקח אחרת עליה כעורה ביותר כעסה עליו הראשונה ואמרה לו אלו לקחת הגונה לא הייתי מקפדת עכשיו שהיא כעורה הקפידה כפולה כך אמר הקב"ה כיון שאתם יודעים שאין בהם ממשות הרי הקנאה כפולה.

אלהים לא ידעום. לא הכירום שיהיה בהם שום תועלת. והרב יוסף קרא פירש לפי שבהקב"ה כתיב כי ידעתי את מכאוביו אבל הם לא ידעו בצרותיהם ולא עמדו להם. **חדשים מקרוב באו.** לא נקראו אלוה עד עכשיו. **לא שערום אבותיכם.** לא פקדום פוקד מתרגמין מסער.

פסוק יח

צור ילדך תשי. הקב"ה שבראך במעי אמך והולידך שכחת בשביל החדשים שאין שוים כלום. **ותשכח אל מחוללך.** כפול הענין.

פסוק כ

ויאמר אסתירה פני מהם. כתרגום אסלק שכינתי מנהון ומאחר שאני מסלק אראה מה אחריתם. מה יועילו להן אותן אלוהות שבחרו. **כי דור תהפוכות.** שמחשבין הטובה שעשיתי עמהם לרעה הרי הם כופרים בי ומואסי' במצותי.

פסוק כא

ואני אקניאם בלא עם. מדה כנגד מדה ונר' שעל (החובלים ויקופש) הוא אומר שהם מצירים לישראל בכל מקום והם קרוין לא עם שהרי הם בזוין מכל טכסיסי בני אדם.

פסוק כב

ותלהט מוסדי הרים. זה שאמר הכתוב: **אין חשך ואין צלמות להסתר שם פועלי און.**

פסוק כג

אספה עלימו רעות. כלומר לא אשאיר שום רעה בעולם שלא אביא עליהם. **חצי אכלה במ.** כפל מלה הוא שלא אניח חץ שלא אהיה יורה בהם.

פסוק כד

מזי רעב. שדופי רעב כמו **ואמר למזא לאתונא** על חד שבעה שהיו נחרים ונקמטי' עורם מפני זלעפות רעב. **ולחומי רשף.** שיתלחמו בגחלים ובשריפה כמו **רשפיה רשפי אש.** **וקטב.** לשון כריתות כמו **אהי קטבך שאול.** **מרירי.** לשון מרירות כמו **מרורת פתנים בקרבו** ובערבי פסחים מפרש לה לשון שדים ומסיק התם דתרי קטב היו חד מקמי טיהרא וחד בתר טיהרא כדאיתא התם.

פסוק כו

אמרתי אפאיהם. אכלה בם אכה מהם שלא אשאיר בהם כלום אלא אשביתה מאנוש זכרם.

פסוק כז

לולי כעס אויב אגור. הכעס שעשה לי האויב אגור אני ירא כמו לא תגורו מפני איש. פן ינכרו צרימו. ויתלו ההצלחה בנפשמ.

פסוק כח

כי גוי אובד עצות המה. אותם האויבים שמסרתי ישראל בידם אבדה עצתם ואין בהם תבונה.

פסוק כט

לו חכמו ישכילו זאת. שאלו חכמו היה להם להשכיל זאת ולהבין מה יהיה באחרית ולהכין לב איך נדע דבר זה כי עם כזה שהיו כבר גדולים על כל אומה ועתה אחד ממנו ירדוף אלף.

פסוק ל

אם לא כי צורם מכרם. לשון ימכור ה' את סיסרא. וה' הסגירם. בידינו על כל הרעות שעשו.

פסוק לא

כי לא כצורנו צורם. ועוד כי ידעו וראו שצורם אינו כצורנו שכל זמן שישראל עושים רצונו של מקום לא יכלו לא הם ולא צורם על ישראל כי אדרבה עשה הקב"ה בהם ובאלהיהם שפטים. וגם בדגון מפני הארון כדאמר כי כבדה ידו עלינו ועל דגון אלהינו ועכשיו אויבינו פלילים ושופטים אותנו כרצונם.

דבר אחר: כי לא כצורנו צורם ולא נעשו אויבינו פלילים על צורנו אחר שנעשו פלילים על צורם ואחר שאינם יודעים לתת לב לכל זה אגור פן יכעיסוני בזה שיתלו כל השררה בהם והיה להם להבין כי מאחר שלקו ישראל שהם בניו של מקום על רוע מעלליהם יש להם לישא ק"ו בעצמם ועתה מפרש והולך מה אחריתם.

פסוק לב

כי מגפן סדום גפנם. ויצא כוס פורענות עליהם. חמת תנינים יינם שישכר אותם. וראש פתנים אכזר יינם נמי יהיה כרוש ולענה. הלא הוא הפורענו' שאביא עליה' כעס עמדי.

פסוק לה

לי נקם ושלם. עלי הוא לעשות נקמה בהם ולשלם להם תשלומי רע ושלם שם דבר כמו ושלום.

לעת תמוט רגלם. כשתגיע העת שתתמוטט רגלם ואשלם להם הפורענות.
 כי קרוב יום אידם. ומזמן בידי להביאו עליהם.
 וחש עתידות למו. הפורענות העתידות לבא עליהם בעתם אחיש אותם כדאמרינן בעתה
 אחישנה. ואימתי יהיה האות הזה כי ידין ה' עמו כשידין ה' דין עמו ויקח נקמתו ודינו מהם.

פסוק לו

ועל עבדיו יתנחם. ועל ישראל יתנחם במה שהרגיזו לפניו.
 ואפס עצור ועזוב. ושאלין בהם עוצר כח ואין בהם מי שיסייעם והוא כמו **עזוב תעזוב עמו**.
 ואמר האויב אי אלהימו שהיו עובדין בזמן שבית המקדש קיים.

פסוק לח

אשר חלב זבחימו יאכלו. בזמן הקרבת הקרבנות ישתו יין נסיכם שהיו מנסכין על גבי
 המזבח.
 יקומו ויעזרוכם. כל אלוהות.
 יהי עליכם סתרה. הקדוש ברוך הוא אלהיכם.

פסוק לט

ראו עתה כי אני אני הוא. והקב"ה משיב אל האויבים אתם אומרים אי אלהימו ראו עתה
 כי אני אלהיכם אני הוא שאראה לכם גבורתי. ומה שאתם מצרפין שאר אלוהות אלי. **ואין
 אלהים עמדי**. אלא אני אמית ואחיה בידי להמית ולהחיות ואם המתי אני בעצמי אחיה
 אותם. **מחצתי ואני ארפאם**. ועל מה שאמרתם יקומו ויעזרוכם אין מי שיוכל לעזור להם כי
 אני לבדי אעזור להם אבל אתם **אין מידי מציל**.

פסוק מ

כי אשא אל שמים ידי. כי בידי אשבע אל השמים לעשות נקמה בהם.
 ואמרתיו חי אנכי לעולם. כדאמרינן גבי שבועה חי אני נאם ה' ולאחר שעשיתי משפטי ודיני
 בישראל **אשיב נקם לצרי ולמשנאי אשלם** מה ששעבדו בהם.

פסוק מב

מראש פרעות אויב. שאפרע מראש האויב.

פסוק מג

הרנינו גוים עמו. אז ישבחו האומות לישראל שהם עמו של הקב"ה ויאמרו אשרי העם
 שככה לו שהקב"ה נפרע מצריה' כדמפרש ואזיל כי דם עבדיו יקום ונקם ישיב לצריו
 שישפך דמם כמו ששפכו דמם של ישראל וזה שאמר הכתוב: **ידין בגוים מלא גויות**
 שעתיד הקב"ה שיאמר לאומות למה שפכתם דמן של ישראל והם ירצו לכפור שלא עשו
 כך והקב"ה מראה להם מלבושיו שהוא מלא גויות פי' גופי הקדושים ולא יוכלו לכפור ואז

דין לכל אחד כדין שעשה לישראל וזהו שייסד הפייט התאזר בקדושים וכן בעקידה אל דמי לדמי גם בפורפירא מלא גויות.
וכפר אדמתו עמו. ישראל עמו יכפרו אדמתו של הקב"ה דכתיב **ולארץ לא יכופר לדם אשר שופך בה כי אם בדם שופכו.**

פסוק נב

כי מנגד תראה את הארץ ושמה לא תבוא. שני דברים שאלת **אעברה נא ואראה** אעברה לא ינתן לך אראה ינתן לך שלא אשיב פניך ריקם מן הכל.

פרשת וזאת הברכה

פרק לג

פסוק א

וזאת הברכה אשר ברך משה. פי' הר' יוסף קרא שלפיכך כתב איש האלהים לומ' שעל פיו של הקב"ה ברכו.
לפני מותו. אמרו רבותינו בשעה שמלאך המות בא ליטול נשמתו של משה נטלו משה וכפתו וברך השבטים כל אחד ואחד ברכתו לפניו.

פסוק ה

ויהי בישורון מלך בהתאסף וגו'. כלומר כשישראל יחד באחזה ורעות אז הקדוש ברוך הוא מלך עליהם אבל בשעת מחלוקת כביכול הם עושין כאלו אין הקב"ה מלך עליהם.

פסוק ו

יחי ראובן ואל ימות. כשיעבור לפני החלוץ לפני אחיו כמו שהתנו בני גד ובני ראובן אל ימות אחד מהם במלחמה.
ויהי מתיו מספר. שבאותו מספר שיעברו ישובו שלא ישאר מהם איש או אל ימות דלעיל קאי כלומר אל יהי מתיו מספר שירבו ואל יספרו מרוב.

פסוק ז

וזאת ליהודה. כלומר וזאת הברכה אשר ברך את ראובן כן ברך את יהודה שעל שניהם התפלל שיצליחו במלחמ' על ראובן כדפרישית ועל יהודה לפי שלעולם עולה במלחמה תחלה כדכתיב **מי יעלה לנו ויאמר יהודה יעלה** ורבו' פירשו על עצמותיו שהיו מגולגלין בארון לפי שאמר וחטאתי לאבי כל הימים דאע"ג דנר' שהחזירוהו לבנימין שהרי נמנה עם יורדי מצרים ולא עם יוסף ובניו שהיו במצרים מכל מקום קללת חכם אפילו על תנאי היא באה וכן מצינו בפרק שני דמכות בשעה שכרה דוד שיתין קפא תהומא ובעא למשטפא עלמא ופתח דוד ואמר כל מאן דידע מלתא למהדרי ולא אמר יחנק בגרונו והיה שם אחיתופל ושרא ליה למכתב שם ושדייה על התהום וכתב **ויצו אל ביתו ויחנק** ובפרק שני דמכות מסיק עוד שאמר משה על שהיו עצמות יהודה מתגלגלין בארון מי גרם לראובן שיודה בפרהסיא על בלבול יצועי אביו יהודה שהודה ברבים על מעשה דתמר **וזאת**

ליהודה בתמיהה **שמע ה' קול יהודה וכו'** כדאי' התם. ושמעון לא ברך כמו שלא ברכו אביו משום מעשה דשכם אמר אתם עכרתם אותי ועוד הוסיף על חטאתו פשע במעשה זמרי ואף על פי שגם לוי היה באותו מעשה דשכם ולא ברכו אביו מ"מ ברכו משה לפי שתקן המעוות בעגל שנאמר **ויאספו אליו כל בני לוי** ומיהו נרמזה ברכתו קצת שנאמר **שמע ה' קול יהודה**.

פסוק יח

זבולן לחוף ימים ישכון. והיה יוצא לסחורה לצור ולצידון לארץ מרחקים לפיכך התפלל משה עליו שיצליח בסחורתו.
ויששכר באהליך. ארצו הית' ראוי' לזרע' והיה יושב באהלי' לשמור שדותיו והתפלל עליו שישמח בשדותיו וכן אמר לו יעקב **רובץ בין המשפתי'** רובץ בין הגבולי' לשמור שדותיו.

פסוק יט

עמים הר יקראו. כי כשראו עמים רבים באים ביים והיו נודרין ומתנדבין בעצמן מפני פחד הים ללכת אל הר ציון לזבוח שם זבחי צדק אם ינצלו מן הים כדאמרינן בחולין איש איש מלמד שהעכו"ם נודרים נדרים ונדבות כישראל.
כי שפע ימים יינקו. כי בשפע תבוא להם הסחורה דרך הים ומרויחין.
ושפוני טמוני חול. כמו מהספינות הנשברות בנמל והנטבעות ביים משליכין לחוץ הכל והמוציאין הספינה טומנין הממון בחול וקאמר שגם הספינה והממון הנטמן בחול שימצאו הכל ויקחו לעצמן ולפי הפשט הזה יש לשאול למה הקדים זבולון ליששכר אבל לפי המדרש שעשו שותפות שזבולון יעסוק בפרקמטי' ויששכר יעסוק בתורה ניחא **שמח זבולון בצאתך** בשביל **יששכר** שעוסק באהליך.

פסוק כ

ברוך מרחיב גד. לפי שנחלתו של גד במקום מרעה כדאמרינן **ומקנה רב היה לבני גד וכו'** שייך למימר ביה לשון הרחבה כדכתיב ורעו במרחב.
וטרף זרוע אף קדקד. פי' הרב בכור שור כי כשהיה מכה והמוכה מגביה זרועו שלא יכה בראשו היה חותך הזרוע שלפני הראש והראש עמו ומעמיק המכה עד סוף הכתף.

פסוק כא

וירא ראשית לו. ראה גד ובחר לו ראשיתה של א"י דהיינו ארץ סיחון ועוג אשר בעבר הירדן **כי שם חלקת מחוקק ספון** כתרגום לפיכך נטלה לחלקו אע"פ שעמון ומואב מערערין עליה כי יודע היה שעתיד הקב"ה לקבור שם משה רבינו ואלו היתה עתידה לחזור ליד עמון לא היה הקב"ה קוברו שם בחוצה לארץ.
ויתא ראשי עם. גד היה הולך למלחמה בראשי עם ישראל.
צדקת ה' עשה. שעמד בתנאו ובקימו כמשפט שהתנה עם ישראל לעבור לפני החלוץ.

פסוק כב

דן גור אריה. שהיה עומד על הספר ושוקד ושומר על ישראל שלא יכנסו (אויבים) לארץ. יזנק מן הבשן. ששותה מי הירדן שמקלח מן הבשן שהירדן יוצא ממערת פמייס שהיא מארץ דן שלכך נקרא שמו ירדן יורד דן והוא מפסיק בין ארץ הבשן שארץ עוג לשפת הירדן היתה לצד א"י והארץ העומדת על הירדן טובה מאד שנאמר **ויבחר לו לוט את כל ככר הירדן כי כלה משקה וגו'.**

פסוק כג

נפתלי שבע רצון. ארצו ממהרת לבשל פירותיה ושבע מהם כרצונו כי מקום שפירותיו מאוחרין אין משביעין להם ברצון כי צריך להתאוות להם קודם שיבואו. ומלא ברכת ה'. שכל הבא לארץ נפתלי ורואה פירותיו מבוכרין ואילנות מלבלבין משבח ומברך את ה' על החדש וכן אמר יעקב הנותן אמרי שפר. ורבותינו דרשו מכאן בברכות דכל הממלא כוס של ברכה זוכה ונוחל שתי עולמות שנאמר ומלא ברכת ה' ים ודרום ירשה. ותימה דשני עולמות היאך נפקי מהכא. ויש לומר דים זה מערב וזהו העולם הזה שהיא דומה ללילה ודרום הוא מקום שלעולם החמה שם בין בימות החמה בין בימות הגשמים וזהו העוה"ב שהוא דומה ליום ושניהם ירושה למי שממלא כוס של ברכה.

פסוק כד

ברוך מבנים אשר. שכל הבנים יברכוהו כמו שאומר יהי רצוי אחיו ולמה לפי שטובל בשמן רגלו שתהא ארצו משופעת בשמן וממציא שמן לכל אחיו וזהו גוש חלב שיהא בחלקו כדפרי' בפ' יחי יעקב. ומפרש הרב ר' אליהו הכהן בשם דודו הרב ר' משה לפיכך אמר ברוך מבנים כי דוק ותשכח שהוא מרובה באוכלוסין במנין דפינחס לפי מנינו של מדבר יותר מבני שאר אחיו וזהו שנתברך מבנים יותר משאר אחיו.

פסוק כה

ברזל ונחשת. אלו הגידים והעצמות שהן נעילה לגוף כמו מנעול לדלת שמתוך שמן שהיה לו יהיה נמשח תמיד ויתחזקו גידיו ועצמותיו כאלו הן ברזל ונחשת וזהו וכימיק דבאך כימי נעורותיך יהיו ימי זקוניך כדא"ר חנינא חמין ושמן שסכתני אמי בילדותי עמדו לי בזקנותי.

פסוק כו

אין כאל ישורון. עתה מדבר לכל ישראל ואומר להם עבדו והתחזקו ביראת אלהיכם כי אין כמוהו רוכב שמים להיות בעזרך ואין שום עוזר כמוהו כי בגאותו הוא יושב בשחקים והוא מושל על העליונים והתחתונים.

פסוק כז

מעונה אלהי קדם. השמים הם מעונו של הקב"ה שהוא קודם לכל דבר ומתחת זרועות עולם כלומר ומתחת השמים הוא מושל כמו בעליונים והוא תקפו וחזקו של עולם שהוא

מושל של עולם מטה ומעלה. ויגרש מפניך אויב כל אויבך מלפניו ויאמר השמד ויאמר אלי השמד אויב שלך כמו שמצינו גבי עמלק שצוה **תמחה את זכר עמלק** וכן גבי כנעני **לא תחיה כל נשמה. וישכון ישראל בטח בדד** כל אותם שהם מעין יעקב שלו כלומר מעין שלו כגון גרי הצדק ישכנו לבטח ובדד שבשמחתם לא יתערב זר וכן אמר בלעם **הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב** אבל המינין והמלשינים והמוסרים והפורשים מדרכי צבור לא ישכנו עמהם שהם זרע יעקב לא נאמר אלא עין יעקב.

פסוק כט

ואשר חרב גאותך. הוא חרבך להשמיד אויבך עד שמגביה אותך על הכל.

פרק לד

פסוק א

את הגלעד עד דן. שהוא גבול ארץ ישראל כדכתיב **למדן ועד באר שבע.**

פסוק ה

וימת שם משה. בשעת מיתתו אמר לו משה להקב"ה לא אמות כי אחיה. א"ל אי אתה יכול כי זה דרך כל האדם א"ל דבר אחד אני מבקש ממך ויבקעו כל השערים ותהומות הארץ ויראו הכל שאין זולתך שנאמר **וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים** מיד פתח משה ואמר אין עוד א"ל הקב"ה אתה אמרת אין עוד גם אני אומר עליך **ולא קם נביא עוד בישראל כמשה** מיד ירד הקב"ה בכבודו ושלשה מלאכים עמו מיכאל וגבריאל וזגנאל גבריאל הציע מטתו מיכאל פירש עליה ארגמן זגנאל הניח כסות של מילת במראשותיו באותה שעה עמד הקב"ה בראשו וזגנאל במרגלותיו מיכאל מצד זה וגבריאל מצד זה. אמר לו הקב"ה תקף רגלך זה לזה וכן עשה. א"ל השכב עפעפי עיניך זו על גב זו וכן עשה מיד קרא הקב"ה לנשמתו של משה ואמר לה בתי ק"כ שנה קצבתי אותך להיות בגופו של משה צאי ואל תאחרי שהגיע קצך לצאת מיד השיבה להקב"ה יודעת אני שאתה אלהי הרוחות והנשמות ובידך נפש כל חי ואשר יצרתני ונתתני בגופו של משה מי יש לך גוף טהור שתתנני בו יותר ממשה שאין בו רימה ותולעה מעולם ולא נראו עליו זבובים מעולם ולא היה צר עין איני רוצה לצאת ממנו שוב א"ל אל תאחרי כי הגיע קצך לצאת ואני מעלה אותך לשמי השמים העליונים ואושיבך בכרוב תחת כסא כבודי אצל שרפים ואופנים ומלאכים אמרה לו רבון העולמים טוב לי להיות בגופו של משה יותר מכרובים ומלאכים שהרי מהם ירדו שנים עוזא ועזאל וחמדו את בנות הארץ ובאו עליהם וגם השחיתו דרכן עד שמחית אותם אבל משה משנגלית עליו בסנה לא שב לאשתו בבקשה ממך הניחני במקומי כיון שראה כך נשקו ונטל נשמתו בנשיקה שנאמר **על פי ה' באותה שעה בכה הקב"ה עליו אמר מי יקום לי עם מרעים** מי יתפלל לפני על בני. ומלאכי השרת בוכים ואומרים **והחכמה מאין תמצא** ונעלמה מעיני כל חי ושמים בוכים ואומרים **אבד חסיד מן הארץ.** והארץ בוכה ואומרת וישר באדם אין וכל סדרי בראשית בוכים ואומרים הצדיק אבד ואין איש שם על לב. וחמה ולבנה בוכים ואומרים **בינו בויערים בעם** וכל המזלות בוכים ואומרים **וכסילים מתי תשכילו** ורוח הקודש בוכה

ואומרת **ולא קם נביא עוד בישראל כמשה** ויהושע בקש את משה ולא מצאו בכה ואמר **הושיעה ה' כי גמר חסיד כי פסו אמונים מבני אדם** וכל ישראל בוכי' ואומרים ואחז"ל שמונה פסוקים הללו יחיד קורא אותן ותימא שהרי גם כל הפרשיות שבתורה אמרינן במס' מגילה אחד קורא ולא שנים ומה שנהגו עתה לקרוא שנים הקורא והחזן אנו סומכין על מה ששנינו במסכת בכורים בתחלה כל שהיה יודע לקרות קורא ומי שאינו יודע לקרות מקרין לו והיו מתביישין התקינו שיהו מקרין הכל והכי נמי בהני שמונה פסוקים השליח צבור מקריא עם הכל.